

ДОНИШГОҶИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 891.550 (575.3.84 (2Т))

ЁРОВА САБОҶАТ НУРОВНА

**ОБРАЗИ ЗАН ДАР ЭҶОДИЁТИ ПРЕМЧАНД
(ДАР МИСОЛИ РОМАНҶОИ «НИРМАЛА» ВА «КАМОМАД»)**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси
10.01.03 – Адабиёти халқҳои кишварҳои хориҷии Аврупо, Осиё, Африко,
сокинони бумии Амрико ва Австралия (адабиёти ҳиндӣ)

Роҳбари илмӣ:

доктори илмҳои филологӣ

Раҷабов Ҷабибулло

ДУШАНБЕ – 2024

МУНДАРИЧА

МУҚАДДИМА.....	3-8	
ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚ.....	9-14	
БОБИ I. ДАРАҶАИ ОМУЗИШИ ҲАЁТ ВА ЭҶОДИЁТИ		
ПРЕМЧАНД.....	15-58	
1.1. Омӯзиши Премчанд дар хориҷи Ҳиндустон.....	15-33	
1.2. Омӯзиши Премчанд дар Ҷумҳурии Ҳиндустон.....	34-58	
БОБИ II. ПРЕМЧАНД – АСОСГУЗОРИ РЕАЛИЗМИ ТАНҚИДӢ ДАР		
АДАБИЁТИ ҲИНДӢ.....	59-85	
2.1. Ҳаёт ва эҷодиёти Премчанд.....	59-74	
2.2. Премчанд – нависандаи инсондӯст.....	75-85	
БОБИ III. ОБРАЗИ НИРМАЛА ДАР РОМАНИ «НИРМАЛА».....		86-130
3.1. Анъанаи романнависӣ дар замони Премчанд.....	86-91	
3.2. Ҳунари образофарии Премчанд.....	92-96	
3.3. «Нирмала» – беҳтарин роман дар баёни масоили зан.....	97-104	
3.4. Нирмала – образи фочиавӣ.....	105-130	
БОБИ IV. ТАСВИРИ СИМОИ ЗАНИ МУБОРИЗ ДАР РОМАНИ		
«КАМОМАД».....	131-160	
4.1. Ҷойгоҳи романи «Камомад» дар эҷодиёти Премчанд.....	131-134	
4.2. Ҷалпа – образи зани мубориз.....	135-160	
ХУЛОСА.....	161-166	
ТАВСИЯҶО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҶОИ		
ТАҲҚИҚ.....	167	
РӢЙҶАТИ АДАБИЁТ.....	168-187	
НАШРИ ТАЪЛИФОТИ ИЛМӢ ДАР МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ.....	188-189	

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқ. Адабиёти ҳиндӣ яке аз адабиётҳои ғанӣ ва таърихи куҳандоштаи Ҳиндустон дар асри XX як марҳилаи ниҳоят мураккабу пурпечутобро паси сар кардааст. Дар давоми ҳамин аср, алалхусус дар нимаи аввали он дар зиндагии мардумони ин кишвар дигаргуниҳои ниҳоят муҳимми сиёсӣ ба амал омаданд. Маҳз дар ҳамин аср муборизаи миллий-озодихоҳӣ, ки аз солҳои 50-уми асри XIX оғози худро ёфта буд, тамоми Ҳиндустонро фаро гирифт. Дар ҳамин ҳол бо қатъият аз зулми мустамликадорон раҳо ёфтани намоёнтарин паҳлуи азму ирода ва муборизаи ҳар як ватандӯсти ин сарзамин, аз ҷумла адибони пешқадами он гардид. Нимаи аввали асри XX даврае буд, ки Премчанд (1880-1936), Вриндаванлал Варма (1889-1969), Майтхилишаран Гупта (1886-1964), Чайшанкар Прасад (1889-1937) Сурьякант Трипатҳӣ Нирала (1896-1961), Балкришна Шарма Навин (1897-1960), Сумитранандан Пант (1900-1978), Яшпал (1903-1976), Маҳадевӣ Варма (1907-1987), Упендрнатҳ Ашк (1910-1996), Нагарчуна (1911-1998), Кедарнатҳ Агравал (1911-2000), Бҳишма Саҳнӣ (1915-2003) ва даҳҳо дигар адибони забардасти ҳиндизабон зиндагӣ карда, асарҳои безавол офаридаанд. Ин адибон дар асл ҳам офарандагони адабиёти нав, офарандагони адабиёте буданд, ки дар он олами воқеӣ акс меёфт. Мардуми Ҳиндустон ҳам аз ҷумлаи ҳиндуҳо ва ҳам аз ҷумлаи мусулмонҳову сикҳҳо ҳангоми шӯриши солҳои 1857-1859, ки он дар таърих бо номи «Шӯриши сипоҳиён» машҳур аст, барои озод шудан аз ҷабру истисмори мустамликадорони англис аввалин қадамҳои устувори худро гузоштаанд. Новобаста аз он, ки шӯришгарон бо сабабҳои гуногун дар муборизаи озодихонаи худ муваффақ нашуданду азобу шиканҷаи зиёд насибашон гардид, дар ҳар сурат он ҳамчун воқеаи муҳимми асри XIX, як давраи наvero дар таърихи муборизаи озодихона ва адабу фарҳанги мардумони Ҳинд бунёд ниҳод. Шӯриши сипоҳиён, ки муқобили зулму истибдоди бераҳмонаи мустамликадорони англис буд, аз ҷониби онҳо бераҳмона паҳш карда шуд. Ҳазорон исёнбардоштагон кушта, ба дор овехта ва зиндонӣ шуданд. Ин шӯриш

– рӯйдоди муҳимми таърихӣ, ба адабу фарҳанги кишвар таъсири зиёд расонид. Дар ҳамаи адабиётҳои халқҳои Ҳиндустон оҳиста-оҳиста мавзӯҳои нав, қаҳрамонҳои нав ва андешаҳои нав пайдо шуданд. Ба майдони адабиёт адибоне қадам гузоштанд, ки аз таҳдиди мустамликадорон наҳаросида, дар асарҳои худ муҳимтарин масъалаҳои замонро воқеъбинона ба қалам медоданд. Муборизаи мардумро мазмуни асосии асарҳои худ интихоб карда, тасвири паҳлуҳои гуногуни онро зарур ва мубрам медонистанд.

Дар нимаи аввали асри XX дар Ҳиндустон чандин нобиғаҳои адаби ин мамлакат зиндагӣ ва фаъолият мекарданд, ки суханашон барои миллионҳо ҳиндувон эътибори зиёд дошт. Аз ҷумлаи адибони романнавис ва ҳикоянависони машҳури Ҳинд Премчандро ном бурдан мумкин аст. Премчанд дар Ҳиндустон ва хориҷ аз он чун нобиғаи адаб ва бузургтарин инсондӯсти ҳақиқатҷӯ шинохта мешавад. Нависанда бо фаъолияти адабӣ ва осори бебаҳояш ба рушду инкишофи адабиёти ҳиндӣ таъсири бузург гузоштааст. Премчанд адибест, ки ба воситаи адабиёт барои дарки вазъу ҳолат ва масъалаҳои гуногунпаҳлуи мардуми одӣ бочуръат қадам гузоштааст. Адиб дар асарҳояш дунёро ба қалам додааст, ки дар он аз ҳама бештар воқеият, ҳақиқат ва инсондӯстӣ ба назар мерасад.

Шухрати беҳтарин ҳикоянависи ҳиндӣ будани Премчанд боис гаштааст, ки аксарияти муҳаққиқони ҳиндустонӣ ва хориҷӣ дар асарҳои таҳқиқотии худ қабл аз ҳама ба ҳунари ҳикоянависии Премчанд эътибор дода, бештар ҳикояҳои ӯро мавриди омӯзишу таҳлил қарор додаанд. Ин ҳам ҷолиб аст, ки ӯро дар баробари беҳтарин ҳикоянавис боз ҳамчун беҳтарин романнавис дар адабиёти ҳиндӣ эътироф кардаанд. Лекин ҳақиқат ин аст, ки қариб ҳамаи муҳаққиқон дар муқоиса бо ҳикояҳои адиб роҷеъ ба романҳояш камтар изҳори назар кардаанд. Аз ин назар, бештар романи «Говсадақакунӣ» («Godan») мавриди арзёбӣ қарор гирифтааст. Он гуфтаҳое, ки нисбат ба «Нирмала» («Nirmala») ва «Камомад» («Gaban») барин романҳо тааллуқ доранд, аз лиҳози андозаи ҳаҷм бузург набошанд ҳам, вале муҳим ин аст, ки ҳар чое муаллифон аз онҳо ишорае доранд, ҳатман махсус зикр мешаванд ва ҳатто таъкид шудааст, ки дар нимаи

аввали асри XX ин ду роман дар қатори беҳтарин романҳои ҳиндӣ ҷой гирифтаанд. Дар айни ҳол диққати моро романҳои «Нирмала» ва «Камомад» аз он лиҳоз ба худ ҷалб намудаанд, ки онҳо дар адабиёти муосири ҳиндӣ мавқеи хосеро ишғол кардаанд, вале ба он дараҷае, ки сазовор бошанд, омӯхта нашудаанд. Сабаби инро мо дар он мебинем, ки ин ду роман дар паси пардаи шуҳрати «Говсадақакунӣ» («Godan») ва «Майдони ҳарбу зарб» («Karmbhumi») барин романҳои бузургҳачму фарогирандаи мубрамтарин масоили вақту замон мондаанд.

Дар романҳои «Нирмала» ва «Камомад» низ баробари ба зиндагӣ, фаҳмиш, орзу ва тақдири занҳоро тасвир намудан, адиб инчунин ба дигар масъалаҳои замони худ диққат додааст. Ва гарчанде онҳо барои ин ё он паҳлуи масъалаҳои асосии ба тақдири зан тааллуқдоштаро равшан кардан истифода шуда бошанд ҳам, боз аз лиҳози муҳиммият аз масъалаи марказии романҳо камтар нестанд. Лекин мо танҳо образи қаҳрамонҳои марказии ин асарҳоро, ки занҳо мебошанд, баррасӣ ва ин образҳоро бо ҳам муқоиса карданӣ ҳастем, то ин ки хислатҳои нав ба нав пайдо кардани қаҳрамонзанҳои Премчандро дар як давраи начандон тӯлонии таърихи Ҳиндустон нишон дода тавонем ва дар айни ҳол аз тариқи тасвири ин образҳо ҳадафи нависандаро низ баён созем. Ба воситаи таҳлили ин образҳо дидан мумкин аст, ки чи тавр зани ҳинду аз зани сарфаровардаи хомӯшона ба тақдираш тан дода ва дар ҷавонӣ бо дили пур аз ҳасрат ин оламро падруд гуфта (романи «Нирмала») ба зани бочуръату мубориз ва қавиирода (романи «Камомад») табдил меёбад. Мазмун ва масъалаҳои дар ҳар ду роман тасвиршуда баробари муҳимтарин масъалаҳои ҳамон замон, яъне замони Премчанд, боз ифодакунандаи дараҷаи олии инсондӯстии адиб мебошанд.

Шуҳрати беандоза ҳосил кардани адиб баробари ба асарҳои олимазмунаш вобаста будан инчунин ба инсондӯстии ӯ, хусусан ҳомии занҳо буданаш саҳт вобаста мебошад. Тамоми умр бо ҳамон истеъдоди воло ва тавоноии қалами хеш, Премчанд мушоҳидаҳо ва эҳсоси инсондӯстии худро бо офаридани образҳои воқеии вазъи зиндагии мардуми Ҳинд, бисёр моҳирона рӯи қоғаз

овардааст. Тавре мушоҳида мешавад, на танҳо масъалаҳои муҳим ва на танҳо мавзӯҳои дилчаспу мубрам, балки тарзу усули образофарии адиб барои умри дароз дидани асарҳои ӯ боис шудаанд.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯ. Дар диссертатсия дарачаи омӯзиши ҳаёт ва эҷодиёти Премчанд дар Ҳиндустон, ки ханӯз дар замони дар қайди ҳаёт будани адиб оғоз ёфта буд, мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Доир ба масъалаи фавқ ва проблемаҳои тарҷумаи асарҳои адибони муосири хиндӣ то имрӯз чанд рисолаву мақолаҳои алоҳида мавҷуд ҳастанд.

Муҳаққиқоне, ки ба омӯзиши ҳаёт ва эҷодиёти Премчанд бештар машғул шудаанд, инҳо Намвар Синх, Индранатх Мадан, Ҳансраҷ Раҳбар, Қамар Раис, Рамвилас Шарма, Камал Кишор Гоянка, Вичаендра Снатик, Кришнадев Чҳарӣ, Амритрай, Ришабҳачаран Чайн, Чайнендра Кумар, Мадан Гопал, Вишванатх Прасад Тиварӣ, Рачнатх Шарма, Шивадансинх Чауҳан ва Сатийендра мебошанд. Аксарияти муҳаққиқони номбурда, мутаассифона, романҳои “Нирмала” ва “Камомад” -ро бо беҳтарин асарҳо гуфтан қаноат кардаанд. Асарҳои Премчанд ба аксарияти забонҳои мардумони Ҳиндустон ва чандин забонҳои халқҳои ҷаҳон тарҷума ва нашр шудаанд. Дар собиқ Иттиҳоди Шуравӣ нисбат ба дигар мамлакатҳои дунё ба тарҷума ва омӯзиши Премчанд ва асарҳои ӯ бештар диққат додаанд. Яке аз аввалинҳо шуда академик Алексей Петрович Баранников (1890-1956) ба ҳаёт ва эҷодиёти Премчанд, алалхусус ба ҳикояҳои ӯ эътибор дода, ҳунари ҳикоянависи Премчандро бо ҳикоянависи маъруфи рус Антон Павлович Чехов (1860 - 1904) муқоиса намуда, зикр кардааст, ки ҳар ду адиб дар асарҳояшон зиндагии мардуми одӣ ва мушкилоти ҳамарӯзаи оммаро тасвир намудаанд [74].

Роҷеъ ба ҳаёт ва фаъолияти Премчанд боз як қатор муҳаққиқони рус, аз ҷумла В. М. Бесскровний (1908-1978), В. И. Балин (1925-1991), Е. П. Челишев (1921- 2020) ва А. Д. Литман (1923 - 1992) мақолаҳои ҷудоғона навиштаанд. Ҳиндшинос Н. Д. Гаврюшина бахшида ба Премчанд “Премчанд ва романи хиндӣ дар асри XX” (“Премчанд и роман хинди XX века”) ном асар навиштааст [80]. Муҳаққиқ кӯшиш кардааст собит намояд, ки Премчанд баробари

ҳикоянависи забардаст буданаш, инчунин романнавис ва ҳамчун романнависи ба дигар наслҳои адибон илҳомбахш, романҳои замонавӣ офаридааст. Вай бо услуби хоси асарофариаш дар таърихи адабиёти ҳиндӣ дар замони нав садҳо идомадиҳандагони кори худро пайдо кардааст. Дар ин рисола муҳаққиқ нисбат ба баъзе романҳои Премчанд изҳори андеша карда бошад ҳам, мутаассифона, роҷеъ ба романҳои “Нирмала” ва “Камомад” чизе нагуфта, танҳо аз онҳо ёдовар шудааст.

Номи Премчанд ба хонандаи тоҷик бо ҳамон ҳикояҳое, ки ҳанӯз аз солҳои 50-уми асри гузашта аз забони русӣ ба забони тоҷикӣ тарҷума ва чоп шудаанд, шинос аст. Соли 1962 романи “Нирмала”-и Премчанд низ ба забони тоҷикӣ тарҷума шудааст. Дар солҳои 70-уми асри гузашта ҳиндшиноси тоҷик профессор Раҷабов Ҳабибулло чанд мақола, аз ҷумла “Премчанд – ватанпарвар”, (Рӯзномаи “Комсомоли Тоҷикистон”, 22 – юми октябри соли 1969), “Зиндагӣ тавре ки ҳаст” (Рӯзномаи “Коммунист Таджикистана”, 26.09.1969), “Китобҳое, ки ба мубориза даъват мекунанд” (Рӯзномаи “Коммунист Таджикистана”, 23.10.1969) ва ғайраро дар рӯзномаҳои ҷумҳуриявӣ чоп кардааст. Баъдан, соли 1995 бо номи “Премчанд” монографияи Ҳ. Раҷабов аз чоп баромад [130, с.3]. Дар Тоҷикистон ин аввалин кори таҳқиқотӣ бахшида ба ин адиби Ҳинд ба ҳисоб меравад. Асари номбурда бори дуюм соли 2015 бо баъзе иловаҳо аз нав нашр гардид [131]. Муаллиф дар китоб ҳикояҳои Премчандро ба мисли “Қиматтарин сарвати дунё” (“Dunya ke sab se annol ratan”), “Малика Сарандҳа” (“Rani Sarandha”), “Духтари хонадони асил” (“Bare ghar ki beti”), “Зани дуюм” (“Saut”), “Вайронкорӣ” (“Vidhvan”), “Зиндон” (“Jel”), “Ноумедӣ” (“Nayirashya”), “Ибодатхона” (“Mandir”), “Истеъфо” (“Istefa”), “Модар” (“Ma”), “Хизматгори халқ” (“Qaum ka khadim”), “Гулшани ишқи ноком” (“Prem ki holi”), “Кафан” (“Kafan”), “Чоҳи Тхакур” (“Thakur ka kuan”), “Бевазани бачадор” (“Betonwali vidhva”), “Тарсончак” (“Kayaar”) ва “Роҳи набард” (“Samar yatra”) таҳқиқ карда, хунари образофарии Премчандро дар мисоли образи зан дар ҳикояҳои номбаршуда нишон додааст. Роҷеъ ба баъзе паҳлуҳои эҷодиёти Премчанд Ҳ. Раҷабов дар дигар рисолаҳои илмӣ худ,

ки ба адабиёти ҳиндӣ бахшида шудаанд, назари худро гуфтааст. Аз ҷумла, соли 2014 “Даҳ чехраи адабиёти ҳиндӣ” ном китоби Ҳ. Раҷабов аз ҷоп баромад. Дар ин китоб муҳимтарин асарҳои Премчанд аз ҷумла, романҳои “Нирмала” ва “Камомад” таҳлили фишурдаи худро ёфтаанд [138,с. 24]. Соли 2018 рисолаи дигари таълифнамудаи Ҳ. Раҷабов бо номи “Адабиёти ҳиндӣ дар давраи нав” ба ҷоп расид. Ин ҷо ҳам барои Премчанд як боби махсус ҷудо карда шудааст [128].

Дигар ҳиндшиноси тоҷик Ҷовид Холов дар ду асари худ, ки яке “Адабиёти урду дар садаи XX-ум” ном дорад [148] ва дигаре бо номи “Таърихи адабиёти урду” [149] нашр шудаанд, роҷеъ ба Премчанд бобҳои ҷудогона бахшидааст. Қобили зикр аст, ки дар ин рисолаҳо роҷеъ ба романҳои “Нирмала” ва “Камомад” маълумоте кӯтоҳе дода шудааст.

Робитаи таҳқиқ бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқи диссертатсионӣ дар доираи барномаи корҳои илмию таҳқиқотии кафедраи филологияи Ҳинди факултети забонҳои Осиё ва Аврупои Донишгоҳи миллии Тоҷикистон иҷро шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚ

Мақсади таҳқиқ. Ҳадафи аслии таҳқиқ тасвири симои зан ва чунин хислатҳои ӯ, ба мисли хушахлоқӣ, вафодорӣ, меҳнатдӯстӣ, бочуръатӣ ва ғайра дар асарҳои Премчанд мебошад, ки қариб дар ҳамаи асарҳои ӯ дида мешаванд, ба ҳисоб меравад. Бо назардошти он ки мавзӯи образи зани ҳинду дар романҳои «Нирмала» ва «Камомад» ба таври лозим таҳқиқ нашудааст, мақсад гузошта шудааст, ки дар ҷаҳорҷӯбаи диссертатсияи алоҳида ин мавзӯ баррасиву арзёбӣ гардад.

Вазифаҳои таҳқиқ. Вазифаҳои асосии рисолаи мавриди зикр баррасӣ ва таҳқиқи мушаххаси масъалаҳои дар зер овардашуда мебошад, ки барои ҳалли пурраи мавзӯ мусоидат мекунад:

- баррасии зиндагии Премчанд дар асоси осори мавҷудаи таҳқиқӣ ва таълифоти муаллиф;
- таҳлилу арзёбии назари мунаққидону донишмандони Ҳиндустон, Россия ва Тоҷикистон дар атрофи таълифоти Премчанд;
- таҳқиқ ва баррасии ҳунари ҳикоянависии Премчанд;
- баёни хусусиятҳои замони асарофарии Премчанд ва таҳлили романҳои «Нирмала» («Nirmala») ва «Камомад» («Gaban»);
- инъикоси образи зани ҳинду дар романҳои «Нирмала» ва «Камомад»;
- муқаррар кардани мавқеи роман ва ҳикоя дар эҷодиёти нависанда;
- баррасии хусусиятҳои ғоявӣ-мавзӯӣ ва услубии романҳои Премчанд дар иртибот бо образи зан;
- таҳлили осори нависанда дар асоси назарияҳои адабӣ;
- муайян кардани мақоми Премчанд дар таърихи адабиёти ҳиндӣ.

Объекти таҳқиқ. Объекти таҳқиқ тасвири образи зан дар эҷодиёти Премчанд дар мисоли романҳои «Нирмала» ва «Камомад» мебошад.

Предмети таҳқиқ. Предмети пажӯҳишро муайян кардани пояҳои анъанаҳои романнывисӣ дар замони Премчанд ва инчунин образи зани ҳинду дар мисоли романҳои «Нирмала» ва «Камомад»-и Премчанд ташкил медиҳад.

Асосҳои назарии таҳқиқ. Асосҳои назарии таҳқиқ ба равишу усулҳои пажуҳиши адабиётшиносони тоҷик М. С. Имомзода, Ҳ. Раҷабов, Ҷ. Холов, Х. Асозода, Ҷ. Бақозода, М. Нунова, З. Раҳматуллоева, Х. Қурбонов, Ш. Пулодова ва афкори назарии олимони хориҷӣ, аз ҷумла А. П. Баранников, В. М. Бесскровний, В. И. Балин, Е. П. Челишев, А. Д. Литман, И. Серебряков, Н.Д. Гаврюшина, Намвар Синх, Ҳансраҷ Раҳбар, Мадан Гопал, Камал Кишор Гоянка ва Амритрай ва дигарон ташкил медиҳанд.

Асосҳои методологии таҳқиқ. Усули таҳқиқ ба методи таърихӣ-филологӣ ва усули таҳқиқи қиёсӣ-таърихӣ падидаҳои адабӣ асос ёфтааст. Дар таҳқиқоти мазкур ба адабиёти назариявӣ ва адабиётшиносӣ, таҳқиқоти олимони замони шуравӣ ва имрӯзаи Россия, Тоҷикистон ва Ҳиндустон таъя гардида, моҳияту арзиш ва мавқеи роман дар эҷодиёти Премчанд таҳқиқ карда мешавад.

Сарчашмаҳои таҳқиқ. Сарчашмаҳои асосии таҳқиқро дар рисола асарҳои таълифнамудаи Премчанд аз ҷумла, «51 ҳикояи бебаҳо» («51 Anmol kahaniyan») (2014), «Қасам» – романи иҷтимоӣ («Pratigya – samajik upaniyas») (1963), «Премчанд. Маҷмуаи асарҳо» («Premchand. Rachna-sanchayan») (2015), «Нирмала-як қиссаи ғамангези зиндагӣ» («Nirmala-jivan ki ek karun kahani») (2017), «Нирмала» («Nirmala») (2019), «Ҳикояҳои беҳтарини Премчанд» («Premchand ki sarvashresth kahaniyan») (1966), «Паноҳгоҳ» («Premahram») (1991), «Камомад» («Gaban») (1964), «Майдони муҳориба» («Rangbhumi») (1955), «Нанс» («Ку», маҷаллаи адабӣ-фарҳангӣ) (2006) ташкил медиҳанд. Ҳамзамон, маҷмуаҳои ҷудоғонаи таълифоти адабӣ, илмӣ, назариявӣ марбут ба адабиётшиносони ҳиндӣ ва осори дигар нависандагон низ истифода шудааст.

Навгони илмӣ таҳқиқ. Мавзуи мавриди назар дар адабиётшиносии тоҷик бори аввал аст, ки дар он образи зан дар эҷодиёти Премчанд дар мисоли романҳои «Нирмала» ва «Камомад» тадвину мураттаб мегардад. Дар мақолаҳои илмӣ алоҳида дар бораи ин нобиғаи адаб – Премчанд ва осори ӯ баъзе маълумоти умумӣ ба назар мерасанд, вале онҳоро ҳанӯз наметавон шинохти васеи осори гаронбаҳои мавсуф донист. Тибқи ин ҳадаф меҳвари асосии

тахқиқи мазкур тасвири симои зан, одатҳои аз гузашта меросмонда, хурофот ва паст кардани шаъну шарафи инсонии занон дар романҳои номбурда, инчунин хусусиятҳои мавзӯӣ, идеявӣ ва услубии асарҳои нависанда ба таври ҷомеъ мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд.

Нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Ҷараёни зиндагӣ ва паҳлуҳои гуногуни эҷодиёти Премчанд диққати муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷиро ба худ ҷалб кардааст, ки онро мо дар таҳқиқотҳои олимони ҳиндшиноси рус, ҳинду ва тоҷик баръало мушоҳида карда метавонем. Дар замони мавҷудияти Иттиҳоди Шуравӣ ба омӯзишу тарҷумаи осори адибони маъруфи Ҳиндустон, аз ҷумла Премчанд, ки бо асарҳои ҷолибу замонавии худ хазинаи адабиёти ҷаҳониро ғанӣ гардондааст, диққати махсус дода мешуд;

2. Премчанд маъруфттарин ҳикоянавис ва романнавис дар адабиёти ҳиндӣ маҳсуб меёбад;

3. Премчанд дар нимаи аввали асри XX дар таърихи адабиёти ҳиндӣ бо асарҳои безаволу замонавии худ як гардиши бузургро ба вуҷуд овардааст, ки онро чун бунёди реализми танқидӣ дар ин адабиёт пазируфтаанд. Муҳаққиқ Кришнадев Чҳарӣ ба майдони адабиёт омадани Премчандро чун воқеаи инқилобӣ маънидод кардааст;

4. Дар оғоз Премчанд зиндагии қаҳрамони марказии романи «Нирмала»-ро тавре тасвир кардааст, ки хоси ҳамаи ҷавонони ҳанӯз ғориғ аз мушкилиҳои зиндагӣ ва зарбаҳои тақдир мебошанд, ки бо ба камол расидану шавҳардор шудан пеш меояд. Дар ягон асари Премчанд образи зан ба он дараҷаи мукамал, ки дар романи «Нирмала» дода шудааст, ба назар намерасад;

5. Премчанд дар асарҳое, ки ба занҳо бахшидааст, тартибот, ҷаҳолат, беадолатӣ, хушунат ва расму одатҳои кӯхнаи зараровари замонаро, ки боиси нокомӣ, бадбахтӣ ва тирарӯзии занон гардидаанд, зеро танқид мегирад. Баробари ин занони Ҳиндро ба мубориза баҳри озодӣ, ба мубориза муқобили урфу одатҳои кӯхна даъват менамояд;

6. Дар романи «Камомад» ба образи қаҳрамони асосии асар Чалпа таваккуф карда шудааст. Гарчанде ин образ образи қаҳрамони майдони амалҳои сиёсӣ набошад ҳам, лекин образи ҷолибу хотирмон аст. Тамоми қаҳрамониҳои ӯ аслан дар муносибат бо шавҳар, бо раҳо кардани ӯ аз таҳдидизиндонӣшудан, инчунин ба роҳи дуруст баргардонидани шавҳар, ба доштани надоштани зеварҳои ороишӣ ва инсондӯстииӯ маълум мешаванд. Симои пурғайрати ӯро инчунин дар фош кардани чехраи аслии онҳое, ки тухмат карданро интихоб карда, дигаронро аз тариқи тухматҳо зиндонӣ карда, манфиату дорониҳо ҳосил мекунанд, дидан мумкин аст;

7. Дар омӯзиши Премчанд мавқеи махсусро асарҳое соҳиб шудаанд, ки онҳоро шахсони наздиктарини адиб навиштаанд. Аз ҷумла, ҳамсари адиб Шиваранӣ Девӣ китоби «Премчанд дар хона» («Premchand ghar men») ва писари Премчанд нависандаи маъруфи Ҳиндустон Амритрай китоби «Премчанд – сипоҳии қалам» («Premchand – qalam ka sipahi»)ро навиштаанд, ки бехтарин сарчашмаи илмӣ барои омӯзиши адиб хизмат мекунад.

Аҳаммияти назарӣ ва амалии таҳқиқ аз он иборат аст, ки натиҷаҳои он ба масъалаҳои камшинохти марбут ба образи занон дар асарҳои Премчанд равшанӣ андохта, дар омӯзиши романҳои «Нирмала» ва «Камомад»-и нависанда маводи зарурӣ дода метавонад. Натиҷаҳои таҳқиқот дар омӯзишу арзёбии ҳунари образофарии Премчанд, ҷойгоҳи романҳои «Нирмала» ва «Камомад» дар эҷодиёти Премчанд, образи зан дар романҳои номбурда, таҳаввулоти падидомада дар мавзӯ, муҳтавою мундариҷаи роман дар нимаи аввали асри ХХ судманд хоҳад буд. Аз натиҷаҳои таҳқиқ метавон зимни таълифи таърихи адабиёти ҳиндӣ, масоили адабиётшиносӣ ва нақди адабӣ истифода кард. Инчунин, метавон ҳангоми таҳияи дастурҳои методӣ ва васоити таълимӣ роҷеъ ба адабиёти ҳиндӣ, мурағаб сохтани курси лексияҳо доир ба адабиёти ҳиндӣ, гузаронидани семинару курсҳои махсус дар таълими адабиёти ҳиндӣ дар асри ХХ ва назарияву амалияи наср дар факултетҳои филологии мактабҳои олӣ, истифода кард.

Мутобиқати мавзуи диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзуи таҳқиқ ба шиносномаи ихтисоси 10.01.03 – Адабиёти халқҳои кишварҳои хориҷии Аврупо, Осиё, Африқо, сокинони бумии Амрико ва Австралия (адабиёти ҳиндӣ) мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии докталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқ. Масъалаҳои асосии дар диссертатсия таҳқиқшаванда аз ҷониби роҳбари илмӣ тарҳрезӣ шудаанд. Муаллифи диссертатсия дар мисоли романҳои «Нирмала» ва «Камомад»-и Премчанд ба таҳқиқи паҳлуҳои гуногуни масоили иҷтимоӣ, аз ҷумла, мавзуи зани ҳинду машғул шуда, рӯзгору осор, ҳунари эҷодӣ, сабку нигориши осори адибро баррасӣ кардааст. Дар ҷараёни таълифи диссертатсия муаллиф ба он мушарраф гардидааст, ки образи зани ҳиндуро дар асарҳои адибони муосири Ҳинд, махсусан дар эҷодиёти Премчанд баррасӣ намуда, хулосаҳои илмии ҳешро баён созад. Инчунин, омӯзиши Премчанд аз ҷониби муҳаққиқони рус, ҳинду ва тоҷик ба таври мукамал ба таҳқиқ фаро гирифта шудаанд. Натиҷагирӣҳои илмии унвонҷӯ дар мақолаҳои илмӣ, маъруза дар маҳфилу конференсҳо ва диссертатсия инъикос ёфтаанд.

Тасвиби амалии натиҷаҳои таҳқиқ. Мундариҷа ва қисматҳои асосии диссертатсия дар конференсҳои байналмилалӣ ва ҷумҳуриявии илмию амалии зерин дар шакли маърузаҳо баён шудаанд: конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ дар мавзуи «Забоншиносии Шарқ ва Ғарб» (Душанбе, 2019), конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ дар мавзуи «Заминаҳои ривочу ташаккули филологияи араб дар ҷаҳони муосир» (Душанбе, 2021), конференсияи байналмилалии илмию назариявӣ дар мавзуи «Масъалаҳои мубрами филология ва методикаи ташаккулисалоҳиятмандии донишҷӯён аз забонҳои хориҷӣ» (Душанбе, 2023), конференсияи байналмилалии илмию назариявӣ дар мавзуи «Дастовардҳои илмии ховаршиносони тоҷик дар замони Истиқлол» (Душанбе, 2024).

Диссертатсия дар ҷаласаи муштаракӣ кафедраҳои филологияи Ҳинд, филологияи Эрон ва филологияи араби факултети забонҳои Осиё ва Аврупои

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон аз 26.01.2024 (суратмаҷлиси № 6) маҷрибаи муҳокима қарор гирифта, ба ҳимоя пешниҳод шудааст.

Наشري таълифоти илмӣ дар мавзӯи диссертатсия. Муҳтавои асосии диссертатсия дар 15 мақолаи муаллиф дар маҷмуаҳои илмӣ, маҷрибаи конференсияҳои байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣ донишгоҳӣ ба ҷоп расидаанд. Аз онҳо 6 мақола дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикос ёфтаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, 4 боб, 10 фасл, хулоса ва рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсия 189 саҳифаро ташкил медиҳад.

БОБИ I

ДАРАҶАИ ОМУЌИШИ ҲАЁТ ВА ЭҶОДИЁТИ ПРЕМЧАНД

1.1. Омӯзиши Премчанд дар хориҷи Ҳиндустон

Ҷараёни зиндагӣ ва паҳлуҳои гуногуни эҷодиёти Премчанд диққати муҳаққиқони хориҷиро низ ба худ ҷалб кардааст, ки онро мо дар таҳқиқотҳои олимони ҳиндшиноси рус баръало мушоҳида карда метавонем. Дар замони мавҷудияти Иттиҳоди Шуравӣ ба омӯзишу тарҷумаи осори адибони маъруфи Ҳиндустон, аз ҷумла Премчанд, ки бо асарҳои ҷолибу замонавии худ ҳазинаи адабиёти ҷаҳониро ғанӣ гардонидаст, диққати махсус дода мешуд. Асарҳои Премчанд -ин нобиғаи адаб ба понздаҳ забонҳои ин мамлакат тарҷума ва ҷоп шуда буданд. Дар собиқ Иттиҳоди Шуравӣ нисбат ба ҳамаи дигар мамлакатҳои Ғарбу Шарқ ба тарҷума ва омӯзиши Премчанд ва асарҳои ӯ бештар диққат додаанд. Аз олимони Шуравӣ яке аз аввалинҳо шуда академик Алексей Петрович Баранников (1890-1956) ба ҳаёт ва эҷодиёти Премчанд, алаҳусус ба ҳикояҳои ӯ эътибор додааст ва “Зани дуём” («Saut») ном ҳикояи адибро ба забони украинӣ тарҷума кардааст. Пас аз ин, академик Баранников А. П. чандин борҳо ба эҷодиёти Премчанд муроҷиат кардааст ва нахустин мақоларо соли 1934 бо унвони “Саптасароч”-и Премчанд” навиштааст. “Саптасароч”-ро матлаб “Ҳафт гули нилуфар” аст ва тавре ки аз унвони мақола маълум мешавад, муҳаққиқ ҳафт ҳикояи Премчанд, аз ҷумла ҳикояҳои “Духтари хонадони асил”, “Зани дуём”, “Ҷӯбдасти Саччанга”, “Панҷ Худо”, “Нозири намак” ва “Насиҳат”-ро мавриди таҳқиқ қарор додааст. Оид ба хунари ҳикоянависи Премчанд таваққуф карда, ӯро бо ҳикоянависи маъруфи рус Антон Павлович Чехов (1860 - 1904) муқоиса карда, зикр мекунад, ки ҳар ду адиб дар асарҳоишон зиндагии мардумони одӣ ва мушкилоти ҳамаҷузай онҳоро тасвир намудаанд. Инчунин ба масъалаҳои тақдирӣ занон махсус ва дилсӯзона диққат додани адибро ёдовар шудааст: “Премчанд махсус ва хеле зиёд ба

масъалаҳои зан эътибор додааст. Ба ин масъала бисёр ҳикояҳо ва романи “Паноҳгоҳ” (“Sevasadan”)-ро бахшидааст. Дар яке аз повестҳояш вай ба чунин хулоса омадааст, ки ҳолу аҳволи занон, алалхусус, бевазанҳо комилан бад мебошад ва интизор шудани ҳеч умеде барои беҳбудӣ вучуд надорад” [74, с.10].

Баъдтар академик Баранников А. П. боз дар дигар мақолаҳои, аз ҷумла дар мақолаҳои “Ҳиндустониҳо дар бораи адабиёти рус”, А. М. Горкий дар Ҳиндустон”, “Такриз ба тарҷумаи ҳикояҳои Л. Толстой аз ҷониби Премчанд” ва ғайра аз Премчанд ёдовар шуда, забони ниҳоят зинда, образнок ва пуртаъсири ӯро махсус зикр карда, ба хулосае омадааст, ки Премчанд гарчанде қоидаҳои ҳукми қонунӣ гирифтаи забони ҳинди роия карда бошад ҳам, барои оммафаҳм шудани он паёпай талошҳо кардааст [74, с. 262].

Ба ғайр аз академик Баранников А. П. роҷеъ ба Премчанд боз як қатор муҳаққиқони рус мақолаҳои ҷудогона навиштаанд, ки миёни онҳо саҳми олимони В. М. Бесскровний (1908-1978), В. И. Балин (1925-1991), Е. П. Челишев (1921- 2020), А. Д. Литман (1923 - 1992) назаррас аст. В. М. Бесскровний дар ҳиндшиносии рус яке аз шогирдони академик Баранников А. П. барои омӯзиши забону адабиёти ҳиндӣ заҳмати зиёд кашидааст. Баробари дигар ҳиндшиносон дар тартиб додани луғатҳои гуногун, аз ҷумла урду, ҳиндӣ ва панҷобӣ саҳми зиёд дорад. Ӯ аввалин тартибдиҳандаи “Луғати ҳиндӣ - русӣ” мебошад, ки бо дар бар гирифтани чил ҳазор калима соли 1959 дар Москва нашр шудааст. Вақте ки соли 1955 маҷмуаи ҳикояҳои Премчанд бо номи “Ҷоҳи тҳакур”, ки дар худ бисту се ҳикояи адибро шомил кардааст, дар шаҳри Москва аз ҷоп баромад, олими номбурда ба он зери унвони “Охирсухан” мақолае навишта дар он маълумоти нисбатан мукамал дар бораи вазъи адабиёти ҳиндӣ дар давраи Премчанд, асарҳои бадеии адибони хориҷиро тарҷума кардани Премчанд, ҷараёни зиндагии Премчанд ва ниҳоят мазмуну мундариҷаи баъзе ҳикояҳои Премчандро додааст. Инчунин номбурда зикр кардааст, ки Премчанд дар оғози эҷодиёташ асарҳое менавишт, ки мазмуни панду ахлоқӣ доштанд. Баъдтар худро ҳамчун нависандаи реалист нишон дода, дар асарҳояш, аз ҷумла ҳикояҳояш масъалаҳои муҳимми замонавиро ҷой дода, дар охир бузургтарин

нависандаи инсондӯст будани ӯро махсус қайд кардааст: “Яке аз бузургтарин истеъдод, зодаи мамлакати бузург, бузургтарин нависандаи инсондӯст Премчанд дар асарҳои худ азобу шиканҷаи халқҳои Ҳиндустони бисёрмилиони ва муборизаи онҳоро ба хоҳири озодиву истиқлолият, инчунин олами руҳии халқи бузургро, ки барои сулҳ саҳми беандоза доранд, дар асарҳои худ тасвир кардааст” [113, с. 249] .

Аз ҳиндшиносони рус Виктор Иосифович Балин дар ин бахш бештар таҳқиқот гузаронидааст. Олими номбурда аввалин муҳаққиқи осори адабиву илмии Премчанд мебошад, ки оид ба миқдори ҳикояҳо, романҳо ва повестҳои адиб назари андеша карда, қариб 300 ҳикоя ва 12 роману повест навиштани адибро таъкид кардааст [70, с. 9] .

Инчунин, В.И. Балин роҷеъ ба зиндагӣ ва осори Премчанд дар як қатор мақолаҳои ҷудоғонааш маълумоти ҷолибу арзишманд додааст. Лекин ин маълумот ба ҳамон андозае дида мешаванд, ки барои ин ё он мақола ё асари ҷудоғона зарур аст. Дар ҳамаи мақолаҳо ва маълумоти фишурдаи фарҳангҳои адабӣ бешак, муҳимтарин лаҳзаҳои зиндагии адиб баён шудаанд, вале дар ягон ҷой оид ба шаҳри Бамбай (ҳозира Мумбай) рафтани онро дар киностудия кор кардан ва оид ба мактубҳои, ки Премчанд ба ҳамкасбон, ҳамсар ва дигар наздиконаш навишта бошад, дар чандин даҳсолаҳои баъди вафоти Премчанд чизе дида нашуд, танҳо дар солҳои охир як андоза тавачҷуҳ ба масълаи ёдшуда дида мешавад. Барои ҳамин ҳам ба ин паҳлӯи зиндагӣ ва фаъолияти нависанда омӯзиши ҷудоғонаро тақозо мекунад.

Академик Челишев Е. П. гарчанде роҷеъ ба Премчанд ягон рисолаи ҷудоғонае навишта набошад ҳам, дар ҳамаи мақолаҳо ва асарҳои таҳқиқоти худ, ки ба адабиётҳои муосири Ҳиндустонӣ бахшида шудаанд, аз Премчанд ёдовар шуда, ӯро бузургтарин адиби Ҳиндустони муосир муаррифӣ мекунад. Дар рисолаи “Адабиёти ҳиндӣ”, ки соли 1968 дар силсилаи “Адабиётҳои Шарқ” дар Москва ҷоп шудааст, як боби ҷудоғонаеро зери унвони “Премчанд – парчамбардори адабиёти реалистӣ” ҷудо карда, онро ҷо оид ба зиндагии Премчанд, асарҳои ӯ ва замони зистани адиб маълумот додааст [151, с.198].

Челишев Е. П., мисли дигар муҳаққиқоне, ки ба Премчанд ва масъалаҳои мубрами асарҳои ӯ эътибор додаанд, баробари нависандаро бузургтарин адиби реалист гуфтан, боз ҳамчун ҳомии занҳои беҳуқуқи сарзамини Ҳиндустон низ номидааст: “Тақдири занҳои ҳинду, - навиштааст муҳаққиқ, - дар тамоми чараёни зиндагиаш Премчандро ба ташвиш овардааст. Дар ҳикояҳои “Зани дуюм”, “Қорҳои хона”, “Духтари хонадони асил”, “Қафани”, “Зиндон” ва романҳои “Паноҳгоҳ”, “Нирмала”, “Говсадақакунӣ” ва қариб дар ҳамаи дигар асарҳояш нависанда беҳуқуқӣ ва душвориҳои зани ҳинду дар Ҳиндустони мустамликавӣ тасвир намудааст. Ёро тақдири духтарон, арӯсон, занон, модарон ва бевазанҳо ба ташвиш овардааст” [151, с. 220]. Муҳаққиқ ин ҷо ҳам мисли дигар асарҳояш, махсус зикр кардааст, ки “Занҳо дар асарҳои Премчанд бисёр вақтҳо нисбат ба мардҳо дида, иродаи қавӣ доранд ва ифодакунандаи идеалҳои олии мебошанд” [151, с. 221]. Оид ба романи “Қамомад” (“Gaban”)-и Премчанд низ назари худро иброз дошта, таъкид мекунад, ки ҷӣ тавр қаҳрамони марказӣ – Раманатҳ зери таъсири суҳанҳо ва амалҳои ибратбахши ҳамсараш аз кирдорҳои нанговару номатлуб ва ҷиноятӣ даст қашида, роҳи зиндагии бешукӯҳу шаҳомат, вале осудаву хушбахтиварро интихоб мекунад [151, с. 218-219].

Қобили қайд аст, ки Челишев Е. П., дар дигар китоби худ - “Адабиёти ҳиндустонӣ: дирӯз ва имрӯз” (“Индийская литература: вчера и сегодня”) дар тамоми фаслҳои он аз Премчанд ёдовар шуда зикр кардааст, ки Премчанд ҳамчун адиби намоён, бо асарҳои эҷодкардаи худ ва замони зистанаш барои муқоиса, таҳлил ва баҳо додани асарҳои адибони дигар ва ё ягон давраи муайяни адабиётҳои Ҳиндустон, ҳамчун як меъёри фаъолияти адабии ибратбахш хизмат кардааст. Бояд гуфт, ки дар ин асар муаллиф бештар аз чорсад номи адибон ва дигар ашхоси илму фарҳангу таърихро аз Ҳиндустон ва берун аз он ёдовар шудааст. Дар ин ҷо аз ҳама бештар мо мавриди истифода қарор гирифтани андешаҳои се шахсияти бузурги Ҳиндустонро аз ҷумла, Маҳатма Гандӣ, Равиндранатҳ Тҳакур ва Премчандро мебинем. Ин худ гувоҳи дар таърихи адабиётҳои Ҳиндустон, аз ҷумла адабиёти ҳиндӣ мавқеъ ва эътибори хос доштани Премчанд мебошад. Муҳаққиқи номбурда саҳми

Премчандро дар инкишофи адабиёти давраи нави ҳиндӣ ёдовар шуда, маъруфтгарин романҳои адиб, аз ҷумла романҳои “Камомад” (“Gaban”), “Майдони ҳарбу зарб” (“Karmbhumi”), “Манзилгоҳи муҳаббат” (“Premashram”), ва “Говсадақакунӣ” (“Godan”) -ро мисол меорад [153, с. 144].

Академик Челишев Е. П. ба образҳои мутааллиқ ба занон дар романи “Говсадақакунӣ” назари хешро гуфта, дар симои онҳо занҳои меҳнатдӯст, кавиирода ва фидоии тасвиркардаи Премчандро дидааст. Инчунин аз дигар асарҳои Премчанд, ки дар онҳо образи занон бисёр ҷолиб офарида шудааст, рӯ меорад: “Тақдири занҳои ҳинду диққати Премчандро дар тамоми замони зистанаш ба худ ҷалб кардааст. Дар ҳикояҳои “Зани дуҷум”, “Қорҳои хона”, “Духтари хонадони асил”, “Кафан”, “Зиндон” ва романҳои “Паноҳгоҳ”, “Нирмала” ва ниҳоят романи “Говсадақакунӣ” Премчандро тақдири духтарон, арӯсон, занон, модарон ва бевазанҳо ба ташвиш овардааст” [153, с. 145].

Алексей Давидович Литман (1923 -1992) файласуф ва шарқшиноси рус, муаллифи рисолаи “Фалсафа дар Ҳиндустони соҳибистиклол” дар иртибот бо китоби Ҳансраҷ Раҳбар “Ҳаёт ва эҷодиёти Премчанд” (тарҷума аз ҳиндӣ) ки соли 1963 дар шаҳри Москва чоп шудааст, роҷеъ ба Премчанд як пешлафзи мукамал дар ҳаҷми бисту ҳафт саҳифа навиштааст. Дар ин пешлафз муҳаққиқ ҳаёт ва эҷодиёти Премчандро аз назари олими Шуравӣ қаламдод кардааст. Мавсуф зикр кардааст, ки дар асри XX дар тамоми адабиётҳои Ҳиндустон ба истиснои Равиндранатҳ Тҳакур ягон адиби дигар чун Премчанд эътибор ҳосил накардааст. Ба авҷгирии ҳаракатҳои миллий -озодихоҳии солҳои 1905 - 1908 ишора карда, чигунагии таъсири онҳоро ба адибони Ҳиндустон, аз ҷумла ба Премчанд чунин гуфтааст: “Ба ин воқеаҳои таърихӣ Премчанд ҳам бетараф намондааст. Он замон вай нав фаъолияти адабии худро шуруъ карда буд. Иштирок дар ҳаракатҳои озодихоҳӣ дар навбати худ таъсири муайяне, ҳатто ҳалқунандае ба ҷаҳонбинӣ ва эҷодиёти нависанда расонидааст” [104, с. 5].

Аз мақолаи профессор А. Д. Литман диққати моро аслан ҳамон нуқтаҳо ҷалб карданд, ки бештар ба романи “Нирмала” ва қаҳрамони марказии он дахлдоранд. Маълум мегардад, ки муҳаққиқ аз мазмуну мундариҷаи бисёр асарҳои

Премчанд воқиф аст. Дар асарҳои Премчанд инъикоси образи мардуми одии Ҳиндустон, аз ҷумла намояндагони табақаҳои поёнии ин кишвар реалистона тасвир ёфтаанд. Аз назари муҳаққиқ маҳз ҳамин нуқта дур намондааст. Барои тасдиқи ин гуфтаҳои худ баъзе ҳикояҳои адиб, аз ҷумла яке аз ҳикояҳои ниҳоят машҳури адиб “Ҷоҳи Тҳакур” -ро мисол меорад. Аз як тараф бо тааҷҷуб ба он менигарад, ки занҳои ҳинду дар тасвири Премчанд ҳатто дар замони нав ҷӣ ҳолати даҳшатоваре доранд ва аз ҷониби дигар ба ин гуна офаридаҳои Премчанд ба мисли ҳикояи номбурда, ки аз лиҳози дарҷи воқеият дараҷаи олии ҳақиқат аст, бо арзи аҳсангӯӣ назар кардааст. Аҳволи тоқатфарсо ва истисмори бераҳмонаи занҳоро, ки адиб худ дида ва бо ҳамон шакли мавҷуд будааш воқеъбинона тасвир кардааст, муҳаққиқ ҷолиб дарёфтааст: “Премчанд муборизи воқеии озод будани занҳо мебошад. Вай мехост дар ҷомеа ҳуқуқи зану мардро баробар бинад. Одатҳои аз гузашта меросмонда, ҳурофот ва паст кардани шаъну шарафи инсонии занонро зеро танқид гирифтааст. Ҳамин мавзӯ мавзӯи асосии повести “Нирмала” (1923) мебошад, ки онро бо ҳаққи ҳуқуқи комил дар қатори бехтарин асарҳои адабиёти ҷаҳонии ба мавзӯи зан бахшидашуда шомил кардаанд” [104, с. 20] .

Бахшида ба Премчанд ду олими рус, аз ҷумла, Балин Виктор Иосифович (1925-1991) ва Гаврюшина Нина Дмитриевна (тав.1928) нибат ба дигар ҳиндшиносони Русия зиёдтар эътибор додаанд ва ҳар кадом бахшида ба адиб рисолаҳои илмӣ навиштаанд. Монографияи Балин В. И., “Премчанд – новеллист” ном дошта, соли 1956 ҳамчун рисолаи номзадӣ ҳимоя шуда, соли 1973 дар шакли китоби ҷудоғона ҷоп шудааст. Рисола аз сарсухан ва панҷ боб иборат аст. Дар ҳиндшиносии рус асари номбурда аввалин ҷунин як кори таҳқиқотӣ мебошад, ки муаллиф роҷеъ ба Премчанд ба ғайр аз маълумоти кӯтоҳи тарҷумаҳои, боз оид ба се давраи ҳикоянависи адиб назари андеша кардааст. Муаллифи номбурда фаъолияти адабии Премчандро ба се давра, аз ҷумла, давраи аввал то соли 1910, давраи дуюм то соли 1930 ва давраи сеюм то соли 1936 тақсим карда, то рафт бештар нерӯ гирифтани ҳунари ҳикоянависи адибро нишон додааст: “Дар ҳикояҳои солҳои охир садои адиб оид ба ноғузир

будани ғалабаи нерӯҳои ватандӯст торафт баландтар садо меодагӣ шуд. Ба дараҷаи ниҳоят баланд образи ҷамъбастии мардуми Ҳинд акси худро меёфт. Нависанда тамоми умр, бе майлон, дар иҷрои қарзи шаҳрвандии худ буд. Асарҳои вай нишон медиҳанд, ки адиб ғаъолияти адабии худро пурра ба он муборизае, ки барои тӯдаҳои васеи мардум беҳбудӣ меорад, бахшидааст” [70, с. 149]. Як паҳлуи арзишманди ин рисола дар он аст, ки муаллиф дар боби V, ки он “Премчанд оид ба адабиёт ва жанри ҳикоя” ном гирифтааст, назари Премчандро нисбат ба жанри ҳикоя ва умуман вазъи адабиёти замони адиб аз нуқтаи назари муҳаққиқи хориҷӣ ба қалам додааст. Дар таҳқиқоти ягон муҳаққиқи дигар мушоҳида накардаем, ки ба мисли Балин В. И., ба ғаъолияти Премчанд ҳамчун адабиётшинос эътибор дода бошанд. Баъдтар Балин В. И., бо номҳои “Премчанд ва романҳои ӯ”, “Манзилгоҳи муҳаббат” ва “Говсадақакунӣ” (“Премчанд и его романы») “Обитель любви” и “Воздаяние») [66], “Предисловие” (Премчанд. “Избранное” [67], мақолаҳо навишта, бори нахуст дар ҳиндшиносии Шуравӣ роҷеъ ба асарҳои машҳури Премчанд изҳори ақида кардааст. Муҳаққиқ ба маҷмуаи “Ҳикояҳо”, “Нирмала” ном китоби Премчанд, ки соли 1958 ба забони русӣ нашр шудааст, доир ба он масъалаҳои мубраме, ки дар асарҳои Премчанд акси воқеии худро ёфтаанд, пешлафзе навиштааст” [67, с. 121]. Номбурда соли 1962 “Оғози эҷодиёти Премчанд” ва маҷмуаи “Сузи Ватан” ном мақолае навишта, онҳо далелҳои овардааст, ки ҳанӯз дар ягон мақолаи таҳқиқотии аз ин пеш дарҷ нашуда буданд [69]. Соли 1969 “Роҳи набард” (“Ратный путь”) (“Samar yatra”) ном маҷмуаи ҳикояҳои Премчанд ба забони русӣ нашр шуд. Ба ин маҷмуа низ Балин В. И., бо номи “Роҳи нависандаи демократ” (“Пути писателя - демократа”) пешлафз навиштааст ва таъкид намудааст, ки Премчанд барҳақ ҳам асосгузори адабиёти муосири ҳиндӣ ва ҳам адабиёти муосири урду, инчунин аввалин нависандаи реалист дар таърихи ин адабиётҳо мебошад [71, с. 20].

Балин В. И. роҷеъ ба таърихи адабиёти ҳиндӣ бо номи “Адабиёти ҳиндӣ” як мақолаи мухтасар навиштааст, ки он дар “Энциклопедияи адабиёт” нашр шудааст [72]. Мақола муҳимтарин маълумотро оид ба инкишофи ин адабиёт аз

замони қадим, то имрӯз дар бар гирифтааст. Чун сухан аз адабиёти асри ХХ меравад, муҳаққиқ қабл аз ҳама аз Премчанд ёдовар шуда, бо реализми танқидӣ саҳт пайваст будани номи ӯро таъкид менамояд: “Ҳикоя ва романи иҷтимоӣ дар адабиёти ҳиндӣ дар оғози асри ХХ ба вучуд омадааст. Хеле зиёд машҳур шудани ин ду жанр бо номи бузургтарин адиб - асосгузори реализми танқидӣ Премчанд (1880-1936) алоқаманд мебошад. Мавзуи асосии асарҳои ӯ зиндагии мардумони Ҳиндустонро дар бар гирифтааст, ки аз ҷониби сарватмандони маҳаллӣ ва мустамликадорони англис бераҳмона истисмор мешуданд. Қаҳрамони асарҳои Премчанд асосан инсонии заҳматкаш мебошад, ки аз беадолатии иҷтимоӣ гирифтори ранҷу азоб шудааст, вале дар вазнинтарин санҷиши зиндагӣ ӯ шарафи худро аз даст намедиҳад....Эҷодиёти Премчанд дар адабиёти ҳиндӣ ва урду усули реализми танқидиро ҷорӣ намуд” [72, с. 23].

Як сол қабл аз таҷлили 100 - солагии Премчанд, соли 1979 дар шаҳри Ленинград китобе бо номи “Премчанд” нашр шуд. “Асарҳои интихобӣ”, ки дар он як повест - бо номи “Тӯҳфа” (“Vardan”) тарҷумааш ҳамчун “Прозрение” (“Бино шудан”), инчунин бисту шаш ҳикоя ва боз панҷ мақолаи ба адабиётшиносӣ бахшидаи адиб дар тарҷумаи ҳиндшиносон - тарҷумонҳои рус Балин В. И., Толстая Н., Гуров Н., Серебряков И., Салганик М. ва Лавриенко Ю., оварда шудаанд. Ба ин асар Балин В. И. ба ҳайси тартибдиҳанда ва тарҷумони як роман - “Тӯҳфа” (“Vardan”), панҷ ҳикоя ва панҷ мақолаи Премчанд пешлафзе навиштааст. Қисми асосии ин пешлафз ба романи “Бино шудан” тааллуқ дорад. Баробари ин шарҳи кӯтоҳи ҷараёни зиндагии Премчанд ва вазъи сиёсии замони зистани адиб низ дода шудааст. Муаллифи пешлафз оид ба якчанд ҳикояи адиб, инчунин, публицистикаи Премчанд назари андеша кардааст. Нисбат ба фаъолияти адабии Премчанд баҳои баланд дода, чунин гуфтааст: “Ҳадафи адабиётро Премчанд ҳамчун тасвири зиндагӣ гуфта, таъкид кардааст, ки вай бояд аз назари танқидӣ тасвиркунандаи ҷамъияти синфӣи замони ҳозира бошад. Мавзуи асарҳои ӯ ниҳоят васеъ мебошад: ин тақдирӣ талҳи зани ҳинду (ҳикояҳои “Зани дуҷум”, “Оташи ишқ”, романи “Нирмала”), ва маҳкум намудани ҷабру ситами судхӯрон ва истисмори заминдорон

(хикояҳои “Як коса гандум”, “Асрори тамаддун”, “Чамъоварии андоз”, романи “Манзилгоҳи муҳаббат”) ва тақдири нафратзадагон, ҳамон бошандагони Ҳиндустон, ки дар ҷомеа беҳуқуқ ҳастанд (романи “Майдони ҳарбу зарб”, хикояҳои “Раҳоебӣ”, “Ҷоҳи тҳакур”, “Қимати шир”)” [116, с. 13-14].

Нисбат ба он мақолаҳое, ки Премчанд бахшида ба масъалаҳои адабиёти ҳиндӣ навиштааст, ҳиндшиносони рус, тоҷик ва хориҷӣ дар рисолаҳо ва мақолаҳои илмӣ худ бахшида ба ҳиндшиносӣ, аз онҳо ёдовар шудаанд, вале то замони нашри китоби зикр шуда ва то имрӯз касе ин навиштаҳои Премчандро тарҷума накардааст. Ҳол он ки ҳар вақте аз ин мақолаҳо ёдовар мешаванд, хатман дар адабиётшиносии ҳиндӣ мақоми махсус доштани ин паҳлуи фаъолияти Премчандро махсус зикр кардаанд. Дар воқеъ, Премчанд баробари офаридани асарҳои бадеӣ ба навиштани мақолаҳое, ки хусусияти адабиётшиносӣ доштанд, машғул буд. Ин мақолаҳо дар маҷаллаҳои таъсисдодаи худӣ ӯ, ба мисли маҷаллаи адабӣ - бадеии ҳармоҳаи “Қу” (“Hans”, 1930-1936) ва маҷаллаи ҳарҳафтинаи ҷамъиятӣ - сиёсии “Бедоршавӣ” (“Jagran”, 1932-1934) зуд - зуд ҷоп мешуданд. Вале мутаассифона аксарияти мақолаҳои дар ин маҷаллаҳо нашршуда, ба мо дастрас нашуданд. Дар сарчашмаҳои ҳиндӣ ишора меравад, ки ин мақолаҳои адиб пурарзиш буда, замонавӣ буданд ва имрӯзҳо низ аҳаммияти худро гум накардаанд [26].

Соли 2014 бо кӯшиши ҳиндшиносони донишгоҳи давлатии Санкт – Петербург китобе бо номи “Таърихи адабиётҳои Ҳиндустон” (“Очерки истории литературы Индии”) [112] аз ҷоп баромад, ки он ҷо, аз ҷумла, роҷеъ ба адабиёти ҳиндӣ дар замони нав боби ҷудоғонае бо номи “Адабиёти нави ҳиндӣ”, ки ба қалами Челнокова А. Б., Светкова С. О., ва Стрелкова Е. А. тааллуқ дорад, дода шудааст. Дар ин боб дар бахши “Тамоилҳои реалистӣ дар насри ҳиндӣ дар асри XX” муаллифони номбурда зикр кардаанд, ки ин гуна тамоюлҳои дар солҳои 1920 – 1940 пайдошуда бо номи Премчанд алоқаманд мебошанд. Онҳо ин ақидаи худро идома дода, Премчандро ҷун асосгузори адабиёти реалистӣ дар пайдоиши ин равия ба қалам додаанд: “Ба Премчанд муяссар гардид, ки на танҳо асосҳои адабиёти реалистиро бунёд кунад, балки он адибоне, ки ба

забони ҳиндӣ асарҳо меофариданд, онҳоро аввал дар атрофи маҷаллаи адабӣ - бадеии ҳармоҳаи “Қу” ва маҷаллаи ҳарҳафтинаи ҷамъиятӣ - сиёсии “Бедоршавӣ” муттаҳид намуда, худ илҳомбахши ғоявӣ ва аввалин раиси Анҷумани адибони тараққипарвари Ҳиндустон шудааст”[112,с.114]. Баъдтар роҷеъ ба Премчанд ҳамчун ҳикоянавис ва романнавис чанд андешаи худро гуфта, 13 роман ва бештар аз 300 ҳикоя, 2 маҷмуаи эссе, қариб 10 песа ва намошномаҳои кино, инчунин тарҷумаҳо ва чанд китоби барои кӯдакон таҳия кардаашро зикр кардаанд [112, с.118] .

Охирин асари илмие, ки аз ҷониби муҳаққиқи рус - ҳиндшинос Нина Дмитриевна Гаврюшина бахшида ба Премчанд навишта шудааст, ин рисолаи “Премчанд ва романи ҳиндӣ дар асри XX” (“Премчанд и роман хинди XX века”) мебошад [80]. Муҳаққиқ дар ин китоб, ки заҳмати чандинсолааш мебошад, кӯшиш кардааст собит намояд, ки Премчанд баробари ҳикоянависи забардаст буданаш, инчунин романнавис ва ҳамчун романнависи ба дигар наслҳои адибон илҳомбахш, романҳои замонавӣ офаридааст, ки бо ҷунин услуби асарофариаш дар таърихи адабиёти ҳиндӣ дар замони нав садҳо идомадиҳандаи кори худро пайдо кардааст. Ҷолиби диққат аст, ки боби аввали асари номбурда, ки “Премчанд ва романи замони муосир” ном гирифтааст, бо иқтибосе аз нависандаи маъруфи Ҳиндустон Чайнендра Кумар (1905-1988) ки яке аз дӯстони ҷавони Премчанд буд ва дар лаҳзаҳои охирини зиндагии ӯ аз сари бистари нависанда дур нашуда, ӯро парасторӣ мекард, оғоз мешавад. Иқтибосро муҳтаво ин аст, ки Премчанд баъди садсолаҳо, ҳам дар худи Ҳиндустон ва ҳам дар мамлакатҳои дигар, ки асарҳояш тарҷума ва ҷоп мешаванд, зиндаву ҷовид ва боэътибор боқӣ мемонад [80, с.16]. Муҳаққиқи номбурда роҷеъ ба шухрати беандозаи Премчанд ҳамчун насрнависи бемисл дар олами адаб ҷунин гуфтааст: “Премчанд ҳоло ҳам яке аз он машҳуртарин насрнависоне мебошад, ки вақте суҳан дар бораи принципҳои бунёдии романи реалистии замони нав меравад, адибон ва адабиётшиносони ҳиндӣ ба ӯ така мекунанд” [80, с.18] . Барои тақвияти ин суҳанҳо муҳаққиқ аз асари Шивакумар Мишра иқтибоси зеринро овардааст: “ Истеъдоди ғавқулодаи Премчанд дар он

зоҳир мегардад, ки ӯ он қувваҳоеро дид, ки онҳо аз саҳнаи зиндагии ҷомеа поён шудаанд ва боз он қувваҳоеро дид, ки тоза ба вучуд омадаанд” [80, с.179]. Гаврюшина Н. Д., зикр кардааст, ки гарчанде Премчанд ягон донишгоҳро хатм накарда бошад ҳам, зиндагӣ барои ӯ чунин як донишгоҳе буд, ки онҷо тамоми паҳлуҳои фаъолияти инсонро омӯхтан имкон дорад [80, с. 22]. Ғайр аз он ки Гаврюшина Н. Д., рисолае бо номи “Премчанд ва романи ҳиндӣ дар асри XX” навиштааст, дар бораи Премчанд боз дар дигар мақолаҳоаш, ки ба романи ҳиндустонӣ бахшида шудаанд, аз ин адиб ёдовар шуда, нақши ӯро дар инкишофи насри ҳиндӣ махсус зикр менамояд. Инчунин дар рисолаи номзадии худ, ки “Жанри ҳикоя дар адабиёти пешқадами ҳиндустонӣ пас аз ҷанги дувуми ҷаҳонӣ” унвон дорад, Премчандро чун беҳтарин устоди ҳикоя номбар кардааст [80, с. 26] .

Ҳамин тариқ, рисолаи олимаи рус Гаврюшина Н. Д., бо номи “Премчанд ва романи ҳиндӣ дар асри XX” ин заҳмати ҷандинсолаи ин олимаро дар бахши омӯзиши Премчанд дар бар гирифтааст. Ин рисола аз ҷумлаи охири рисолаҳои илмие мебошад, ки дар ҳиндшиносии рус бахшида ба Премчанд ба таъби расидааст. Рисола аз ду боб иборат мебошад. Боби якум “Премчанд ва романи муосири ҳиндӣ». Боби дуюм “Инкишофи романи ҳиндӣ дар Ҳиндустони озод (1950 - 2005)” ном гирифтаанд. Дар рисолаи худ муҳаққиқ кӯшиш кардааст аввало, Премчандро ҳамчун яке аз беҳтарин романнависони на танҳо нимаи аввали асри XX, балки дар тамоми асри XX нишон диҳад. Дуюм, дар ҳамин заминаи ҳунари романнависии Премчанд ва оид ба ҷи гунагии инкишофи романи ҳиндӣ дар нимаи дуюми асри XX изҳори назари кунад. Муҳаққиқ инчунин роҷеъ ба шахсияти Премчанд суҳан гуфта, мақом ва саҳми ӯро дар бунёди романи реалистии муосир махсус зикр кардааст: “Премчанд аз ҷумлаи он адибонест, ки эҷодиёташон аз расидани давраи нав ва инкишофи адабиёти миллӣ дарак медиҳад. Дар адабиёти ҳиндӣ вай заминаҳои романи реалистиро гузоштааст. Адиб на танҳо дар ин жанр аввалин асарҳои арзишмандро эҷод кардааст, балки хусусиятҳои назарраси ташаккули романи реалистии ҳиндиرو муайян кардааст. Маҳз барои ҳамин адабиётшиносони ҳиндӣ чунин

мешуморанд, ки таърихи инкишофи романи ҳиндӣ -ин таърихи инкишофи худи Премчанд ҳамчун романист мебошад” [80, с.17]. Дар рисола муҳаққиқ роҷеъ ба баъзе романҳои Премчанд арзи ақида карда бошад ҳам, мутаассифона роҷеъ ба романҳои “Нирмала” (“Nirmala”) ва “Камомад” (“Gaban”) чизе нагуфта, танҳо аз онҳо ёдовар шудааст [80, с.50]. Вақте муҳаққиқ дар солҳои 20 – ум ва 30 - юми асри ХХ навиштани кадом романҳои Премчандро зикр мекунад ва баробари ин чанд асари ӯро ёдовар мешавад, миёни онҳо аз ҷумла, номи романи “Нирмала” низ дида мешавад: “Дар солҳои 20 – ум ва 30 - юми асри ХХ, ки солҳои бештару бехтар асарҳо эҷод кардани Премчанд ба шумор мераванд, адиб шумораи зиёди романҳо ва ҳикояҳои худро офаридааст. Романҳои вай “Манзилгоҳи муҳаббат” (“Premashram”, 1922), “Нирмала” (“Nirmala”, 1923), “Саҳна” (“Rangbhumi”, 1925), “Камомад” (“Gaban”, 1931), “Майдони ҳарбу зарб” (“Karmabhumi”, 1932), “Говсадақакунӣ” (“Godan”, 1936) маҳсули ҳамин солҳо мебошанд” [80,с.30].

Номи Премчанд ба хонандаи тоҷик бо ҳикояҳои, ки ҳанӯз аз солҳои 50-уми асри гузашта аз забони русӣ ба забони тоҷикӣ тарҷума ва ҷоп мешуданд, шинос аст. Хотиррасон мекунем, ки он солҳо дар Тоҷикистон тарҷумонҳои забонҳои ҳиндӣ ва урду ҳанӯз набуданд, бинобар ин тарҷумаи асарҳои адибони Ҳиндустон танҳо тавассути забони русӣ сурат мегирифт. Тарҷумаи асарҳои Премчанд аз забони русӣ ба забони тоҷикӣ аз ҷониби тарҷумонҳои касбӣ аз ҷумла, А. Зокиров, Ҳасан Ирфон, Раҳим Ҳошим, Холида Айнӣ ва дигарон сурат мегирифтанд. Дар он солҳо ба тарҷумаи асарҳои адибони хориҷӣ, аз ҷумла адибони Шарқ бисёр диққат дода мешуд. Дар Тоҷикистон шоири маъруфи Ҳиндустон, гирандаи мукофоти “Нобелӣ” Равиндранатҳ Тҳакур аз ҳама зиёд шуҳрат дошт ва имрӯзҳо низ кам нашудааст. Нашри тозаии “Гитанчалӣ” (Душанбе 2019) шоҳиди гуфтаҳои боло мебошад. Пас аз Равиндранатҳ Тҳакур дуюмин адибе, ки дар Тоҷикистон асарҳояш ва номаш эътибори хос дорад ин Премчанд мебошад. Дар солҳои 60-ум (1962) ба ғайр аз ҳикояҳо боз романи “Нирмала”-и Премчанд низ ба забони тоҷикӣ тарҷума шуда буд. Дар ҳамон китобе, ки бо номи “Нирмала” нашр шуда буд, боз ҳафт ҳикояи

Премчанд, аз чумла, “Чоҳи Тҳакур”, “Гуреза”, “Тифли бегуноҳ”, “Оши худой”, “Асрори тамаддун”, “Шухрат баъд аз сари кас меояд” ва “Сатяграҳа” низ тарҷума шуда, шомил карда шуданд. Ин ҳама асарҳои тарҷумашуда аз ҷониби хонандаи тоҷик хуб пазиروي ёфтанд. Вале дар он солҳо дар атрофи ҳаёт ва эҷодиёти Премчанд ягон кори таҳқиқоти назаррас ба анҷом нарасида буд. Дар солҳои 70-ум ҳиндшиноси тоҷик Раҷабов Ҳ., чанд мақолае, аз чумла, “Премчанд - ватанпарвар”, (Рӯзномаи “Комсомоли Тоҷикистон”, 22 - юми октябри соли 1969), “Зиндагӣ тавре ки ҳаст” (Рӯзномаи “Коммунист Таджикистана”, 26. 09. 1969), “Китобҳое, ки ба мубориза даъват мекунад” (Рӯзномаи “Коммунист Таджикистана”, 23. 10. 1969), ва ғайраро дар рӯзномаҳои ҷумҳуриявӣ нашр кардааст. Дар ҳамин давра оид ба Премчанд, соли 1995 “Премчанд” ном монографияи Раҷабов Ҳ., аз чоп баромад. Ин аввалин кори таҳқиқотӣ бахшида ба ин адиби Ҳинд буд. Соли 2015 аз тариқи нашриёти “Истеъдод” асари номбурда бори дуюм аз чоп баромад. Нашри соли 2015 мукамалтар буда, бо баъзе иловаҳо фарқ мекунад. Муаллиф ҳанӯз дар муқаддимаи китоб шухрати ҷаҳонӣ доштани Премчандро зикр кардааст: “Аз нависандагони маъруф ва шинохташудаи ин адабиёт (адабиёти ҳиндӣ – С. Ё.) дар нимаи аввали асри XX пеш аз ҳама бояд Премчандро номбар кунем, ки бо асарҳои баландмазмун ва замонавии худ на танҳо дар тамоми Ҳиндустон, балки берун аз ҳудуди он, ҳам дар Осиё ва ҳам дар Аврупо соҳиби маҳбубияти хос гардидааст. Маҳз Премчанд ба ҳамаи он анъанаҳои адабиёти асрҳои миёна, ки вобаста ба ҷаҳонбинӣ, фаҳмиш ва талаботи замони худ аз зиндагии мардуми одӣ ва умуман зиндагии воқеӣ дур буданд, бочуръат хотима гузошт. Эҷодиёти Премчанд гардиши тозае дар таърихи адабиёти ҳиндӣ дар асри XX мебошад” [131, с. 3].

Рисола аз муқаддима ва се боб иборат мебошад. Муаллиф бори аввал дар ҳиндшиносии тоҷик роҷеъ ба Премчанд чунин як рисолаи арзишманди илмиро таълиф намудааст. Дар рисола дар боби аввал мухтасар роҷеъ ба омӯзиши Премчанд суҳан меравад. Боби дувум ба ҳаёт ва эҷодиёти Премчанд бахшида шудааст. Маҳз дар ҳамин боб суҳан дар бораи муҳимтарин асарҳои Премчанд,

аз чумла ҳикояҳо ва романҳои ӯ меравад. Ин рисола аслан таҳлили ҳамон ҳикояҳои Премчандро дарбар гирифтааст, ки онҳо ба мавзуи зан бахшида шудаанд. Роҷеъ ба баъзе романҳои Премчанд низ маълумот дода шудааст, аз чумла, чанд нуктае роҷеъ ба романи “Нирмала”. Муаллифи рисола ба бадбахтиҳои зиёд гирифтोर шудани зани ҳинду ро дар мисоли романи “Нирмала” -и Премчанд, ки пурра зиндагии талхи Нирмала ном занро тасвир мекунад, баён кардааст: “Нирмалаи понздаҳсоларо ба марди калонсоле, ки ҳамсараш вафот кардаасту се писар дорад, ба шавҳар медиҳанд. Бо ҳамин давраи фориғболии Нирмала қатъ мегардад ва дар зиндагии ӯ айёме оғоз меёбад, ки барои духтараки ханӯз аз хушиҳои наврасӣ сер нашуда ба фочиа баробар мешавад. Аз ин бадбахтӣ ҳеҷ гуна роҳи халосӣ набуд. Нирмала ба хонаи шавҳар омада аз ҳама гуна ҳуқуқҳо маҳрум мегардад. Тамоми талошҳои ӯ, аз сар фаровардан ба тақдир, то ба шавҳар бовафо будан, ба фарзандҳои ӯ чун модар муносибат кардан, тамоми масъулияти зан буданро бар дӯш гирифтани, ҳеҷ натиҷае намедиҳад, дақиқтараш натиҷае медиҳад, ки фочиа номидан мумкин аст. Роман бо суҳанҳои анҷом меёбад, ки ягон хонандаро нисбати тақдири Нирмала ва умуман занҳои бадбахти Ҳиндустон бетавофут наместонад” [131, с. 46].

Ҳиндшиноси тоҷик Раҷабов Ҳ., ба хулосае омадааст, ки Премчанд на камтар аз 14 роман ва на камтар аз 300 ҳикоя эҷод кардааст. Муаллифи номбурда инчунин номгӯи 14 романҳои адибро низ овардааст [131, с. 36-37] Асари номдурда ягона асари таҳқиқотие мебошад, ки аслан ба таҳқиқи ҳамон ҳикояҳои Премчанд бахшида шудааст, ки дар онҳо зиндагии пурмашаққати занҳои ҳинду акси худро ёфтаанд. Истисно дар ин рисола як ҳикоя бо номи “Малика Сарандҳа” (“Rani Sarandha”) мебошад, ки он ҷо бадбахтии зани ҳинду тасвир наёфтааст, балки шуҷоату далерии зан ва муборизаи ӯ муқобили истилогарон инъикос гардидааст. Премчанд мисли ҳамаи дигар адибони пешқадами Ҳиндустон, ба масъалаҳои ба тақдири зан дахлдошта эътибори хос додааст. Чигунагии муносибати адибро, ки аслан аз ғамхорӣ ва ҳимоя аз зани ҳинду иборат аст, мо дар ҳамаи асарҳои адиб, хоҳ ҳикоя бошад, хоҳ роман

баръало дида метавонем. Мавзуи тасвири зан дар ҳикояҳои Премчанд то андозае дар китоби болотар номбурда “Премчанд” -и Рачабов Ҳ., акси худро ёфтааст. Муаллифи рисола ин матлабро чунин зикр кардааст: “Тасвири ҳаёти занҳои ҳинду ва маҳз занҳое, ки дар зиндагӣ насибашон танҳо талхрӯзӣ ва тирарӯзӣ гардидааст, дар эҷодиёти Премчанд ҷои намоёнро ишғол менамояд. Қалби нависанда аз бадбахтӣ ва нокомии занҳо дар сӯзиш буд. Ў бар зидди поймолкунандагони ҳуқуқи занон бо қаҳру ғазаб ва нафрати зиёд баромад мекард” [131, с.63]. Муаллиф дар ин рисола чунин ҳикояҳои Премчандро ба мисли “Қиматтарин сарвати дунё” (“Dunya ke sab se annol ratan”), “Малика Сарандҳа” (“Rani Sarandha”), “Духтари хонадони асил” (“Bare ghar ki beti”), “Зани дуҷум” (“Saut”), “Вайронкорӣ” (“Vidhvan”), “Зиндон” (“Jel”), “Ноумедӣ” (“Nayirashya”), “Ибодатхона” (“Mandir”), “Истеъфо” (“Istefa”), “Модар” (“Ma”), “Хизматгори халқ” (“Qaum ka khadim”), “Гулшани ишқи ноком” (“Prem ki holi”), “Кафан” (“Kafan”), “Ҷоҳи Тхакур” (“Thakur ka kuan”), “Бевазани бачадор” (“Betonwali vidhva”), “Тарсонҷак” (“Kaуаar”), “Роҳи набард” (“Samar yatra”) таҳқиқ намуда, ҳунари образофарии Премчандро дар мисоли образи зан дар ҳикояҳои номбаршуда нишон додааст. Мисли ҳамин, мо тасвири зиндагии занҳои ҳиндуро, ки дар саҳифаҳои асарҳои Премчанд ҷой доранд, дар мақолаҳо ва рисолаҳои таҳқиқотии дигар ҳиндшиносони берун аз Ҳиндустон, аз ҷумла, ҳиндшиносони рус дида метавонем. Лекин чун суҳан аз романҳои Премчанд меравад, бо вучуди дар ҳамаи романҳои адиб барҷаста будани образи зан, мисле ки пештар гуфта будем, зикр шудааст, ба ҳар ҳол симои зан дар мақолаҳо ва рисолаҳои илмӣ мукамалтар таҳлили худро наёфтаанд. Тавре болотар ишора гардид, як силсила асарҳои Премчанд бештар масъалаҳои тақдири занонро дар бар мегиранд, аз ҷумла романҳои “Паноҳгоҳ”, “Бозори ҳусн”, “Нирмала” ва “Камомад”. Аз ин хотир, месазад, ки ин романҳо вобаста ба образи зан таҳлили ҳамаҷонибаи худро пайдо намоянд. Чун ҳадафи мо аслан таҳқиқи романҳои “Нирмала” (“Nirmala”) ва “Камомад” (“Gaban”) мебошад, дар айни ҳол муҳим мешуморем, ки таҳлили ин ду роман дар шакли муқоисаи

образҳои марказӣ, аз ҷумла дар мисоли образҳои Нирмала (романи “Нирмала”) ва Чалпа (романи “Камомад”) сурат гирад.

Роҷеъ ба баъзе паҳлуҳои эҷодиёти ин адиби боистеъдод Раҷабов Ҳ., дар дигар рисолаҳои илмӣ худ, ки ба адабиёти ҳиндӣ бахшида шудаанд, борҳо ба Премчанд рӯ оварда, назари худро гуфтааст. Соли 2014 “Даҳ ҷеҳраи адабиёти ҳиндӣ” ном рисолаи муаллифи номбурда аз ҷоп баромад. Ин асар ба паҳлуҳои гуногуни ҳаёт ва эҷодиёти даҳ маъруфтарин намоёндагони давраи нави адабиёти ҳиндӣ бахшида шудааст, ки ин адибон асосан дар асри ХХ зиндагӣ ва ҷаҳолият карда, дар таърихи адабиётҳои Ҳиндустон мақоми хос ҳосил намудаанд. Дар рисола дар ҷойи аввал номи Премчанд омадааст, ки вай ҳамчун асосгузори реализми танқидӣ дар адабиёти ҳиндӣ ба қалам дода шудааст. Яке аз масъалаҳои, ки доимо мавриди баҳс қарор мегирад, ин муайян кардани аввалин асарҳои Премчанд мебошад, зеро ӯ ҳанӯз аз синни ҷордаҳсолагиаш ба навиштани асарҳои бадеӣ шурӯъ кардааст. Лекин бояд зикр кард, ки баъзе офаридаҳои адиб дар солҳои 1895 - 1900 ё нашр нашудаанд ё нашр шуда бошанд ҳам, шояд бо сабаби баланд набудани қимати бадеияшон сазовори эътибори муҳаққиқон нашудаанд. Ин нуқта бояд мадди назар нашавад, зеро якчанд асарҳои Премчанд ба забонҳои урду ва ҳиндӣ номҳои мухталиф гирифтаанд, ки дар натиҷа шумораи асарҳои ӯ аз ҳамон миқдоре, ки дар асл ҳастанд, зиёд шудаанд. Муҳаққиқ кӯшидааст муайян намояд, ки кадом ҳикояҳо ва романҳо аввалин асарҳои Премчанд ба ҳисоб мераванд. Дар рисола муҳимтарин асарҳои Премчанд аз ҷумла, романҳои “Нирмала” (“Nirmala”) ва “Камомад” (“Gaban”) то андозае таҳлили фишурдаи худро ёфтаанд. Дар романи “Камомад” (“Gaban”) ҷӣ гуна нақш доштани Раманатҳ ва Чалпа нишонрас баён шудааст: “Ду қаҳрамони асосии романи “Камомад” Раманатҳ ва ҳамсари ӯ Чалпа хислатҳои бо ҳам монанд надоранд. Премчанд ба воситаи образи Чалпа меҳнатдӯстӣ, покқичдонӣ, покдоманӣ, матонат ва раҳмдилӣ барин хислатҳои беҳтарини занҳои ҳиндуро нишон додаст. Чалпа ҳамчун зан ба вазифаҳои дар оила дошташ маҳдуд нашуда, ба хоҳири ҳақиқат роҳи муборизаро пеш мегирад ва ба садҳо мушкилӣ тоб оварда, дар охир ғалаба мекунад. Раманатҳ

бошад, бар хилофи ҳамсари худ тарсончак, ҳасадхӯр, худбин, сустирода, дурӯғгӯй ва тухматчӣ аст. Ӯ барои манфиати худ тайёр аст, ки одамони бегунохро бо тухмат ба зиндон кашад. Лекин Ҷалпа бо фаъолияти худ олами дигарро барои Раманатх мекушояд. Маҳз Ҷалпа Раманатхро аз бандагии ҳамагуна ахлоқи манфӣ озод менамояд” [138, с. 24]. Нисбат ба романи “Нирмала” бошад, муҳаққиқ зикр кардааст, ки “Премчанд соли 1923 романи бо номи “Нирмала” офаридааст, ки саросар ба ҳаёти талхи як зани ҳинду бахшида шудааст” [138, с. 24]. Вале ин ҷо ҳам мушоҳида намекунем, ки муаллифи рисола ба романҳои “Нирмала” (“Nirmala”) ва “Камомад” (“Gaban”) бештар тавачҷуҳ карда бошад. Чунин менамояд, ки таҳлили образҳои марказии романҳои номбурдаро муҳаққиқ, дар ҳолате, ки ҳадаф аслан ба таҳлили ҳикояҳо даст задан аст, зарур ва ба маврид намешуморад. Соли 2017 боз як рисолаи Раҷабов Ҳ., бо номи “Адабиёти ҳиндӣ дар давраи нав” аз ҷоп баромад [127]. Даре нагузашта, соли 2018 ин асар ҷопи дувумро дид, ки худ нишони боарзиш ва зарур будани ин рисоларо ифода мекунад. Дар ин рисола на танҳо дар бораи ҳаёт ва фаъолияти адабии адибони намоёни муосири ҳиндӣ, балки роҷеъ ба дигар масъалаҳои ба адабиётшиносии ҳиндӣ алоқамандбуда маълумот дода шудааст. Аз ҷумла, дар бораи баъзе ҷараёнҳои адабии ҳиндӣ, ки дар асри ХХ дар адабиёти ҳиндӣ, аз ҷумла дар ҳикояи ҳиндӣ пайдо шуда буданд, маълумоти муфид дода шудааст. Дар ҳиндшиносии тоҷик рисолаи “Адабиёти ҳиндӣ дар давраи нав” аввалин кӯшиши ба таври фишурда нисбат ба адабиёти ҳиндӣ дар давоми тақрибан якуним асри охир маълумот додан аст. Инчунин дар бораи ҷараёнҳои нави адабӣ ба мисли “Чҳаявад”, “Прагатиवाद”, “Ҳалавад”, “Найи қаҳанӣ”, “Анчалик упанияс” ва ғайраҳо, ки ҳар кадоме дар атрофи худ адибони гуногунақидаю гуногунуслублиро гирд оварда буданд, назари андеша шудааст. Як боби ҷудогонаи ин асар ба Премчанд бахшида шудааст, ки “Премчанд - намоёнтарин насрнависи Ҳинд дар асри ХХ” ном гирифтааст. Мутаассифона, ин ҷо ҳам бештар ҳикояҳои адиб мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Роҷеъ ба романҳои Премчанд бошад, ба таври фишурда суҳан меравад. Аз ҷумла, роҷеъ ба романи “Камомад” (“Gaban”) муаллиф чунин

гуфтааст: “Дар романи “Камомад” Премчанд комилан беҳуқуқ будани инсони заҳматкаши ҷомеаи худ, сангдилӣ ва бераҳмию золимии политсия - ҳимоятгари доимии манфиати табақаҳои доро, эътирофи кӯркӯронаи анъанаҳои зараровари кӯҳан ва мисли инҳоро реалистона ба қалам додааст” [128, с. 62]. Муаллифи рисола дар ин боб зикр кардааст, ки саҳми Премчанд дар офаридани асарҳои ба занҳо бахшидашуда хеле бузург аст. Нависанда зебӣ, вафодорӣ, меҳнатдӯстӣ, сабру таҳаммулпазирӣ ва далерии занҳои Ҳиндро бо меҳри зиёд ба қалам додааст. Дар эҷодиёти Премчанд занон ҳамеша тарғибкунандаи зебӣ ва намунаи беҳамтои далерӣ ва вафодориву кавиירוдагӣ дар ишқу муҳаббат мебошанд.

Дигар ҳиндшиноси тоҷик Ҷовид Холов дар ду асари худ, ки яке “Адабиёти урду дар садаи XX-ум” ном дорад [148] ва дигаре бо номи “Таърихи адабиёти урду” [149] нашр шудаанд, роҷеъ ба Премчанд дар ҳар ду рисола бобҳои ҷудогона бахшидааст. Дар рисолаи “Адабиёти урду дар садаи XX – ум” роҷеъ ба ҷараёни зиндагӣ ва мероси адабии Премчанд маълумоти мухтасар дода шудааст. Инчунин романи “Говсадақакунӣ” (“Godan”) ва ҳикояҳои “Кафан” (“Kafan”) ва “Зани дуҷум” (“Saut”) мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Ин ҷо роҷеъ ба романҳои “Нирмала” (“Nirmala”) ва “Камомад” (“Gaban”) низ маълумоти кӯтоҳе дода шудааст. Муҳаққиқ нисбат ба тақдирӣ занҳои ҳинду ҷӣ гуна муносибат доштани Премчандро ба таври зайл ёдовар шудааст: “Ҳамаи ин беадолатихоро Премчанд тавонистааст, ки дар навиштаҳои худ реалистона тасвир намояд” [148, с.48]. “Тақдирӣ занони Ҳинд Премчандро саҳт ба ташвиш меовард, ўро ба ҷустуҷўи сабабҳои муфлисиву бенавоии халқи худ водор менамуд” [148, с. 49]. Дар рисолаи “Таърихи адабиёти урду” низ як мақолаи ҷудогона бахшида ба Премчанд дода шудааст. Ин ҷо ҳам тавачҷуҳ ба ҷараёни зиндагӣ ва мероси адабии нависанда ба назар мерасад. Муҳаққиқ оид ба романи “Нирмала”, ки бештар бо унвони “Бева” (номи ин роман ба урду ҳамин тавр омадааст) каме маълумот дода, ҷунин зикр кардааст, ки: “Бева ва ё худ “Нирмала” яке аз романҳои ғамангез ва ҳатто пур аз андўҳи Премчанд маҳсуб мешавад. Ин романи Премчанд низ ба мавзӯи занон бахшида шудааст.

Премчанд аз вазъи ногувори занону духтарони бечораи Ҳинд ба ташвиш омада, дар роман зиндагии мушкилу пургиреҳи онҳоро ба риштаи тасвир кашидааст” [149, с. 234].

Мутобиқи он маълумоте, ки дар даст дорем, худи Премчанд ва ё ягон муҳаққиқи дигари осори адабии нависанда, дар ягон сарчашма зикр накардаанд, ки романи “Нирмала” боз бо номи “Бева” нашр шуда бошад. Ҳикояҳо ва романҳои Премчанд борҳо зери унвонҳои гуногун интишор шудаанд. Ба ин асарҳо дар оғоз пешлафз ҷой дода мешавад, ки он ҷо маъмулан чанд ҳикоя ва чанд роман навиштани адиб зикр мегардад, аммо гуфта намешавад, ки шумораи умумии ҳикояҳо ва романҳои ӯ дақиқ чӣ қадар ҳастанд. Танҳо таъкид шудааст, ки дар Ҳиндустон Премчанд дар баробари маъруфттарин ҳикоянавис будан, инчунин романнависи беҳамто низ мебошад. Вале кори мукаммале, ки он ҷо таҳлили ягон романи Премчанд, аз ҷумла романҳои “Нирмала” ва “Камомад” ба таври назаррас таҳлил шуда бошанд, мушоҳида намешавад.

1.2. Омӯзиши Премчанд дар Ҷумҳурии Ҳиндустон

Аввалин муҳаққиқоне, ки дар Ҳиндустон ба омӯзиши ҳаёт ва эҷодиёти Премчанд машғул шудаанд, инҳо Индранатҳ Мадан (тав.1910), Ҳансраҷ Раҳбар (1913-1994), Қамар Раис (1932-2009), Рамвилас Шарма (1912-2000) ва Камал Кишор Гоянка (тав. 1938) мебошанд. Муҳаққиқ, адабиётшинос ва адиби шинохта Ҳансраҷ Раҳбар ба забони урду ва ҳам ба забони ҳиндӣ асарҳо эҷод намудааст. Асари ба Премчанд бахшидаи ӯ “Ҳаёт ва эҷодиёти Премчанд” (Premchand: Jivan, kala aur krititv) [55] ном дошта, бори аввал соли 1952 ва баъдан (1962) борҳо аз чоп баромадааст, ки ин далел худ гувоҳи арзиши баланд доштани ин асар мебошад. Рисолаи номбурда аз ҷумлаи он асарҳои таҳқиқотие мебошад, ки бештар тарҷумаи ҳоли адибро дар худ шомил кардааст. Ин асар зиёда аз бист бобро, аз ҷумла бобҳои “Бачагӣ”, “Донишгоҳ”, “Муҳаббат ба Ватан”, “Издивочи дуҷум”, “Адабиётшинос”, “Рӯзноманигор” ва ғайраро дар бар гирифтааст, вале ягон боб ба Премчанд ҳамчун романнавис бахшида нашудааст. Ҳансраҷ Раҳбар маъмулан ба ёддоштҳои ҳамсари Премчанд Шиваранӣ Девӣ ва ҳамон ҳикояҳои Премчанд, ки хусусияти тарҷумаҳои доранд, таъя кардааст. Чун сухан аз шуҳрати Премчанд меравад, Ҳансраҷ Раҳбар ин нуқтаро таъкид менамояд: “Премчанд ҳанӯз дар замони дар қайди ҳаёт буданаш шуҳрат пайдо карда буд. Вай лоиқи он шуд, ки ӯро бехтарин нависандаи урду ва ҳиндӣ ном баранд. Сазовори он гашт, ки ҳамчун боистеъдодтарин ҳикоянавис машҳур гардад. Мунаққидони адабиёти урду Премчандро “муссавири кирдор” ва адабиётшиносони ҳиндӣ “шоҳи романи ҳиндӣ” мегӯянд” [55, с.184] .

Дигар мунаққиди ҳиндустонӣ Қамар Раис, ки яке аз аввалин таҳқиқгарони Премчанд ва асарҳои ӯ мебошад, бори аввал кӯшиш кардааст, ки шумораи ҳикояҳои адибро муайян намояд. Вай ба “Раҳнамои ҳикояҳои Премчанд” ном асари адиб таъя намуда, дар китоби худ “Ҳикояҳои интихобии Премчанд” (“Premchand ke numayande afsaane”) (ба забони урду) шумораи онҳоро дусаду ҳафтоду се –то гуфтааст [201, с. 13] .

Яке аз муҳаққиқоне, ки тақрибан панҷоҳ соли зиндагии худро ба омӯзиши ҳаёт ва эҷодиёти Премчанд бахшидааст, доктор Камал Кишор Гоянка мебошад. Дар Ҳиндустон ӯ ягона олими машҳур ба ҳисоб меравад, ки барои мукамал омӯхтани ҳаёт ва эҷодиёти Премчанд ба садҳо дастнависҳо, сарчашмаҳо, маҷаллаҳо ва дигар асноди мухталифи илмию адабии ба Премчанд ва ба замони Премчанд бахшидашуда рӯ овардааст. Як силсила маводҳои нодиру душворфаҳмо пайдо намуда, онҳоро дар шакли оммафаҳм омода намуда, ба чоп расонидааст. Чандин ҳуҷҷатҳои ба Премчанд дахлдоштаро аз нуқтаи назари танқидӣ бодикқат омӯхта, ба онҳо шарҳу эзоҳ додааст. Дар адабиётшиносии ҳиндӣ ӯ ба унвони “Премчандшинос” (Premchand Skolar”) машҳур аст. Дар маҷмуъ шумораи китобҳои ба Премчанд бахшидаи Камал Кишор Гоянка то ба сӣ расидаанд, ки муҳимтаринашон инҳо мебошанд: “Премчанд” (“Premchand”), “Ҳунари романофарии Премчанд”, (“Premchand ke upaniyason ka shilp – vidhan”), “Фарҳанги Премчанд” (дар ду ҷилд), (“Premchand: Vishvakosh”), “Самтҳои нави омӯзиши Премчанд” (“Premchand: Adhyayan ki nayi dishayen”), “Зиндагии пуробу ранги Премчанд” (“Premchand: Chitraatmak Jivni”), “Асарҳои нодири Премчанд” (дар ду ҷилд), (“Premchand ka aprariya saahitya”) (дар ду ҷилд), “Маҷмуи ҳикояҳои Премчанд” (дар шаш ҷилд) (“Premchand: kahani rachnavali”), “Омӯзиши ҳикояҳои Премчанд аз рӯи хронология” (“Premchand ki kahaniyon ka kalakramanusar”). Дикқати Камал Кишорро маҷаллаҳое, ки бештар ба Премчанд маводҳо чоп кардаанд ё наشري махсусро ба ин нобеғаи адаб бахшидаанд, зиёд ҷалб кардаанд. Вай дар “Фарҳанги ҳикояҳои Премчанд” (“Premchand: Kahani - kosh”) ном асараш, ки аввалин ва нодиртарин чунин асар ба ҳисоб меравад, сараввал пешгуфторе навиштааст ва дар он зикр кардааст, ки танҳо дар солҳои 1979 - 1981 тақрибан панҷоҳ маҷаллаҳои ҳиндӣ бо номи “Насри махсус бахшида ба Премчанд” ба таърифи расидаанд [10, с. 5]. Баъдан дар 352 саҳифа номгӯи ҳикояҳои Премчандро оварда, ҳар кадоми онҳоро шарҳ додааст. Инчунин зикр кардааст, ки ин ё он ҳикоя қай ва бо кадом забон (урду ё ҳиндӣ) навишта шуда, дар кадом маҷалла ё маҷмуаи ҳикояҳо аввалин маротиба нашр шудаанд. Агар ҳикоя бо бештар аз як ном, яъне бо номҳои дигар чоп шуда

бошад, онҳоро низ номбар кардааст, ки ин барои муайян кардани шумораи умумии ҳикояҳои адиб маълумоти хеле муҳиму арзишманд мебошад. Бар замми ин мазмуни кӯтоҳи ҳар як ҳикоя ва қимати бадеии онҳо нақл карда мешавад. Бояд гуфт, ки Камал Кишор илова бар ин қадар рисолаҳои чудогонае, ки бахшида ба Премчанд навиштааст, боз чандин мақолаҳо низ таълиф кардааст, ки онҳо дар маҷаллаҳои гуногуни бонуфузи адабии Ҳиндустон ба таъб расидаанд. Яке аз чунин мақолаҳо “Ватандӯстии Премчанд” (“Premchand ka desh-prem”) ном дошта, дар маҷаллаи “Шаҳди адабиёт” (“Sahitya amrit”) нашр шудааст. Дар ин мақола як гуфтани тоза ин аст, ки баробари таҳлили асарҳои мазмуни ватандӯстӣ доштаи Премчанд боз чунин далел оварда шудааст: “Вақте ки Премчанд тақрибан 23 - сола буд, аввалин навиштаи ӯ бо номи “Оливер Кромвел” ба забони урду дар маҷаллаи ҳарҳафтаинаи “Овози халқ” 2 - юми майи соли 1903 чоп шуда буд. Пас аз ин чунин романҳои вай ба мисли “Асрори ибодатхонаҳо” (“Asraare maabid”), “Маликаи ғазабнок” (“Ruthi Rani”), “Кришна” (“Krishna”), “Према” (“Prema”) чоп шуданд [192, с.16]. Ин иқтибосро қимат дар он аст, ки муҳаққиқи номбурда ҳам аввалин офаридаҳои Премчандро чун роман номбар карда, замони иншои онҳоро низ тақрибан байни солҳои 1903 – 1909, яъне то нашри маҷмуаи ҳикояҳои “Сузи Ватан” (“Suze vatan”) гуфтааст [192, с. 17]. Мақолаи номбурда хеле фишурда бошад ҳам, дар он ақидаҳои ватандӯстии Премчанд дар романҳо ва алалхусус дар ҳикояҳои ӯ таҳлили хуб ёфтаанд. Ин ҷо бояд ёдовар шавем, ки дар забони ҳиндӣ барои ифодаи истилоҳи “повест” мафҳуми чудогона вучуд надорад ва ҳар асари насрии бадеӣ, ки бо ҳаҷми худ бештар аз ҳикоя буда, аз шаст зиёд саҳифаҳоро дар бар мегирад, “uranyas” ё “novel” номида мешавад, ки маънои “роман” -ро дорад.

Соли 2014 дар Деҳлӣ “51 ҳикояи бебаҳо” (“51 Anmol kahaniyan”) ном асари Премчанд ҳамчун маҷмуаи ҳикояҳо аз чоп баромад [165, с.16]. Ҳикояҳое, ки дар ин маҷмуа гирд оварда шудаанд, аз ҷумлаи он ҳикояҳои пурарзише мебошанд, ки маҳз онҳо Премчандро дар тамоми дунё машҳуру маҳбуб кардаанд. Чанде аз ин ҳикояҳо инҳоянд: “Панҷ Худованд” (“Panch

Parmeshvar”), “Кафан” (“Kafan”), “Идгоҳ” (“Idgaah”), “Шоҳмотбозон” (“Shatranj ke khilari”), “Қиссаи ду барзагов” (“Do bailon ki katha”), “Майку” (“Maiku”), “Ду бародар” (“Do bhaai”), “Чоҳи Тҳакур” (“Thakur ka kuan”), “Дили модар” (“Mata ka hriday”), “Кшама” (“Kshama”), “Дуздӣ” (“Chori”), “Ҳазинаи пинҳонӣ” (“Guptadhan”) мебошанд. Бояд гуфт, ки ҳамаи 51 ҳикояи интиҳобшудаи Премчанд ҳар кадом бо номи худ чун китобчаи ҷудоғона низ чандин маротиба чоп шудаанд. Инчунин ҳар як ҳикоя ҳамчун номи як китобе омада, дар худ боз якчанд ҳикояҳоро шомил кардааст. Чунончӣ: “Кафан” ва дигар ҳикояҳо” (“Kafan” aur anya kahaniyan”), “Роҳи набард” ва дигар ҳикояҳо”, (“Samar yatra” aur anya kahaniyan”), “Дили модар” ва дигар ҳикояҳо” (“Mata ka hriday” aur anya kahaniyan”), “Як коса гандум” ва дигар ҳикояҳо” (“Sava ser gehun” aur anya kahaniyan”). Маҷмуаи “51 ҳикояи бебаҳо” диққати моро боз аз он лиҳоз ба худ ҷалб намуд, ки дар он чанд маълумоти ҷолиб оид ба шумора ва номҳои асарҳои Премчанд дода шудааст. Инчунин роҷеъ ба асари яке аз муҳаққиқони Премчанд - Ҳансраҷ Раҳбар низ ки “Ҳаёт ва эҷодиёти Премчанд” ном дорад, эълонеро мебинем. Дар китоб чунин маълумоти ҷолиб низ шомиланд. Аз ҷумла, дар 12 ҷилд чоп шудани 302 ҳикояи Премчанд. Ин 12 ҷилд номҳои зеринро гирифтаанд: “Идгоҳ” (“Idgah”), ”Шаби моҳи пус” (“Pus ki raat”), “Малика Сарандҳа” (“Rani Sarandha”), “Духтари хонадони асил” (“Bare ghar ki beti”), “Қиссаи ду барзагов” (“Do bailon ki katha”), “Панҷ Худованд ” (“Panch Parmeshvar”), “Як коса гандум” (“Sava ser gehun”), “Дарёфти олами беҳтар пас аз марг” (“Sadgati”), “Нозири намак” (“Namak ka daroga”), “Холаи пир” (“Burhi kaki”), “Ғами ишқ” (“Prem ka udas”) ва “Шоҳмотбозон” (“Shatranj ke khilari”) [165, с. 336]. Зери унвони “Тамоми романҳои Премчанд” чунин маълумот дода шудааст, ки адиб ҳамагӣ 14 роман дорад, лекин дар маҷмуъ ин ҷо танҳо 12 роман номбар карда шудааст [165,с.336]. Ин маълумот ҳеҷ гуна маъсулиятеро дар дар бар гирифта наметавонист ва мо ҳам нисбат ба он эроде намедоштем, агар чунин далел ба мисли “Тамоми романҳои Премчанд” махсус таъкид карда намешуд. Тамоми романҳои Премчанд гуфта мешавад, аммо дар асл бошад ҳамагӣ дувоздаҳ роман номбар шудааст, ки ин ҳеҷ набошад боиси баҳсе оид ба

шумораи умумии романҳои Премчанд хоҳад шуд. Дар муқоваи китоб маълумот оид ба Премчанд дода шудааст. Ёро асосгузори “Замони Премчанд” гуфтаанд. Бояд хотиррасон намоем, ки ибораи “Замони Премчанд” гуфтаи Ҳанӯз дар қайди Ҳаёт будани адиб аз забони муҳаққиқон, мунаққидон ва адабиётшиносони Ҳиндустониву хориҷӣ садо меод. Пас аз вафоти Премчанд ҳар як муҳаққиқи адабиёти Ҳиндӣ чун дар бораи адабиёти Ҳиндӣ дар замони нав назари андеша мекунад ва агар дар даврабандии адабиёти нави Ҳиндӣ кӯшише карда бошад, ҳатман “Замони Премчанд” гуфта, чунин менигорад, ки адабиёти Ҳиндиро дар давраи нав ба таври зайл тақсим кардан лозим аст. Яъне, “Адабиёти Ҳиндӣ то Премчанд”, “Адабиёти Ҳиндӣ дар давраи Премчанд” ва “Адабиёти Ҳиндӣ пас аз Премчанд” [165].

Албатта, тавре хотиррасон намудем, ин гуфтани нав нест, зеро бо далелҳо “Замони Премчанд” гуфтаи Ҳанӯз дар қайди Ҳаёт будани адиб дар мақолаҳои илмӣ ва забонҳо садо меод ва тахмин кардан душвор набуд, ки чун фаъолияти адабии чунин нобиғаи адаб, ба мисли Премчанд ҷамъбасти ниҳоии ҳудро меёбад, замони зистану асарҳо офаридани ӯ чунин номро ба мисли “Замони Премчанд”, албатта хоҳад гирифт. Дар ҳамин ҷо боз шумораи ҳикояҳои Премчанд 320 ва шумораи романҳояш 14 - то нишон дода шудааст. Ҳар вақте чунин далелҳои бо ҳам номувофиқ ва фарқкунанда ба назар мерасанд, дақиқ кардан душвор аст, ки дар воқеъ, ягона нишондиҳандаи дурусти онҳо кадом мебошад. Мо ҳам то ҳамон ҳаде, ки бароямон имконпазир буд, дар асоси он маводҳое, ки ба забонҳои гуногун, аз ҷумла Ҳиндӣ, англисӣ, урду, русӣ ва тоҷикӣ дар даст доштем, кӯшиш намудем оид ба шумораи умумии ҳикояҳо ва романҳои Премчанд назари ҳудро баён созем. Тавре Раҷабов Ҳ., зикр кардааст: “Азбаски дар асри XX дар адабиётҳои Ҳиндустон, аз ҷумла дар адабиёти Ҳиндӣ ҳикоя яке аз жанрҳои асосӣ буда, то андозае яке аз нишондиҳандаҳои муҳимми ҳолату вазъият ва ҷараёни инкишофи ин адабиёти бостонӣ ба шумор меравад, табиист, ки роҷеъ ба проблемаҳои муҳталифи ин жанр дар байни муҳаққиқон, адабиётшиносон ва адибон як баҳси доманадор оғоз ёфтааст ва имрӯз низ идома ёфта истодааст” [138, с.16]. Ин гуна баҳсҳое,

ки дар мавзуҳои гуногун дар мавридҳои мухталиф ба амал меоманд, худ нишондиҳандаи он мебошанд, ки ҳикояи ҳиндӣ миёни ҳамаи жанрҳои дигар бо мавҷудияти шумораи зиёди худ фарқ мекунад. Замони фаъолияти адабии Премчанд маҳз ба ҳамон даврае рост омадааст, ки инкишофи бемисли жанри ҳикоя дар адабиёти ҳиндӣ ва дигар адабиётҳои Ҳиндустон мушоҳида мешавад. Ин тақозои замона буд ва имрӯз ҳам чунин аст, ки офаридаҳои адибон, агар мавзуҳои доғи вақтро дар бар гиранд, бояд ҳарчӣ зудтар ва ба андозаи забони содаи мардумӣ, то ба хонандаи одиву мушкилписанд бирасанд. Барои ҳамин ҳам Премчанд баробари эҷоди асарҳои бузургҳачм боз эҷоди ҳикояро аз соли 1905 шуруъ намудааст. Чизи дигаре, ки дар адабиётҳои Ҳиндустон, аз ҷумла дар адабиёти ҳиндӣ барои бештар эҷод шудани ҳикоя боис шудааст, ин дар саҳифаҳои маҷаллаҳои гуногуни адабию фарҳангӣ нисбатан зудтар чоп шудани ҳикояҳои тозаэҷодшуда мебошад. Премчанд дар давоми бештар аз сӣ соли фаъолияти эҷодии худ ба ҳикоянависӣ машғул шудааст. Мо дар асоси ҳашт чилди маҷмуаи ҳикояҳои “Манасаровар” (“Manasarovar”) , “Сад ҳикояи Премчанд” (“Premchand ke soya afsaane” (ба забони урду), китоби Амритрай (писари Премчанд) “Премчанд – сипоҳии қалам” (“Premchand – qalam ka sipaahi”), “51 ҳикояи бебаҳо” (“51 anmol kahaniyan”), “Чил ҳикояи беҳтарини Премчанд” (“Premchand ke chaalis shreshth kahaaniyan”), “Премчанд. Маҷмуаи асарҳо” (“Premchand. Rachna – sanchayan”) ва мисли инҳо сарчашмаҳои боэътимод ба хулосае омадем, ки Премчанд дар маҷмуъ 302 ҳикоя навиштааст. Адабиётшиноси Ҳинд Виҷаендра Снатик 315 ҳикоя доштани Премчандро зикр кардааст ва боз илова намудааст, ки ин ҳикояҳо дар даҳ чилд бо номи “Манасаровар” чоп шудаанд. Ба 315 ҳикоя доштани Премчанд, ки саҳл аст, мо чандон эътироз надорем. Эроди мо танҳо дар ин аст, ки маҷмуаи ҳикояҳо бо номи “Манасаровар” дар воқеъ, гаштаю баргашта чоп мешавад, вале на дар даҳ чилд, балки ҳамеша дар ҳашт чилд мебошад. Дар даҳ чилд чоп шудани маҷмуаи ҳикояҳои “Манасаровар” ба назар нарасидааст ва аз ҷониби ягон муҳаққиқи дигар ҳам дар ҷое ишора нашудааст. Дар ҳар сурат бо сабаби бисёр будани шумораи ҳикояҳои Премчанд ва гузаштани чанд муддате аз вафоти адиб,

назарҳо ва тахминҳо табиист, ки якранг нестанд, лекин шумораи романҳои адиб бояд дақиқ карда шаванд. Масъалаи чанд роман навиштани Премчанд низ баҳсталаб аст ва зарурати андак шарҳ доданро талаб мекунад, зеро назари муҳаққиқон роҷеъ ба ин масъала якранг намебошад. Муҳаққиқон аз 12 то 17 роман доштани адибро зикр кардаанд. Профессор Раҷабов Ҳ., 14 роман доштани адибро зикр намуда, унвонҳои ин романҳоро аз рӯи тартиби солҳои эҷод шуданашон номбар кардааст. Мо низ бевосита ба романҳои адиб шинос шуда, ба хулосае омадем, ки Премчанд дар маҷмӯъ 14 роман навиштааст. Сабабҳои шумораҳои гуногунро номбар кардани муҳаққиқони ҳиндустониву хориҷӣ аз назари мо аслан ин аст, ки баъзе романҳои адиб аз ҷумла, романи “Саҳна” (“Rangbhumi”) боз бо номи “Чавғони ҳастӣ” ва романи “Паноҳгоҳ” (“Sevasadan”) бо номи “Бозори ҳусн” (“Bazare husn”) ҷоп шудаанд. Инчунин баъзе ҳикояҳои бузургҳачми адиб ва повестҳо чун роман ном гирифтаанд ва дар маҷмӯъ шумораи романҳои адибро бештар кардаанд.

Соли 1994 Академияи адабиёт дар шаҳри Дехлӣ китоберо бо номи “Премчанд. Маҷмуаи асарҳо” (“Premchand. Rachna – sanchayan”) дар ҳаҷми 1052 саҳифа аз ҷоп баровард. Ба ҷоп омодакунандагони он нависандаи маъруфи Ҳинд Нирмал Варма (1929 - 2005) ва муҳаққиқи шинохта Камал Кишор Гоянка (тав. 1938) мебошанд. Нащри мазкур, то имрӯз ягона асаре мебошад, ки бехтарин намунаҳои ҳама гуна офаридаҳои адибро бо як силсила маълумоти тарҷумаҳолии адиб дар чунин як ҷилди бузургҳачм шомил намудааст. То соли 2017, яъне дар як муддати нисбатан кӯтоҳ, ин асар нӯҳ маротиба ҷоп шудааст, ки нисбат ба дигар асарҳои бадеиву илмӣ камтар ба назар мерасад. Ин далел, худ аллакай гувоҳи он аст, ки китоби номбурда қимати баланди илмиву фарҳангӣ дорад. Дар аввал сарсухани Камал Кишор Гоянка оварда шудааст, ки як силсила маълумоти тозаеро роҷеъ ба зиндагии Премчанд дар бар гирифтааст. Ҳарчанд дар олами адаб бузургии Премчанд чун адиб кайҳо боз собит шуда бошад ҳам, муаллифи сарсухан ин нуқтаро ба хошири тақвияти ақидаҳои дигар муҳаққиқони эҷодиёти адиб, боз як бори дигар ба забон гирифта гуфтааст: “Премчанд на танҳо дар миёни адибони адабиёти имрӯза, балки дар байни

адибони адабиёти классикии Ҳиндустон ягона аст. Номи ӯ на танҳо дар адабиётҳои тамоми Ҳиндустон, балки дар адабиёти ҷаҳонӣ бо эҳтиром ва иззати хос гирифта мешавад” [37, с. 9]. “Премчанд. Маҷмуаи асарҳо” аз дебочаи тартибдиҳанда ва 14 бахш иборат аст. Ин нахустин чунин асар аст, ки баробари овардани намунаҳои ҳикояҳои адиб – 26 - то, роман 1 - то (“Говсадақакунӣ”), очеркҳо – 43 - то ва боз мактубҳои Премчанд ба шахсиятҳои гуногун, мақолаҳои илмӣ, суҳбатҳо, тарҷумаи ҳоле, ки ҳуди адиб навиштааст ва ғайраҳоро дар бар мегирад. Аз ҳар як бахш, хусусан аз бахшҳои “Тарҷумаи ҳол” ва “Суҳбатҳо” (интервью) ин қадар маълумоти муфиду тоза ва дар ягон сарчашмаи дигар набударо пайдо кардан мумкин аст, ки барои кушодани гиреҳи чандин муаммоҳои дигар хизмат мекунад. Маҳз дар ҳамин асар дақиқ 15 роман, аз ҷумла, 2 романи ба итмом норасида доштани Премчанд махсус бо далелҳо зикр шудаанд. Бояд хотиррасон намуд, ки оид ба мактубҳо, очеркҳо, драмаҳо ва мақолаҳои Премчанд дар бисёр мақолаҳои илмӣ ёдовар мешаванд. Лекин, то кунун ба истиснои ҳамин асари номбурда дар ягон мақолаи дигар нисбат ба мактубҳо ва дигар навиштаҷоти Премчанд, ки дар боло зикр шуд, ҳеҷ гуна маълумот ва ё намунае дида намешавад. Китоби “Премчанд. Маҷмуаи асарҳо” ҳамин ҳолигии солҳо ҷойдоштаро, то андозае пур кардааст. Ҳуди тартибдиҳандагони ин асар шахсоне мебошанд, ки дар илму адаби Ҳиндӣ дорои мавқеи хос ҳастанд.

Соли 1990 дар Деҳлӣ китобе ба забони урду бо номи “Сад ҳикояи Премчанд” (Premchand ke sau afsaane) нашр шуд. Ин китоб ҳам бо ҳаҷми бузурги худ, ки аз 924 саҳифа иборат аст, фарқ мекунад. Соли 2013 ин асар бори дуюм аз ҷоп баромад, ки ин нишонаи аҳаммияти хос доштани ин асарро дар адабиёти урду ва Ҳиндӣ ифода мекунад. Яке аз маҷмуаҳои ҳикояҳои Премчанд, ки тартибдиҳандагонаш онро чун “Чил ҳикояи беҳтарин” (“Chalis shreshth kahaniyan”) номгузорӣ кардаанд, борҳо ба забонҳои Ҳиндӣ ва урду ҷоп шудааст. Ба маврид аст, хотиррасон намоем, ки ҳамаи он ҳикояҳои Премчанд, ки бо номҳои “Даҳ ҳикояи Премчанд” (“Premchand ki das kahaniyan”), “Бисту панҷ ҳикояи Премчанд” (“Prem pachisi”), “Чил ҳикояи Премчанд” (“Prem

chaalisi”) , “Панчоҳ ҳикояи Премчанд” (“Prem rachasi”) ва “51 ҳикояи бебаҳо” (“51 anmol kahaniyan”) бо забонҳои хиндӣ, урду, дигар забонҳои ҳиндустонӣ ва англисӣ зуд-зуд чоп мешаванд, миёни дӯстдорони эҷодиёти Премчанд ниҳоят машҳур мебошанд. Илова бар ин, маҷмуаи дигари ҳикояҳои адиб, ки “Чил ҳикояи бехтарин” (“Chalis shreshth kahaniyan”) унвон гирифтааст, соли 1998 аз ҷониби нависанда ва адабиётшиноси Ҳинд доктор Кришнадев Чҳарӣ (тав.1927) омода ва нашр шудааст. Ин маҷмуа бо сарсухани бисёр ҷолиби Кришнадев Чҳарӣ, ки “Премчанд - ҳикоянавис” ном дорад, аз дигар чунин нашрҳо фарқ мекунад. Сарсуханро бо он сохторе, ки дорад метавон чун рисолаи хурди илмӣ пурарзиш номид, зеро вай ба ҳамин гуна номгузорӣ мувофиқ аст. Сарсухани Кришнадев Чҳарӣ, ки ба ду қисм тақсим шудааст, аз чунин бахшҳо иборат мебошад: “Сайри таърихӣ”, “Вазъи замона ва таъсири он”, “Сайри таърихии адабӣ” (қисми якум). Қисми дувум “Қараёни инкишофи ҳикояи хиндӣ” ном дошта, қисматҳои зеринро дар бар мегирад: “Премчанд ва аввалин ҳикояи хиндӣ”, “Премчанд ва ҳикоянависони ҳамасри ӯ”, “Давраи пас аз Премчанд”, “Саҳми Премчанд” ва “Ҳикояҳои Премчанд дар маҷрои адабиёти реалистии идеалӣ”. Пас аз ин матни 40 ҳикояи Премчанд дода мешавад ва инчунин дар саҳифаҳои охири китоб Кришнадев Чҳарӣ роҷеъ ба ин ҳикояҳо алоҳида назари худро иброз доштааст. Яъне, ҳар як ҳикоя аз лиҳози мазмун ва дар бар гирифтани ягон масъалаи мубрам таҳлили нисбатан мукаммалу арзишманди худро ёфтааст. Аз тариқи ин таҳлилҳо на танҳо мавзӯҳои асосии ҳикояҳои Премчанд муайян мешаванд, балки назари адиб ба муҳимтарин масоили Ҳиндустони мустамликавӣ низ равшан мегардад [166]. Кришнадев Чҳарӣ худ яке аз адибон ва олимони намоёни Ҳиндустон аст, ки бахшида ба масъалаҳои мухталифи адабиётшиносии хиндӣ даҳҳо рисолаҳои илмӣ, аз ҷумла “Ҳикоя дар бораи ҳикоя” (Kahani ki kahani), “Жанри манзум” (Kaviyang), “Нашри нисбатан пурраи ҳикояҳои Муншӣ Премчанд” (Munshi Premchand ki sankshipt sampurn kahaniyan), “Нирала ва имрӯз” (Nirala aur adhunikvad), “Роҷаи фақиршуда” (Bhikari raja), “Муннақиди адабиёт” (Sahitya lochak) ва ғайраҳо мебошанд. Тавре мебинем, муҳаққиқи номбурда роҷеъ ба Премчанд назари

ақида намуда, асосан дар атрофи ҳикояҳои ӯ суҳанронӣ кардааст. Албатта, ин табиист, зеро паҳлӯи ҳикоянависи Премчанд, тавре чанд маротиба ишора кардем, нисбат ба паҳлӯи романнависи ӯ миёни аҳли адаб ва хонандагон ба як андозаи назаррас мақоми болотар гирифтааст. Барои ҳамин ҳам гарчанде Кришнадев Чҳарӣ Премчандро нобиғаи адаб гуфта бошад ҳам, чашми таҳқиқро аз ҳикояҳои ӯ барнакандааст ва ачибу ҳайратовар ин аст, ки аз назар дӯхтан ба романҳои адиб, аз ҷумла романҳои “Нирмала” ва “Ғабан” худдорӣ намудааст [23].

Омӯзиши Премчанд дар Ҳиндустон ханӯз дар замони дар қайди ҳаёт будани адиб оғоз ёфта буд. Маҷаллаҳои адабии ҳамонвақта аз ҷумла, маҷаллаҳои “Замона” (“Zamaana”, ба забони урду) ва “Hans” (“Қу”), ба забони ҳиндӣ) дар саҳифаҳои худ чанд мақолае бахшида ба эҷодиёти Премчанд ҷой додаанд. Маъруфтгарин адабиётшиноси Ҳинд дар асри ХХ Рамвилас Шарма (1912-2000) яке аз муҳаққиқоне мебошад, ки дар омӯзиши Премчанд саҳми назаррас гузоштааст. Рисолаи ӯ бо номи “Премчанд ва замони ӯ” (“Premchand aur unka Yug”, ба забони ҳиндӣ) яке аз беҳтарин рисола бахшида ба ин нависандаи бузург мебошад ва маълумоте, ки инчо дода мешаванд, саҳеҳтар ва ҷолибтар мебошанд, зеро муҳаққиқ дар замони зистани Премчанд аллакай ба эҷодиёти Премчанд ва Премчанд барин адибони шинохтаи аввали асри ХХ хуб ошно буд [182]. Роҷеъ ба Премчанд инчунин ҳамсари адиб ва писари Премчанд низ рисолаҳо навиштаанд. Яке аз китобҳои, ки маълумоти хеле зиёдеро роҷеъ ба Премчанд дар бар гирифтааст, ин китоби ҳамсари Премчанд Шиварани Девӣ “Премчанд дар хона” (“Premchand ghar men”) мебошад [189]. Асари навиштаи писари Премчанд – нависандаи шинохта Амритрай (1921-1997) “Премчанд сипоҳии қалам” (“Premchand qalam ka sipaahi”) низ яке аз он асарҳои мебошад, ки нисбат ба зиндагӣ ва фаъолияти адабии нависанда маълумоти дақиқ ва боэътимодно дода метавонад [1]. Ҳангоми вафоти Премчанд писараш Амритрай ҳамагӣ понздаҳ сол дошт, вале ҳамин қадар синну сол кофӣ буд, ки Амритрай аз фаъолияти адабии падараш огоҳ бошад, зеро ӯ бисёр бодикқат ба он эътибор меод, ки чаро падараш ин қадар зиёд вақти худро ба мутолиа ва

навиштани асарҳои бадеӣ сарф мекунад. Бо гузаштани якчанд сол, вақте ки Амритрай чун нависандаи болаёқат эътироф карда мешавад ва ба масъалаҳои адабиёту адабиётшиносӣ ва ҷараёнҳои адабӣ дар адабиёти ҳиндӣ махсус эътибор медиҳад, ки ин ба солҳои 50-ум ва аввали солҳои 60-ум рост омадааст, дар ҳамаҷо вақтҳо вай дар назди худ вазифа мегузорад, ки роҷеъ ба падараш навиштани як китоби муқаммал ва судмандеро ба анҷом расонад. Ҳамин тариқ, Амритрай “Премчанд - сипоҳии қалам” (“Premchand qalam ka sipaahi”) ном рисоларо навишта, аввалин маротиба онро соли 1962 дар шаҳри Оллоҳобод нашр менамояд. Ба маврид аст, ки роҷеъ ба ин асар каме бештар таваққуф намоем, чунки дар асари номбурда бисёр паҳлӯҳои зиндагии шахсӣ ва дахҳо маълумоти дигар оид ба осори адабии Премчанд акси худро ёфтаанд. Ин рисолаи бузургҳаҷм аз шаш саду ҳаштод саҳифа иборат буда, ду пешлафз ва сиву ҳафт бобро дарбар гирифтааст. Илова бар ин, боз ду замимаи дигар дар китоб дода шудааст, ки яке аз онҳо ба номҳо ва санаҳои навиштани романҳои Премчанд тааллуқ дорад ва дигаре номгӯи ҳикояҳои Премчанд бо нишон додани замони нашр ва манбаи наشري онҳо мебошад. Дар ин асар низ тасвир низ дода шудааст, ки се тасвири аввал: “Кулбае, ки дар он Премчанд таваллуд шудааст” (“Lamhi ki voh kothri jisme janm hua”), “Як манзараи деҳаи Ламҳӣ” (“Lamhi ka yek drishya”) ва “Хонае, ки онро Премчанд сохтааст” (“Lamhi men Premchand ka banvaya makan”) ки ба зодгоҳи Премчанд деҳаи Ламҳӣ тааллуқ доранд. Аз тариқи ин тасвирҳо мо ба ҷузъиёти маҳали зисти Премчанд шиносӣ пайдо карда, тахмин карда метавонем, ки бузургтарин нависандаи ояндаи ин кишвар дар ҷӣ гуна маҳалу маконе таваллуд шуда ба воя расидааст. Тасвири чорум тасвири Муншӣ Даянараян Нигам мебошад, ки ба яке аз адабиётшиносон ва ноширони намоёни ҳамаҷо вақта мансуб аст. Дар воқеъ, Муншӣ Даянараян Нигам дар фаъолияти адабии Премчанд ва умуман зиндагии ин адиб нақши муҳиме дорад. Вай муҳаррири маҷаллаи адабии “Замана” буд, ки дар он солҳо миёни аҳли адаб эътибори зиёд дошт. Номбурда дар саҳифаҳои маҷаллаи худ ҳикояҳо ва дигар навиштаҳои Премчандро ҷой дода, ба ӯ мунтазам ҳаққи қалам мефиристонд, ки ин барои як навъ рӯзгузаронии адиб

ниҳоят муҳим буд. Премчанд бо Нигам дар бисёр масъалаҳои ба адабиёт ва алаҳусус ба адабиёти ҳиндӣ ва урду дахлдошта, суҳбатҳо ва баҳсҳо мекарданд. Панҷ тасвири дигар, ки дар чортои он Премчанд акс ёфтааст ва дар яктояш ҳамсари ӯ Шиваранӣ Девӣ дида мешаванд, тасвирҳои ниҳоят нодир мебошанд. Тасвире ки дар он се адиб - Премчанд (1880- 1936) Ришабҳачаран Чайн (1912-1985) ва Чайнендра Кумар (1905 - 1988) дида мешаванд, тасвирҳои мебошанд, ки аслан бо кадом адибон ва зиёиён дӯстӣ доштани Премчандро нишон медиҳанд. Тасвирҳои шашум, ҳаштум ва даҳум нусхаҳои дастхатҳои ба забонҳои урду, ҳиндӣ ва англисӣ навиштаи адиб мебошанд. Дар тасвири ёздаҳум акси ҳамсари дуҷуми Премчанд Шиваранӣ Девӣ дида мешавад. Ин зан барои адиб бисёр ғамхор буд ва тамоми шароити кориро барояш муҳаё менамуд. Ва ниҳоят тасвири охири тасвири лаҳзаҳои вопасини адиб аст, ки онҷо Премчанд бо нигоҳи пурҳасрат пеши назар меояд. Амритрай навиштааст, ки падараш дар охири лаҳзаҳои дар қайди ҳаёт буданаш байти зеринро гуфтааст:

Daro devar pe hasrat se nazar karte hain,

Khush raho ahle vatan ham to safar karte hain.

Ба дару девор бо ҳасрат назар мекунам,

Хуш бимонед аҳли ватан, ман сафар мекунам.

Амритрай пас аз ин байт илова кардааст, ки: “Шояд акнун барои зистан дар дили ӯ умеди намонда буд ва вақте ки ин суҳанҳоро мегуфт, дили мо реш-реш мешуд, вале чӣ фоида?” [1, с. 646].

Қобили қайд аст, ки Амритрай аввалин муҳаққиқи мебошад, ки ҳамаи ҳикояҳои Премчандро бо ҳамон номҳое, ки бори аввал номгузорӣ шудаанд ва нахустин маротиба қай ба чоп расидаанд, дар охири ин рисола ҳамчун замима овардааст, ки ҳамагӣ 224-то мебошанд [1, с. 664]. То навиштани ин асар ягон муҳаққиқи дигар, ки роҷеъ ба адабиёти ҳиндӣ, аз ҷумла роҷеъ ба Премчанд дар ягон шакле назари андеша карда бошад, эътибор ба он намодааст, ки номгӯи ҳикояҳои адибро овардан лозим аст. Маъмулан, танҳо то 300 ҳикоя доштани Премчандро борҳо зикр кардаанду дигар иловае накардаанд, ки ин ҳикояҳо

кадомҳоянд ва ишора ҳам нашудааст, ки рақами 300 ё аз ин беш аз кадом сарчашмаҳо гирифта шудаанд. Амритрай аз ҷумлаи он адибонест, ки на танҳо бо сабаби писари Премчанд будан, балки боз бо сабаби нависанда, рӯзноманигор ва мунаққиди бомаҳорат будан, роҷеъ ба масъалаҳои мухталифи адабиёти муосири ҳиндӣ асарҳо ва мақолаҳо навиштааст. Ҳамчун муҳаррири маҷаллаи “Ҳикояҳои нав” (“*Nayi kahaniyan*”) дар ҳамин маҷалла як силсила мақолаҳо бо номи “Ҳикояи оддӣ” (“*Sahaj kahaani*”) навишта, вазъи имрӯзаи ҳикояи ҳиндиро бисёр муфассал таҳлил кардааст. Вай ба ҳайси асосгузори чараёни адабии “Ҳикояи одӣ” (“*Sahaj kahaani*”) ҳикояҳои Премчанд ва ҳикояҳои адибони ҳамасри худро бо ҳам муқоиса кардааст. Аз ин ҷо назари вай оид ба асарҳои падараш метавонад баъзе масъалаҳои то ҳол норавшани ба зиндагӣ ва эҷодиёти Премчанд барин адиби бузургро равшан намояд. Соли 1944 Мадан Гопал (тав.1919) зери унвони “Премчанд” (“*Premchand*”) ба забони англисӣ рисолае чоп намуд. Ин натавонро аввалин китоб ба забони англисӣ дар бораи Премчанд, балки аввалин китоби яке аз муҳаққиқони Ҳинд буд, ки дар бораи ин адиби маъруф нисбатан маълумоти мукаммал меод. Маҳз ҳамин китоб аввалин чунин асари татқиқотӣ бахшида ба Премчанд дар ватани худ адиб мебошад [212].

Мисле ки Раҷабов Ҳ., зикр кардааст: “Он вақтҳо ҳатто роҷеъ ба Тҳакуру (1861-1941) Иқбол (1877-1938) барин бузургони олами калом бадеъ, ки зодаи Ҳиндустон мебошанд, ягон китоби муаллифи ҳиндустонӣ ба забони англисӣ навишта нашуда буд. Он замон, яъне – дар замони ҳукмронии англисҳо дар тамоми Ҳиндустон забони англисӣ нуфузи зиёд дошт ва аз ин лиҳоз метавон гуфт, ки бешубҳа нашри китоби Мадан Гопал мантиқан ба маврид буд. Дар айни ҳол мавҷудияти китоб ба забони англисӣ имкон меод, ки номи Премчанд ҳарчӣ зудтар дар саросари Ҳиндустон ва берун аз он паҳн шавад” [131, с. 9].

Як силсила мақолаву китобҳо бахшида ба Премчанд дар замони чашнгирии 100 - солагии адиб дар Ҳиндустон ба таърифи расидаанд, ки “Премчанд” (“*Premchand*”) ном маҷмуаи мақолаҳои дар шаҳри Деҳлӣ чопшудаи соли 1980 аз ҷумлаи онҳо мебошад. Мисле ки Раҷабов Ҳ., дар китоби худ -

“Премчанд” зикр кардааст: “Соли 1980 дар Ҳиндустон ва тамоми ҷаҳон 100 - солагии рӯзи таваллуди Премчанд ҷашн гирифта шуд. Ба ин муносибат ҷандин конференсияҳои илмӣ дар Ҳиндустон ва дахҳо марказҳои ҳиндшиносӣ берун аз ин мамлакат гузаронида шуданд. Асарҳои адиб, хусусан ҳикояҳои ӯ бо теъдоди зиёд аз ҷоп мебароманд. Наҷри махсуси маҷаллаҳои мухталифи адабӣ бо дар бар гирифтани маводи зиёде оид ба Премчанд ба назар мерасид. Дар ҳамин сол дар шаҳри Деҳлӣ маҷмуаи мақолаҳо бо номи “Премчанд” (“Premchand”) иборат аз се қисм ба таърифи расид, ки муҳаррири он адабиётшинос Вишванатх Прасад Тиварӣ буд” [131, с. 10]. Дар ин маҷмуа, ба таври фишурда ҳам бошад, фаъолияти Премчанд ҳамчун ҳикоянавис, романнавис ва рӯзноманигор мавриди таҳқиқот қарор гирифтааст. Премчанд аз ҷумлаи он адибоне буд, ки дар асарҳои бадеии худ ва дар мақолаҳои ба забон ва адабиёти ҳиндӣ бахшидааш, ҳамеша ба тозагии забони асари бадеӣ тавачҷуҳи хос дошт, яъне ба ин масъала махсус эътибор меод. Роҷеъ ба забони асарҳои Премчанд ва умуман, муборизаи Премчанд ба хоҷири тозагӣ, тавоноӣ ва қобили фаҳм будани забони асари бадеӣ, Пракашчандр Гупта низ дар китоби худ “Премчанд” (“Premchand”) маълумот додааст [33]. Оммафаҳм будани забони асарҳои Премчандро боз бисёр муҳаққиқони Ҳинд ёдовар шудаанд. Ҷунонҷӣ, нависанда ва адабиётшиноси маъруф Шивадансинх Чауҳан (1918-2000) дар китоби “Ҳаштод соли адабиёти ҳиндӣ” (“Hindi sahitya ke assi varsh”) роҷеъ ба забони асарҳои Премчанд маълумот дода, забони асарҳои Премчандро сода, зинда ва таъсирбахшӣ пурмаъно гуфта, ҷунин ба қалам додааст: “Забони асарҳои Премчанд ниҳоят зинда, сода ва дар айни ҳол таъсирбахшӣ пурмаъно буда, дар адабиёти ҳиндӣ мислу монанде надорад” [150,с.215].

Муҳаққиқони ҳиндустонӣ ва ҳам муҳаққиқони мамлакатҳои дигар ба эҷодиёти Премчанд ҳарчанд баҳои арзишманд диҳанд ҳам он ҳам бошад бештар ба Премчанди ҳикоянавис эътибор додаанд. Аз ҷумла, адабиётшиноси шинохта Сатиендра китоберо бо номи “Премчанд - ҳамчун устои ҳикоя” иншо кардааст. Як боби асари Васудев бошад, бо унвони “Ҳикояи ҳиндӣ ва ҳикоянавис” низ ба Премчанд бахшида шудааст, ки он дар навбати худ якчанд

бахшро дар бар мегирад. Яке аз асарҳои арзишманде, ки ба адабиёти ҳиндӣ бахшида шудааст, ин “Таърихи адабиётҳои Ҳиндустон” ном дорад, ки соли 1959 дар шаҳри Агра чоп шудааст. Дар ин китоб як бахши муқамал “Адабиёти ҳиндӣ” ном дорад, ки онро адабиёшинос Савитри Синҳ навиштааст. Савитри Синҳ оид ба Премчанд сухан гуфта, ӯро мунодии замони нав номидааст: “Ба олами адабиёти ҳиндӣ омадани Премчанд як инқилоби бузургеро ба вуҷуд овард ва фарорасидани давраи навро эълон намуд. Вай романро аз чорчӯбаи танги панду ахлоқӣ ва саргузаштӣ озод карда, онро воситаи тасвири бадеии воқеият намуд” [141, с. 739]. Дар баробари ин романҳои Премчанд, аз ҷумла романҳои “Камомад” ва “Нирмала”-ро номбар карда, илова намудааст, ки бисёр романҳои ӯро (яъне Премчандро. С. Ё.) дар қатори намунаҳои беҳтарини адабиёти ҷаҳонӣ гузоштан мумкин аст [141].

Яке аз мақолаҳои, ки он ҷо сухан дар бораи умумияти зиндагӣ ва андешаронии Премчанд ва адиби шинохтаи ҳиндӣ Ҷайшанкар Прасад меравад, ин мақолаи Сушилкумар Пандея Саҳитйенду мебошад, ки “Премчанд ва Прасад - ду паҳлуи як сикка” (“Premchand aur Prasad – yek sikke ka do pahlū”) ном дорад. Саҳитйенду машҳури ҷаҳон шудани адабиёти муосири Ҳиндустонро маҳз дар фаъолияти адабии ду нафар – Премчанд ва Ҷайшанкар Прасад дидааст: “Адабиёти Ҳиндустонро ба ҳосил кардани дараҷаи шухрати ҷаҳонӣ ду шахсият – Премчанд ва Ҷайшанкар Прасад расонидаанд” [161, с.12]. Нависандаи маъруф Амритрай, ки аз ҳаёт ва эҷодиёти падараш хуб огоҳӣ дошт, дар мавридҳои гуногун роҷеъ ба ин ё он асари падараш назари андеша кардааст. Аз ҷумла, дар пешлафзе, ки ба романи “Нирмала – як қиссаи ғамангези зиндагӣ”, ки соли 2017 чоп шудааст. Ношири асари номбурда аз Амритрай ҳамчун аз сарчашмаи боэътимод чунин иқтибос овардааст: “Романҳои Премчанд бо сабаби дар бар гирифтани воқеият, романҳои мебошанд, ки дар як самт баробари асарҳои пояи реалистӣ дошта пазируфта шудаанд. Премчанд дар асарҳои хамон Ҳиндустонро тасвир намудааст, ки имрӯзҳо ҳам ҳамон тавр аст. Бо сабаби он ки вай бо мардум ниҳоят наздик буд, мо ин наздикии тасвиркардаи ӯро имрӯзҳо ҳам эҳсос мекунем. Премчанд бо мардум чунон

муносибат мекард, ки гӯё бо онҳо пайвандии хешу таборӣ дошта бошад Премчанд бо ҳамон ақидаҳои пешқадамаш ҳамчун нависандаи замонавӣ дар асри мо ҳам ҷовидон мондааст” [170, с. 12]. Ин ҷо меарзад илова намоем, ки иқтибоси болоӣ аз мақолае гирифта шудааст, ки нисбат ба шахсияти Премчанд номе дорад бисёр созовор ва хеле арзанда, яъне: “Устоди наср Премчанд: Эҷодкори ҳамеша замонавӣ” [170]. Ин ҷо ҳадаф ин аст, ки Премчанд дирӯзу имрӯз ва фардо низ чун сиккаи пурқимати ҳамеша дар муомила буда, абадӣ мемонад.

Дар ошно намудани Премчанд ба хонандагон ва хусусан аҳли адаб нақши маҷаллаҳои илмию адабии Ҳиндустон хеле назаррас мебошанд. Ба ғайр аз он ки дар маҷаллаҳои гуногуни адабӣ, аз ҷумла, “Ajkal” (“Имрӯз” (бо ду забон – ҳиндӣ ва урду), “Kahaani”, (“Ҳикоя”) “Dharmayug” (“Асри тиллоӣ”), “Samar lok” (“Олами Самар”), “Sahitya amrit” (“Шаҳди адабиёт”), “Gagananchal” (“Домони осмон”), “Nagaripracharini patrika”, (“Маҷаллаи таблиғи деванагарӣ”) “Alochna” (“Танқид”) ва мисли инҳо мақолаҳои ҷудогона бахшида ба Премчанд ҷоп мешаванд. Инчунин мунтазам маҷаллаҳои гуногун бахшида ба ҳаёт ва эҷодиёт ва муносибати Премчанд ба масоили адабиётшиносӣ нашри махсусро омода месозанд. Аз тариқи маълумоти ин гуна нашрҳои махсус ба бисёр паҳлуҳои норавшани фаъолияти адабии ин нобиғаи адаб ошно шудан мумкин аст. Масалан, маҷаллаҳои “Имрӯз” (“Ajkal”, 1982, № 6), маҷаллаи “Эҳсоси ҳиндӣ” (“Hindi chetna”, Канада, 2007, № 34), “Олами Самар” (“Samar lok”, 2007, № 4), “Шаҳди адабиёт” (“Sahitya amrit”, 2006, № 11), “Домони осмон” (“Gagananchal”, 2014, №5) ва ғайраҳо. Дар маҷмуъ бештар аз панҷоҳ маротиба маҷаллаҳои гуногун бахшида ба Премчанд нашри махсус омода карда ба таъбирасондаанд. Ҳар маротибае, ки нашри махсуси ягон маҷалла ба ин адиби маъруфи Ҳинд бахшида мешавад, ҳатман дар онҷо баъзе маълумоте аз ҳаёт ва фаъолияти адабии Премчанд оварда мешаванд, ки пештар дар ягон ҷойе ишора нашудаанд. Аз ҷумла, дар маҷаллаи “Имрӯз” (“Ajkal”) мақолаи яке аз муҳаққиқони ҳаёт ва осори Премчанд, мунаққид ва нависандаи маъруфи Ҳинд Ҳансраҷ Рахбар зери унвони “Бемории хушиовар: Як ҳикояи беҳтарин, лекин

фаромӯшшуда” (“Mubarak bimari: Yek shresth lekin urekshit kahani”) оварда шудааст, ки дар он муаллиф дар бораи Премчанд якчанд маълумоти тоза дода, роҷеъ ба як ҳикояи Премчанд, ки “Бемории хушиовар” ном дорад, арзи ақида кардааст. Вай таъкид мекунад, ки маҳз ҳамин ҳикоя беҳтарин ҳикояи Премчанд мебошад на он ҳикояе, ки бо номи “Кафан” дар ҳама ҷо беҳтарин шуморида мешавад [156, с. 8]. Муҳаққиқ афсӯс меҳӯрад, ки ин ҳикояи арзишманд дар ягон сарчашма номбар нашудааст, на дар ҳашт ҷилди “Манасаровар”, на дар фарҳанги ҳикояҳои Премчанд ва на дигар маҷмуаи ҳикояҳои Премчанд, ки бо номҳои гуногун, аз ҷумла, “Ҳикояҳои ҷовидонаи Премчанд” (“Premchand ki amar kahaniyan”) нашр шудаанд [34]. Дар ин маҷалла инчунин мақолаи Вирендра Шарма бо номи “Анъанаи омӯзиши Премчанд дар Иттиҳоди Шуравӣ” (“Soviyat Sangh mai Premchand ke adhyayan ki parampara”) дода шудааст, ки дар он маъруфтарин ҳиндшиносони Иттиҳоди Шуравӣ ба мисли академик Баранников А. П. (1890-1952), Бескровний В. М. (1908-1978), Балин В. И. (1925-1991), Челишев Е. П. (1925 - 2020) ва ғайраҳо номбар шудаанд ва заҳматҳои онҳо дар омӯзиши Премчанд низ махсус қайд карда шудааст. Дар маҷалла инчунин роҷеъ ба маҷаллаҳои адабии таъсисдодаи Премчанд, аз ҷумла, “Қу” ва “Бедоршавӣ” бо тасвири муқоваҳои аввалин шумораҳои маълумот дода шудааст. Яке аз мақолаҳои ҷолиби диққат мақолаи “Ҳайкали Премчанд дар Ламҳӣ” (“Lamhi ka Premchand smarak”) мебошад. Ламҳӣ - зодгоҳи Премчанд бо ҳамон ҳолати на чандон хубе, ки ҳамон вақт доштааст, тасвир ёфтааст. Муаллифи мақола Каушал Рай гилаомез зикр кардааст, ки ба нимпайкараи Премчанд дар деҳаи Ламҳӣ ва умуман худӣ деҳа бояд бештар эътибор дода шавад, зеро зодгоҳи адиб ба ниғахдории мувофиқ ба чунин адиби бузург ниёзманд аст [156, с. 35]. (Албатта аз навиштани ин мақола, ки тақрибан чил сол гузаштааст, то ин замон дар ин деҳа дигаргуниҳои зиёде ба амал омадаанд). Дар айни ҳол, шумораи маҷаллаи “Ajkaal” (“Имрӯз”)-ро варақ зада, мо наметавонем аз як мақолае, ки дар он сӯҳбати Суреш Дҳингара бо яке аз аввалин муҳаққиқони ҳаёт ва фаъолияти Премчанд Мадан Гопал оварда шудааст, ёдовар нашавем. Дар ин сӯҳбат дар ҷараёни саволу ҷавоб маълум

мегардад, ки китоби ба забони англисӣ иншо кардаи Мадан Гопал бо номи “Премчанд” (“Premchand”) аввалин чунин татқиқоти илмие ба забони англисӣ бахшида ба Премчанд мебошад, ки пас аз ҳашт соли вафоти адиб ба таъъ расидааст.

Ҳамин тариқ, шумораи махсуси маҷаллаи “Ajkaal” (“Имрӯз”) барои боз ҳам бештар нишон додани ҷойгоҳи Премчанд ва саҳми ӯ дар инкишофи адабиёти навини ҳиндӣ нақши муҳиме дорад. Ҳадафи ин гуна шумораҳои махсуси маҷаллаҳо боз дар он аст, ки ҳар кадоме аз инҳо шӯҳрати умумиҳиндустонӣ ва ҷаҳонӣ доштани Премчанд барин як адиби нотақрорро таъкид менамоянд. Маҷаллаи “Hindi Jagat” (“Олами ҳиндӣ”) дар шумораи № 4 соли 2005 роҷеъ ба Премчанд якбора се мақоларо ба таъъ расонидааст. Аз ҷумла, мақолаи шоири маъруфи урдузабон Файз Аҳмади Файз (1911-1984) “Rashtriya sanskriti aur Premchand ki prasangita”, “Premchand prasang”: Kuch udharan” ва мақолаи ҳиндшиноси рус академик Челишев Е. П., “Rus main Premchand”. Шоири машҳури урдузабон Файз Аҳмади Файз ба он эътибор дода, зикр кардааст, ки: “Премчанд дар инкишофи насри бадеии адабиёти ҳиндӣ ва урду ниҳоят саҳми бузург бозидааст” [195, с. 15]. Инчунин дар мақолаи “Чанд нукта оид ба Премчанд” (“Premchand prasang”), аслан ҳашт порча аз мақолаҳои адибони ҷудоғона дар бораи Премчанд оварда шудаанд. Аз ҷумла, иқтибосе аз гуфтаҳои нависандаи маъруфи имрӯзаи Ҳинд, яке аз ҳикоянависон ва романнависони шинохта Абдул Бисмиллоҳ (тав.1949). Абдул Бисмиллоҳ дар бораи Премчанд баёни ин нуқтаро зарур донистааст: “Премчанд дар насри ҳиндӣ Кабирдас (шоири маъруфи асримиёнагӣ Кабир (1440 -1518) дар назар аст - Ё. С.) мебошад. Ҳарду бо амри тақдир дар шаҳри Кашӣ таваллуд шудаанд. Дар ҳамин ҷо зиста, ҳар ду муқобили бадбахтиҳо мубориза бурдаанд. Шояд ин мавриди хубе барои ҳардуяшон буд. Ҳамон тавре Кабирдас дар асрҳои миёна муқобили бадбахтиҳои ҳамонвақта мубориза бурдааст, ҳамин тариқ Премчанд дар замони ҳозира бадбахтиҳову машаққати ҷамъияти худро зери танқид гирифтааст” [195,с.16]. Бояд гуфт, ки дар замони муосир дар адабиёти ҳиндӣ, дар вақте ки ҷараёнҳои мухталифи адабӣ арзи вучуд доранд ва чандин адибон

зери таъсири ғояҳои баъзе қаламкашони Ғарб, ки аз инсондӯстиро тасвир намудан хеле дур шудаанд, Абдул Бисмиллоҳ пайрав ва идомадихандаи анъанаҳои Премчанд мондааст. Дар ҳамин маҷалла инчунин мақолаи академик Челишев Е. П. бо номи “Премчанд дар Русия” (“Rus men Premchand”) дода шудааст, ки он ҷо муаллиф дар Иттиҳоди Шуравӣ, аз ҷумла дар Федератсияи Русия шуҳрати беандоза доштани Премчандро махсус зикр карда, аз таҳқиқотҳои оид ба Премчанд ва тарҷумаи асарҳои ӯ ёдовар шудааст. Дар шумораи махсуси маҷаллаи “Домони осмон” (“Gagananchal”), ки пурра ба паҳлуҳои гуногуни фаъолияти ин нобегаи адаб бахшида шудааст, як силсила мақолаҳои оид ба адиб ҷоп намудааст, ки онҳо ба қалами муҳаққиқон, адабиётшиносон ва ҳамон шахсиятҳои дахлдоранд, ки Премчандро омӯхтанд ва мақолаҳои дар адабиёти ҳиндӣ хеле баланд мебинанд. Мақолаҳои дар ин маҷалла шомилшуда ҳамагӣ шонздаҳо мебошанд. Инчунин боз нӯҳ шеър низ оварда шудааст, ки онҳо ҳам ба фаъолияти эҷодии Премчанд бахшида шудаанд. Ин шеърҳо, шеърҳои нестанд, ки ифодакунандаи ҳамду санои Премчанд бошанд. Онҳо чун сарчашмаи боэътимоди оид ба Премчанд шуда метавонанд, зеро баъзе маълумоти муфидро дар бораи шахсияти адиб ва асарҳои ӯ дода метавонанд, ки ҳамчун бозёфтҳои хеле ҷолиб мебошанд. Дар адабиёти ҳиндӣ, ба воситаи асарҳои манзуми бадеӣ додани маълумот роҷеъ ба зиндагии адибони ҷудогона, асарҳои онҳо, таҳлили ин ё он асари адибон, нишон додани шумораи асарҳои онҳо ва ё таърихи адабиёт ниҳоят кам ба назар мерасанд. Ва ҳар гоҳе ҳамин гуна шеърҳои маълумотдиҳанда пайдо шаванд, таҳлили ин гуна шеърҳо нишон медиҳад, ки онҳо аслан далелҳои дақиқ, ҷолиб ва нодирро дар бар мегиранд, ки барои таҳлилгарони эҷодии Премчанд ниҳоят маводи муфид мебошанд. Мо роҷеъ ба ҳамаи мақолаҳои дар ин маҷалла ҷойдошта бештар мушаххас истода наметавонем, ҳарчанд гуфтан ҷоиз аст, ки ҳар яке аз ин мақолаҳо хеле ҷолиб ва манбаи маълумоти муфид ҳастанд. Вале ба ҳар ҳол нисбат ба ду - се мақолае аз онҳо тавачҷуҳ хоҳем кард. Яке аз ин мақолаҳо, ки ба қалами доктор Шринивас Тягӣ тааллуқ дорад, “Санъати ҳикоянависи Премчанд” (“Premchand ki kahani - kala”) унвон гирифтааст. Муаллифи номбурда мақоми Премчандро дар

адабиёти ҳиндӣ ниҳоят баланд тасвир намуда, навиштааст: “Дар таърихи адабиёти мансури муосири ҳиндӣ мақоми Премчанд бениҳоят пурарзиш аст” [188,с.20]. Муаллифи номбурда ба замони ҳикоянависи Премчанд (1907 – 1936) диққати бештар дода, дар ин муддат сесад ҳикоя навиштани адибро зикр карда, якчанд ҳикояҳои ӯро таҳлил низ кардааст. Дар маҷаллаи адабӣ -илмии “Nagaripracharini patrika” (“Маҷаллаи таблиғи деванагарӣ”) ки онҳо ба масъалаҳои мухталифи забон ва адабиёти ҳиндӣ диққат дода мешавад, дар шумораи июл - сентябри соли 2005 якбора ду мақола яке бо унвони “Офарандаи образи зан дар ҳошия” (“Hashie par stri rachnakaar”) ва дигаре зери унвони “Мунши Премчанд – романнавис ва ақидаҳои иҷтимоии ӯ” (“Upaniyaskaar Munshi Premchand aur uski samaajik drishti”) ба назар мерасанд. Дар мақолаи аввал сухан дар бораи он адибоне меравад, ки роҷеъ ба занҳо асарҳо офаридаанд. Аз ҷумла, роҷеъ ба Премчанд чунин омадааст: “Дар асарҳои Премчанд дар пеши назар зебоии ҳамаҷонибаи симои занон намоён мешавад. Ин асарҳо “Духтари хонадони асил”, “Пиразан”, “Ранӣ Сарандҳа”, “Ҷалпа”, “Зухра”, “Ҷаго”, “Нирмала”, “Малатӣ”, “Дҳаниян”, “Ҷҳаниян”, яъне амирону соҳибони қаср, сабзавотфурӯшон, хулоса, намояндагони ҳамаи табақаҳои ҷамъият дида мешаванд” [160,с.3]. Мутаассифона, муаллифи мақола Шукдев Синҳ аз асарҳои Премчанд аз ҷумла, романи “Нирмала” танҳо ёдовар шуда, бо ҳамин қаноат кардааст ва роҷеъ ба ин роман дигар чизе илова накардааст. Ҳол он ки ин ҳамон мавриди мувофиқе буд, ки муҳаққиқ метавонист каме таваққуф карда, роҷеъ ба романи “Нирмала” чанд сухане гуфта, андешаи худро мукаммал кунад. Мақолаи дуюм “ Муншӣ Премчанд – романнавис ва ақидаҳои иҷтимоии ӯ” (“Upaniyaskaar Munshi Premchand aur uski samaajik drishti”) мебошад, ки дар шакли фишурда ба романҳои ин адиб бахшида шудааст. Дар мақола инчунин роҷеъ ба шахсияти Премчанд низ маълумот дода шудааст. Аз ҷумла, муаллифи мақола, адабиётшинос Шама зикр кардааст, ки: “Вай (Премчанд - Ё. С.) тақрибан 12 роман ва 300 ҳикоя иншо кардааст” [160, с. 122]. Нисбат ба он, ки муаллифи мақола Премчанд тақрибан 300 ҳикоя навиштааст, мо эътирозе надорем, вале роҷеъ ба тақрибан 12 роман

гуфтани ӯ чандон мувофиқ нахоҳем буд. Лекин Премчанд тақрибан 12, 14, 15 ۽ 16 роман иншо кардааст гуфтани муҳаққиқонро хусусан, муаллифони ҳиндиرو бисёр шубҳанок меҳисобем, зеро ягон нафаре аз чунин шумораҳоро арз карда, номи романҳои адибро наодоанд. Премчанд зодаи асрҳои навин аст, аз соли вафоташ бештар аз 85 сол гузаштааст ва ҳоло ҳам “тақрибан” гуфтан садо медиҳад, ки дар мақолаҳои илмӣ - татқиқотии имрӯза ҷой доштани он чандон ба мақсад мутобиқ намебошад. Дар китоби “Премчанд. Нашри комили романҳо” (“Premchand. Sanpurn upanyas”), шумораи ҳикояҳои Премчанд 365 - то ва романҳояш 15 - то нишон дода шудааст [36]. Лекин бо сабаби он ки дар ин нашр номи як роман (“Namkharma va Hamsavab”, “Prema”) ду маротиба такрор шудааст, дар маҷмӯъ, метавон гуфт, ки ҳамагӣ 14 роман дида мешавад. Дар китоби “Премчанд. 51 ҳикояи бебаҳо” (“Premchand. 51 anmol kahaniyan”, 2014), ки яке аз охири асари адиб аст, маълумот дода шудааст, ки мутобиқи он мероси адабии Премчанд аз 302 ҳикоя ва 12 роман иборат аст” [165, с. 336]. Пас номҳои ин романҳо дода мешаванд. Адабиётшиноси маъруф Пракашчандр Гупта дар китоби худ “Премчанд” (“Premchand”) ишора кардааст, ки Премчанд 12 роман ва тақрибан 300 ҳикоя эҷод кардааст [33, с. 38]. Вале ҳамагӣ 10 романи адибро номбар мекунад, ки онҳо: “Паноҳгоҳ” (“Sevasadan”), “Манзилгоҳи муҳаббат” (“Premashram”), “Саҳна” (“Rangbhumi”), “Бозгашти ҷавонӣ” (“Kayakalp”), “Тӯҳфа” (“Vardan”), “Нирмала” (“Nirmala”), “Интизорӣ” (“Pratiksha”), “Камомад” (“Gaban”), “Майдони ҳарбу зарб” (“Karmabhumi”) ва “Говсадақақунӣ” (“Godan”) мебошанд. Ин асари илмӣ, ки аввал ба забони англисӣ иншо шуда, пас ба забонҳои ҳиндӣ ва урду тарҷума шудааст, хеле хурд бошад ҳам, бисёр маълумотҳои муфидро дар бар гирифтааст. Тарҷумаи ҳиндӣ ба қалами худи муаллифи рисола ва тарҷумаи урдуи он, ки соли 1986 бори нахуст чоп шудааст, ба қалами Аҳмад Акбарободӣ тааллуқ дорад. Пракашчандр Гупта роҷеъ ба баъзе асарҳо, аз ҷумла романҳои Премчанд бисёр фишурда маълумот додааст. Роҷеъ ба романи “Нирмала” муҳаққиқи рисола ҳаминро гуфтааст, ки: “Аз ноябри соли 1925 то ноябри соли 1926 маҷаллаи “Моҳтоб” (“Chand”) як романи Премчандро бо номи “Нирмала” бетаваққуф чоп кард. Дар муқоиса бо

дигар романҳои адиб ин роман нисбатан хурд аст. Масъалаи асосии асар одати даҳечдихӣ мебошад, ки он ба зиндагии занҳои ҳиндӣ таъсири марговар дорад. Дар тарҷумаи урду бошад, даҳеч чун захр дар зиндагии занҳои ҳинду омадааст” [33, с. 68]. Муҳаққиқ боз бо ду - се ҷумла мазмуни романро нақл карда, чунин хулоса баровардааст, ки “Ин асар ба одатҳои кӯхнаи зараровари дар ҷамъияти ҳиндувон ривочёфта, як зарбаи марговаре буд” [33, с. 69].

Муҳаққиқи дигар Шямчандра Капур низ 300 ҳикоя навиштани Премчандро ишора кардааст: “Ба ғайр аз романҳо Премчанд боз 300 ҳикоя навиштааст, ки то имрӯз беназиранд” [53, с. 314]. Роҷеъ ба баъзе романҳои Премчанд, аз ҷумла, романҳои “Нирмала”, “Говсадақакунӣ”, “Камомад”, “Майдони ҳарбу зарб” низ чанд сухане гуфтааст, вале дар маҷмӯъ чанд роман доштани адибро зикр накардааст [53, с. 313]. Як андешаи ҷолиб дар гуфтаҳои Шямчандра Капур ин аст, ки вай ба образҳои романҳои Премчанд, алалҳусус қаҳрамонзанҳо эътибори махсус додааст. Он ҷӣ дар дигар чунин таҳлилҳо камтар мушоҳида мешавад: “Ҳамон қадаре, ки Премчанд дар офаридани образҳои мардҳо муваффақ шуда бошад, ҳамон қадар дар баёни образи занон низ муваффақ шудааст. Қаҳрамонзанҳо Сокина, Сукҳда ва Нина аз романи “Майдони ҳарбу зарб”, Ҷҳания, Малатӣ аз романи “Говсадақакунӣ”, Нирмала аз романи “Нирмала” ва Ҷалпа аз романи “Камомад” дар романҳои номбурда чунон тасвир шудаанд, ки аз образҳои қаҳрамонмардҳо ҳеҷ камие надоранд” [53, с. 314].

Таърихи адабиёти ҳиндиро дар замони истиқлолияти Ҳиндустон чандин муҳаққиқони ин мамлакат иншо кардаанд, ки муҳимтаринашон ба қалами чунин олимони шинохтаи ҳиндӣ, ба мисли Рамкумар Варма (1905 - 1990), Вичаендра Снатк (1914 - 1998), Моҳан Авастҳӣ (тав.1929), Шямчандра Капур (1920 - 2010) ва Бабу Гулабрай (1888-1963) тааллуқ доранд. Азбаски ин китобҳо ҳар кадом фақат дар як чилд навишта шудаанд ва давраҳои аз қадим то имрӯзро дар бар гирифтаанд, барои ҳамин имкон нашудааст, ки нисбат ба ҳаёти адабӣ ва зиндагиву эҷодиёти адибони маъруфи ҳиндӣ маълумоти пурратар дода шавад. Лекин ба ҳар ҳол нуқтаҳои муҳимми зиндагӣ ва осори

бузургтарин адибон, ки бо мероси адабии худ нақши назаррасе дар инкишофи адабиёти ҳиндӣ гузоштаанд, дар ин рисолаҳо зикр шудаанд. Шямчандра Капур маълумотро оид ба Премчанд дар боби “Инкишофи роман ва ҳикояи ҳиндӣ” хеле таъсирбахш додааст. Он чӣ Премчанд зиндагии мушкиле дошт баёнаш аз назари ягон муҳаққиқ берун намондааст, вале ягон нафаре ба ғайр аз Шямчандра Капур онро ин қадар воқеиву бепарда баён накардааст. Дар навиштаҳои ин муҳаққиқ зиндагии талхи Премчанд -ин нобиғаи адаб чунин омадааст: “Премчанд дар соли 1880 дар деҳаи Ламхӣ (Банорас) таваллуд шудааст. Премчанд дар шароити қашшоқӣ ба воя расид ва дар қашшоқӣ зиста, дар қашшоқӣ зиндагиро падруд гуфт. Лекин дар ҳар сурат ӯ беҳтарин ҳикоянависи Ҳиндустон буд” [53, с. 313]. Вичаендр Снаток дар боби ҳафтуми китоби худ “Таърихи адабиёти ҳиндӣ” (Hindi saahitya ka ittihas) дар инкишофи романи ҳиндӣ нақши бузург доштани Премчандро чунин зикр кардааст: “Ба олами романи ҳиндӣ омадани Премчанд ҳодисае мебошад, ки ба вучуд омадани давраи дигареро ифода мекунад. Премчанд ба воситаи романҳояш ба адабиёти мансур маъниву тобиши нав бахшид” [50, с. 285]. Баъд Премчанд дар романҳояш кадом масъалаҳоро чӣ тавр тасвир намудааст, ба ҳамин баҳо дода, илова мекунад: “Премчанд дар адабиёти ҳиндӣ аввалин нависандае мебошад, ки зиндагии деҳқонон ва намояндагони табақаҳои миёнаи мардумро бо андозаи бисёр васеъ бо имондорӣ бузург тасвир намудааст” [50, с. 336].

Бабу Гулабрай – адабиётшиноси Ҳинд дар китоби худ “Таърихи оммафаҳми адабиёти ҳиндӣ” Премчанд, Каушик ва Сударшанро се рукни ҳикояи ҳиндӣ номида, саҳми онҳоро дар инкишофи ҳикояи ҳиндӣ назаррас мешуморад, алалхусус Премчандро [180, с.172]. Гулабрай аз шумораи ҳикояҳои Премчанд ёдовар шуда, тақрибан 300 ҳикоя доштани адибро таъкид кардааст: “Премчанд муаллифи тақрибан 300 ҳикоя мебошад” [180].

Соли 1998 маҷмуаи ҳикояҳои Премчанд бо номи «Чил ҳикояи беҳтарини Премчанд» («Chalis shreshth kahaniya») нашр шуд, ки дар воқеъ беҳтарин ҳикояҳои Премчандро дар бар мегирад. Бо ҳамин ном ҳикояҳои Премчанд ҳам ба забони ҳиндӣ ва ҳам ба забони урду чоп шудаанд ва аз ҷониби хонандагон

хуб пазиroy диданд. Дар ин маҷмуа аз ҷониби доктор Кришнадев Чҳарӣ, ки ҳам тартибдиҳанда ва ҳам муҳаррири ҳамин китоб мебошад, пешлафзе бо номи Премчанд – ҳикоянавис («Premchand kahaniкаar») оварда шудааст [166]. Ин пешлафз аз нуздаҳ саҳифа иборат буда, якчанд қисмҳо дорад, аз ҷумла: “Пешгуфтор”, “Премчанд ва ҳикоянависони ҳамасри ӯ”, “Давраи пас аз Премчанд” ва “Ҳикояҳои Премчанд дар асарҳои реалистиву идеалистӣ”. Инҷо муаллиф бештар ба ҳикояҳои Премчанд эътибор додааст. Роҷеъ ба романи урду низ сухан меравад, вале оид ба романи ҳиндӣ ва махсусан романи “Нирмала” чизе гуфта нашудааст, ҳол он ки дар ҳамин пешлафз муҳаққиқ Премчандро ҳамчун адиби муаррифгари масоили романи муосири ҳиндӣ ва урду баҳо додааст [166, с.7].

Албатта, нигоҳи муҳаққиқон оид ба ин романи Премчанд якранг нестанд, лекин нуқтаи муҳим ин аст, ки муаллиф ба масъалаҳои мубрами ҷомеаи худ ҷӣ гуна баҳо медиҳад. Қаҳрамони марказии асар Раманатҳ бо амалҳои худ, ба мисли худро чун аврупоӣён нишон додан, маблағи зиёд доштани мағрурона рафтор кардан дар ҷомеа кам набуданд. Агар кам мебуданд, шояд адиб офаридани чунин асарро зарур ва мубрам намешуморид, зеро зиндагии мардуми Ҳиндустон танҳо бо рӯйдодҳои муҳимми ба ҳаракатҳои миллӣ-озодихоҳӣ тааллуқдошта маҳдуд намешуд. Дар ҷомеа боз садҳо масъалаҳои дигаре ҷой доштанд, ки ҳалли онҳо адибони пешқадамро ором намегузошт. Дар Ҳиндустони мустамликавӣ чи тавр зистани мардуме, ки ба табақои миёнаҳои ҷомеа тааллуқ доштанд, диққати адибро аз он лиҳоз ба худ ҷалб кардааст, ки ӯ симои аз ватану моли ватанӣ дурӣ ҷустани баъзе аз ҳамватанони худро тасвир карда, ба ин васила тарафдори ақидаҳои ҳаракати свадешӣ (моли худӣ) будани худро нишон додааст.

Аз баррасии масъалаҳои дар ин боб суратгирифта матавон ба чунин хулосаҳо расид:

1. Омӯзиши ҳаёт ва эҷодиёти Премчанд дар хориҷи Ҳиндустон бештар бо мақолаҳои ҷудогона маҳдуд шудааст. Дар Ҳиндустон бошад баъзе

монографияҳо иншо шудаанд, вале оид ба романҳои “Нирмала” ва “Камомад” корҳои монографӣ ба анҷом нарасидаанд.

2. Муҳаққиқони осори Премчанд бештар ба ҳунари ҳикоянависии адиб диққат додаанд ва ўро маъруфттарин ҳикоянависи Ҳиндустон ва асосгузори реализми танқидӣ дар адабиёти ҳиндӣ мешуморанд.

3. Барои муайян кардани шумораи ҳикояҳо ва романҳои Премчанд баҳсҳо то имрӯз идома доранд ва яке аз сабабҳои норавшан мондани шумораи мероси адабии нависанда дар он аст, ки муҳаққиқон ба далелҳои мушаххас назар накардаанд, балки бештар ақидаҳои аввалин муҳаққиқонро, ки оид ба ин масъала ба дақиқ гуфтан эътибор надодаанд, такрор кардаанд. Илова бар ин, баъзе романҳои Премчанд ҳангоми чопи навбатӣ бо номҳои гуногун чоп шудаанд ва ҳамин боис гаштааст, ки баъзе муҳаққиқон нусхаи асли романҳоро ба назар нагирифта, аввалин шумораи дар сарчашмаҳо омадаро пешниҳод кардаанд.

БОБИ II

ПРЕМЧАНД – АСОСГУЗОРИ РЕАЛИЗМИ ТАНҚИДӢ ДАР АДАБИЁТИ ҲИНДӢ

2.1. Ҳаёт ва эҷодиёти Премчанд

Маъруфтгарин ҳикоянавис ва романнавис, асосгузори реализми танқидӣ дар адабиёти ҳиндӣ Премчанд 31 июли соли 1880 дар деҳаи Ламҳӣ, воқеъ дар наздикии шаҳри Банорас, дар оилаи корманди почта ба дунё омадааст. Соли 1994 дар Деҳлӣ “Премчанд. Маҷмуаи асарҳо” (“Premchand. Rachna sanchayn”) [37] ном асари бузургҳаҷме (1052 сах.) бо кӯшиши Академияи адабиёти Ҳиндустон аз чоп баромад. Ин асар дар солҳои 2001-2015 боз ҳафт маротибаи дигар такроран нашр шудааст. Муҳаррирони асар шахсиятҳои шинохтаи илму адаби Ҳинд Нирмал Варма ва Камал Кишор Гоянка мебошанд. Дар оғози китоб пас аз як маълумоти умумии хеле кӯтоҳи Камал Кишор Гоянка бо номи “Ҳабар” дар бораи Премчанд, “Тарҷумаи ҳоли худам” ном навиштаи ҳуди Премчанд оварда шудааст. Дар он ҷо Премчанд чунин гуфтааст: “Ман мутобиқи солшумории Викрамадитя соли 1867 таваллуд шудаам” [37, с. 19]. Солшумории Викрамадитя панҷоҳу шашуним сол аз солшумории масеҳӣ пештар оғоз ёфтааст. Мувофиқи ин далел пас маълум мешавад, ки Премчанд мутобиқи солшумории масеҳӣ соли 1811 таваллуд шудааст, ки ин комилан нодуруст аст. Мутаассифона, ин китоб борҳо нашр шуда бошад ҳам, ин хатогӣ ислоҳ нашудааст, ки ҳатман боиси пайдо шудани савол мегардад. Ба фикри мо ин ҷо иллати техникӣ аст, яъне бо иллати техникӣ ба ҷойи соли 1937 соли 1867 омадааст. Иштибоҳ дар ду рақам аст. Агар бар ивази 86 рақами 37-ро монем, ҳамааш дуруст мешавад ва мо соли 1880-ро ҳосил мекунем. Ҳамсари дуҷуми Премчанд Шиваранӣ Девӣ дар китоби худ “Премчанд дар хона” (“Premchand ghar main”) нисбат ба соли таваллуди адиб ин тавр гуфтааст: “Премчанд дар деҳаи Ламҳӣ, чор мил дуртар аз шаҳри Банорас, 10 санвати соли 1937 (31 июли

соли 1880) дар рӯзи шанбе таваллуд шудааст” [189, с. 17]. Ҳоло дар деҳаи Ламҳӣ лавҳаи “Ёдгории Премчанд” (Munshi Premchand. Smaarak) бунёд шудааст ва ҳамон хонае, ки дар он Премчанд таваллуд шуда буд, бо ҳамон шакли пешинааш маҳфуз нигоҳ дошта шудааст. Дар ин мемориал, бахшида ба Премчанд инчунин осорхона ва китобхона низ бунёд шудаанд. Дар ин осорхона тасвирҳои гуногун, аз ҷумла, тасвирҳои ҳуди Премчанд, ҳамсараш - Шиваранӣ Девӣ, писари Премчанд - Амритрай, китобҳои навишта ва чопшудаи Премчанд, дастхатҳои ӯ, сертификатҳои бакалаврӣ ва дигар тасвирҳои нодир маҳфуз ҳастанд. Боз як хонаи дуқабатае, ки онро ҳуди Премчанд сохта будааст, он ҳам дар ҳамон шакли қадимааш, то ҳол нигоҳ дошта шудааст. Дар гӯшаи ҷудогона инчунин шаҷараи авлоди Премчанд кашида, бо овардани исми хешу ақраби адиб барои намоиш гузошта шудааст. Аснодҳои аслии ин лавҳаи ёдгорӣ дар соли 1880 таваллуд шудани Премчандро тасдиқ мекунанд. Номи аслии Премчанд - Дҳанпатрай мебошад, ки маънои “сарватманд” – ро дорад, лекин ин ном ба ӯ на сарват овардасту на ягон дороии дигар. Адиб аз таваллуд, то марг дар тангдастӣ зистааст. Амакаш ӯро Навабрай ном мебардааст. Дҳанпатрай дар ҳафтсолагӣ ба мадрасаи деҳаи Лалпур, ки тақрибан се километр аз деҳаи Ламҳӣ дур буд, таҳсил карда, забонҳои урду ва форсиро меомӯзад. Оилаи онҳо дар шароити ниҳоят вазнини иқтисодӣ умр ба сар мебарданд. Премчанд фақат дар як ҷой роҷеъ ба зиндагии худ чанд сухане гуфтааст ва чи тавре дар боло зикр кардем, вай дар китоби “Премчанд. Маҷмуаи асарҳо” (чопаи аввал соли 1994) оварда шудааст. Аз ин навиштаи адиб чунин бармеояд, ки дар хона дар солҳои бачагии адиб ҳеҷ хӯрданӣ ва ҳеҷ пӯшидани кофӣ набудааст. Адиб давраи ба мактаб рафтанастро ёдовар шуда навиштааст: “Дар пойҳоям кафш надоштам. Тамоми аҳли деҳа ҳамин тавр дар нодорӣ мезистанд” [37, с. 19]. Дҳанпатрай ханӯз нуҳсола нашуда буд, ки модараш ва дертар бибиаш вафот мекунанд. Падараш зани дуҷум мегирад. Он муҳаббате, ки кӯдаки хурдсол аз модари худаш мегирифт, онро модари угай табиист, ки дода наметавонист. Баъдтар адиб дар як силсила ҳикояҳояш ин айёмро хеле аламовар ба қалам додааст. Премчанд дар замони ҳукумронии англисҳо зиндагӣ кардааст. Он вақтҳо

донистани забони англисӣ гиреҳи бисёр мушкилиҳоро аз ҷумла, дар корхонаҳои давлатӣ ҳамчун хизматчи кор карданро мекушод. Барои ҳамин ҳам Дҳанпатрай ба мактаби миссионерӣ низ дохил шуда, он ҷо забони англисиро хуб аз худ мекунад ва аввалин китобе, ки ба ин забон мутолиа мекунад, ин китоби ҳаштҷилдаи Ҷорҷ Рейнолдс “Асрори суди Лондон” мебошад. Бар замми ин Премчанд бо шавқи зиёд забони урдуро низ аз худ карда буд. Дар тарҷумаи ҳолаш зикр кардааст, ки дар ҳамон солҳо вай романи “Фасонаи озод” -и Пандит Ратанатҳ Саршорро (1846 - 1902) ба забони урду мутолиа кардааст. Ин роман бо вучуди хеле ҳаҷми бузург доштаниш, бо сабаби мазмуни дилчаспаш мақбули хонандагони зиёд гардида буд. Премчанд ба ин роман на танҳо ба як асари ҷолибу дилчасп, балки ба тарзи баён, забон, интиҳоби қаҳрамонҳо ва банду басти он махсус эътибор додааст. Дар оянда маълум мешавад, ки Премчанд зери таъсири ҳамин гуна насрнависони маъруф монда, кӯшидааст мисли онҳо касби асарофариро интиҳоб кунад ва мисли онҳо китобҳои дилчаспу хонданибоб офарад. Ин ба ӯ ҳамчун ба нависандаи боистеъдод, то андозае муяссар шудааст. Вай бештар чунин эҳсос кардааст, ки асари бадеӣ баробари мазмуни дилчасп доштаниш, бояд замонавӣ низ бошад ва маҳз ҳамон масъалаҳоро дар бар гирад, ки аз онҳо манфиате ба мардум расида тавонад. Баробари ин ҳар як асари бадеӣ бояд ҳатман инъикосгари воқеаҳои бошад, ки ҳамарӯза дар зиндагии мардумони Ҳиндустон рӯй медиҳанд. Соли 1895 Дҳанпатрай чун понздаҳсола мешавад, падараш ӯро мутобиқи урфу одатҳои ҳамонвақтаи ҷомеа, хонадор мекунад. Он вақт ӯ дар синфи нухум таҳсил мекард ва барои ташкил намудани оила ва сарпарастии оила шудан ҳанӯз омода набуд. Соли 1900 Дҳанпатрай ёрдамчии муаллими яке аз мактабҳои ҳукумати мешавад, ки моҳе бисту панҷ рупия маош дошт. Тақрибан се сол дар он ҷой кор карда, пас ба мактаби Пратапгарҳ рафта вазифаи муаллимиро иҷро мекунад. Дертар ба шаҳри Оллоҳобод рафта, муддате он ҷо мемонад ва баъд соли 1905 ба шаҳри Канпур меравад. Дар ин шаҳр вай бо муҳаррири маҷаллаи “Замона” Даянараян Нигам шинос мешавад. Ин маҷалла бо сабаби ҷопи мақолаҳо ва ҳикояву дигар маводҳои ҷолиб миёни хонандагон ва алалҳусус миёни аҳли адаб

эътибори зиёд дошт ва аз чумлаи он нашрияҳои адабие буд, ки аввалин ҳикояҳо ва мақолаҳои Премчандро чоп кардааст. Худи Нигам – шахси аз илму адаб хуб огоҳ, пай мебарад, ки Премчанд дар асарофарӣ, алалхусус ҳунари ҳикоянависӣ, нисбат ба чандин адибони ҳамзамони худ бартарӣ дорад ва нашр кардани асарҳои чунин адибон, ки офарандаи асарҳои дилчаспу замонавӣ мебошанд, шумораи хонандагони маҷалла ва эътибори онро зиёд мегардонад. Яъне, он чизе ки барои ниғаҳдорӣ ва мунтазам чоп шудани маҷалла қамаҳаммият нестанд. Дҳанпатрайро зиндагӣ бо ҳамсари яқум ҳеҷ хушҳолӣ намеорад ва дере нагузашта зану шавҳар аз ҳамдигар ҷудо мешаванд. Пас Дҳанпатрай соли 1906 Шиваранӣ Девӣ ном бевазани ҷавонро ҳамсар интиҳоб мекунад ва онҳо соҳиби се фарзанд мешаванд. Ҳамин тариқ, аз лиҳози оилавӣ барои Премчанд акнун замони осуда зистан ва ба корҳои эҷодӣ бештар машғул шудан оғоз меёбад. Дҳанпатрай дар чандин ноҳияҳои музофоти Уттар Прадеш ба ҳайси нозири мактабҳо қору фаъолият кардааст. Дар давоми қор дар мактабҳо асарҳои бисёр адибони маъруфи урдузабон, аз ҷумла романҳои “Фасонаи Озод” ва “Ҷоми Саршор” -и Ратанатҳ Саршор (1846-1903), “Дилчасп”-и Абдулҳалим Шарор (1860-1926) ва “Умраочан Адо”-и Мирзо Муҳаммад Расво (1858-1931) ва дигар адибони маъруфро мутолиа карда, худ кӯшиш мекунад, ки мустақилона чунин асарҳо эҷод кунад. Соли 1907 Дҳанпатрай аввалин ҳикояи худро бо номи “Қиматтарин сарвати дунё” (“Dunya ke sabse anmol ratan”) ба забони урду иншо мекунад ва он дар маҷаллаи “Замона” ба таъб мерасад [37, с.23]. Худи ҳамон сол вай романи дуҷуми худро зери унвони “Ҳамхурма ва ҳамсаваб” навишта чоп кардааст. Ёдовар мешавем, ки адиб аввалин романи худро бо номи “Асрори ибодатхонаҳо” (“Asraar-e-maabid”) дар тарҷумаи ҳиндӣ “Асрори манзилгоҳи худоҳо” (“Devasthan rahasya”) соли 1903 навишта буд, вале он вақт ба ин роман чандон тавачҷуҳ зоҳир нашудааст. Шояд ин аз он сабаб бошад, ки Премчандро ҳанӯз хуб намешинохтанд. Соли 1909 Дҳанпатрай аввалин маҷмуаи ҳикояҳои ба забони урду навиштаашро бо номи “Сузи Ватан” (“Soze Vatan”) ба таъб мерасонад. Гарчанде худи муаллиф дар маълумоти тарҷумаҳолиаш соли чопи ин маҷмуаро 1909 гуфта бошад ҳам [37, с. 23] бисёр муҳаққиқон солҳои

дигарро зикр кардаанд, аз ҷумла солҳои 1907 инчунин мо боз чанд манбаи боэътимоди дигарро дида, ба хулосае омадем, ки маҳз соли 1909 саҳеҳтар ба назар мерасад. Маҷмуаи ҳикояҳои адиб бо сабаби мазмуни ватандӯстӣ доштани диққати ҳокимони англисро ба худ ҷалб мекунад ва ҳамаи панҷсад нусхаи чопшудаи “Сузи Ватан” дар ҳузури худ нависанда сӯзонда мешаванд. То ҳамин вақт адиб бо номи Дҳанпатрай эҷод мекард. Пас аз ин рӯйдод вай бо маслиҳати дӯсташ Нигам тахаллуси Премчандро интихоб мекунад ва бо ҳамин тахаллус асарҳо офарида, машҳури саросари Ҳиндустон ва тамоми дунё мегардад.

Оғози асри XX дар Ҳиндустон бо бештар авҷ гирифтани ҳаракатҳои миллӣ-озодихоҳӣ фарқ мекунад. Маҳз ҳамин ҳаракатҳо боис шудаанд, ки адибони пешқадам дар асарҳои худ беш аз пеш ба масъалаҳои ба ҳаракатҳои озодихоҳӣ алоқамандбуда даҳлат кунанд. Премчанд он солҳоро ёдовар шуда навиштааст: “Ман навиштани ҳикояҳоро аз соли 1907 шурӯъ кардам. Якчанд ҳикояи Равиндранатҳ Тҳакурро ба забони англисӣ мутолиа кардам, пас онҳоро ба забони урду тарҷума карда, дар маҷаллаҳо чоп намудам. Романныасиро ҳанӯз соли 1901 шурӯъ карда будам. Як романи ман соли 1902 аз чоп баромада буд. Романи дуюмам соли 1904 нашр шуд, лекин то соли 1907 ман ягон ҳикоя нанавишта будам. Номи аввалин ҳикояи ман “Қиматтарин сарвати дунё” (“Dunya ke sabse anmol ratan”) буд. Вай соли 1907 дар маҷаллаи “Замона” чоп шуд. Пас ман боз чор-панҷ ҳикояи дигар навиштам. Панҷ ҳикояам дар шакли маҷмуа бо номи “Сузи Ватан” (“Suze - Vatan”) соли 1909 нашр гардиданд. Дар ҳамон солҳо аввалин кӯшиши тақсимшавии Бангола мерафт” [37, с. 23].

Хотиррасон мекунем, ки аввалин кӯшиши тақсим кардани музофоти Бангола дар солҳои 1905-1911 бо азми мустамликадорони англис сурат гирифтааст. 16 – уми октябри соли 1905 ноиби кароли Британияи Кабир Лорд Карзон дар бораи тақсим намудани Бангола фармон баровард ва ин қаламрави Ҳиндустон ба Банголаи Ғарбӣ ва Банголаи Шарқӣ ҷудо шуд. Лекин бо сабабҳои авҷгирии ҳаракатҳои миллӣ-озодихоҳӣ ҳар ду қисматҳои Бангола боз дар соли 1911 якҷоя шуданд. Лозим ба ёдоварист, ки бори дуюм тақсим шудани

музофоти Багола ба соли 1947 рост омадааст. Ин ҳамон замоне буд, ки пас аз муборизаҳои дуру дароз Ҳиндустон соҳибистиклол шуд. Ҳамон сол аз рӯи анъанаҳои динӣ дар як қисми қаламрави Ҳиндустон давлати мусулмонӣ Покистон бунёд шуд. Азбаски дар қисмати шарқии Бангола мусулмонҳо зиёд буданд, Бангола ба ду қисм тақсим карда шуд ва қисмати шарқӣ, яъне қисмати мусулмоннишин бо номи Покистони Шарқӣ шомили Покистон ва қисмати ҳиндунишин шомили Ҳиндустон гардид. Тавре маълум аст, дар соли 1972 мардумони Покистони Шарқӣ бо сарвари Шайх Мучибур Раҳмон (1920-1975) алайҳи Покистони Ғарбӣ қиём бардошта, худро соҳибистиклол эълон намуд ва дар натиҷа Покистони Шарқӣ номи Бангладешро гирифт.

Тавре ёдовар шудем, муҳаққиқону мунаққидони гуногун шумораи романҳои Премчандро як хел нишон надодаанд ва андешаҳо оид ба аввалин романи адиб низ аз якдигар фарқ мекунанд. Дар иқтибоси Ғавқуди адиб соли навиштани аввалин ва дуюмин романи худро таъкид кардааст, вале мутаассифона, унвони аввалин ҳикояи худро номбар карда бошад ҳам, номи нахустин романҳояшро зикр накардааст. Ин ҷо агар адиб номҳои нахустин романҳои худро зикр мекард, онҳо мо далели раднашавандае дар ихтиёри худ медоштем ва дар баҳс оид ба нахуст романҳои адиб дучори мушкилӣ ва тахминҳо намешудем.

Ҳамин тариқ, гуфтаҳои Ғуди Премчандро ба асос гирифта, метавонем тасдиқ намоем, ки адиб аввалин ҳикояҳои худро ба забони урду иншо карда будааст, ки онҳо дар нахустин маҷмуаи ҳикояҳои адиб бо номи “Сӯзи Ватан” гирд оварда шудаанд. Ин ҳикояҳо мутобиқи вазъи сиёсии ҳамон замон ва ғурури ватандӯстӣ пайдо кардани садҳо ҳазор ҷавонони ҳинду, аз ҷумла адибони пешқадам, дар зери таъсири ҳаракатҳои мардумӣ, ки қариб тамоми мамлакатро фаро гирифта буданд, иншо шудаанд. Яке аз ин ҳикояҳо, ки “Қиматтарин сарвати дунё” (“Dunya ke sabse anmol ratan”) ном дорад, бо вучуди дар нигоҳи аввал оҳанги афсонавӣ доштан, ба масъалае бахшида шудааст, ки барои замони Премчанд мубрамияташ бебаҳс аст, яъне масъалаи ватандӯстиро дар бар гирифтааст. Мисли ҳамин ҳикоя дигар ҳикояҳои маҷмуа низ мавзӯи

озодихоҳиву ватандӯстиро дар бар гирифтаанд, ки маҳз ҳамин паҳлуи андешаҳои адиб қаҳру ғазаби мустамликадоронро ба вучуд овардааст. Дар оғози асри XX Премчанд аз рӯз ба рӯз бештар авҷ гирифтани ҳаракатҳои миллӣ – озодихоҳӣ руҳбаланд шуда, роҷеъ ба яке аз шахсиятҳои барҷастаи Конгресси миллии Ҳиндустон Гопал Кришна Гокҳале (1866 - 1915) мақолае навишта, усулҳои, ки вай барои ба даст даровардани озодии сиёсӣ пешниҳод менамуд, танқид кардааст. Зеро Гокҳале тарафдори тарзи муборизаи ғайризӯроварӣ ва ислоҳоти иҷтимоӣ буд ва дар фаъолияти худ маҳз ҳамин навъ муборизаро зарур медонист, на он муборизаеро, ки ба хоҳири озодии комили мамлакат лозим буд. Премчанд дар ин солҳо мисли ҳамаи дигар ҷавонони ҷомеаи ҳамонвақтаи Ҳиндустони мустамликавӣ, чунин роҳҳои ба даст даровардани озодиро пешниҳод менамуд, ки шояд дар ҳолати амалӣ шудани онҳо ҳар чӣ зудтар натиҷаҳои дилхоҳ ба даст оянд.

Азбаски Премчанд дар оғоз ба забони урду таҳсил гирифта буд, табиист, ки аввалин асарҳои худро ба забони урду офаридааст. Вақте ки ӯ маҷбур мешавад таҳаллуси дигар, яъне таҳаллуси Премчандро интихоб намояд, аз ҳамон вақт асарҳои худро аслан ба забони ҳиндӣ менавиштагӣ шуд. Аввалин ҳикояи ба забони ҳиндӣ навиштаи ӯ “Зани дуҷум” (“Saut”) ном дошт, ки вай дар маҷаллаи адабии боэътибори ҳамонвақта “Сарасватӣ” моҳи декабри соли 1915 чоп шудааст. Бояд махсус зикр кард, ки Премчанд бисёр асарҳои ба забони урду пештар аз соли зикршуда ва баъдтар низ навиштаашро худ ба забони ҳиндӣ баргардон кардааст. Ва маҳз ҳамин сабаб шудааст, ки шумораи романҳои адиб ва мо тахмин мекунем, ки шумораи ҳикояҳои низ дар сарчашмаҳои гуногун ҳар навъ нишон дода шудаанд. Мутаассифона, мо на ҳамаи ҳикояҳо ва романҳои адибро, ки ба ду забон – ҳиндӣ ва урду чоп шудаанд, дар даст дорем, то ин ки ҳар як ҳикоя ё романи адибро дар ҳарду ин забонҳо муқоиса намоем.

Премчанд дар солҳои 1900 – 1920 дар мактабҳои гуногуни деҳаҳои музофоти Уттар Прадеш гоҳе ба ҳайси муаллим ва гоҳе ба ҳайси нозири мактабҳо иҷрои вазифа кардааст. Дар мактабҳои деҳа муддати зиёд фаъолият карда, адиб бевосита бо зиндагии мардуми деҳот аз наздик ошноӣ пайдо кард.

Дар баробари ин вай мушоҳида намуд, ки чӣ гуна деҳқонони ҳинду гирифтори истисмори бераҳмонаи судхӯрон ва сарватмандони маҳаллӣ мебошанд. Ин илова бар он, ки онҳо боз солҳои зиёд бори гарони асорату истисмори ачнабиёнро мекашиданд. Ҳаракатҳои мардумӣ, ки дар аввалин даҳсолаҳои асри XX, чун беш аз пеш авҷ гирифта дар саросари Ҳиндустон паҳн мешуданд, таъсири худро ба фикру андешаҳои адибон низ мерасониданд. Премчанд аз ин ҳаракатҳо ва аз даъватҳои Маҳатма Гандӣ ба хоҳири ба даст овардани озодӣ ва истиқлолият илҳом гирифта, мавзӯи асарҳои худро мутобиқи тақозои замона дигар, яъне замонавӣ мекард.

Дар романи дуҷуми адиб, ки соли 1907 бо номи “Ҳамхурма ва ҳамсавоб” (“*Hamkhurma va hamsavab*”) ҷоп шудааст, номи ӯ, яъне Премчанд, ҳамчун Бабу Навабрайи Банорасӣ зикр шудааст. Бояд гуфт, ки дар ягон сарчашмаи дигар ишора нашудааст, ки Премчанд бо номи Бабу Навабрайи Банорасӣ асар навишта бошад. Дар романи “Ҳамхурма ва ҳамсавоб” (“*Hamkhurma va hamsavab*”), ки бо номи “Према” (“*Prema*”) низ ба забони ҳиндӣ борҳо ҷоп шудааст, адиб ба яке аз масъалаҳои ниҳоят муҳимми ҷомеаи ҳиндӣ, масъалаи бори дуюм ба шавҳар баромадани занҳои бевамонда дар Ҳиндустон, даҳлат кардааст. Қаҳрамони марказии асар бо номи Амаркант муқобили одатҳои шахшудаи ҷомеа баромад карда, аз арӯси зебову сарватманди худ даст кашида, бо Према ном бевазана издивоҷ мекунад. Соли 1907 боз як романи Премчанд зери унвони “Кришна” (“*Krishna*”) интишор мешавад. Дар ин асар ҳам дар маркази диққати адиб масъалаи тақдирӣ зани ҳинду меистад. Инчунин дигар романи ба забони урду навиштаи Премчанд бо номи “Маликаи ғазаболуд” (“*Ruthi Rani*”) моҳҳои апрел-августии соли 1907, дар маҷаллаи “Замона” дар шакли порча - порча ба таъб расидааст.

Ҳамин тариқ, дар аввалин даҳсолаҳои асри XX Премчанд се роман ва як маҷмуаи ҳикояҳо, яъне маҷмуаи ҳикояҳои “Сузи Ватан” -ро навишта, аз ҷоп баровард. Дар ин асарҳо мо мебинем, ки адиб баробари ба масъалаҳои ватандӯстӣ ва озодихоҳӣ эътибор додан, боз ба масъалаҳои ба тақдирӣ зани ҳинду тааллуқдоштаро ҷиддӣ мавриди андешаронӣ қарор додааст, ки ҳамаи ин

дар мачмуъ дар эҷодиёти нависанда мавқеи хосро соҳибгардидааст. Ин нишондиҳандаи он аст, ки Премчанд ҳамчун адиби ватандӯст ва инсондӯст, ҳам барои озодиву истиқлоли Ҳиндустон ва ҳам барои ҳимояи шаъну шарафи занҳои бадқисмати ҳинду пайғирона талошҳо кардааст. Ин асарҳои адиби ба халқу ватани худ саҳт дилсӯз, зуд дастраси хонандагон гардида, ҳазорон ҳамватанони адибро барои ба Ватан хизмат кардан ва ин ватани азиятдидаро аз зулми аҷнабиён озод намудан, рӯҳбаланд менамуд. Дар солҳои 1909 - 1914 Премчанд дар Маҳоба ва Ҳамирпур, ки дар қисмати шимолии Ҳиндустон, дар музофоти Уттар Прадеш ба ҳайси ноziри мактабҳо кор кардааст. Дар моҳи августи соли 1916 Премчандро ба шаҳри Горакхпур интиқол медиҳанд. Вай дар яке аз мактабҳои маъмулии миёнаи шаҳр ба ҳайси ёрдамчии директори мактаб фаъолият мекунад. Дар Горакхпур вай бо Будҳилал ном шахс, ки ба савдои китоб машғул буд, шинос мешавад. Будҳилал бар ивази он ки Премчанд баъзе китобҳоро дар мактаб ба фурӯш монад, иҷозат медиҳад, ки ӯ китобҳои мақбули ҳудастро ба хонааш бурда мутолиа намояд.

Ҳамин тариқ, то соли 1919 Премчанд аллакай чунин асарҳоро ба мисли “Манзилгоҳи худоҳо” (“Devasthan rahasya”) (варианти урду “Asrare maobid”, 1903), “Према” (варианти урду “Hamkharma va hamsavab”, 1907), “Кришна” (1907), “Маликаи ғазаболуд”, (“Ruthi rani” (1907), “Вардан” (варианти урду “Jilvai isar”. 1912), “Паноҳгоҳ” (Sevasadan” 1919), (варианти урду “Bazare husn”, 1924) нашр карда буд. Инро сарчашмаҳои ҳиндӣ роман гуфта тасдиқ мекунанд, зеро ҳамаи он асарҳои мансуре, ки бештар аз ҳафтод саҳифа ҳаҷм доранд, муҳаққиқони ҳиндӣ ба қатори романҳо ҳамроҳ карда, бо номи роман (uraniyas, novel) ёдовар мешаванд. Инро сабаб он аст, ки дар адабиётшиносии ҳиндӣ мутобиқ ба он асарҳое, ки дар забони русӣ ва тоҷикӣ “повест” мегӯянд, мафҳуми ҷудогона нест. Дигар калимаҳо аз ҷумла, “kathan” ва “katha” ки ифодакунандаи асарҳои насрӣ мебошанд, мафҳуми повест ва романро дода наметавонанд. Азбаски баъзе аз ин асарҳои номбурда ҳаҷми он қадар зиёд надоштанд, масалан романи “Асрори ибодатхонаҳо” (“Asrare maobid”) дар ҳаҷми яксаду шонздаҳ саҳифа, барои ҳамин ҳам дар адабиётшиносии берун аз

Ҳиндустон онҳо гоҳе бе нишон додани жанр номбар шудаанд ва гоҳе ҳамчун повест ном гирифтаанд. Барои ҳамин ҳам онҳоро шартан роман гуфтан мумкин аст, вагарна аз лиҳози ҳаҷм ва дар бар гирифтани воқеаҳо баробар ба повест мебошанд. Соли 1919 аввалин романи нисбатан бузургҳаҷми Премчанд “Паноҳгоҳ” (“Sevasadan”) ба забони ҳиндӣ чоп мешавад. Романи номбурда аввал ба забони урду бо номи “Бозори ҳусн” (“Bazaar-e-husn”) навишта шуда буд, лекин аввалин маротиба ба забони ҳиндӣ нашр мешавад. Варианти урдуи ин асар, тавре дар боло зикр гардид, танҳо соли 1924 дар шаҳри Лоҳур интишор шудааст. Дар роман сухан дар бораи зан – рақосае меравад, ки дар натиҷаи бадбахтиҳои зиёди ба сараш омада, барои зиндагонӣ танҳо ба ҳусну тани худ умед баста метавонад. Роҳҳои дигари зиндагӣ барояш баста ва сармояи дигаре барои зистан вучуд надорад [131,с. 44].

Давоми солҳои 1922 - 1924 Премчанд ҳамчун муҳаррири маҷаллаи адабии “Шараф” (“Maryada”) иҷрои вазифа кардааст. Боз дар давоми панҷ - шаш соли оянда адиб дар дигар нашрияҳо, ки дар шаҳри Лакхнав воқеъ буданд, кор кардааст. Дар солҳои 1929 – 1931 Премчанд муҳаррири маҷаллаи “Ширинӣ” (“Madhuri”) мешавад, ки он ҳам дар шаҳри Лакхнав фаъолият дошт. Кор кардан дар маҷаллаҳои гуногун ҳунари журналистии ӯро сайқал додааст. Адиб дар нашрияҳои гуногун иҷрои вазифа намуда, мушкилоти чопи асарҳо ва мақолаҳои навиштаашро дида ҳамеша орзу мекард, ки худ ягон маҷаллаи шахсӣ дошта бошад. Лекин бо сабаби надоштани маблағи кирой, таъсиси чунин як маҷаллаи адабӣ барояш имконнопазир буд. Ин кор ба ӯ танҳо дар солҳои охири зиндагиаш муяссар шудааст. Дар охири соли 1929 ба Премчанд муяссар мешавад, ки маҷаллаи адабии “Қу” (“Hans”)-ро таъсис диҳад. Азбаски Премчанд аллакай то ин вақт таҷрибаи кофии рӯзноманигорӣ дошт, маҷаллаи номбурда аз аввалин шумораҳои миёни аҳли зиё ва хонандагони маъмулӣ - дустдорони адаб зуд маҳбубият пайдо мекунад. Бисёр муҳаққиқони ҳиндустониву хориҷӣ дар мақолаҳои худ, борҳо махсус зикр кардаанд, ки маҷаллаи “Қу” дар тарбияи адибони ҷавон ва таблиғи нахустин дастовардҳои онҳо дар адабиёти ҳиндӣ дар солҳои 30 - юм ва баъд аз он солҳо ҳам нақши

муҳимме бозидааст. Ба аввалин шумораи “Қу” Премчанд худ сармақола навишта, вазифа ва ҳадафи ин маҷалларо равшан намудааст: “Қу” (“Hans”) дар шароити ниҳоят мусоид таъсис дода шуд. Ин ҳамон вақте ки дар Ҳиндустон давраи нав, даврае, ки тамоми мамлакатро кӯшиши аз занҷири ғуломӣ раҳо шудан фаро гирифтааст.... Мо бояд ин муборизаро ҳамчун қаҳрамони динӣ баҳо диҳем. Қарзи мо рӯзи ғалабаро наздик овардан аст. Ҳадафи “Қу” дар ҳамин зоҳир мегардад. Маҳз ба хотири амалӣ кардани ин ҳадаф наشري ин маҷалла ба роҳ монда шуд” [194,с.4].

Дар солҳои 20-ум ва 30 - юм асри ХХ Премчанд баробари идома додани офаридани ҳикояҳо, боз беш аз пеш ба иншои романҳо машғул мешавад. Маҳз дар ҳамин солҳо вай машхуртарин романҳои худро эҷод кардааст. Ин романҳо “Нирмала” (“Nirmala”, 1923), “Чавғони ҳастӣ” (“ChavGANi hasti”, 1924) варианти хиндиаш “Майдони муҳориба” (“Rangbhumi”, 1925), “Бозгашти чавонӣ” (“KaukaIpa”, 1928), “Қасам” (“Pratigya”, 1929), “Камомад” (“Gaban”, 1930), “Майдони ҷарбу зарб” (“Karmabhumi”, 1932), “Говсадақакунӣ” (“Godan”, 1936) ва “Риштаи муҳаббат” (“Mangalsutra”, 1936) мебошанд. Миёни ин романҳои номбаршуда романҳои “Майдони ҷарбу зарб” ва “Говсадақакунӣ”, ки ҷарду нисбат ба дигар романҳои адиб бештар ба забонҳои гуногуни ҳиндустониву ҷаҳонӣ тарҷума ва chop шудаанд, шӯҳрати адибро дар ҷаҳон зиёд кардаанд. Маҳз ҳамин романҳо дар ҳиндиносии ҷаҳон мавриди бештари таҳқиқ ва баҳсу суханронӣҳо қарор гирифтаанд.

Романи “Майдони ҷарбу зарб”-ро ҳамчун романи ақидаҳои ватандӯстӣ доштаи Премчанд баҳо додан мумкин аст. Ҳарчан масоили ватандӯстӣ қариб дар ҳамаи асарҳои адиб ба назар мерасанд, Премчанд мисли ҳамаи дигар адибони ватанпарастии Ҳиндустон, кӯшиш кардааст, дар чӣ ҳолату вазъияти душвори иҷтимоиву сиёсӣ қарор доштани мардуми Ҳиндустонро нишон диҳад. Сохти мустамликадорӣ ва истисмори бераҳмонаи мустамликадорон мардуми Ҳиндро ба растаи бенавоӣ, қашшоқӣ ва садҳо иллатҳои дигар ворид кардааст. Премчанд, ки аслан дар солҳои 20-ум бештар зери таъсири ғояҳои Маҳатма Гандӣ монда буд, дар асарҳои худ мардумро ба муборизаи ғайризӯрварӣ

даъват мекард. Вале дар романи “Майдони ҳарбу зарб”, то андозае таъсири ғояҳои Маҳатма Гандӣ дида шавад ҳам, адиб роҳи дигари муборизаро ҷустуҷӯ мекунад. Вай ба хулосае меояд, ки танҳо бо истифодаи усулҳои муборизаи ғайризӯроварӣ дар набарди зидди мустамликадорон, ғолиб омадан имконнопазир аст. Барои ҳамин вай майл ба он мекунад, ки бояд қаҳрамони асари бадеӣ дар шароити кунунӣ мусаллаҳ ба ақидаҳои нав ва дорои хислатҳои бошад, ки барои озодии худ ва ватанаш онҳо ба кор раванд ва натиҷаи дилхоҳ дода тавонанд. Аз ин ҷо дар андешаҳои қаҳрамони марказии романи “Майдони ҳарбу зарб” Амаркант гоҳе оҳангҳои инқилобӣ садо медиҳанд. Машҳуртарин романи Премчанд “Говсадақакунӣ”, ки дар анҷоми зиндагии душвори пурзаҳматаш иншо шудааст, пурра ба зиндагии пурмашаққати мардуми деҳот бахшида шудааст. Қаҳрамони марказии асар деҳқони камбағал Ҳорӣ, гарчанде тамоми умр заҳмати миёншикан кашида бошад ҳам, ягон рӯзи хушҳолиро надидааст, як лаҳза осудагӣ ва як лӯқма ғизои болаззат наҷашидааст. Муаллиф рӯз то рӯз гирифтори қашшоқӣ ва мутеи заминдорони сарватманд ва судхӯрони бераҳму торочгар шудани деҳқони ҳиндуҳо тасвир намудааст. Ҳамин матлабро Раҷабов Ҳ., низ хотиррасон кардааст: “Роман (Говсадақакунӣ – Ё. С.) зиндагӣ ва муборизаи мардуми заҳматкашро ба муқобили судхӯрон ва заминдорону сармоядорон дар бар мегирад. Премчанд тавонистааст, ки возеҳу равшан сабабҳои қашшоқу бехонумон ва торафт мутеи истисморкунандагон гардидани деҳқонони ҳиндуҳо ба қалам диҳад, образҳо ва воқеаҳо ро реалистона тасвир намояд” [131, с. 56].

Ҳамин тариқ, Премчанд бо вучуди зиндагии ноосудаву пурмашаққат доштан, бо вучуди дучори бемориҳои зиёд шудан ва доимо зерин назорати мустамликадорони англис будан, як лаҳза ҳам аз кори эҷодӣ даст наҷашидааст. Дар солҳои 30-юм вай ҳамчун шахсияти маъруфи адаби ҳиндӣ, ҳамчун бунёдгар ва муҳаррири маҷаллаи овозадори “Қу”, дар тамоми Ҳиндустон эътибори эҳтироми хос пайдо карда буд. Дар маҳфилҳои адабӣ ҳозир будани Премчанд мисли шоири машҳур Равиндранатҳ Тҳакур барои созмондиҳандагон ва ширкаткунандагони ин гуна ҷамъомадҳо шараф доништа мешуд. Маҳз дар

тамоми Ҳиндустон эътибори баланд доштани адиб сабаб шуд, ки соли 1936 чун масъалаи ташкил ва гузаронидани аввалин ҷаласаи “Анҷумани адибони тараққипарвари Ҳиндустон” ба миён омад, пешниҳод шуд, ки раисии чунин ҷамъомади муҳимми фарҳангӣ маҳз ба зиммаи Премчанд вогузор гардад. Яке аз ташкилкунандагони ҷамъомади ин анҷуман, адиби шинохтаи урдузабон Сачҷод Зоҳир (1909-1973) дар ёддоштҳои худ роҷеъ ба интихоби Премчанд ҳамчун раиси конференсия чунин навиштааст: “Ҳама ба чунин ҳулоса омаданд, ки барои раисӣ кардан дар конференсия, бояд Премчанд даъват шавад. Лекин Премчанд одами ниҳоят серкор буд. Илова бар ин, чунин анъана ҷой дошт, ки дар кадом ғӯшаву канори мамлакат конференсия ва ё ҷамъомади урдузабон баргузор нашавад, ҳатман аз Премчанд хоҳиш карда мешуд, ки роҳбарии онро ба ӯҳда гирад... Вақте ки ман ба Премчанд мактуб навишта, хоҳиш намудам, ки дар конференсияи дар пеш истода раисӣ кунад, дар аввал ӯ ин пешниҳодро рад кард, вале дар охир ман ӯро розӣ кунондам ва 15-уми марти соли 1936 чунин ҷавобашро гирифтаам: “Агар Шумо шахси дигареро пайдо карда натавонед, ман розӣ” [140, с. 234 - 236]. Премчанд баробари дар конференсия роҳбарӣ ва суҳанронӣ кардан, аввалин Президенти ин Анҷуман низ интихоб мегардад, ки ин ҳам дар саросари Ҳиндустон аз мавқеи хос доштани адиб дарак медиҳад. Аввалин конференсияи “Анҷумани адибони тараққипарвари Ҳиндустон”, ки моҳи апрели соли 1936 дар шаҳри Лакхнав баргузор шуда буд, дар таърихи фарҳанги Ҳиндустон як рӯйдоди муҳимме ба шумор меравад. Он ҷо аз саросари Ҳиндустон адибони пешқадам, ки намояндагони адабиётҳои мухталифи мамлакат буданд, ҷамъ омада, муҳимтарин масъалаҳои доғи рӯзро баррасӣ мекарданд. Премчанд дар ин конференсия зери унвони “Ҳадафи адабиёт” (“Sahitya ka uddeshya”) суҳанронӣ карда, адибонро даъват намуд, ки аз тасвири воқеаҳои афсонавӣ ва ҳаёли даст қашида, ба масъалаҳои мубрами замон даҳолат кунанд. Ин суҳанронии Премчанд барои ҷанд насли дигари адибони Ҳиндустон ҳамчун дастури раҳнамому амал хизмат кардааст. Баъдтар ин баромад дар китоби алоҳидаи Премчанд бо номи “Ҳадафи адабиёт” (“Sahitya ka uddeshya”) борҳо ҷоп шудааст ва то имрӯз аҳаммияти худро гум накардааст.

Пас аз конференсияи Премчанд зуд-зуд бемор мешавад. Ин ҳамон беморие буд, ки солҳо адибро азият меод. Вақте ки дар моҳи июни соли 1936 нависандаи дӯстдоштааш Максим Горкий аз олам мегузарад, ӯ як чамъомади мотамӣ ташкил мекунад, вале худ дар он ширкат карда наметавонад. Суханрони ӯро дар он чамъомад каси дигар қироат кардааст. Ин беморӣ аҳоли адибро рӯз то рӯз бадтар мекунад. Моҳи октябри ҳамон сол бемории ӯ аз пештар бештар авҷ мегирад ва 8 октябри соли 1936 ҷилои ин ситораи адаби Ҳинд хомӯш мешавад.

Ҳамин тариқ, Премчанд панҷову шаш сол умр дида, бештар аз сиву шаш соли онро ба адабиёт бахшида, зиёдтар аз сесад ҳикоя ва роман эҷод карда, онҳоро ба наслҳои дигар чун мероси адабӣ, чун сарвати бебаҳое мерос гузоштааст. Оид ба шумораи ҳикояҳо ва романҳои адиб, инчунин оид ба соли нашри бисёр асарҳояш назари муҳаққиқон гуногун мебошад, ки ин як зарра кори моро низ мушкил намудааст. Ин ҷо муносиб аст, ки чанде аз онҳоро ёдовар шавем. Аввалин муҳаққиқе, ки барои муайян кардани шумораи асарҳои Премчанд кӯшиш кардааст, ин писари худи адиб Амритрай мебошад. Вай дар китоби худ “Премчанд – сипоҳии қалам” номгӯи 224 ҳикояҳои Премчандро додааст ва бо ҳамин васила ишора ба он мекунад, ки ба ӯ ҳамагӣ ҳамин қадар ҳикояҳо дастрас шудаанд. Лекин таъкид накардааст, ки Премчанд ҳамагӣ ҳамин қадар (224) ҳикоя навиштааст. Аз ин мебарояд, ки Амритрай чунин ҳадафро пеши худ нагузоштааст, ки шумораи умумии ҳикояҳои падарашро муайян кунад. Ё иллати дигар ин аст, ки бисёр ҳикояҳои Премчанд дар маҷаллаҳои гуногун нашр шуда, пароканда буданд ва ҳанӯз ягон муҳаққиқе ба хоҳири дақиқ муайян кардани шумораи ҳамаи ҳикояҳои адиб ба ин кор даст назадааст. Дақиқтараш кӯшиш кардааст, вале аз дақиқ муайян кардан худдорӣ намудааст. Танҳо ба муносибати 125-солагии Премчанд чунин тасмим гирифта шуд, ки шумораи ҳамаи ҳикояҳои ӯ, албатта бо дарёфти матни аслиашон, дақиқ карда шаванд ва дар панҷ ҷилд ба ҷоп расанд (ҷилди I – ҳикояҳои солҳои 1908-1916, ҷилди II – ҳикояҳои солҳои 1917-1923, ҷилди III – ҳикояҳои солҳои 1924-1927, ҷилди IV – ҳикояҳои солҳои 1928-1931 ва ҷилди V – ҳикояҳои солҳои 1932-1936). Вақте ҷилди аввали ин асари панҷҷилда бо кӯшиш ва пешлафзи

Кантипрасад Шарма ба таъбъ расид, дар оғози он аз рӯи алифбо номи 302 ҳикояи Премчанд дода шуд. Нашри панҷилдаи ҳикояҳои Премчанд, ки ҳар далелаш санҷида баён шудааст, ҳалли чандин масъалаҳои ба ҳикояҳои Премчанд алоқамандро сабук мекунад. Асарҳои Премчанд, аз ҷумла, ҳикояҳо, романҳо, песаҳо, мақолаҳои илмӣ, очеркҳо ва ғайра, ки ба ҳиндӣ иншо шудаанд, ҳамашон ба забони урду низ тарҷума шуда, яқоя бо он асарҳое, ки ба забони урду навишта шудаанд, зери унвони “Куллиёти Премчанд” (урду) дар 22 ҷилд ба таъбъ расидаанд. Тартибдиҳандаи ин куллиёт яке аз адабиётшиносони шинохтаи Ҳиндустон Мадан Гопал мебошад. Дар ҷилдҳои якум - ҳаштум ҳамаи романҳо, дар ҷилдҳои нухум-чордаҳум тамоми ҳикояҳо, дар ҷилдҳои понздаҳум - шонздаҳум песаҳо, дар ҷилди ҳабдаҳум мактубҳо, дар ҷилдҳои ҳаждаҳум - бистум дигар асарҳои адиб ва дар ҷилдҳои бисту як – бисту дуум ҳамаи он асарҳое, ки Премчанд аз забонҳои дигар ба забони урду тарҷума кардааст. Мадан Гопал инчунин як китоби ҷудоғонае бахшида ба Премчанд бо номи “Премчанд муздури қалам” (“Qalam ka mazdur: Premchand”) иншо кардааст [41]. Ин китоб бори аввал соли 1965 нашр шудааст. Нашрҳои дигари ин рисола, ки ба солҳои 1984, 2006 ва соли 2010 рост омадаанд, маълумоти иловагиро хеле кам дар бар гирифтаанд. Ба нашри соли 2010 Мадан Гопал бо номи “Муқаддима ба нашри сеюм” дар ҳаҷми понздаҳ саҳифа пешсухан навиштааст, ки маҳз ҳамин пешлафз чанд нуқтаи ҷолиберо, ки дар Премчандшиносӣ маълумоти тоза мебошанд, дар бар гирифтааст. Тавре болотар ишора шуд то имрӯз теъдоди романҳои навишташудаи Премчанд дақиқ нашудааст ва мо, тавре пештар зикр кардем, иллат дар он аст, ки баъзе романҳо бо ду ном ва мувофиқи гуфтаҳои Мадан Гопал ҳатто бо чор номҳои гуногун нашр шудаанд: “Барои Премчанд маводи пештар истифода шударо каме дигар кардан кори бад набуд. Китоби “Ҳамхурма ва ҳамсаваб” -ро ба забони ҳиндӣ бо номи “Према” дар Оллоҳобод чоп кардааст. Дар он соли нашри роман 1907 нишон дода шудааст. Маҳз ҳамин китобро бист сол баъд, ба маводаш таъғирот дароварда, бо номи “Pratigya” (“Қасам”) дар якҷанд шумораи маҷаллаи “Chand” (“Моҳ”) ба таъбъ расондааст. Варианти урдуи ин асар “Ҳамхурма ва ҳамсаваб”-

ро бо номи “Бева” низ нашр намудааст” [41, с. 34]. Тавре мебинем, як асар, дар айни ҳол “Ҳамхурма ва ҳамсаваб” чор ном гирифтааст. Барои ҳамин ҳам онҳое, ки худи ин асарро нахонда бошанд ва танҳо номҳои гуногунро шунида, ё ҷое дида бошанд, чун чор китоби гуногун пиндохта ба шумораи романҳои Премчанд илова кардаанд. Ин тавр ҳам шудааст, ки ҳам муҳаққиқони ҳиндӣ ва ҳам муҳаққиқони хориҷӣ баъзе ҳикояҳои Премчанд, аз ҷумла “Малика Сарандҳа” (Rani Sarandha) ӯ-ро чун роман номбар кардаанд, ки ин ҳам ҳангоми зикр кардани шумораи умумии романҳои Премчанд боиси иштибоҳ мешавад.

2.2. Премчанд – нависандаи инсондӯст

Яке аз маъруфтгарин адиби Ҳиндустон Премчанд (1880-1936) дар нимаи аввали асри XX дар таърихи адабиёти ҳиндӣ бо асарҳои безаволу замонавии худ як гардиши бузургро ба вучуд овардааст, ки онро чун бунёди реализми танқидӣ дар ин адабиёт пазируфтаанд. Муҳаққиқ Кришнадев Чҳарӣ ба майдони адабиёт омадани Премчандро чун воқеаи инқилобӣ маънидод кардааст [23, с.15].

Премчанд 31 июли соли 1880 дар Ламҳӣ ном деҳаи наздикиҳои шаҳри Банорас дар оилаи корманди почта таваллуд шудааст. Премчанд дар хона ду ном доштааст: яке Дҳанпатрай ва дигаре Навабрай. Давраи кӯдакӣ ва наврасӣ ва агар дақиқтар карда гӯем, тамоми зиндагии ӯ дар қашшоқӣ гузаштааст. Яке аз муҳаққиқони Ҳинд Шямчандр Капур нисбат ба аҳволи иҷтимоии адиб суҳан ронда онро ин тавр чамъбаст кардааст: “Премчанд дар қашшоқӣ таваллуд шуда, дар муҳити қашшоқӣ бузург шудааст ва дар ҳамин гуна шароит вафот кардааст” [190]. Оид ба шахсияти Премчанд ва вазъи зиндагиву муносибати ӯ бо дигарон баъзе муҳаққиқон, дӯстон, хонандагон ва онҳое, ки адибро аз наздик хуб мешинохтанд, дар ин мавзӯ борҳо назари андеша кардаанд. Муҳаққиқ Сушилкумар Пандей Саҳитйенду дар мақолаи худ зери унвони “Премчанд ва Прасад – ду паҳлӯи як сикка” ду шахсияти бузургро бо ҳам муқоиса кардааст. Чайшанкар Прасад (1889 - 1937) дар муқобили Премчанд шахсе буд аз табақаи ашрофзодаҳо ва аз ҳар лиҳоз байни Прасад ва Премчанд фарқи калон дида мешуд. Он чи ин ду адиби бузургро бо ҳам наздик кардааст ин аст, ки ҳам Чайшанкар Прасад ва ҳам Премчанд ҳарду адибони пешқадам буданд. Саҳитйенду фарқияти ин ду адибро чи дар чехра ва чи дар либоспӯшӣ суҳанҳои дигар муҳаққиқро бахшида ба Премчанд дар ҳамин мақола овардааст, ки бисёр ҷолиб менамояд: “Дар муносибати маъмулии Прасад Премчанд ва тарзи зиндагии ин ду шахсият фарқияте ҳаст аз замин то осмон. Прасад аз табақаи ашрофзодаҳо буд. Дар намуди зоҳирӣ, суҳбат, тарзи зиндагӣ дар ҳамааш Прасад аристократ аст.... Прасад ба намуди зоҳирии худ ва ҳамаи дигар

амалҳояш бисёр бо диққат буд... Премчанд бошад, вақте ки ба сӯи шумо менигарист, ҳамин хел менамуд, ки гӯё нигоҳи вай ба олами ботини шумо ворид мешавад. Дар суҳбат бисёр бомулоҳиза буд” [161, с. 13].

Ҳадафи мақолаи Саҳитйенду дар он аст, ки дар ҳамин муқоисаи ду адиб, ки дар зинаҳои гуногуни ҷамъиятӣ ва иқтисодӣ ҷой гирифтаанд, ҳислатҳои бисёр одии Премчанд ва баробари ин бузургии ин шахсиятро нишон додан аст. Яъне, Премчанд ҳамчун бузургтарин адиби асри ХХ, ҳанӯз дар замони дар қайди ҳаёт буданаш шуҳратманд шуда бошад ҳам, баробари ин дар ҳамаи давраҳои зиндагӣ, дар ҳамаи самтҳои фаъолияти адабӣ ва дар ҳама зинаҳои шуҳрат чун инсонии одӣ мондааст. Премчанд худ идомадиҳандаи ғояҳои ҳамон адибоне буд, ки аз ӯ пештар, шояд зери таъсири Шуриши Сипоҳиён (1857-1859) бошад, ҷараёни инкишофи адабиёти ҳиндӣ ва урдуро бо нигоҳи нав таҳлил намуда, нисбат ба тақдири инсон, алаҳқусус инсонии бесарпаноҳу бесарват, андешаҳои тоза баён мекарданд. Онҳо инсонии одӣ, инсонии захирақашро шуҳратманд ва мақомашро дар ҷомеа баланд бардоштани буданд. Адиб як сол қабл аз вафоташ дар маҷаллаи “Қу”, ки худ онро бо мушкилии зиёди молӣ таъсис дода буд, мақолаеро бо номи “Аввалин асари эҷодкардаи ман” (“Meri rahli gaspa”) ҷоп намуда, чунин навиштааст: “Он вақт ман шояд ҳамагӣ 13 сол умр доштам, ҳиндиро тамоман намедонистам. Девонавор шавқи хондану навиштани романҳоро доштам. Мавлоно Шарар, Пандит Ратнанатҳ Саршор, Мирзо Русво ва Мавлавӣ Муҳаммад Алӣ Ҳардой беҳтарин романнависони ҳамон замон буданд. Асарҳои онҳоро дар ҳар кӯҷе ки меёфтам, он гоҳ мактабро ҳам фаромӯш мекардам ва то он вақте ки хонда тамом намекардам, дам намегирифтам” [194, с. 28]. Солҳои ба қори эҷодӣ даст задани Премчанд ба охири даҳсолаи дар Ҳиндустон ҳуқумрон будану мардумони ин мамлакатро истисмор кардани мустамликадорони англис рост омадааст. Ҷунбишҳои мардумӣ ба хотири озод шудан аз истисмори беохиру бераҳмонаи мустамликадорони англис худӣ забтқоронро саҳт ба воҳима оварда буданд. Аз ин хотир ҳар он касе ки метавонист, бо ягон роҳе ин ҷунбишҳоро боз кӯшиш мекард бештар созад, бераҳмона ӯро ба ҷазоҳои мухталиф гирифтӣ мекарданд.

Ҳатто он даъватҳое, ки барои мардумро ватандӯсту муборизу инсондӯст сохтан пардапӯшона чо-чо садо медоданд, онҳоро ҳам роҳ намедоданд, ки то ба гӯши халқи азиятдида расанд. Ҳамин ҳолат ҳукмрон буд, ки аввалин маҷмуаи ҳикояҳои Премчанд “Сузи ватан” -ро барои даъватҳои инқилобӣ доштаниш дар пеши назари адиб сӯзонданд. Адиб баъдтар ин таҳқири аҷнабиёнро, ки барояш бисёр аламовар буд, ин тавр ёдовар шудааст: “Як бегоҳӣ ман дар айвончаи худ нишаста будам, ки назди ман фармони судья округ расид. Он чо гуфта мешуд, ки ман бояд февран назди судья равам. Фасли зимистон буд. Қойи кори чаноб бошад хеле дур. Ман ба ароба говҳоро баста, шабошаб сӣ – чил мил масофаро тай намуда, дар рӯзи дувум бо чаноб вохӯрдм. Дар назди судья як нусхаи китоби “Сузи ватан” меистод. Ман зуд пай бурдам, ки маро нохушӣ дар пеш аст. Он вақтҳо ман бо номи “Навабрай” асар менавиштам. Ман аллакай пай бурда будам, ки политсия пинҳонӣ муаллифи ин китобро мечӯяд. Акнун фаҳмидам, ки онҳо ҷустуҷӯ карда маро пайдо кардаанд ва барои пурсупос даъват хоҳанд кард.

“Чаноб аз ман пурсид: - “Ин китобро ту навиштаӣ...?” Ман тасдиқ кардам. Чаноб аз ман мазмуни ҳар як ҳикояро пурсид ва дар охир дар қаҳр шуда гуфт: - “Дар ҳикояҳои ту даъват ба ошуб дида мешавад. Тақдират баланд будааст, ки дар замони ҳукуматдории англисҳо зиндагӣ мекуни. Агар давраи ҳукуматдории муғулҳо мешуд ҳар ду дастонатро мебуриданд. Дар ҳикояҳоят ту масъалаҳоро яктарафа мебинӣ. Ту ҳукумати Англияро таҳқир карда истодаӣ” [194, с. 21].

Ин ҳамон солҳое буданд, ки мардуми Ҳинд, алалхусус табақаҳои заҳматкашон, ҳам аз дасти бедодгарӣҳо ва истисмори аҷнабиҳо-англисҳо ҷабр медиданду ҳам аз дасти сарватмандону соҳибмансабон ва хусусан судхӯрони бераҳми маҳаллӣ. Ин мушкилтарин вазъи зиндагии мардуми оддии Ҳиндустонро адибони пешқадам, ки дар сафи аввали онҳо Премчанд қарор дошт, бо чашмони худ медиданду мушоҳида мекарданд ва ҳатто худ ҳам аз сар мегузаронданд. Дар ҳамин гуна ҳолати ногувор боз бадтарин рӯзгор насиби намояндагони табақаҳои пастарини ҷамъияти Ҳиндустон гашта буд. Тақдири талхи зани ҳинду низ Премчанд барин адибонро ором намегузошт. Инро

хиндшиноси тоҷик Раҷабов Ҳ., махсус ёдовар шудааст: “Тасвири тақдири занҳои ҳинду ва маҳз он занҳое, ки дар зиндагӣ насибашон танҳо талхкомӣ ва тирарӯзӣ гардидааст, дар эҷодиёти Премчанд ҷои намоёнро ишғол менамояд”. [131, с. 63].

Қаҳрамонҳои асосии ҳикояҳо ва романҳои Премчанд ҳамонҳое мебошанд, ки либоси хуб, ғизои хуб, хонаи хуб, истироҳат ва зиндагии осудаҳолонаро танҳо тахмин карда метавонистанд. Барои ҳамин ҳам Премчанд аз тасвири қасрҳои зебо ва зиндагии пурдабдабаи аҳли доро дида, рӯ ба нафароне овардааст, ки ҳама чизро бо меҳнати миёншикан меофаранду месозанд, лек худ аз камтарин манфиат маҳруманд, ба онҳое рӯ овардааст, ки танҳо бо сабаби аз ҷинси зан ва кастаҳои поёнии ҷамъият буданашон аз оддитарин ҳуқуқҳо маҳрум мебошанд. Бо дилсӯзӣ ва бо меҳри бепоён тасвир намудани азияти марди заҳматкаш (ҳикояи “Чоряк сер гандум” (“Sava ser gehun”), бадбахтӣ ва қисмати фочиави модар (ҳикояи “Ибодатхона” (“Mandir”), муборизаи тавонову нотавон ва дар ин муборизаи қувваҳои нобаробар мағлуб шудани очизон (ҳикояи “Вайронкорӣ” (“Vidhvans”), беҳуқуқӣ ва аз ин беҳуқуқӣ дар вазъияти ногувор будану на мисли инсон зистани намояндагони кастаҳои поёнӣ (ҳикояи “Ҷоҳи тҳакур” (“Thakur ka kuan”), як рӯзи хушбахтиро надида, ғурамарг шудани ҷавонзана бо номи Нирмала (романи “Нирмала”), тамоми ҳастии худро тамоми умр сарфи заҳмати вазнин сарф намудану дар тангдастии ношуниданӣ зистани Ҷорӣ (қаҳрамони романи “Говсадақакунӣ” (“Godan”) ва мисли ин даҳҳо асарҳои адиб шоҳиди дараҷаи олии инсондӯстии ӯ мебошанд. Маҳз муҳаббат ва эҳтироми беандоза ба инсони ҷафодида, нотавон ва ниёзманд ба одитарин эътибор ва мисли ин хусусиятҳо, ба асарҳои Премчанд умри абадиву ҷовидона бахшидаанд ва шумораи хонандагони асарҳои ӯро ба миллионҳо расонида, шуҳрати адибро безавол гардониданд.

Ҳамаи он муҳаққиқоне, ки зиндагӣ ва осори адибро омӯхтаанд ва ҳамаи хонандагоне, ки лоақал як роман ва ё ҳатто як ҳикояи Премчандро мутолиа карда бошанд, инсондӯстии Премчандро ҳатман зикр кардаанд. Академик Челишев Евгений Петрович роҷеъ ба инсондӯстии Премчанд суҳанронда, сол

то сол дар асарҳои адиб бештар намудор шудани ин хусусияти эҷодиёти ӯро махсус ёдовар шудааст. Номбурда инсондӯстии Премчандро бо инсондӯстии адиби машҳури рус Максим Горкий (1868-1936) хеле наздик дарёфт карда навиштааст: “Дар ин ҷо инсондӯстии Премчанд бо инсондӯстии фаёли Горкий наздик мешавад, ки муҳтавоаш ба хотири хушбахтии инсон мубориза бурдан, кӯшиши қадри инсонро баланд бардоштан, ӯро аз бузургияш огоҳ кардан ва ба ӯ эҳсоси маъсулияти тақдири худаш ва тақдири ҳамаи дигаронро фаҳмондан аст” [151, с. 227]. Ҳиндшиноси рус Балин В.И., зикр кардааст, ки инсондӯстии Премчандро дар ҳар як сатри навиштаҳои ӯ дидан ва эҳсос кардан мумкин аст [70, с. 72]. Адиб ва муҳаққиқи шинохтаи ҳиндзабону урдузабони Ҳиндустон Ҳансраҷ Роҳбар (1913-1994) муаллифи китоби “Ҳаёт ва эҷодиёти Премчанд” зикр кардааст, ки эҷодиёти Премчанд саросар аз муҳаббат ба инсон иборат аст [55, с.102]. Раҷабов Ҳ., дар ҳар мавриди муносиб чун сухан аз Премчанд ва осори адабии ӯ меравад, хатман инсондӯстии адибро ёдовар мешавад: “Як ҷиҳати хоси эҷодиёти Премчанд ин гуманизми ӯст. Дар ин бобат ҳикояҳои дар солҳои 20-ум эҷодкардаи ӯ истисно нестанд” [131, с.84]. Лекин бояд гуфт, ки бо вучуди ҳамаи ин ягон мақолаи махсус ва ё асари ҷудоғонае оид ба инсондӯстии Премчанд ба назар нарасид. Аз ин хотир, чанд сухане бахшида ба инсондӯстии Премчанд гуфтанро муносиб донистем. Ҳикояи “Чоряк сер гандум” (“Sava ser gehun”, (сер - ченаки вазн, ки дар қисматҳои гуногуни Ҳиндустон аз 600 грамм то 1 килограмро ифода мекунад) соли 1924 бори аввал дар маҷаллаи “Моҳтоб” (“Chand”) нашр шудааст ва баъдтар қариб дар ҳамаи маҷмуаҳои ҳикояҳои адиб ҷой гирифтааст. Ин ҳикояро яке аз беҳтарин ҳикояҳои Премчанд гуфтан мумкин аст. Бояд хотиррасон кунем, ки вақте сесаду ду ҳикояи Премчанд дар дувоздаҳ чилд ба ҷоп расид, ҳар як чилд унвони ягон ҳикояро, ки беҳтарин шуморида мешавад, гирифта буд. Чилди ҳафтуми ҳамин ҳикояҳои дувоздаҳчилда “Чоряк сер гандум” ном дорад, ки худ гувоҳи мақоми хос доштани ин ҳикоя дар эҷодиёти ҳикоянависии адиб мебошад. Аз аввалин саҳифаҳои ҳикоя маълум мешавад, ки адиб, то ҷӣ андоза аз бадбахтиву гирифтори нодорӣ шудани инсонии заҳматкаш, ки бо он хеле хуб шинос аст, худ

ноором ҳасту азияти руҳӣ мекашад. Агар ин гуна эҳсос намекард, ин ҳикоя ва ҳамаи дигар асарҳои адиб низ ин қадар таъсирбахш намебаромаданд. Дар ҳикояи “Чоряк сер гандум” Шанкар ном деҳқони камбағал тасвир ёфтааст. Садху (садху–шахси диндоре, ки ба гӯшанишинию оворагардӣ машғул аст) ба хонаи ҳар касе ки меояд, бояд соҳиби хона ўро бо обу ғизо ва барои шабгузаронӣ, ўро бо ҷойи хоб ҳам таъмин кунад. Садху ба хонаи Шанкар омада ғизо ва ҷойи хоб пурсидааст. Шанкар аз браҳмани деҳа як сер гандум қарз мегирад, чунки вай худ дар хона ҳеч чиз надошт. Садху аз он гандуми қарзгирифта бо иловаи равғану дигар чизҳо ғизо тайёр намуда, онро хўрда баҳузур хоб меравад. Рӯзи дигар садху сафарашро давом медиҳад, лекин Шанкар қарзи худро, ки ҳаррӯз ғоизаш зиёд мешуд, дар давоми бист сол чандин дафъа супорида, аз он раҳо шуда наметавонад. Ҳарчанд ў борҳо миқдори зиёди гандум, баъдан ҳатто замини худ ва ҳамаи моли дар бисоташ доштаро сарфи ин қарз карда бошад ҳам, ғоизи қарз зиёд мешуданду Шанкар аз дасти ин браҳмани судхўр раҳой намеёфт. Дар охир аз ҳама молу мулки хеш маҳрум шуда, хизматгор, дақиқтараш ғуломи он браҳман мешавад. Вақте ки Шанкар вафот мекунад, онгоҳ браҳман писари ўро ба хотири ҳамон қарз ғуломи хонаи худ мекунад. Вақте ҳикояро пурра хонда бо мазмунаш шинос мешавем, аввал гумон мекунем, ки адиб дар ин ҷо аз андоза бештар ба муболиға роҳ додааст. Фикр мекунем ҳеч мумкин нест, ки дар зиндагии воқеӣ чунин ҳодисаи аз ақли солим берун ҷой дошта бошад. Инро худи адиб низ аз хонанда пештар баръало эҳсос кардааст, вагарна дар поёни ҳикоя ин тавр таъкид намекард: “Хонандаи муҳтарам! Ин тавр ҳисоб нақун, ки ҳикояро ман бофтааму он воқеӣ нест. Ин қиссаи воқеӣ аст. Дунё ҳанўз аз ин гуна Шанкарҳо ва браҳманҳо холӣ нест” [4, с.126].

Ҳамин тариқ, Премчанд ҳоли табоҳи камбағали нотавонро бо як дилсўзии беандоза ба қалам дода, дарачаи олии бераҳмию беадолатӣ ва ҷоҳилии браҳманҳои сарватмандро, ки шуморашон кам набуд, бе муболиға чун яке аз ҳодисаҳои маъмулӣ дар ҳаёти камбизоатон нишон додааст.

Ҳикояи “Ибодатхона” (“Mandir”) се сол баъд аз ҳикояи “Чоряк сер гандум” яъне соли 1927 иншо шуда, он ҳам бори нахуст дар маҷаллаи “Моҳтоб” (“Chand”) чоп шудааст. Ҳангоми таҳлили образи занон дар ҳикояҳои Премчанд, аз ҷумла дар ҳикояи “Ибодатхона” ҳиндшиноси тоҷик Раҷабов Ҳ., аз инсондӯстии адиб ёдовар шуда, чунин гуфтааст: “Мазмуни асосии ҳикоя ин муборизаи модар барои аз ҷанголи марг раҳо додани писарбачаи хурдсолар мебошад. Модар - Сукҳия бевазани бесоҳиб аст, ки яккаву танҳо бар зидди динпарастони ҷоҳил баромад мекунад. Дар ҳар як саҳифаи ҳикоя дилсӯзии муаллифи инсондӯст нисбат ба онҳое, ки зери бори гарони нобаробариҳои иҷтимоӣ мондаанд, ба назар мерасад” [131, 90]. Ин зан наметавонад барои наҷоти фарзанди бемори худ ба ибодатхона рафта, ба худоҳо хайре кунад, чунки вай намояндаи кастаи поёнӣ аст. Кӯшиши бе иҷозат ба ибодатхона даромадан барояш бисёр гарон меафтад. Аз лату кӯби одамони ҷаҳолатпараст ҳам модар ҷони худро аз даст медиҳад ва ҳам писарбачаи хурдаш. Ин ҷо адиб чунин саволро ба миён гузоштааст, ки чаро намояндагони табақаҳои болоии ҷамъият ва мансабдорон дар симои худоҳо, барои худ муҳофиз доранд, аммо намояндагони табақаҳои поёнӣ бе ҳомӣ ва аз ҳамаи бартариҳои зиндагӣ маҳрум мебошанд. Тасвири зиндагии пурфӯҷия ва қашшоқонаи ҳамин модари бадбахту писарчаи саҳт бемори ӯ ва дар набарди нобаробар қурбони ҷоҳилии ҳамдеҳагон шудани ҳардуи онҳо, яъне ба чунин воқеаҳои касро ниҳоят мутаасиркунанда бисёр ҷиддӣ эътибор додани адиб, бетафовут набудани ӯро нисбат ба тақдири инсонии бадбахту бенаво ва беҳуқуқ, шаҳодат медиҳад. Ҳомии ҳазорон бечорагон, аз ҷумла ҳомии занон будани Премчанд дар дигар ҳикояи ӯ, бо номи “Вайронкорӣ” (“Vidhvan”) равшан ба назар мерасад. Тавре ки болотар ишора намудем, дар ин ҳикоя бархӯрди ашхоси қудратманду нотавон ва дорову нодор акс ёфтааст. Ин ҳикоя ҳам мисли ҳикояи “Ибодатхона” поёни фоҷиавӣ дорад. Дар ҳикоя бо ҳамон андозае, ки беадолатӣ, бадкирдорӣ, зулм, беинсофӣ ва дигар чунин рафторҳои ношоистаи ашхоси сарватманду соҳибмансаб нисбат ба оҷизон тасвир меёбад, бо ҳамон андоза ба инсон, дар айни ҳол ба инсонии гирифтори мушкилиҳо шуда, муҳаббату ғамхорӣ бепоён доштани нависанда

равшантар маълум мегардад. Дар ҳикоя бархӯрди ду шахси дар зинаҳои чамъияти нобаробар ҷойдошта - яке заминдори сарватманд ва дигаре пиразани бекас -Бҳунгӣ тасвир ёфтааст. Пиразан Бҳунгӣ дар зиндагӣ ягона сарват дорад, ки ин ҳам як танӯр аст. Вай дар танӯр бар ивази музди ночиз барои дигарон нон мепарад ё гандум бирён мекунад ва бо ҳамин васила як навъ рӯзгори хешро пайдо мекунад рӯзашро шаб ва шабашро рӯз карда, зиндагии ноусудахро пеш мебарад. Танҳо барои заминдор – сарвари деҳа хизмати ӯ муфт, яъне бемузд аст. Рӯзе Бҳунгӣ гандуми заминдорро дар вақташ бирён карда наметавонад. Заминдор аз ин дар қаҳр шуда, танӯри кампирро ба замин яксон мекунад ва дигар иҷозат намедихад, ки танӯр дубора сохта шавад. Пиразан барои зистан илочи дигар надошт. Ӯ маҷбур мешавад шабона пинҳонӣ як танӯри дигар созад, вале субҳи барвақт заминдор омада, танӯрро шикаста вайрон мекунад. Инчунин фармон медиҳад, ки хасу хошоки чамъ кардаи кампирро оташ зананд. Пиразани дар натиҷаи чунин зулми заминдор аз ҷонаш сер шуда, худро ба оташ мезанад ва дар он сӯхта, ҳалок мешавад. Оташи хасу хошок ба мисли оҳи пурдари он пиразан чунон баланд аланга мегирад, ки дар як дам чандин хонаҳои деҳқонон ва амборҳои пурбор ва қасри боҳашамати заминдорро ба коми худ фуру мебарад. Бар хилофи бисёр дигар ҳикояҳои Премчанд, дар ин ҳикоя мебинем, ки ҷафокор бар ивази зулми худ ҷазои сазовор гирифтааст. Шояд адиб ба хотири тасаллоӣ хонандаи раҳмдил ва ё тасдиқи оқибатҳои нохуш овардани бадкирдорӣ ба ҳуди бадкирдор, ба ҳикоя чунин поён дода бошад. Вале қобили зикр боз як чизи дигар аст. Нависанда тақдирӣ фоҷиавии як пиразани бечораву бенаворо ба қалам дода, бо ин васила ба ин гуна одамон наздик ва ҳомиву дилсӯзи воқеӣ будани худро нишон додааст.

Ҳамин тариқ, хонанда таскин аз он меёбад, ки ҳар навъ бадкирдорӣ оқибати фоҷиаовар дошта, бадкирдор албатта ҷазои худро мегирад. Нависанда бошад, аз он қаноатманд аст, ки бо тасвири ин воқеа дар хизмати кӣ буданаш ва ба кӣ шафқат доштану ба кӣ нафрат доштанаш аз назари хонанда пинҳон наметавонад. Ҳуди ҳамин далел, яъне барои мавзӯи асари бадеӣ интихоб намудани бадбахтии як пиразани бечораҳол, аллакай ифодаи кӯшиши дар

пахлуи нотавонон ҳамеша барои худ ҷой ҷустану нисбат ба онҳо ҳамдард будани адиби инсондӯст мебошад.

Дигар ҳикояи ифодакунандаи ақидаҳои инсондӯстии Премчанд ҳикояи “Ҷоҳи тҳакур” (“Thakur ka kuan”, 1932) мебошад. Ин ҳикоя аз ҳамон сола, ки дар маҷаллаи “Бедоршавӣ” (Jagran”, 1932) бори аввал ҷоп шуд, дар қатори беҳтарин ҳикояҳои Премчанд ҷой гирифт ва то имрӯз яке аз машҳуртарин ҳикояҳои адиб ба ҳисоб меравад. Ҳикояи “Ҷоҳи тҳакур” ба чандин забонҳои хориҷӣ ва ҳиндустонӣ тарҷума ва ҷоп шудааст. Қаҳрамонҳои ин ҳикоя ҳам намояндагони табақаҳои нафратзадагон мебошанд. Онҳо ашхоси нодор ва беҳуқ мебошанд, ки аз ҳама маломат мешунаванду нафрат мебинанд, аммо бо сабаби дар зинаи пасти ҷамъиятӣ ҷой гирифтанишон ва надоштани одитарин ҳуқуқҳо, эътирозе карда наметавонанд. Шавҳари Гангӣ - Ҷокху бемор аст ва азияти ташнагӣ мекашад, вале оби бадбӯро нӯшида наметавонад. Дар деҳа ду ҷоҳ ҳаст, вале ҳар ду аз намояндагони табақаҳои болоист ва танҳо онҳо аз ин чашмаҳо ҳуқуқи истифода бурданро доранд. Ҷоҳи сеюм, ки барои нафратзадагон аст, аз деҳа дуртар ҷойгир шудааст. Лекин дар он ҷоҳ дар айни ҳол кадом ҳайвоне афтида мурдааст ва обро бадбӯӣ кардааст. Шабона Гангӣ пинҳонӣ аз чашмаи тҳакур - заминдори деҳа барои шавҳари бемораш оби тоза оварданӣ мешавад. Он ҷо паси дарахте пинҳон шуда, соатҳо интизор мемонад, ки одамоне аз майдони назди ҷоҳи об ба хонаҳояшон раванд. Вале аз ин ҳам, об оварда наметавонад, зеро дар вақти гирифтани об ногаҳон тҳакур аз ҳавлияш берун мебарояд. Тҳакурро дида, Гангӣ оби гирифтаашро боз ба ҷоҳ мерезаду бо дастони холӣ саросема роҳи хонаашро пеш мегирад. Ҳангоми ба хона расидан, мебинад, ки шаҳвари саҳт ташнамонда, ноилоҷ оби бадбӯро нӯшида истодааст. Ҳаҷми ҳикояи “Ҷоҳи тҳакур” хеле хурд аст, вале муҳимтарин масъалаҳои иҷтимоиро, аз ҷумла беҳуқуқии мардуми табақаҳои поёниро дар бар гирифтааст. Мо аз ин ҳикоя як иқтибосе меорем. Ин гуфтугӯи зану шавҳар - Ҷокху ва Гангӣ аст, ки адиб то барои ба об рафтани зан баён кардааст. Аз тариқи ин иқтибос ҷӣ гуфтан ва кадом ҳадафро дар назар доштани нависандаи инсондӯст зуд ошкор мегардад. Ба воситаи ин иқтибос инчунин ба як лаҳза аз

он ҳолате ки зани ҳиндуи аз табақаҳои поёнии ҷамъият буда, дорад, шинос мешавем:

“ – ин обро чӣ тавр менӯшӣ? Маълум нест, ки дар он чоҳ кадом ҷонвар афтада мурдааст. Ман аз ягон чоҳи дигар бароям оби тоза меорам.

– Оби тозаро аз кучо меорӣ? – Ҷокху ҳайрон шуда пурсид.

– Охир, боз чашмаҳои саҳу (саҳу–судхӯр, дӯкандор) ва тҳакур ҳастанд - ку. Наход онҳо як кӯза об гирифта намонанд.

– Илоҷ надорӣ, гирифта ҳам наметавонӣ. Туро дида, дасту поятро мешикананд. Дар хонаат хомӯш нишастан гир! Браҳманҳои худодӯст, гумон мекуни дуои хайр медиханд? Тҳакур туро калтаккӯб мекунад, саҳу бошад, якро панҷ карда мегирад. Дарди бенавоёнро кӣ фаҳмида метавонад? Агар мо мурем ҳам, касе то дари хонаи мо қадам намегузорад, ёрӣ додан он тараф истад, касе ҳатто барои ҳамдари ҳам намеояд. Магар ин гуна одамон мемонанд, ки аз чоҳашон каме об гирӣ?” [131, с.83].

Агар масъалаҳои инсондӯстиро дар романҳои Премчанд ҷустуҷӯ кунем, онро аз ҳар як романи адиб, аз ҷумла аз романҳои “Майдони ҳарбу зарб” (“Karmabhumi”), “Майдони муҳориба” (“Rangbhumi”), “Камомад” (“Gaban”) ва ғайраҳо ба осонӣ пайдо карда метавонем. Лекин бояд махсус зикр кард, ки миёни ҳамаи романҳои адиб романи “Нирмала” (“Nirmala”) аз лиҳози дар бар гирифтани масъалаҳои инсондӯстӣ фарқ мекунад. Муҳаққиқони адабиёти ҳиндӣ зикр кардаанд, ки романи “Говсадақакунӣ” на танҳо беҳтарин асари Премчанд, балки беҳтарин офаридае дар мавзӯи деҳаву деҳотиён дар Ҳиндустон мебошад. “Говсадақакунӣ” инчунин беҳтарин роман дар адабиёти ҷаҳонӣ шинохта шудааст [131, с.56]. Қаҳрамони марказии роман Ҳорӣ -ин ҳамон инсони одиву заҳматкашест, ки истисморгарон нисбат ба тақдирӣ ӯ комилан бетафовутӣ зоҳир мекунанд. Вай тамоми умр қомати худро аз бори сангини ситамгарон ва меҳнати миёншикан, ки барои роҳати дигарон аст, рост карда наметавонад ва то охири лаҳзаҳои зиндагӣ аз мушкilotи зиндагӣ озод нашуда, оламо бо дили пур аз алам падруд меғӯяд. Премчанд Ҳориро

меҳнатдӯст, бовичдон ва ба мисли худаш барин камбизоатони бадқисмат ғамхор тасвир кардааст.

Хулосаи боби дуюм:

1. Яке аз нобиғаҳои адаби Ҳинд, Премчанд чун як адиби боистеъдоду инсонпарвар маълум аст. Гарчанде ӯ тамоми умр дар тангдастӣ зиста бошад ҳам, камтар сӯи қасрҳои боҳашамати сарватмандони осудаҳол назар кардааст. Адиб тамоми нерӯи нависандагии худро барои изҳори муҳаббату ғамхории самимона ба бародарону хоҳарони дар ҷомеа очизу дар зиндагӣ бо сабабҳои камбизоативу аз табақаҳои поёни буданашон бенасиб аз рӯзгори хуш, боҳимматона сарф кардааст. Образҳои офаридаи адиб моро ба зиндагии тоқатфарсои тамоми мардуми азияткашидаи Ҳиндустон шинос мекунад. Ҳаминро таъкид карданӣ ҳастем, ки адиби беандоза ба инсони одӣ ғамхор, метавонад ҳамин тавр асарҳои оғарад, ки аз аввал то ба охир ғамхориву пуштибонии бадқисматонро ифода мекунад.

2. Қаҳрамони марказии романи “Нирмала” – Нирмала аз замони ба шавҳар баромаданаш то дами ғуррамарг шуданаш дар зиндагӣ ба ғайр аз талхобии тақдири сиёҳаш дигар чизе наҷашидааст. Растаи ноҳамвори зиндагии пур аз дарду алами як зани ҷавони ҳиндуро, Премчанд аз нигоҳи дилсӯзиву эҳтиром ба ҳамаи онҳое, ки ниёзманди ҳамдардӣ ва дастгирӣ мебошанд, бо санъати баланди суҳанофарӣ ба қалам додааст. Дар мисоли тақдири қаҳрамонҳои интиҳоб намудааш, ки аслан одамони одӣ мебошанд, Премчанд рӯзгори талху пурфочии онҳоро реалистона тасвир намудааст.

БОБИ Ш

ОБРАЗИ НИРМАЛА ДАР РОМАНИ «НИРМАЛА»

3.1. Анъанаи романнависӣ дар замони Премчанд

Дар нимаи дуюми асри XIX дар саросари Ҳиндустон ҳаракатҳои маорифпарварӣ авҷ мегирифтанд. Маҳз дар ҳамин давра дар адабиётҳои гуногуни Ҳиндустон, аз ҷумла дар адабиётҳои бангоӣ, маратҳӣ ва ҳиндӣ, адибон бештар ба эҷоди асарҳои мансур ба мисли роман ва ҳикоя рӯ овардаанд. Маҳз дар ҳамин давра маъруфтгарин маорифпарвари Ҳиндустон Бхаратенду Ҳаришчандра (1850-1885) умр ба сар бурда, асарҳои безавол эҷод карда, аввалин қадамҳоро дар ҷодаи романнависӣ гузоштааст. Маҳз дар ҳамин давра нависандаи банголизабон, маорифпарвар Равиндранатх Тҳакур (1861-1941) ва нависандаи маратҳизабон, маорифпарвар Ҳари Нараян Апте (1864-1919) романҳое навиштаанд, ки инкишофи баъдинаи романро дар адабиётҳои гуногуни Ҳиндустон, аз ҷумла адабиёти ҳиндӣ оғоз бахшидаанд. Давраи маорифпарварӣ даврае буд, ки шумораи зиёди асарҳои адибони аврупоӣ, аз ҷумла романҳои гуногун тарҷума ва ҷоп мешуданд. Адибони нимаи дуюми асри XIX аз ҷумлаи он насрнависони Ҳиндустон буданд, ки бо фаъолияти чандинпахлӯи худ ба бисёр жанрҳои нав дар адабиётҳои ин сарзамин асос гузошта, қабл аз ҳама эҷоди ҳикояву романи замони муосирро касб кардаанд. Дар адабиёти ҳиндӣ дар асри ёдшуда инкишофи бесобиқаи ҳикоя ва роман барин жанрҳо боис шуд, ки масъалаи решаҳои миллӣ дошган ё надоштани ин навъҳои адабӣ аз ҳар паҳлӯ садо меод. Роҷеъ ба пайдоиши романи муосир дар адабиётҳои Ҳиндустон, аз ҷумла дар адабиёти ҳиндӣ, муҳақиққони ин соҳа нигоҳи якранг надоранд. Чанде аз олимон, агар решаҳои қадима ва миллӣ дошани насри ҳиндиро дар мисоли ҳикояву романҳои замони қадим, ки бо забони санскрит эҷод шудаанд, бо далелҳо собит карданӣ шаванд, гурӯҳи дигаре ин ақидаро рад намуда, дар зерин таъсири романи муосири Ғарб пайдо

шудани романи муосири ҳиндиرو дурусттар меҳисобанд. Олими шинохтаи Ҳинд, адабиётшинос Шивадансинҳ Чауҳан (1918-2000), ки рочеъ ба инкишофи жанри роман дар асри XIX назари хос дорад, ба Аврупо алоқаманд будани пайдоиши онро ин тавр ишора кардааст: “Романи муосир як жанри нави мураккаб дар адабиёт мебошад. Дар оғоз ин жанр дар Аврупо инкишофи худро ёфтааст” [150, с. 177].

Ин нуқтаро низ бояд зикр кард, ки ҳанӯз дар осори адибони замонҳои қадим намунаҳои романро дидан мумкин аст. Ин ҷо метавонем романҳои адиби маъруф Дандин “Саргузашти даҳ шохзода” (“Dashakumaracharita”), “Қиссаи соҳибчамоле аз Авантӣ” (“Avanti sundari katha”), романҳои Субҳандху “Қиссаи Васавадатта” (“Vasavadattakatha”), романҳои Бана “Кадамбарӣ” (“Kadambari”), “Зиндагии Ҳарша” (“Harshacharita”)-ро, ки дар асрҳои VI-VII эҷод шудаанд, мисол биёрем. Ё агар суҳан аз жанри ҳикоя равад, онгоҳ ҳикояҳои “Панчатантра”, “Ҷатакҳо” ва мисли инҳо, ки дар замонҳои пешин иншо шудаанд, мисол шуда метавонанд. Албатта, вобаста ба замони худ ин романҳо ва ҳикояҳо бо сохтор ва образҳои худ аз ҳикоя ва романи замони нав фарқ мекунанд, лекин умумиятҳои доранд, аз ҷумла дар романи қадимашумораи зиёди персонажҳо, воқеаҳои гуногуни бо ҳам пайваست шуда ва замону макони бештару васеътарро ифодакунанда дида мешавад, ки дар романи замони нав низ мавқеи хос доранд.

Ҳиндшинос Раҷабов Ҳ., ишора кардааст, ки роман дар адабиёти ҳиндӣ ва умуман дар адабиётҳои Ҳиндустон бо романҳои замони пеш, ки ба забони санскрит иншо шудаанд пайвастагӣ дорад [128, с.368]. Шивадансинҳ Чауҳан тарҷумаҳои зиёди романҳои адибони Ғарбро ба забони ҳиндӣ ёдовар шуда, нақши онро дар пайдоиши романи ҳиндӣ дар замони нав, тваре дар боло гуфтем, рад намекунад, вале ин нуқтаро низ таъкид кардааст, ки ба ҳар ҳол романи муосири ҳиндӣ бевосита дар зерин таъсири романи банголӣ ба вуҷуд омадааст [128, с. 369]. Албатта, олими номбурда огоҳӣ дошт, ки романи муосири банголӣ худ зерин таъсири романи Ғарб буд. Дар адабиёти банголӣ пас аз Шуриши сипоҳиён (1857-1859) эҷоди романҳои гуногун хеле инкишоф ёфта

буд, ки онро дар мисоли романҳои Перичанд Митро (1814-1883) “Кӯдаки эркаи хонадони сарватманд” (“Alaler ghorer dulal”, 1855) ва романҳои Бокимончондро Чоттопадҳай (1838-1894) “Дарахти захролуд” (“Bishobrikho”, 1872), “Индира”, (1872) ва ғайра дида метавонем. Ҳамин романҳои тозаҷодшудаи банголии дар навбати худ зуд ба дигар забонҳои халқҳои Ҳиндустон, аз ҷумла забони ҳиндӣ тарҷума ва нашр мешуданд. Бояд гуфт, ки музофоти Бангола аввалин музофоти Ҳиндустон буд, ки мустамликадорон он ҷойро зери даст намуда, дар ин мамлакат онро чун маркази ҳукуматдории худ интихоб карда буданд. Ин ҳолат боиси он шудааст, ки банголиҳо барвақттару бештар ба омӯхтану тарҷума намудани адабиёти Ғарб машғул шудаанд. Дар зери таъсири романи банголии пайдо шудани романи нави ҳиндиро боз чандин дигар муҳаққиқони адабиёти ҳиндӣ гӯшрас кардаанд. Ин масъала, тавре ишора шуд, баҳсҳои зиёдро ба миён овардааст ва мо ба мазмуни ин гуна баҳсҳо нигоҳ карда ба хулосае омадем, ки дар Ҳиндустон адабиёти мансур дар замони қадим ҷой доштааст ва масъалаи он, ки романи замони қадим аз романи замони нав фарқ мекунад, гуфтанием, ки ин табиист. Албатта, романи замони қадим аз нигоҳи имрӯз то андозае шояд сода намояд. Романи муосири замони ҳиндӣ, мутобиқ ба талаботи замони нав хусусиятҳои дигар дорад ва дар муқоиса бо романи Ғарб дорои хусусиятҳои миллии шудааст. Адабиётшиноси маъруф Индранатх Мадан дар мақолаи “Романи муосири ҳиндӣ” (“Adhunik hindi uranīyas”) чунин ақида пешниҳод кардааст: “Оид ба романи замони муосир ҳамон вақт чизе гуфтан мумкин аст, ки агар онро аз замони қадим ҷудо карда тавонем ва ҷудо кардан ҳам бояд асос дошта бошад, вагарна ин масъала боз норавшан мемонад” [5, с. 9]. Ин ҷо ҳадаф ин аст, ки романи муосир, дар ҳар сурат, пайвастагӣ ба романи қадимаи Ҳиндустон дорад.

Дар нимаи дуюми асри XIX дар адабиётҳои Ҳиндустон як зумра адибони болаёқат ба майдони адабиёт омаданд, ки онҳо ба адабиёт, мазмуни асарҳо, масъалаҳо, қаҳрамонҳо ва забони асарҳо назари тоза, назари дигар доштанд. Шивадансинх Чауҳан зикр кардааст, ки аввалин романи ҳиндиро дар асри XIX соли 1882 Лала Шринивасдас бо номи “Устои имтиҳонгир” (“Pariksha guru”)

эҷод кардааст [150, с.180]. Адабиётшиноси маъруф Рамчандра Шукла (1884 - 1940) низ ҷонибдори ҳамин ақида мебошад. Оид ба аввалин романи ҳиндӣ дар замони нав низ назарҳо мухталифанд. Мутобиқи андешаи олими шинохтаи Ҳинд Ҳазарипрасад Двиведӣ (1907-1979) аввалин романҳои аслии ҳиндиро Бхаратенду Ҳаришчандра (1850 - 1885) навиштааст, ки яке бо номи “Рушноии пурра” (“Purna prakash”) ва дигаре бо номи “Рушноии моҳтоб” (“Chandragrabha”) маълум мебошанд [150, с.184].

Дар нимаи дууми асри XIX шумораи адибони ҳиндизабон, ки эҷоди романи замони навро бахши асосии фаъолияти адабии худ қарор дода буданд, кам набуданд. Адибон Балкришна Бхатт (1854 -1914) соли 1883 романи “Гӯшанишин Нутан” (“Nutan brahmachari”), Кишорилал Госвамӣ (1865-1932, романи “Тилисми маҳал” (“Tilismi mahal”), Балмукунд Гупта (1865-1907, романи “Каминӣ” (“Kamini”), Гопалрам Гаҳамарӣ (1866-1946, романи “Хӯҷаини нав” (“Naya babu”) ва пандит Лаҷҷарам Меҳта (1863-1931, романи “Расиклалӣ чолок” (“Dhura Rasiklal”)-ро маҳз дар ҳамин давра навиштаанд [150, с.186]. Дар ин айём дар адабиёти ҳиндӣ ҳамон романҳое бештар писанд меомаданд, ки агар мазмунашон хусусияти дилчаспи саргузаштӣ дошта бошанд. Дар адабиёти урду низ романҳои ҳамин гуна мазмундошта мақбули хонандагон буданд, ки мисолашро дар эҷодиёти чунин романнависони маъруфи урду ба мисли Мирзо Раҷабалибек Сурур (1782-1867), романи “Ҳасонаи аҷоиб” (Fasanae ajaib), Ратаннатх Саршор (1846-1902), романи “Ҳасонаи Озод” (Fasanae Azad), Назир Аҳмад (1836-1912), романи “Мират-ул-арӯс” (Mirat-ul-arus”) ва Мавлоно Абдулҳалим Шарор (1860-1926), романи “Ҳоғи бихишт” (“Firdavsi barin”) дида метавонем. Як силсила романҳои саргузаштиро Девипрасад Шарма, Чаганатхпрасад Чатурведӣ, Кишорилал Госвамӣ, Ҳарикришна Чавҳар, Балмукунд Варма, Маданмоҳан Патҳак, Чандрашекҳар Патҳак, Рамлал Варма, Чандрашекҳар Патҳак ва дигар чунин адибон офаридаанд. Пас аз романҳои саргузаштӣ дар ҷои дуум иншоии романҳои таърихӣ таҷриба мешуд. Ҷойҳои сеюм ва чорумро романҳои иҷтимоӣ ва шахвонӣ гирифта буд. Баъдтар бо сабаби ба майдони адабиёти ҳиндӣ омадани

Премчанд барин адибони ватандӯст эҷоди романҳои иҷтимоӣ мавқеи махсус пайдо намуданд. Романи муосири ҳиндӣ дар оғоз мавзӯҳои саргузаштиро дар бар гирифта, бо ин васила хонандагонро ба қироати асарҳои калонҳаҷм ҷалб намуд. Баъдтар, азбаски замони пас аз шуриши сипоҳиён буд, баёни масъалаҳои ватандӯсӣ ва озодихоҳӣ аз зехни адибони пешқадам дур намешуд ва онҳо маврид мечустанд, ки ба ин масъала даҳолат кунанд. Лекин иҷрои ин кор бо сабаби назорати саҳти мустамликадорони англис чандон кори осон набуд, аз ин лиҳоз адибон ба мавзӯҳои таърихӣ рӯ оварда, аз гузашта нақл кунанд ҳам, бештар масъалаҳои доғи вақтро дар назар доштанд. Давраи маорифпарварӣ барои пиёда намудани ин ҳадаф хеле қулай буд, чунки бо қадамроҳе ки набошад, бедор намудани мардум ва дар қалби онҳо ҷой намудани ғояҳои ватандӯстиву озодӣ чун тақозои вақт ниҳоят зарур маънидод мешуд. Аз ҷониби дигар маҳз ҳамин гуна асарҳо чун заминаи хубе барои пайдо шудани романҳои мазмуни иҷтимоиву, сиёсиву инқилобӣ дошта дар нимаи аввали асри XX ба кор рафтаанд. То замоне, ки Премчанд вориди олами адаб мешавад, романи муосири ҳиндӣ дар таърихи адабиёти ҳиндӣ як марҳилаи муайяни инкишофи босуръати худро аз сар гузаронида буд. Премчанд аз хурдӣ ниҳоят зиёд шавқи китобхонӣ дошт. Вай дар андак вақт бештарин романҳои ҳамонвақтаро, ки адибони номдори урду иншо карда буданд, мутолиа намуда, худ вақте бо нияти асарофарӣ қалам ба даст мегирад, кӯшиш мекунад асарҳои калонҳаҷми насрӣ иншо намояд, вале дар оғоз он қадар муваффақ намегардад. Пас машқи ҳикоянависӣ мекунад, муваффақ ҳам мешавад ва баъдтар боз рӯ ба иншои роман меорад ва дар давоми се даҳсолаи аввали асри XX чун намоёнтарин ҳикоянавису романнависи Ҳиндустон шуҳрат пайдо мекунад. Меҳвари асосии асарҳои Премчанд зиндагии мардуми деҳа мебошад, ки дар ҳикояҳо ва романҳояш тасвири ботафсил ва воқеии худро ёфтааст. Адиб дар эҷоди ҳикоя ва роман устоди беҳамтост. Ҳам муҳаққиқони ҳиндустонӣ ва хориҷӣ дар инкишофи ин ду жанр саҳми Премчандро ба инобат гирифта, роҳи тайкардаи ҳикояву романи муосири ҳиндиро ин тавр даврабандӣ кардаанд: 1. Ҳикояву романи ҳиндӣ то Премчанд. 2. Ҳикояву романи ҳиндӣ дар замони

Премчанд. 3. Ҳикояву романи ҳиндӣ пас аз Премчанд. Ҳамин тариқ, хунари ҳикоянависӣ ва романнависию Премчанд мактаби махсусе шудааст, ки агар маҳорати асарофарии ягон адиберо муайян карданӣ шаванд, дараҷаи маҳорати ӯро бо Премчанд муқоиса карда баҳо медиҳанд. Премчанд на камтар аз 15 роман навиштааст. Чи гуна мавқеъ доштани жанри романро дар адабиёти ҳиндӣ дар нимаи аввали асри XX бо таҳлили романҳои Премчанд муайян мекунамд ва инкишофи назарраси инро аз он мебинанд, ки Премчанд як гардиши дилхоҳеро дар ин самт ба амал овардааст. Ҳар як романи Премчанд арзиши хоси худро дорад ва аз замони иншо шуданашон то имрӯз гаштаву баргашта чоп мешаванд. Романҳое, ки мо мавриди тадқиқот қарор додаем, дар солҳои 1923 (“Нирмала”) ва 1930 (“Камомад”) навишта шудаанд. Ҳар ду роман дар қатори беҳтарин романҳои адабиёти ҳиндӣ ҷой гирифтаанд. Масъалаҳое, ки адиб дар ин ду роман мавриди тасвир интихоб намудааст, ҳам дар солҳои эҷод шудани ин романҳо ва ҳам имрӯзҳо мубрамияти худро нигоҳ доштаанд.

Пас аз Премчанд анъанаи романнависиро чунин пайравони ӯ ба мисли Яшпал Синҳ (1903-1976), Упендранатҳ Ашк (1910-1996), Бҳишма Саҳнӣ (1915-2003), Амритрай (1921-1996), Пҳнишварнатҳ Рену (1921-1977), Амритлал Нагар (1916-1990) ва дигар адибон идома додаанд. Дар даврони истиқлол, яъне пас аз соли 1947 боз насли дигари адибон, аз ҷумла Моҳан Ракеш (1925-1972), Раҷендра Ядав (1929-2013), Камлешвар (1932-2007), Шанӣ (1935-1995), Мридула Гарг (тав. 1938), Меҳрунисо Парвез (тав.1944), Носира Шарма (тав. 1948), Абдул Бисмиллоҳ (тав. 1949) ва ғайраҳо ин анъанаро идома дода истодаанд. Инро низ бояд таъкид намоем, ки романҳои пас аз солҳои 70-уми асри гузашта иншо шуда он қадар ҳаҷми калон надоранд. Ин гуна ҳаҷм гирифтани романҳои даҳсолаҳои охир шояд вобаста ба талабот ва завқи хонандаи имрӯз бошад.

3.2. Ҳунари образофарии Премчанд

Дар оғоз Премчанд зиндагии Нирмаларо тавре тасвир кардааст, ки хоси хамаи ҷавонони ҳанӯз фориф аз мушкилиҳои зиндагӣ ва зарбаҳои тақдир мебошанд, ки бо ба балоғат расидану шавҳар кардан ва рӯзгор дидан пеш меояд. Дар ягон дигар асари Премчанд образи зан ба он дараҷае, ки дар романи “Нирмала” (“Nirmala”) дода шудааст, ба назар намерасад. Нирмала вобаста ба хамаи муқаррароти анъанавии ҷомеа наметавонад тақдири худро худ ҳал кунад. Премчанд чун нависандаи реалист наметавонист ўро тавре тасвир намояд, ки тақдираш дар дасти худаш бошад. Аз ин ҷост, ки хоҳиши дигаронро ба ҷо оварда, мисли ҳар як духтари дар оилаи ҳинду тарбияёфта, бо сарфарорӣ ва бемуқобилият хоҳиши дигаронро ба ҷо меорад. Ин новобаста аз он ки ин гуна хислат бар зарари ў бошад ё ба манфиаташ. Дар ҳолате ки ин духтар гирифта аст, мустакилона амал кардан на танҳо барояш маҳдуд, балки имконнопазир аст. Муқобилият нишон додан барояш кори сахл нест ва дар айни ҳол амалест бе манфиат ва бе натиҷа. Нирмала духтари дурандеш аст ва нисбат ба синну соли худ дида, бештар дарк мекунад. Мефаҳмад, ки барои рӯзи хуш доштан ва соҳиби бахти баланд шудан талошҳо зарур аст, вале бо сабаби марги ногаҳонии падараш ва вазъи пас аз ин марг ба вучудомада, ў ноилоҷ сарфароварданро чун амали ягона меҳисобад, зеро барояш дигар ягон роҳи раҳой мавҷуд набуд.

Премчанд (1880 - 1936) дар романҳо ва ҳикояҳои сершумораш образҳои мухталиф офаридааст. Ҳадафи асосии адиб офаридани чехра, рафтор, кирдор, ахлоқ, дӯстдорӣ, бадбинӣ ва дигар эҳсоси инсонӣ аст. Адиб инсони одӣ, аслан инсоне, ки заҳматкаш аст ва бо меҳнати сангин рӯзгоре дорад пур аз мушкилиҳо, маҳз зиндагии ҳамин гуна инсонро воқеъбинона тасвир кардааст. Образҳои намояндагони табақаҳои гуногуни ҷомеаи Ҳинд, аз ҷумла судхӯрон, садхӯҳо, руҳониён, савдогарон, хизматчиён ва ғайра дар тасвири нависанда ниҳоят воқеӣ ва хотирмон баромадаанд. Ба назари мо ҳунари образофарии Премчандро дар мисоли асари ҷудогонаи адиб дидан ба мақсад мувофиқтар аст. Дар айни ҳол барои иҷрои ин ҳадаф мо романи “Нирмала” -и адибро, ки яке аз

романҳои машҳури ӯ дар баёни масоили зан мебошад, интихоб намудем. Балин В. И. дар пешлафзи ба забони русӣ тарҷумашудаи романи “Нирмала” -и Премчанд, навиштааш то андозае ҳунари образофарии Премчандро ин тавр баён кардааст: “Дар ин ҷо (яъне дар романи “Нирмала” С.Ё.) Премчанд мисли дигар асарҳояш хеле васеъ ба масъалаи хусусияти психологии образ эътибор додааст. Муфасссал сабабҳои психологии амал кардани қаҳрамонзанро муаллиф ба воситаи бенуқсон зинда тасвир кардани қаҳрамон ба даст овардааст, ки ин тавачҷуҳи хонандаро боз бештар мекунад. Ҳамин тариқ, бештар даҳолат кардан ба олами руҳии инсонҳои одӣ, инсондӯстии фаъоли нависандаро ба вучуд овардааст, зеро адиб мехост адолати иҷтимоӣ дар ҷомеа вучуд дошта бошад. Премчанд дар аввалин саҳифаҳои асар нахуст нисбат ба Удай Бҳанулал дар як ҷумлаи кӯтоҳ таъкид мекунад, ки “Вай вакили хубе буд” [70, с.7]. Бо ҳамин як ҷумлаи кӯтоҳ хонанда аллакай на танҳо вакил будани яке аз қаҳрамонҳои асарро мефаҳмад, балки зуд тахмин мекунад, ки Удай Бҳанулал шояд мисли ҳамаи дигар вакилони мамлакат шахси доро бошад. Вобаста ба ҳамин дорой, нависанда ҳамеша дигар паҳлуҳои симоҳои қаҳрамонҳои худро нишон медиҳад. Албатта, хонанда аз аввалин саҳифаҳои роман интизор аст, ки маълумоти мукамалтаре нисбат ба Нирмала дошта бошад. Ин интизорӣ дер намекашад. Мо зуд ду духтар доштани Удай Бҳанулалро пай мебарем, ки онҳо Нирмалаи понздаҳсола ва Кришнаи даҳсола мебошанд. Нависанда новобаста аз фарқияти синну соли онҳо ҳардуро як хел дидааст. Ҳар ду лӯхтакбозӣ мекарданд ва дар муносибат ба дигарон фарқи синну соли онҳо дида намешуд. Лекин дар ҳар сурат, хонанда интизор аст, ки нисбат ба Нирмала, ки асар номи ӯро гирифтааст, бештар маълумот дошта бошад. Премчанд дар ду боби аввал ҷи гуна шахс будани ин персонажи асари худро ба қалам медиҳад ва азбаски дигар бо сабаби марги фочиавии ӯ ба фаъолияти Удай Бҳанулал бар намегардад, зарурати дар ягон шакл ӯро боз тасвир кардан намемонад. Дар оғози роман танҳо вакили болаёқат будани Удай Бҳанулал маълум мегардад ва оҳиста-оҳиста дар суҳбат бо ҳамсараш барои тайёри дидан ба хоҳири ба шавҳар додани духтараш, бе ягон таъкиди иловагии нависанда, мо пурратар ба дигар паҳлуҳои

хислати ин қаҳрамон шинос мешавем. Ҳамагӣ якчанд дақиқа пеш аз марги фочиавии Удай Бҳанулал (падари Нирмала) адиб боз ҳамин қадар илова мекунад, ки Удай Бҳанулал чӣ гуна шахс будааст. “Ҷаноби вакил дар ҷавонӣ машқи гуштингирӣ мекард ва ҳоло ҳам як шахси боқувват маълум мешуд. Бар замми ин вай шахси буздил набуд” [171, с. 16]. Марги бармаҳал ва фочиавии падари Нирмала дар оила боиси бадбахтиҳои зиёд мешавад. Нирмала аз як духтари ханӯз бо бозичаҳои хурдсолиаш видоъ накарда, бо сабаби зарбаҳои паёпайи тақдир, ки баъд аз ин ҳодиса насибаш мешаванд, куллан тағйир меёбад.

Ҳамин тариқ, адиб тавонистааст дар симои падари Нирмала образи шахсеро ба қалам диҳад, ки аслан бар дӯши худ вазифаи хеле сангину хатарнокро гирифтааст ва маҳз ҳамин пеша боиси марги ногаҳонии ӯ шудааст. Баъзан барои ифода кардани ягон хусусияти ҷисмии персонажи адабӣ Премчанд ниҳоят кӯтоҳ ва пурмаъно симои қаҳрамони асарро дода метавонад. Масалан, дар додани образи як хизматгор ҳамин қадар гуфтанро кофӣ донистааст: “Пас аз се - чор дақиқа як шахси олусчашме сулфида -сулфида омада гуфт: - “Саркор, мо дигар бо ин аҳвол кор карда наметавонем” [171, с. 19].

Мисле ки мебинем, адиб ба воситаи “шахси олусчашми сулфида меомадагӣ” гуфтан, чи гунагии симои яке аз хизматгорони шахси сарватмандро тасвир кардааст. Ин ишора ба он аст, ки ин шахси сарватманд ниҳоят хасис буда, хизматгорҳоеро интихоб мекунад, ки бо гирифтани музди ночиз кори зиёдеро анҷом медиҳанд. Дар ҷойи дигар Премчанд чун симои ҳамсари он марди хасиси бадсиморо нишон доданӣ мешавад, зани 30 - сола буданаширо зикр намуда, ишора мекунад, ки пештар ин зан симои зебое доштааст. Акнун аз он зебой дар 30 - солагиаш фақат нишонаҳои боқӣ мондааст. Ҳарчанд нависанда ин ишораи худро пурратар баён накардааст, лекин маълум мешавад, ки ба зебоии ин зан дар зиндагӣ симои бадҳайбати шавҳар ва хасисии ӯ таъсири манфӣ расонидааст. Нависанда чун дигар шудани табиати образҳоро нишон доданӣ мешавад, онҳоро ба ҳодисае ё бо амале ё бо шахсе рӯ ба рӯ мекунад, ки

дар натиҷа тағйироти назаррасе дар хислати қаҳрамон ба вучуд меояд. Мисле ки дар мисоли образи Рангилӣ –ҳамсари Бҳалчандра мебинем: - “Дили Рангилӣ аз санг набуд. Вай аз мум буд, ки аз андак гармӣ об мешуд ” [171, с. 23]. Дар ин ҷо Премчанд мисли дигар асарҳояш, ниҳоят васеъ баёни хислати психологии образро додааст. Сабабҳои чӣ гуна амал кардани қаҳрамонҳоро бисёр муфассал дода, ба ин васила образи зиндаи персонажҳоро ба вучуд меорад, ки ин диққати хонандаро бештар ҷалб мекунад. Маҳз диққати зиёд додани адиб ба олами рӯҳии инсонҳои одӣ, инсондӯстии нависанда, ки худ ифодаи баёни ҳақиқати иҷтимоӣ аст, муайян мешавад. Қаҳрамони марказии ин асар зани ҷавон бо номи Нирмала мебошад, ки дар давоми умри хеле кӯтоҳи худ гирифтори бадбахтиҳо шудааст. Нирмала ба ном қаҳрамон аст, яъне Премчанд ўро чун фарде нишон намодааст, ки хислатҳои қаҳрамонӣ дошта бошад. Адиб кӯшиш кардааст, дар симои Нирмала бадбахтии занҳои ҳиндуҳо дар замони худ ба қалам диҳад. Дар оғози асар Нирмала – духтараки понздаҳсола ҳамроҳи хоҳараш Кришна ба бозиҳои кӯдакона машғул мебошанд ва беҳабар аз имтиҳони рӯзгор фориғболанд. Ҳамин ки падари Нирмала барои духтараш домод меёбад, якбора аз хушҳолии духтар ҳеҷ асаре намонад. Чун падар бо таври ғочивӣ аз ҷониби як ҷинояткоре кушта мешавад, бадбахтиҳои духтари ноболиғ даҳчанд мегарданд. Аз давраи наврасӣ, то ғурамарг шудани Нирмала адиб тамоми паҳлуҳои ин образро тавре баён кардааст, ки хонанда пурра аз олами зоҳириву ботинии ин зан огоҳ шуда, нисбат ба ў изҳори раҳму шафқат ва ҳамдардӣ мекунад. Дар оила Нирмала дар муқобили беадолатӣ ва аз ноилҷӣ фаҳмонда натавониستاني бегуноҳии худ, дар ҷи гуна вазъ қарор доштаниро адиб бо як ишорае, ки дилсӯзии ҳар як хонандаро нисбат ба Нирмала барин занҳои бадқисмат афзун мекунад, ифода кардааст: “Аҳволи Нирмала ҳамон паррандаи паршикастаеро мемонд, ки омадани морро ба сӯи худ дида, меҳаҳад парвоз кунад, вале парвоз карда наметавонад, меҷаҳад, лек меафтад. Қанотак мезанаду дар ҷояш мемонад. Дили ў дар даруни сандуқи сина бо суръат метапад, вале ҳеҷ илочи парвоз надорад” [171, с. 63]. Санъати баланди образофарии Премчанд боз ҳамон вақт пурратар намоён мегардад, ки ў чигуна симо ва қаду қомат доштани

қахрамони асари худро тасвир намояд. Барои мисол менигарем ба симои яке аз персонажҳои романи “Нирмала” Бҳалчандра, ки ин тавр акс ёфтааст: “Бегоҳӣ буд. Бабу Бҳалчандра дар долон дар болои кати мулоим қариб пурра урӯн дароз хобида, чилим мекашид. Вай одаме буд фарбеҳ ва қаддароз. Ба назар чунин менамуд, ки як деви сип – сиёҳ аст, ё ягон ҳабаши африқоӣ. Аз сар то ба пояш пӯсти якранги сиёҳ дошт. Чехрааш ин қадар сиёҳ буд, ки маълум намешуд, ки пешонӣ дар кучо ҳасту сарро оғоз аз кучо. Кӯтоҳ карда гӯем, вай як ҳайкали зинда аз ангиштсанг буд” [171, с.18-19]. Баъдтар чун ба кирдори ин шахс пурратар шинос мешавем, пас тасаввур мекунем, ки чаро адиб Бҳалчандраро “деви сиёҳ” ва “ҳайкали зинда аз ангиштсанг” гуфтааст. Бҳуванмоҳан - аввалин ҷавоне, ки бояд шавҳари Нирмала мешуд, бо чехраи зебо, сафедпӯст хулоса бенуқсон тасвир шудааст, аммо ҳадафи асосии ӯ аз падари духтар ҳарчӣ бештар ситонидани маблағ буд. Ин гуна хислат зебоии зоҳирии ӯро ба нестӣ бурда, худпараст буданаширо собит намудааст. Назари адиб ин аст, ки на ҳарчӣ зебост - нақӯст. Бо ин васила Премчанд ҳар як персонажи романи “Нирмала” -ро бо обу ранги бадеӣ ниҳоят зиндаю воқеӣ тасвир кардааст.

Ҳамин тариқ, маъруфтарин адиби Ҳиндустон Премчанд дар таърихи адабиёти ҳиндӣ намоёнтарин адиби ҳикоянавис ва романнавис ба шумор меравад, ки дар асарҳои худ беҳтарин образҳои ҳамватанони худро офаридааст. Ҳадафи асосии ӯ офаридани образи инсонии одӣ, аслан он инсонест, ки заҳматкаш аст. Инчунин бояд махсус зикр кард, ки образи занҳои ҳиндуҳо низ дар замони худ чун қаламкаши боистеъдод тасвир кардааст. Премчанд занонро бо камоли назокат ва самимияти хос эҳтиром карда, дар офаридаҳои ба онҳо эҳтиром зоҳир менамуд. Ҳадафи асосии осори Премчанд, ин ситоиши ишқу муҳаббат, хусну ҷамол, олами зебоӣ ва ахлоқи ҳамидаи зан мебошад. Дар романи “Нирмала” бисёр образҳои ҷолиби дигар низ ба назар мерасанд. Аз ҷумла, образи Муншӣ Тотарам - шавҳари Нирмала, образи писари Тотарам - Мансарам, образи хоҳари Тотарам - Рукманӣ, образи ҷохил - Матан ва ғайраҳо. Ин образҳо дар воқеъ хеле ҷолибанд ва агар муфассал дида баромада шаванд, дар мисоли ҳар як образ хунари волои образофарии адиб равшан баён мегардад.

3.3. «Нирмала» – бехтарин роман дар баёни масоили зан

Агар ба таърихи адабиёти ҳиндӣ дар асри ХХ нигарем, пас маълум мегардад, ки як зумра адибон дар асарҳои худ, хоҳ манзум бошанд хоҳ мансур, ба масоили зан зиёд эътибор додаанд. Дар паҳлуи ин гуна адибон Вриндаванлал Варма (1889-1972), Чайшанкар Прасад (1889-1937), Премчанд (1880-1936), Яшпал (1903-1976), Бҳишма Саҳнӣ (1915-2003), Моҳан Ракеш (1925-1972), Раҷендра Ядав (1929 -2013) ва мисли инҳоро номбар кардан мумкин аст. Ҳар кадом аз ин адибон бо асарҳои безаволи худ, ки қимати бадеиашон бебаҳс баланд аст, дар саросари Ҳиндустон ва даҳҳо мамлакатҳои дигар машҳур гаштаанд. Аз ҷумлаи онҳо, нависандаи маъруфи Ҳиндустон, ҳикоянависи бомаҳорат Бҳишма Саҳнӣро номбар кардан мумкин аст. Ҳикояҳои Бҳишма Саҳнӣ бахшида ба зиндагии ҳиндувони одӣ, бахшида ба хушҳолиҳои ночиз ва ғаму андӯҳи зиёд ниҳоят ҷолиб ҳастанд. Зиндагии деҳқонон ва табақаҳои поёнии мардуми шаҳр, тақдирӣ занон, муборизаи нобаробари ашхоси нотаваон муқобили ҷабру зулми заминдорон - ҳамаи ин дар саҳифаҳои ҳикояҳои ӯ акси равшани худро ёфтаанд. Ин ҳамон масъалаҳое мебошанд, ки барои халли онҳо Премчанду Яшпал Синҳ барин ҳикоянависони машҳури Ҳиндустон ҳанӯз пеш аз Бҳишма Саҳнӣ кӯшишҳо намудаанд. Миёни ҳамаи ин адибон ҷои ҳеҷ гуна баҳс нест, ки агар мо Премчандро дар Ҳиндустон ҳамчун бузургтарин адиби асри ХХ шиносем. Премчанд инсондӯсти асил - адибе, ки ниҳоят зиёд бо дилсӯзӣ, ғамхорӣ ва муҳаббати бепоён дар бораи занон, алалхусус занҳое, ки дар беҳуқуқӣ ва тирарӯзӣ умр ба сар мебаранд, дар асарҳои худ бештар эътибор додааст. Дар эҷодиёти ӯ тасвири ҳаводису рӯйдодҳо аз ҳаёти мардуми бенавои деҳот назаррас бошад ҳам, дар ҳамин маҷро боз бештар бадбахтии занон мушоҳида мешавад. Бебаҳс, мавзӯи зан дар эҷодиёти Премчанд мавқеи муҳимро ишғол мекунад. Нависанда зебоии мафтункунанда, бочуръатӣ, матонат, далерӣ, меҳнатдӯстӣ, вафодорӣ ва дигар хислатҳои занонро бо меҳру муҳаббати бузург ситоиш кардааст. Аз нигоҳи адиб занони ҳинду ҳамеша дар ишқу муҳаббат вафодор буда, барои ниғаҳдории оила доимо талошҳо

мекунанд. Тақдири занони Ҳинд Премчандро ба андеша меовард ва ӯ сабабҳои бенавоӣ, тирарӯзӣ ва бадбахтии онҳоро, ки худ ҳар лаҳза мушоҳида мекард, фаҳмидан мехост. Нависанда беҳукуқӣ ва дар ҳаёти ҷомеа ягон мақоми хос надоштани занонро бо дилсӯзӣ тасвир мекард. Дар оғоз кофист бигӯем, ки чунин ҳикояҳои Премчанд ба мисли “Зани дуҷум” (“Saut”), “Ҷоҳи Тҳакур” (“Thakur ka kuan”), “Роҳи набард” (“Samar yatra”), “Малика Сарандҳа” (“Rani Sarandha”), “Маъбад” (“Mandir”), “Духтари хонадони асил” (“Bare ghar ki beti”), “Ҷабсхона” (“Jel”) ва ғайраҳо танҳо ба тақдири зан бахшида шудаанд. Образҳое, ки Премчанд додааст, албатта якранг нестанд. Дар ин офаридаҳо образҳое вомехӯранд, ки симои қаҳрамонӣ доранд. Масалан, кампири солхӯрда Нохрӣ дар ҳикояи “Роҳи набард” (“Samar yatra”) ва Малика Сарандҳа дар ҳикояи “Малика Сарандҳа” (“Rani Sarandha”), Рупманӣ дар ҳикояи “Ҷабсхона” (“Jel”). Образҳое низ ҳастанд, ки ифодакунандаи тақдири талхи занони ҳинду мебошанд. Яке аз ҳамин гуна образҳо, симои Нирмала дар романи “Нирмала” мебошад. Дар асар тақдири талхи зани ҳинду муфассал акси худро ёфтааст. Ин роман бори аввал соли 1927 аз ҷоп баромада, аз ҳамон сол то имрӯз дар таърихи адабиёти муосири Ҳинд сазовори мақоми хос гардидааст. Мавзуи марказии роман тақдири ҷоҷианоки занест бо номи Нирмала, ки аз зиндагӣ як лаҳза хушҳолӣ надида, қурбони одатҳои кӯҳнаю зараровари ҷамъият гардидааст. Бо вучуди бомаърифат ва шахси босавод будани падари Нирмала, дар хонаводаи онҳо урфу одатҳои кӯҳна нигоҳ дошта, риоя мешуданд ва зеро чунин қонуну қоидаҳо тарбия гирифтани Нирмала боиси бадбахтии ӯ гардида буд. Дар умри кӯтоҳи худ Нирмала рӯзҳои саҳт ва муносибати бераҳмонаи атрофиёноро нисбат ба худ эҳсос мекард ва ин ҳама ӯро азият меод. Бар ивази изҳори ҳислатҳои хубу начибаш, ки нишондиҳандаи дили беғашу пок доштан ва инсондӯст будани ӯро собит мекарданд, вай ҳамин гуна муносибатро аз ҷониби нафароне, ки бо ӯ зиндагӣ мекарданд, надидааст.

Премчанд дар асарҳои худ, хусусан дар он асарҳое, ки бевосита ба занҳо бахшида шудаанд, тартибот, ҷаҳолат, беадолатӣ ва расму одатҳои кӯҳнаю зараровари замонаро, ки боиси ноқомӣ, бадбахтӣ ва тирарӯзии занон

гардидаанд, зери танқид мегирад. Баробари ин занони Ҳиндро ба мубориза баҳри озодӣ, ба мубориза муқобили урфу одатҳои кӯҳна ва аз худ кардани илму маърифат даъват менамояд. Дар асарҳои баъди солҳои 30 - юми қарни гузашта эҷодкардаи Премчанд, бештар образи занҳои пешқадаму мубориз, ҳомиёни озодии Ҳиндустон ба таври реалистӣ тасвир шудаанд. Яке аз ҳикояҳои, ки дар он зан - модар тасвир ёфтааст, ҳикояи “Ҳабсхона” (“Jel”) мебошад. Адиб хонандаро бо Рупаманӣ ном зане шинос мекунад, ки ӯ натавонад мехоҳад худ озод бошад, балки мехоҳад тамоми Ҳиндустон аз зулму асорати аз ҳар ҷониб ба зан ҳамлаовар раҳой ёбад. Нависанда Рупманиро дар оғоз аз як зани бетараф нисбат ба тақдирӣ ватанаш то ба муборизи матини роҳи озодӣ мерасонад. Бо вучуди дар оилаи сарватманд ба воя расидани Рупманӣ, ки аз чизе тангдастӣ надошт, дар зери таъсири ақидаҳои Вишамбхар (яке аз қаҳрамони ватандӯсти ҳикояи мазкур) ватандӯсти ҳақиқӣ мегардад. Дар он давра дар Ҳиндустон бисёр занҳои буданд, ки ба тақдирӣ худ тан дода, ба воқеаҳои дар атрофшон рухдодаистода бетараф назар мекарданд. Онҳо ҳаёти талх ва беҳуқуқии худро табиӣ дониста, ҳеҷ гуна эътирозе намекарданд. Аз ин ҷост, ки чунин адиби пешқадам ба мисли Премчанд, ки худ дар байни мардуми одӣ ба воя расидааст, бо қалами худ ҷомеаеро, ки побанди анъанаҳои кӯҳан мебошанд, тасвир карда, барои ҳимояи занҳои аз ҳуқуқҳои худ маҳрумгашта талошҳо мекунад. Аз ҷумла, ҳикояи “Роҳи набард” (“Samar yatra”) ба мавзӯи ватандӯстӣ ва ба муборизони роҳи озодӣ бахшида шудааст. Қаҳрамони асосии асар Нохрӣ ном зани ҳинду мебошад. Дар ҳикоя Нохрӣ як пиразани солхӯрда ҳамчун муборизи ҳақиқии роҳи озодӣ нишон дода шудааст. Дар ҳикоя адиб мисли дигар асарҳояш аз тасвири доманадори симои асосӣ даст кашидааст. Барои нависанда танҳо тағйир ёфтани ақидаи зане, ки беҳтарин солҳои ҳаёти худро бо саҳтиҳо паси сар карда, огоҳона ба муборизаи озодихоҳона қадам ниҳодааст, муҳим буд. Нохрӣ аз ҷумлаи онҳо занҳои набуд, ки бо сабаби пиронсолӣ худро аз ҳама гуна фаъолияти озодихоҳонаву ватанпарварона канор гирад ва маъюсона интизори марг шавад, гарчанде, то ғуруби офтоби зиндагиаш шояд рӯзҳои ба шумор монда бошанд. Дар мисоли вохӯрии гурӯҳи

фидоиён ва мардуми як деҳаи хурд дар хикоя адиб ба бедоршавии тамоми мардумони Ҳиндустон ишора кардааст. Гарчанде барои фидоиён ва он нафароне, ки ба сафи онҳо ҳамроҳ шудаанд, ҳамаи паҳлуҳои муборизаи дар пешистода равшан набуд. Дар чунин ҳолат муҳим он аст, ки фазое, ки дар натиҷаи ташкилбӣ чунин дастаҳои ватанпарвар ба вучуд омадааст, фазои руҳафзо ва умедбахш буд. Маҳз ҳамин фазо қомати хамидаи Нохриро рост ва чисми ўро ба ҳаракат меовард. Дар назди фидоиён якбора ба рақс даромаданаш низ нишони қаҳрамонӣ набуд. Рақси пиразан дар аввал боиси захрхандаи атрофиён мегардад. Лекин вақте ки ў аз рақс бозистода, ҳозиринро баҳри мубориза даъват мекунад, ба назар қаҳрамонӣ мерасад, ки ҳам худ омода аст шучоат нишон диҳад ва ҳам мардумро вориди ҷодаи қаҳрамонӣ намояд. Пиразан бо садои баланд ба ҳамдеҳагонаш муроҷиат мекунад: - “Фарзандон! Чаро фирор мекунад? Оё шумо ин ҷо барои зиёфат, ё барои тамошои намоиш омадаед? Ҳамин тарсу ҳароси шумоён аст, ки ин разилонро шердил кардааст. То ба кай ба ин зарбаҳо тоб меоред? То ба кай хомӯш нишаста, нисбат ба худ ва ватани худ дашном мешунавед?” [172, с. 149]. Бочуръату далерона муқовимат нишон додани Нохрӣ бо намояндагони полис ба ҳамдеҳагонаш руҳияву қувва мебахшад. Нависанда матонат, оқилӣ ва ба халқу ватан дилсӯз будани модарро кайд намуда, ўро дар айни ҳол чун ифшоқунандаи иллатҳои ҷамъиятӣ тасвир мекунад. Ҳикояи “Роҳи набард” -ро ҳамчун тасвири ҷунбиши мардумии халқи Ҳиндустон шарҳ додан мумкин аст. Адиби ҳақиқатгӯ ватандӯстони ҳақиқиро маҳз дар симои ҳамин гуна одамони одӣ мебинад.

Образи Нирмала бошад – ин ифодақунандаи дараҷаи олиии инкишофи реализми танқидӣ дар эҷодиёти Премчанд мебошад. Романи “Нирмала” аз 27 боб иборат аст. Ҳанӯз дар оғози роман, дар боби якум тақдири талх доштани Нирмала мушоҳида намешавад, фоҷиае ҳам ба назар намерасад. Лекин ишора ба бадбахтӣ аллакай вучуд дорад. Нирмала, бар хилофи интизорӣ аз хабари он ки ба шавҳар мебарояд шодком нашуда, баракс маънос мегардад. “Нирмала дуру дароз болои шифт нишаста, гиря мекард” [170, с. 7]. Бадбахтии ў аслан аз он вақт оғоз меёбад, ки падараш ваҳшиёна кушта мешавад. Рух додани ин воқеа

дар арафаи ба шавҳар баромадани Нирмала аз ҳар ҷониб ба ӯ мушкилиҳо овард. Ин мушкилиҳо пеш аз ҳама ба хароҷоти тӯйи ӯ вобаста буд. Дар оғози боби чорум омадааст: - “Пас аз вафоти шавҳар (Удай Бҳанулал. – Ё.С.) ин бори аввал буд, ки ӯ вазъи душвори зиндагии худро ҳис мекард. Барои беваи камбизоат магар ягон мушкилие аз ин бештар мешавад, ки духтари ҷавони ҳанӯз шавҳар накардааш, дар гарданааш чун бори гарон бошад” [170, с. 31].

Нирмала бо вучуди ҷавон буданаш, вазъиятро хуб мефаҳмид. Кӯшишҳои модари Нирмала - Рангилӣ ба хотири ба номзади якуми духтараш омода кардани тӯй бо сабаби маблағи зарурӣ надоштан, натиҷае намедихад. Пас Нирмаларо ба Тотарам ном шахсе, ки ҳамсари якумаш вафот карда буд, ба шавҳар медиҳанд. Нирмала ба тақдирӣ худ тан медиҳад. Шавҳари Нирмала - Тотарам се писар дорад, ки тарбияи онҳо акнун ба зиммаи Нирмалаи понздаҳсола афтидааст. Ин ҷо Премчанд Нирмаларо ҳамчун ҷавонзани ниҳоят оқил, дурандеш ва дилсӯз тасвир кардааст. Ин новобаста ба он, ки вай ҳанӯз духтараки хеле ҷавон асту, таҷрибаи рӯзгор надорад. Маҳз ҳамин гуна духтари хислатҳои нақӯдошта, гирифтори бадбахтиҳои пайихам мешавад. Ин бадбахтиҳоро Премчанд вобаста ба масоили иҷтимоӣ, динӣ, анъанаҳо ва расму оинҳои кӯҳан нишон додааст. Бо ҳамин Нирмала аз ҷанголи оҳанини бадбахтӣ раҳой ёфтани мехоҳад, вале ҳамеша ноком мегардад. Бо шавҳаре, ки дар сину сол аз ӯ нисбатан калон аст, вафодор аст. Ин вафодорӣ аз як тараф аз ноилоҷӣ ҳам бошад, аз ҷониби дигар тан ба тақдир додан аст.

Дар он шароит, муҳит ва замоне, ки Нирмала умр ба сар мебарад, мисли ӯ баринҳо кам нестанд. Премчанд Нирмаларо фаъол ва мубориз ба ҳама гуна одатҳои зараровар нишон дода наметавонист, гарчанде ӯ ин гуна хоҳишро дошт, аммо дар ин сурат адиб наметавонист худро ҳамчун нависандаи реалист нишон диҳад. Дар сурати дигар наметавонист бо усули аз ҳақиқат ҷашм пӯшидан, дуртар равад. Дар замони зистани Премчанд дар Ҳиндустон занҳои мубориз кам набуданд, вале ба ҳар ҳол шумораи ниҳоят зиёду беҳисоби занҳо, ки яке аз онҳо Нирмала буд, бори бадбахтиҳоро хомӯшона бардошта мегаштанд. Нирмала худ медонад, ки бадқисмат аст, вале ҷӣ кор карда

метавонад. Фақат бетакдирии худро борҳо ба забон меораду дигар ҳеч: - “Дили нозуки ӯ дар оташи ноумедӣ ва андӯҳ месӯхт... Нирмала ба хулосае омад, ки барояш дар зиндагӣ ягон хушбахтӣ вучуд надорад” [170, с. 48 - 49]. Нирмала аз сарнавишти худ ва аз чунин тақдир доштаниш зиёд ашк мерехт ва чунин меандешид, ки аз гиря кардан чӣ фоида меида бошад? Кӣ ашкҳои ӯро дида, тасаллидиҳандаи дили озурдааш мешуда бошад? Бо ҳамин андеша Нирмала мехоҳад дар хислати хеш каме дигар шавад. Ин ҷо адиб як лаҳза тасвири чеҳраи дигаргун шудаи Нирмаларо чунин ба қалам меиҳад: “Имрӯз пас аз чандин муддатҳо чеҳраи ин нилуфар шукуфон менамуд” [170, с. 49].

Лекин ин шукуфой дер давом намекунад. Хушҳолӣ ва ба фарзандони Тотарам, хусусан ба Мансарам чун модар меҳрубонӣ кардани Нирмала, бар хилофи интизории ӯ боиси қаҳру ғазаби шавҳараш мегардад. Рашки шавҳар рӯз аз рӯз бештар шудан мегирад ва Нирмала маҷбур мешавад, ки меҳрубонино нисбат ба Мансарам якбора қатъ карда, оҳанги муносибаташро сард кунад. Рашки падар ва қатъ гардидани меҳрубониҳои Нирмала, Мансарамро бемор ва дар охир ба марг мебарад. Дар марги Мансарам боз Нирмаларо гунаҳгор мекунад. Талошҳои Нирмала ба хоҳири ба фарзандони шавҳараш модари хуб будан, натиҷае намеиҳад, баръакс тақдири талхашро боз ҳам талхтар мекунад: “Сабаби вафот кардани Мансарам дар чӣ буд, касеро ба он коре набуд, аммо овозаву саволҳо нисбат ба марги ӯ бисёр мешуданд. Мансарам аз чӣ ба ҳалокат расид? Чаро сабаб ҷӯянд? Охир сабабаш - бадкирдориҳои модари угай аст” [170, с.129]. Нирмала ба касе фаҳмонда наметавонист, ки дар марги Мансарам гунаҳгор нест. Ӯро касе шунидан ҳам намехост.

Писари дуҷуми Тотарам - Қиярам бошад, зеварҳои ороишии Нирмаларо медуздад. Нирмалае, ки доимо зери маломатҳо мемонд, ин амали Қиярамро мебинад, аммо ба касе намегӯяд, зеро аз тухмати ногаҳонии мардум дар тарсу харос буд. Пас аз ошкор шудани ин дудӣ Қиярам худкушӣ мекунад. Тотарам ба сӯйи Нирмала фиғон зада, ҳама гуноҳро ба дӯши ӯ мегузорад ва бо садои нафратомез мегӯяд: “Аз наздам гум шав! Вагарна бад хоҳад шуд. Ман худро нигоҳ дошта наметавонам. Ба ҳамаи ин ту гунаҳгорӣ....., ин ҳама кори туст, ки

имрӯз ман гирифтори чунин ҳолат шудаам. Магар шаш сол қабл хонаи ман ҳамин хел буд? Маҳз ту хонаи ободи маро вайрон кардӣ.... Ту боғи шукуфони маро хазон кардӣ.... Ҳоло танҳо як ниҳол мондааст. Онро ҳам нобуд карда, шояд ором мешуда бошӣ?” [170, с.163].

Мисле ки мебинем, зиндагии Нирмала рӯз то рӯз тиратар мешавад ва тахмин кардан мушкил нест, ки ин гуна ҳолат Нирмаларо дар ҷавонӣ ба хок мебарад. Ягона равшании зиндагии ӯ ин духтарчааш Ашаи хурдсол мебошад, ки тақдираш гумон аст, ки нек бошад. Романи “Нирмала” бо марги Нирмала анҷом меёбад. Шавҳараш, ки дар ҷустуҷӯи писари сеюмаш кайҳо бенишон шуда буд, пеш аз сӯзондани ҷасади Нирмала пайдо мешавад. Ҳамдеҳагонаш ӯро ба зӯр мешиносанд.

Ҳамин тариқ, Премчанд дар романи “Нирмала” аз бадқисмати зане суҳан меронад, ки дар умри кӯтоҳи худ як рӯзи хушбахтиро надидааст. Дар тасвири нависанда образи Нирмала хеле равшан баромадааст, ки дар хотири хонанда ҳатман нақш мебандад. Хонандаи дилсӯз тарафдори ин зани ноком шуда, ҳам ба ҳунари волои образофарии нависанда эътибор медиҳаду ҳам чунин савол мегузорад, ки чаро дар дунё аз нақӯкорон дида шахсони бадкирдору беандеша бештар ҳастанд? Чаро як шахси нақӯсиришт аз захми забонҳои талхгӯ ва аз кирдори инсонҳои мардумозор нобуд мешавад? Қаҳрамонҳои марказии асарҳои Премчанд аз ҷумла, Нирмала, Рупманӣ, Нохрӣ, Зуҳра, Суман, Ҷалпа ва мисли инҳо қаҳрамон - занҳои мебошанд, ки асосан аз байни мардуми ҷафодидаи одӣ ва алалхусус аз байни деҳотиён гирифта шудаанд.

Албатта, ҳамин ҷиҳатҳоро ба назар гирифта, чунин хулосабарорӣ кардан лозим аст, ки ҷеҳра ва кирдори зани муборизи роҳи озодӣ ва дигар занҳоро аз ториқиҳои зиндагӣ берун мекардагӣ аз ҷониби нависанда хеле моҳирона тасвир ёфтааст. Ҳар як хонанда аз мутолиаи чунин асарҳои пурмазмуни ба ҳаёти онвақтаи Ҳиндустон дахлдошта, ошноӣ пайдо карда, моҳияти воқеъбинона ва оҳанги инсонпарваронаи эҷодиёти нависандаи бузурги Ҳиндустон Премчандро пай мебарад. Он занҳоеро, ки нависанда чун муборизи роҳи озодӣ, ватандӯсту ҷафокор ва ҳамчун зани бадқисмат тасвир кардааст, дар зиндагии ҳеш дорой

хислатҳои ибратбахш мебошанд. Қаҳрамонию шучоат, меҳрубонию вафодории онҳо сарбаландии мардуми Ҳинд мебошад. Ҳамин тариқ ва ба ҳамин васила, адиб талош кардааст, ки нерӯи нависандагии худро ба манфиати халқ, барои озодиву шарафмандии инсонии одӣ равона созад.

3.4. Нирмала – образи фочиавӣ

Рочеъ ба романҳои Премчанд, махсусан романи “Нирмала” адабиётшиноси маъруфи Ҳинд Шивадансинҳ Чауҳан изҳори андеша карда чунин гуфтааст: “Дар романи “Нирмала” оқибатҳои вазнини никоҳи нобаробар, муносибатҳои носолими оилавӣ, мушкилоти фарзандхонии кӯдакон, ки ба азобу машаққати тоқатфарсо ва ҳатто фавти зан бурда мерасонанд, фош карда мешаванд” [150, с.188].

Премчанд дар асарҳои худ, аз ҷумла, дар ҳикояҳо ва романҳояш беҳтарин образҳоро додааст. Тасвири зан, аз ҷумла чунин хислатҳои нақӯи ӯ, ба мисли зебӣ, хушахлоқӣ, вафодорӣ, бочуръатӣ, меҳнатдӯстӣ, ватанпарварӣ, каноатмандӣ, фурӯтанӣ ва ғайра дар ҳамаи асарҳои адиб ба назар мерасанд. Дар паҳлуи ҳамаи ин чунин ба назар мерасад, ки адиб ба зиндагии занҳои ҳинду, алалхусус, занҳои бадқисмат, ки ҳазорҳо мушкилоти хонаводагӣ доранд, махсус диққат дода, ба зиндагии онҳо хуб ошно шудааст ва тамоми паҳлуҳои фаъолияти онҳоро реалистона тасвир намудааст. Ҳиндшинос Раҷабов Ҳ., рочеъ ба романҳо ва ҳикояҳои Премчанд чунин зикр кардааст: “Образи занон бе истисно, дар ҳамаи ҳикояҳо ва романҳои Премчанд, ки дар онҳо аз тақдири ин поймолшудагон суҳан меравад, хеле хуб баромадааст” [131, с.63].

Барои тасдиқи ин андеша кофист, ки назаре ба образи зан дар ҳикояҳои “Ҷоҳи Тҳакур” (“Thakur ka kuan”), “Роҳи набард” (“Samar yatra”), “Зани дуҷум” (“Saut”), “Тарсонҷак” (“Kayar”), “Зиндон” (“Jel”), “Ноумедӣ” (“Nairashya”), “Малика Сарандҳа” (“Rani Sarandha”), “Духтари хонадони асил” (“Bare ghar ki beti”), “Вайронкорӣ” (“Vidhvans”), “Ибодатхона” (“Mandir”) назар андозем. Зиндагии занҳои дар ин ҳикояҳо тасвиршуда ҳама тақдири комилан бо ҳам монанд надошта бошанд ҳам, лекин боз паҳлуҳое ҳастанд, ки як умумият доштани қисмати ин образҳоро ифода мекунанд. Дар баъзе образҳо бо сабабҳои оилавӣ, ё саҳт риоя кардани урфу одатҳои асрҳо муқаррар шуда, мо зани ҳинду ро бисёр очиз мебинем, аз ҷумла дар ҳикояҳои “Ибодатхона” ва “Ҷоҳи Тҳакур” [166]. Дар ҳикояи “Духтари хонадони асил” рафтори ҷавонзани

боандеша ва накӯхислат тасвир ёфтааст, дар ҳикояи “Малика Сарандҳа” бошад, зани кавиирода, далер ва озодихоҳро дида метавонем. Дар ҳикояи “Роҳи набард” бар хилофи интизории хонанда мо бо қаҳрамоне вомехӯрем, ки ӯ зани солхӯрдаест бо номи Нохрӣ. Нохрӣ бо вучуди солхӯрда будан аз ҳоли худ шикоят надорад. Аз ба деҳа омадани ихтиёриёни муборизи роҳи озодӣ хушҳол мешавад ва ҳатто ба рақс омада, аз мардуми деҳа даъват менамояд, ки аз омадани полис роҳи гурезро нагирифта бо муборизони роҳи озодӣ ҳамроҳ шаванд. Зеро сухан дар бораи озодии Ватан меравад. Агар образи занҳои муборизи ҳинду дар нахустин асарҳои Премчанд чандон ғаёлу назаррас набошанд ҳам, оҳиста – оҳиста хислату шакли муборизаи онҳо дар асарҳои баъдтар эҷодкардаи адиб ранги дигар мегиранд. “Премчанд чун зиндагии занеро ба қалам доданӣ мешуд, пеши назараш ҳазорон чехраҳои пур аз ҳасрату ва аз ғам имдодҷӯи занҳои ҳинду намудор мешуданд. Ба ба ҳамаи инҳо адиб бо меҳри беандоза ва дилсӯзӣ нигоҳ мекард” [131, с. 61]. Адиб дар романҳои худ низ аз ҷумлаи занҳо образҳои ҷолиб офаридааст, ки онҳоро дар романҳои “Саҳна” (“Rangbhumi”), “Майдони ҳарбу зарб” (“Karmabhumi”), “Говсадақақунӣ” (“Godan”) ва хусусан романҳои “Паноҳгоҳ” (“Sevasadan”. Варианти урдуяш “Бозори ҳусн” (“Bazaare husn”), “Нирмала” (“Nirmala”), “Камомад” (“Gaban”) ва ғайра дида метавонем. Агар ба романи “Говсадақақунӣ” аз назари образофарии Премчанд баҳо диҳем, образи Ҳорӣ образи ниҳоят барҷастаи марди деҳқони заҳматкаш мебошад. Ягон адиби дигар дар адабиёти ҳиндӣ образи деҳқони ҳиндуро мисли Премчанд тасвир накардааст, лекин дар баробари ин боз образи ҳамсари Ҳорӣ - Дҳания низ хеле хотирмон аст. Ин зан тамоми умр нисбат ба шавҳар муҳаббату вафодорӣ изҳор намуда, талхҳои зиндагиро баробари ӯ чашидааст ва боре ҳам барои нодорӣ ва кашшоқие, ки ба сари ин хонадон омадааст, шавҳарашро маломат накардааст.

Аввалин романи, ки Премчанд пурра ба зиндагии занҳои ҳинду бахшидааст, ин романи “Бозори ҳусн” (“Bazaare husn”) мебошад, ки соли 1917 ба забони урду навишта шудааст ва худ муаллиф онро ба забони ҳиндӣ баргардонда, соли 1919 дар шаҳри Калкутта бо номи “Паноҳгоҳ” (“Sevasadan”)

нашр кардааст. Варианти урдуи ин асар бо ҳамон номе, ки Премчанд дар оғоз гузошта буд, яъне “Бозори хусн” соли 1924 дар шаҳри Лоҳур ба таъб расидааст. Соли 2005 ба муносибати 125 - солагии рӯзи таваллуди Премчанд тарҷумаи англисии ин роман дар шаҳри Деҳлӣ сурат гирифт. Дар ин роман суҳан роҷеъ ба зиндагии Суман ном зане меравад. Суманро бар хилофи хоҳишаш ба шахсе, ки тамоман дӯсташ намедорад, ба шавҳар додаанд. Барои ҳамин ҳам, Суман оиладориро, ки як лаҳза ҳам ба ӯ хушбахтиву осудагӣ наовардааст, канор гузошта, ноилоҷ ба коре машғул мешавад, ки аслан шугли занҳои сабуқпой мебошад. Премчанд дар давоми қору зиндагӣ байни мардум худ борҳо шохиди маҷбуран ба шавҳар додани духтарон, аз ҷумла духтарони ноболиғ шудааст. Дар ҳамин асно ӯ ин чизро ҳам мегӯяд, ки пас аз чунин оиладорӣ ба сари духтарон оқибатҳои ғамангезе меоянд ва онҳо ҳатто дучори ғочаҳои касношунид ҳам мешаванд. Адиб ба воситаи образи Суман, ки албатта дар ҷомеа танҳо нестанд, андешаҳои худро нисбат ба тақдирӣ занҳое, ки гирифтори чунин беадолативу бадқисматӣ шудаанд, баён кардааст. Пас аз гузаштани наваду панҷ сол, вақте ки романи “Нирмала” ба забони англисӣ тарҷума ва нашр мешавад, ин нишондиҳандаи он мегардад, ки масъалаҳои дар ин роман баёншуда ҳанӯз ҳам дар ҷомеаи ҳиндувон ҳалли худро наёфтаанд. Нашри ба забонҳои англисӣ ва ҳиндӣ ин роман бошад, ишора бар он аст, ки роҷеъ ба тақдирӣ занҳои бадбахти ҳинду то ҳол суҳан гуфтан мубрам мебошад, яъне таблиғи “Бозори хусн” барин асарҳо ва масъалаҳои муҳимме, ки он ҷо дарҷ шудаанд, аҳаммияти худро аз даст наводаанд. Оид ба он ки Премчанд ҳамчун ҳомии инсонӣ одӣ, алалхусус ҳомии занҳо, мунтазам ба тасвири зиндагии онҳо даст задааст, дар навиштаҳои муҳаққиқони ҳиндустонӣ ва хориҷӣ ишораҳо дида мешаванд. Аз ҷумла, Чандра Сайн устоди донишгоҳи олии Курукшетра аз музофоти Ҳарияна дар мақолаи худ “Тасвири зиндагии иҷтимоии зан дар асарҳои Премчанд” (“Premchand ke saahitya men naari ke samaajik ayaam”) баробари Премчандро “императори роман”, “сипоҳии қалам”, “муздури қалам”, “шахсияти нотакрор” ва “адиби дорой истеъдоди бисёрҷониба” гуфтан, боз махсус зикр кардааст, ки вай дар замони худ ягона адибе буд, ки оид ба вазъи

зиндагии занҳои ҳинду маълумоти зиёд дошт. Ва ҳамаи ин маълумотро, ки натиҷаи мушоҳидаи бевоситаи ҳуди адиб буданд, бо санъати баланди асарофарӣ дар асарҳояш ҷой додааст” [164, с.141].

Дар мақолаи зикршуда чанд иқтибосе аз романҳои “Говсадақакунӣ” ва “Нирмала” низ овардааст, ки ҳар кадоми онҳо боз як андешаи тозае аз ҷониби муҳаққиқон оид ба асрҳои Премчанд мебошанд. Маҳз дар романҳои “Нирмала” (“Nirmala”) ва “Камомад” (“Gaban”) Премчанд образи занонро ниҳоят таъсирбахш ва воқеъбинона тасвир кардааст. Мо ин ҷо аввал образи Нирмаларо дар романи “Нирмала” каме муфассалтар шарҳ медиҳем. Дар ҳамаи мақолаҳо, рисолаҳо ва дигар сарчашмаҳо, ки аз Премчанд ва романҳои ӯ, аз ҷумла, аз романи “Нирмала” ёдовар мешаванд, образи Нирмала метавон гуфт, ки ба ҳеч навъ таҳлил нашудааст. Ин баён дар ҳамон ҳолате шарҳ ёфтааст, ки романи “Нирмала” маҳз бо тасвири тақдирӣ образи марказӣ - Нирмала ҳамчун яке аз беҳтарин офаридаҳои Премчанд мебошад, махсус таъкид карда шудааст. Дар ҳама мавридҳо фақат ишора мешавад, ки Премчанд зиндагии як зани ҷавони бадбахтро ниҳоят таъсирбахш ба қалам додааст. Аз ин беш ин образ тасвири худро наёфтааст. Иқтибоси зерин аз ҷумлаи онҳо мебошад: “Романи “Нирмала” дар таърихи адабиётҳои Ҳиндустон миёни асарҳои ба занҳо бахшида, ҷойи махсусро ишғол кардааст. Қаҳрамони марказии ин роман духтари зебою нозукандоми понздаҳсола Нирмала мебошад. Нирмаларо ба марди миёнаумр, ки аз зани ҷавидааш се писар дорад, ба шавҳар додаанд. Нирмала нақӯсиришт аст, бегуноҳ аст, аммо маҳз ӯ шикори беиззативу безътибории ҷомеа шудааст. Шавҳари вафодори ӯ кор намекунад. Дар рашку шубҳае, ки пайдо шудааст, ҳуди ӯ айбдор аст” [171, с. 5]. Ба ин иқтибос зарур аст илова намоем, ки Нирмаларо бидуни хоҳишаш ба марди аз ҳудаш ду баробар калон ба шавҳар медиҳанд, на ин, ки ӯ бо хоҳиши худ ҳамсар интиҳоб кардааст. Вай мисли дигар садҳо чунин духтарони дар вазъияти ногувор афтада, ки падару модаронашон даҳеҷ дода наметавонанд, ноилоҷ ба тақдир тан медиҳаду, хомӯшона талхҳои сарнавишти қисматашро мечашад.

Мо ба чунин хулоса омадем, ки образи Нирмаларо дар се даври ниҳоят кутоҳи зиндагиаш мавриди баррасӣ қарор диҳем. Давраи аввал, то ҳамон вақте ки Нирмала ҳанӯз як духтараке мебошад, ки мисли ҳамаи дигар духтарони ҳамсолаш фаҳмиш ва амалҳояш аз доираи бозиву ҳавасҳои кӯдакӣ берун набуд. Давраи дуюм, ин давраи ноилоҷ ба шавҳар баромадани Нирмала, ки бо ҳамаи он мушкилиҳои ба даҳеч дахлдошта ва як муддати шавҳардорӣ, ки оғози гирифтори бадбиниҳои хоҳари шавҳар - Рукминӣ шудан аст, мебошад. Ва ниҳоят давраи сеюм, ин замони зиндагӣ, шавҳардорӣ ва модари угай шудани Нирмала мебошад. ки бо сабаби рашки беасоси шавҳараш ҳамаи ҷонбозиҳои ӯ беҳуда мешаванду, талошҳои зиёди як зарра ҳам маҷрои зиндагии пурмушибатро тағйир додан, барояш бенатиҷа мемонанд. Пас на танҳо ҳуди ҳамин як навъ зиндагӣ кардан, балки зинда мондан ҳам, барои Нирмала дигар ҳеч маъние надорад, ки зистан барояш имконнопазир бошад. Дар чунин вазъияти ногувор ин духтари ноком танҳо маргро, ҳамчун як воситаи раҳӣ ёфтани аз бадбахтиҳо, ҷустуҷӯ мекунад. Хонандаи раҳмдил ва некбин, то андозае интизор мешавад, ки пас аз ин тирарӯзиҳо барои Нирмала рӯзи хушҳолӣ ҳатман хоҳад расид ва фаро расидани ин лаҳзаро орзу мекунад. Аммо роман ба фарҷом мерасад аз омадани он хушбахтиву хушрӯзиҳо ҳеч хабаре намерасад.

Премчанд ҳамчун адиби ҳақиқатнигор наметавонист, муқобили ин хислати худ амал кунад, ҳарчанд шояд бо ҳамон меҳрубониву инсондӯстие, ки хоси хислати ӯ буд, меҳост ҳар навъ ҳодисаву воқеаҳо дар зиндагии инсон ба хушбахтӣ анҷом ёбанд ва ҳар як шахс дар саҳифаҳои китоби таърихи умри кутоҳи худ, чанд саҳифаи фарахбахши лоиқ ба ёдоварӣ дошта бошад. Ҳангоми иншои ин роман Премчанд аллакай чун романнависи забардаст, адиби ҳақиқатҷӯю ҳақиқатгӯ ва бар замми ҳамаи ин ҳамчун ҳомии тамоми бечорагон, бенавоён ва алалхусус занҳои бадбахти ҳинду ном бароварда буд. Ин суҳанвари бо тамоми паҳлуҳои зиндагии ҳамватанонаш хуб ошно, дар эҷоди асарҳои бадеӣ, танҳо як ҳадаф дошт ва ин ҳам бошад зулм, беадолатӣ ва дигар захмҳои ҷомеаи худро на дар зери парда, балки ошкоро баён кардан, бо мақсади он ки

шояд аз ин амал ягон манфиате ҳосил шавад ва беҳбудие пеши назар ояд. Ин, албатта, кори саҳлу осон набуд. Зеро норасогиҳои ҷомеае, ки бо баҳонаи ниғаҳдории баъзе урфу одатҳои аҷдодии хусусиятҳои беадолатона дошта, зулму бераҳмиҳои чандинҷонибаро, ки ба дӯши мардуми бепаноҳу нотавон бор кардаанд, ҳамаи инро зери танқид гирифтанд, бочуръатӣ ва қавиירוдагиву часоратро талаб мекард. Премчанд дар асарҳоиаш мунтазам ба аҳволи занҳои ҳинду эътибор дода, бо ҳамон тавоноӣ, ки асари бадеӣ дорад, назари худро аз тариқи тасвири образҳои ҷудогона ва ё бо сухани ровӣ баён мекард. Лекин азми офаридани асарҳои ҷудогонае, ки онҳо бештар оид ба тақдирҳои занони ҳукми бадбахтиро гирифта, қатъӣ баён кардани назари худро бошад, як умр адибро тарк накардааст. Романҳои “Маликаи ғазабнок”, “Паноҳгоҳ”, варианти урдуяш “Бозори ҳусн”, “Нирмала” ва “Камомад” аз ҷумлаи он асарҳои замонавии адиб мебошанд, ки барои образҳои марказии онҳо муаллиф маҳз занҳоро интихоб кардааст.

Муҳаққиқи Ҳинд Ҳардаял дар китоби “Таърихи адабиёти ҳиндӣ”, ки ба муносибати 100 – солагии адиб ба таърифи расидааст, мақолае бо номи “Нирмала” ҷой додааст, ки дар оғози он, муаллифи чанд роман будани Премчанд ишора шудааст ва байни дигар романҳои адиб ҷӣ гуна мақоми хос доштани романи “Нирмала” баҳо гирифтааст: “Премчанд аз романи “Асрори маобид” (1903) шуруъ карда, то романи “Риштаи муҳаббат” (1936) дар маҷмӯъи понздаҳ роман эҷод кардааст. Қисми зиёди ин романҳо дорои ҳаҷми бузург ҳастанд. Романҳои камҳаҷми ӯ ҳамагӣ се - чорто мебошанд. Миёни ин романҳои хурд аз ҳама пураҳаммият ва арзишманд романи “Нирмала” мебошад” [163, с.139]. Муаллифи номбурда ба адабиётшиносии маъруфи Ҳинд Рамвилас Шарма ишора мекунад, ки вай маҳз ҳамин романро раҳнамое дар инкишофи насри Премчанд мебинад. Пас Ҳардаял бо суханҳои худ мазмуни муҳтасари романи мазкурро нақл мекунад. Вай махсус зикр кардааст, ки “Премчанд то навиштани романи “Нирмала” дар санъати романнависӣ хеле моҳиру кордида шуда буд. Барои ҳамин ҳам вай дар романи “Нирмала” худро ҳамчун романнависи забардаст нишон дода тавонистааст” [163, с. 142].

Муҳаққиқ як нуқтаи дигарро низ гӯшрас мекунад, ки агар хонанда муаллифи романи “Нирмала” -ро надонад ҳам, дар ҳар сурат бо мазмуни ин асар шинос мешавад ва ҳатман дар эҷоди роман қувваи азим доштани муаллифи онро эҳсос мекунад, зеро номи чунин муаллифи Премчанд барин машҳур, ишора ба он мешавад, ки ҳар як асари ӯ пураарзиш ва ҷолиби диққат ҳастанд. Қаҳрамонҳои марказии асарҳои дар боло ишорашударо шартан қаҳрамон гуфтан мумкин аст, зеро дар амали онҳо ягон хусусияти қаҳрамонӣ дида намешавад. Онҳо қурбони қоидаву қонунҳои навиштаву нонавишта ва одатҳои асрҳои аср дар ҷомеаи ҳиндӣ мавҷудбуда шудаанд, ки онҳо зиёновар ва монеаи пешрафии ҷомеаи Ҳинд мебошанд. Албатта, мо наметавонем якҷониба чунин қотейона арз намоем, ки ҳамаи одатҳои мардуми Ҳиндустон зиёновар ҳастанд. Дар ин кишвар садҳо паҳлуҳои урфу одатҳои низ ҷой доранд, ки барои ниғаҳдорӣ ва ривочи фарҳанги мардумӣ манфиатбахш мебошанд. Онҳо чун воситаи дилхушии мардум дар мавридҳои гуногун хизмат мекунанд ва ҳатто боз дар бофарҳанг шудани ҳар як шаҳрванди ин кишвар нақши назаррасе доранд. Мо танҳо ба он ишора мекунем, ки дар баробари ин боз чунин урфу одатҳои низ мавҷуданд, ки онҳо бо вучуди қадрӣ қимати инсонӣ ҷудоғонаро паст кардан, саҳт риоя карда мешаванд. Дар Ҳиндустон адибоне, ки муқобили ин гуна одатҳо мубориза бурдаанд, кам нестанд. Ҳиндшиноси рус Гаврюшина Н. Д. маҳз ҳамин масъаларо дар назар дошта, зикр кардааст: “Премчанд дар инкишофи жанри роман саҳми арзанда гузоштааст. Ин тасодуфӣ набуд, ки дар охири солҳои 20-ум ва аввали солҳои 30 - юм ба ин жанр ҳарчӣ бештар на танҳо нависандагон, балки шоирони маъруф низ муроҷиат кардаанд. Ҳар яке аз онҳо кӯшиш мекарданд, ки саҳми худро дар ба даст даровардани озодии миллӣ ва мубориза бурдан муқобили одатҳои кӯҳна гузоранд” [146, 155]. Барои тасдиқи андешаҳои боло дар мисоли қаҳрамони марказии романи “Нирмала” мо хунари образофории Премчандро пайгирӣ мекунем.

Дар Ҳиндустон барвақт ба шавҳар додани духтарони хурдсол чӣ дар замонҳои пеш ва чӣ дар замони зистани Премчанд, касеро аз мардуми ин сарзамин ба ҳайрат намеовард, чунки ин амал аллакай асрҳои зиёд ҳамчун

одати маъмулӣ шуда буд. Вале ашхоси пешқадаму бомаърифат ҳамеша он чи аз назарашон зиёновар менамуд, онро танқид мекарданд. Премчанд низ аз қабилӣ ҳамин гуна адибон буд. Дар айни ҳол дар романи “Нирмала” адиб суҳанро аз зиёновар будани ин одатҳо оғоз намекунад. Андешаи зараровару нангин будани одати барвақт ба шавҳар додани духтарони ноболиғ ва гирифтани даҳчро, метавон гуфт, ки адиб аз оғоз, то анҷоми асар аз назар дур намесозад. Лекин дар ҳар сурат, нависанда қабл аз ҳама ба оқибати номатлуби он диққат додааст, ки дар ҳамон шакли додашудаашон аллакай чун танқиди одатҳои зиёновар дида мешаванд ва ба маврид буданашон равшан аст. Аз ҳамон лаҳзае, ки Нирмала аз тӯй шудан ва ба шавҳар баромаданаш оғоҳ мешавад, ӯро маъюсӣ ва тарсу ҳарос фаро мегирад. Вай гӯшаи танҳои меҷӯяд ва бо маъюсиву руҳафтадагӣ тахмин мекунад, ки бо ин ба шавҳарбарой дар пеш ӯро як даҳшате интизор аст: “Нирмала намедонист, ки тақдираш чӣ мешуда бошад? Дар дили нозуки ӯ он хушҳолие садо намедод, ки маъмулан ба воситаи нигоҳ ошкор мешавад... Нигоҳаш ҳеҷ гуна орзуеро ифода намекард. Барои ин духтараки ҷавон ҳанӯз замони шукуфой фаро нарасида буд” [171, с.8].

Дар иқтибоси фавқ мо оғози баёнеро эҳсос мекунем, ки аз он оҳанги маъюсӣ меояд ва боз инро тахмин карда метавонем, ки ин баёни ғамангез барои пурратар кардани образи Нирмала, албатта, идома хоҳад ёфт. Лекин адиб ҳанӯз нияти зуд ба сӯи анҷом рафтани надорад. Ин чизи табиист, зеро воқеаи тасвиршаванда нав оғоз ёфта истодааст. Премчанд бо назардошти он, ки занҳо бо вучуди синну соли гуногун, дороиву нодорӣ ва мавқеи дар ҷомеа дошташон, маъмулан одат, амал ва рафтори бо ҳам монанд доранд, ишора ба он мекунад, ки Нирмала низ мисли ҳама занҳои дигар мебошад, яъне ӯ истисно нест: “Нирмала атру равшанҳои хушбӯро дӯст медошт. Сайру тамошо карданро ҳам меписандид. Бо зару зевар ороиш додани худро муносиб медид. Ягона чизе, ки ба ӯ хуш намеомад, ин нишастан дар назди Тотарам буд. Вай ҷавониву зебоии худро қурбони ӯ кардан намехост ва медонист, ки Тотарам он нафаре нест, ки ин зебоиро дидаву ба қадраш расида тавонад” [171, с. 35].

Вақте Премчанд ба Нирмала писанд будани атру зару зевари ороиширо нишон додан мехоҳад, ин агар аз як паҳлу як нуқтаи таби қаҳрамонашро нишон доданӣ бошад, ки хоси ҳамаи занон аст, аз ҷониби дигар инро барои он зикр мекунад, ки ҷойгоҳи номуносиби Тотарами калонсол дар зиндагии Нирмалаи ҷавон равшантар ба назар расад: “Вақте ки Нирмала худро бо зару зеварҳо ороиш дода, назди оина рост меистод, ин лаҳза зебоии мафтункунандаи худро медид. Қалби вай бо он орзуҳое, ки дошт гирифтори изтироб мешуд. Дар қалбаш оташ аланга мезад. Дилаш мегуфт, ки ин хонаро бояд оташ зад. Нисбат ба модари худаш қаҳру ғазабаш меомад. Лекин аз ҳама бештар нисбат ба Тотарами бечораву беғуноҳ ҳамеша дар ғазаб буд. Бо дидани ӯ духтар зуд ғазаболуд мешуд”. [171, с. 35 - 36].

Тотарам хуб медонист, ки ҳар навъ хушаҳволӣ ва нозу итоби ҳамсари ҷавонро бояд бардошт. Барои ҳамин ҳам ҳар як хоҳиши духтарро ба хушӣ иҷро мекард. Лекин Нирмала чунин хислате надошт, ки аз шавҳар чизе хоҳиш ё талаб намояд. Назди шавҳар дарди дил гуфтан ва ё аз ӯ чизе пурсиданро ба худ лозим намедонист. Бо вучуди ин Тотарам кӯшиш мекард, дили ҳамсари ҷавонашро ба даст орад. Ҳатто омода буд, ки барояш ҳар навъ зевароти ороишӣ ва атрҳои қиматбаҳо тухфа намояд. Нирмала, албатта ҳамчун зан, бо инқадар зебоии худ, табиист, ки ҳаваси доштани зару зевар ва дигар лавозимоти барои занҳо муҳимму пурарзишро дошта бошад, вале ҳеҷ майли дар паҳлуи шавҳари ба худ номувофиқ нишастану меҳрубониҳои ӯро пазируфтанро надошт. Ин ҷо адиб ҳамаи инро ҳамчун як паҳлуи хислати Нирмала ба қалам додааст. Барои хонанда, чи гунагии чеҳраи қаҳрамони асар ҳамеша бисёр ҷолиб аст, яъне барои ҷалби бештари диққати хонанда ҳунари образофарии ҳар як адиб хеле муҳим мебошад. Ин ҷо на танҳо донишманди зиндагӣ ва воқеаи тасвиршаванда, балки эҳсоси чигунагии симо ва дарки мутобиқати он бо амали қаҳрамони асар нақши муҳим мебозад. Премчанд тасвири чеҳраи Нирмаларо якбора пурра надода, танҳо зебо буданашро зикр мекунад: “Баъзан Нирмала худро бо либосҳо ва зеварҳои қиматбаҳояш оро дода, дар назди оина рост меистод ва ба чеҳраи зебову мафтункунандаи худ нигоҳ мекард” [171, с. 37].

Маҳз ҳамин гуна лаҳзаҳо ба ӯ як нафас эҳсоси хушбахтӣ мебахшид, лекин он ҳам баробари он, ки симои шавҳар ва кирдори хоҳари шавҳар пеши назараш меомаданд, аз ин хушҳолӣ ҳеҷ осоре наемонд. Нирмала дар хонаи шавҳар бо ду чизе, ки ӯро зияти рӯҳӣ медиҳанд, доимо рӯ ба рӯ аст. Яке шавҳаре, ки бо сабаби фарқияти калон дар синну сол бо ин духтар ҳеҷ мувофиқат намекунад ва Нирмала ҳам заррае ба ӯ муҳаббат надорад ва дуҷум муносибати сарду дағалона ва ноодилонаи хоҳари шавҳараш Рукминӣ. Дар ҳар ду маврид ӯ ягон эътирозе карда наметавонад. Ба яке аз рӯи эҳтирому одати дар оиладорӣ ҳиндувон ҷойдошта ва ба дигаре аз рӯи тарбияи хубе, ки худ гирифтааст, амал мекард. Пас танҳо боқӣ мемонад фурӯтаниву хомӯшона ва бе интиҳо чашидани талхӣ ин тухфаи тақдир. Нависанда ба хотири нигоҳ доштани амри ҳақиқати зиндагӣ дар ин ҳолат наметавонад хислати Нирмаларо дигар созад. ӯро бадгӯфтору бадкирдор тасвир намояд. Адиб қаҳрамонро интиҳоб кардааст, ки дар асл аз хислатҳои манфӣ озод аст ва ҷамъиятеро тасвир менамояд, ки иборат аз ҳамин ду тоифа одамон иборат ҳастанд. Вобаста ба чунин хислатҳои начиб ва гирифтори мушкилиҳо шудани Нирмала тавачҷуҳи хонандаро нисбат ба ин қаҳрамони асар бо эҳсоси махсуси дидсӯзӣ зиёд мекунад ва ин ҳолат дар мавриди худ арзиши асари воқеияти бе муҳолиға тасвиршударо бештар мегардонад. То вақти бо Нирмала издивоҷ кардани Тотарам дар хона хӯҷаини рӯзғордорӣ хоҳараш Рукминӣ буд. Тотарам ба хотири як навъ тағйир додани муносибати Нирмаларо бо ҳудаш ин вазифаро бар ӯҳдаи ӯ (Нирмала) месупорад. Инро Рукминӣ ҳамчун бохт ва шикасти эътибори худ медонад. Баъд аз ин, бадрафторӣ, саҳтгӯӣ ва амалҳои ношоистаи Рукминӣ нисбат ба Нирмала боз бештар мешавад ва ҳоли табоҳи Нирмала табоҳтар мегардад. Пас аз чандин бадгӯфторӣҳои Рукминӣ, Нирмала дар ҷавоби суолҳои шавҳараш чунин арз мекунад: “Ҳар рӯз маро маломат мекунад. Дар наздаш як даҳон гап зада ҳам наметавонам. Агар барои хӯҷаини хона шудани ман ӯ ҳасад барад, пас аз шумо хоҳиш мекунам, ҳамаи маблағҳои барои хароҷоти хонаро ба ӯ диҳед! Бигузур ҳудаш хӯҷаинӣ кунад. Барои ин ман зид нестам. Фақат маро ором гузорад, ҳамин кофист” [171, с. 37].

Тавре мебинем, ҳатто хангоми пурсидани шавҳар ҳам, Нирмала одоби сухангӯиро нигоҳ медорад, яъне Рукминиरो дар назди бародараш бад намекунад. Ин ҷо нависанда кӯшиш кардааст, ин хислати қаҳрамони асарашро (Нирмала) то дами марги ин духтар нигоҳ дорад. Бояд зикр кард, ки ин тахаюлпазирӣ ва бофтаи адиб нест. Премчанд дар асарҳояш аз баёни ин гуна сифатҳо худдорӣ кардааст. Ин воқеияте дорад, ки ҳар каси огоҳ аз одату анъанаҳои оилавию ҷамъиятии Ҳиндустон, онро рад намекунад. Яъне, аз одати эҳтироми хурдсолон бузургонро ёдовар шудани адиб ин ба хоҳири кушодани боз як паҳлуи ибратбахши образи марказии асар мебошад. Образи Нирмала образи фоҷиавӣ бошад ҳам, хусусияти тарбиявии судманд дорад. Нависанда дар банди чунин таъкид аст, ки ҳар муносибате, ки як зарра дар тарбияи инсон нақӯ менамояд, бояд равшан бошад, на зери пардаи торикӣ монад. Рукминӣ пайваста аз рӯи рашқу ҳасад ва гоҳе аз рӯи адолат амал мекунад. Ӯ ҳамеша талош мекунад, ки писарони бародараш Тотарамро муқобили Нирмала созад. Вале Нирмала, ки дар сину сол ба яке аз писарони шавҳараш баробар аст, кӯшиш мекунад бо онҳо мисли модар мушфиқу ғамхор бошад: “Худо ҳудаш медонад, ки ман ин бачаҳоро чӣ қадар дӯст медорам. Охир онҳо писарони ман ҳам ҳастанд. Чаро ман нисбат ба онҳо ҳисси бадбинӣ дошта бошам?” [171, с.38].

Нирмала медонад, ки роҳи бозгаштану бо ихтиёри худ пеш гирифтани зиндагӣ ва дубора шавҳар карданро надорад. Ӯ дар ихтиёр танҳо сабр кардану хомӯш монданро дорад. Вале чун сухан аз муносибати шавҳар бо ӯ меравад, барояш ниҳоят мушқил мешавад, ки дар ин ҳолат чӣ гуна рафтор кунад. Тотарам ба хоҳири он, ки дар назди ҳамсараш ҷавону зебо ва чолок намояд, бо маслиҳати яке аз дӯстонаш ба беҳтар кардани симо ва сару либоси худ машғул мешавад. Вале ҳамаи кӯшишҳои ӯ ба назари Нирмала ҳамчун амали шахси каме ақлаш косташударо мемонад. Қиссаи шавҳар, ки гӯё ба се роҳзани мусаллаҳ ғолиб омадааст, дар як санҷиши ногаҳонии пеш омада исботи худро намеёбад. Ин амали Тотарам боиси таҳминҳои Нирмала, ки шояд шавҳараш як андоза гирифтори бемории асаб шуда бошад, мегардад. Нирмала духтари ҷавон ва дар

хусн хеле зебо аст. Инро адиб ҳар лаҳза бо мақсад ёдовар мешавад. Инчунин адиб оқилии духтарро низ як лаҳза мадди назар намекунад. Ҳар навъ либоспӯшӣ, тағйир додани муносибат, тарзи суханронӣ ва мисли ин амалҳои шавҳарро Нирмала на ба мисли чавондухтари бетачриба, балки ҳамчун зани аз ҳама паҳлуҳои зиндагӣ хуб огоҳ буда, таҳлил мекунад. Вақте Премчанд ба ин навъ чузъиёт махсус эътибор медиҳад, бо ишораи аз умри беҳуда барбод рафтаистодаи қаҳрамонзани чавони худ ёдовар мешавад. Нависанда огоҳона гоҳе аз забони худ вазъи қаҳрамонашро ба қалам медиҳад ва гоҳе инро ба ихтиёри қаҳрамони асар - худи Нирмала волегузорад. Инро ҳамчун як навъи образофарии ҳар як адиб, аз ҷумла Премчанд фаҳмидан мумкин аст, чунки бо чунин роҳ хонанда дақиқтар бо чузъиёти зиндагӣ ва нуқтаҳои асосии эҳсоси қаҳрамони марказии асар шинос мешавад: “Тотарам барои хӯрдани хӯроки шом рафт. Нирмала бошад, ба дар така карда, фикр мекард: - “Ё Худоё! Наход ӯ ба ягон бемории чиддӣ гирифта шуда бошад? Наход, ки аҳволи ман аз ин ҳам бадтар шавад? Ман ба ӯ хизмат мекунам, ӯро иззат мекунам, ба ӯ ҷоннисорӣ мекунам, вале он чи вучуди ман намехоҳад, онро ман амалӣ карда наметавонам” [171, с. 45].

Ин ҳам як навъ кӯшиши Премчанд мебошад, ки барои зикри иродаи қавӣ доштани Нирмала ба кор рафтааст. Шояд ниҳоят кам асарҳои бадеӣ ёфт шаванд, ки яке аз қаҳрамонҳои марказии он ё ягон персонаж зан набошад. Машҳуртарин адибони ҷаҳон, аз ҷумла адибони Ҳиндустон дар асарҳои худ образҳои фаромӯшнашавандаи занонро ба қалам додаанд. Баъзе адибон ҳатто маҳз номи зан, яъне номи қаҳрамони марказиро номи асари худ интихоб мекунанд. Аз ҷумла, Даниэл Дефо (1660-1731) – “Раксана”, Лев Толстой (1830-1910) – “Анна Каренина”, Премчанд (1880-1936) – “Нирмала”, Вриндаванлал Варма (1889-1969) – “Ранӣ аз Чҳансӣ”, Бҳишма Саҳнӣ (1915-2003) – “Басантӣ”, Калидаса – “Шакунтала” ва ғайраҳо. Ин адибон кӯшидаанд симо, зебӣ, мақом, эҳсоси дӯстдорӣ, вафодорӣ ва қавииродагӣ барин хислатҳои ҷинси латифро ба қалам диҳанд. Тақдирӣ ҳамаи занҳои тасвиршуда, табиист, ки якранг нестанд. Баъзе аз ин занҳо зиндагии фоҷиавӣ доранд. Чунончӣ, Анна Каренина дар

романи ҳамноми (“Анна Каренина”) Лев Толстой. Хислатҳои онҳо дар шакли меҳрубон будан, дӯст доштан, ғамхор будан, бовафой дар ин гуна асарҳо ба назар мерасанд. Нирмалаи Премчанд дорои зебой ва хислатҳои хуби ибратбахш аст, вале дар муқобили ин хислатҳо қисмати фочиавии зиндагии ӯ бештар ба назар мерасад, ки на танҳо дар вобастагӣ бо шавҳари аз ӯ калону бемехр равшан мегардад. Фочиаи аз ин ҳам ваҳмагези Нирмала, инчунин дар мавҷудият ва нигоҳ доштани урфу одатҳои кӯҳнаест, ки асрҳо боз зиндагии миллионҳо занону духтаронро талх ва қисматашонро сиёҳ месозанд. Нирмала бо сабаби аз фотеҳа гаштанаш, дигар ҳуқуқи бо ҳамсоли худ, оила барпо карданро надорад. Аз ин қисмат ба ғайр аз сабр кардан ва сар фаровардан ба тақдирӣ хеш роҳи раҳой надорад. Ҳар навъ зиндагиро амри хоси худ аст, ки одитарин нақшаи пештар кашидашударо ба осонӣ дигаргун месозад. Чун ин тарз дигаргуниҳои ғайриҷашмдошт, ки дар онҳо як зарра ҳам хушбахтӣ эҳсос намешавад, пайиҳам ба амал меоянд ва зиндагии талхи Нирмала тиратар мегардад. Премчанд наметавонад барои наҷоти қаҳрамонзани худ муқобили ҳақиқат амал кунад. Фочиаи дар дафтари тақдир кайҳо нақшгирифта, бояд оҳиста-оҳиста ба поёни мантиқии худ бирасад. Лекин бо вучуди ин Премчанд барои шикасти амрҳои тақдир ба қаҳрамонаш боз як фурсати дигар медиҳад: “Аз ҳамон рӯз сар карда, дар рафтору кирдор ва андешаҳои Нирмала дигаргуниҳо ба амал омаданд. Вай ба хулосае омад, ки акнун худро пурра ба иҷрои вазифаҳои бар дӯш доштааш медиҳад. Дар дилаш оташи ноумедӣ аланга мезад ва дарди ҷонгудоз ӯро нисбат ба ҳама паҳлуҳои зиндагӣ бепарво карда буд. Ҳоло ин дарду ин оташ майли анҷомёбӣ доштанд. Нирмала ба хулосае омад, ки дар зиндагӣ ҳеч хушбахтӣ насибаш набудааст... Бо вучуди он, ки пеши ҷашмонаш сиёҳӣ мезаданд, қомати мавзунаш ҳам шуда буд. Роҳ рафтан барояш душворӣ мекард. Дар ҳар сурат бояд ин бори гаронро то ба охир мебард. Як умр зиндонӣ шуда, то кай бояд ашк резад? Кӣ ба ин эътибор меода бошад? Аз ашк рехтану афсӯс хӯрдан чӣ фоида бошад? Охир, ашкрезӣ ғаму андӯхро боз ҳам дучанд мекунад” [171, с. 46].

Пас аз ин дар чехраи Нирмала боз табассум хувайдо мегардад: “Рӯзи дигар вакил аз кор баргашт. Нирмала бо қомати мавзуну зебои худ дар назди дари хучрааш рост меистод. Ин зебоии бемисро дида, вакил (Тотарам) хушҳол шуд. Имрӯз пас аз гузаштани чандин рӯзҳо ин ғунча аз нав шукуфтааст. Дар девори хона оинае овезон буд. Ҳоло чодари болои он оинаро бардошта буданд. Вакил қадаме пеш гузошт ва дар оина акси худро дида ба чехраи худ бодикқат назар кард. Дилашро эҳсоси нороҳатӣ фаро гирифт. Аз кор ва ташвишҳои ҳамарӯзаи зиндагӣ ранги рӯяш парида буд. Бо вучуди истеъмоли ғизои хуб ожангҳои рӯяш намудор буданд” [171, с. 47]. Ин ҷо адиб боз каме вақтро сарфи тасвири ҷисми вакил мекунад, ки дар маҷмӯъ образи як марди солхӯрдаи бадсиришт ба назар мерасад. Дар ҳамин як лаҳзаи кӯтоҳ адиб Нирмала ва Тотарам – ҳардуро якҷоя назди оина рост гузошта, аз нигоҳи оинаи ҳақиқатгӯ симои зану шавҳарро ба қалам медиҳад. Ин боз як лаҳзаи дигари равшантар нишон додани на танҳо фарқи синну соли қаҳрамонҳои марказӣ, ки боиси бадбахтии Нирмала шудааст, балки боз баёни пурратари образи Нирмала дар замони шукуфоии ӯ мебошад: “Чӣ қадар фарқи калон дар ин ду чехра дида мешуд. Яке - мисли қасре чилодор, ки бо сангҳои қиматбаҳо ороиш дода шудааст ва дигаре - як иморати фарсудаи порашуда” [171, с. 47].

Премчанд тасвири образи Нирмаларо танҳо дар муқоиса кардан бо Тотарам маҳдуд накардааст. Вай ҳар мавриди мувофиқро истифода бурда ин образро мукамал мекунад. Тотарам ҳамчун шавҳар барои Нирмала номувофиқ аст, вале ӯ ҳеҷ гоҳ дар фикри озори ҳамсараш набуд. Лекин Нирмала аз ҷониби дигар дучори озору ранҷиш, маломат ва суҳанони дурушт мешавад. Тотарам хоҳаре дорад бо номи Рукминӣ. Ӯ бекас аст. Ғамхоре ва хеши наздике надорад, ба ҷуз бародараш Тотарам. Барои ҳамин ҳам бародараш ӯро дар хонаи худ ҷой додааст. То омадани Нирмала ба ин оила Рукминӣ худро маликаву молики ин хонадон меҳисобид. Ҳузури Нирмала – духтари хушқомату зебо ӯро саҳт нороҳат мекард, гарчанде барои нороҳат шудани ӯ ягон далел вучуд надошт. Барои ҳамин вай ҳар гуна мавриди мувофиқро истифода бурда, нисбат ба Нирмала бисёр маломат кардану бадбиниро раво ва ҳатто зарур медонист.

Байни фарзандони Тотарам ва Нирмала қасдан низоъ меандохт. Маҳз дар ҳамин гуна ҳолатҳо бори дигар чехраи Нирмалаи боодобу дурандеш намудор мешавад. Вай наметавонад бо зани аз худаш калон ва боз хеши наздики шавҳараш муомилаи дурушт дошта бошад: “Рукминии ғарқи ғазабу чаҳолат худро то пеши Нирмала расонд. Вай ягон мавриди қуллайи шармсор кардану неш заданро аз даст наметод. Кор маъмулан, то ҷойе мерасид, ки гирияи духтар меомад, ҳол он, ки Нирмала ўро эҳтиром мекард ва суханҳои таҳқиромезашро хомӯшона фурӯ мебурд. Нирмала самимона мехост, ки Рукминӣ хатогихои ўро ислоҳ созад, ба ў чизе аз зиндагӣ омӯзонад ва чун рӯзҳои қабл дар оила хӯҷаинӣ карда, корҳои хонаводагиро бо майли худ пеш барад. Лекин Рукминӣ бошад, ҳеч муросо кардан намехост” [171, с. 49].

Нирмала ба ҳар се писарони Тотарам бо меҳрубонӣ назар мекард ва бо онҳо муносибати хуб ҳам дошт. Кӯшиш мекард худро ҳамчун модар нишон диҳад. Бо писари калонии Тотарам, ки ҳамсолаш буд, суҳбатҳо кардан барояш хуш меомад. Мансарам - писари калонии вакил (Тотарам) ба Нирмала забони англисӣ меомӯзонд. Ин муомилаи ниҳоят поку беғаразонаро Тотарам ҳеч дуруст фаҳмида наметавонист. Агар Рукминӣ нисбат ба Нирмала муомилаи хуб медошт, шояд дар хусуси муносибати Нирмала бо Мансарам ҳақиқати воқеиро ба бародараш фаҳмонда метавонист. Зеро байни ин ду нафар ҳеч хиёнате нисбат ба Тотарам вуҷуд надошт. Вале баракс, Рукминӣ маврид чуста, барои бештар сард шудани муносибати вакилу ҳамсараш талошҳо мекард. Нависанда ҳамин гуна ҳолатҳоро тасвир намуда, пайваста кӯшиш менамояд, қаҳрамони худ Нирмаларо дар иҷрои амале бубинад, ки доим хислатҳои хуби ин духтар намудор шаванд. Барои Нирмала чӣ қадар ирода, сабру тоқат ва ҷуръат лозим буд, ки дар вазнинтарин вазъият худро ва оромишро нигоҳ дошта тавонад.

Тавре ҳиндшиноси рус В. И. Балин зикр кардааст: “Мавзуи шуҳратманд намудани сифатҳои олии зан, ки дар эҷодиёти Премчанд аз нахустин ҳикояҳои оҳанги афсонавию романтикӣ доштааш оғоз ёфта буданд, то имрӯз тамоми давраҳои эҷодиёти Премчандро фаро гирифтаанд” [70, с. 45].

Ин аст, ки адиб сифатҳои ибратбахши қаҳрамонашро дар мушкилтарин ҳолат ва дар муносибат бо ашхоси бадгумону бадсиришт нигоҳ медорад. Ин ҳамин тавр як навъ усули хоси адиб аст, ки тавачҷуҳи хонандаро ба тақдири қаҳрамони асар торафт бештар намуда, бо як дилсӯзӣ бесаброна интизори чи тавр идома ёфтани асар ва зиндагии ояндаи Нирмала мешавад. Рукминӣ ва Тотарам ҳар яке андешаҳои дигареро оид ба Нирмала як навъ таҳлил мекунанд. Дақиқтараш, бе таҳлил ҳар яке ҳукм мебарорад, ки сабаби сар задани ҳар як рӯйдоди нохуши хонаводагӣ маҳз Нирмала ба ҳисоб меравад. Рукминӣ гумон дорад, ки шояд бо сабаби ҳисси бадбинӣ доштанани Нирмала нисбат ба шавҳараш, бо ӯ муносибати хуб намекунад. Илова бар ин, Рукминӣ чунин иброз медорад, ки Нирмала бо дӯстдории рӯякии худ бачаҳоро қасдан муқобили падарашон карда истодааст. Муншӣ Тотарам бошад, танҳо дар фикри рашки беасоси худ дар мондааст. Тухматҳои кардаи хоҳарашро нисбат ба Нирмала бе андеша, мулоҳиза накарда бовар мекунад ва бо ин муносибати худ бародару хоҳар ба ҷисму ҷони Нирмалаи бегуноҳ фишори марговарро бунёд мекунанд. Нирмала дар фикри чӣ гуноҳ доштанаш меандешид. Чаро ҳар он амале, ки ӯ ба хотири беҳтар шудани муҳити хонаводагӣ мекунад, баракс анҷоме меёбад, ки ин муҳитро боз носолим месозад. Дар натиҷа қабл аз ҳама атфоли комилан бегуноҳи Тотарам ва худи Нирмала, ки мисли ҳамин кӯдакон маъсуму зудбовар аст, осеби руҳӣ мебинанд. Баъзан нависанда хислати Нирмаларо бо ҳамон содагӣ, ки барои наврасон хос аст, нишон дода, монологи худайбдоркунии ӯро зикр мекунад: “Э, э..! Фаҳмидам. Манбаи ҳамаи ин бадбахтиҳо ман ҳастам. То омадани ман дар ин хона оромӣ ҳукмфармо будааст. Падар писаронашро баробари ҷон дӯст медоштаасту бачаҳо бошанд падарашонро. Баробари омадани ман ҳамаи хушрӯзиҳо ғайб заданд ва нохушиҳо пеш омаданд. Поёни ин чӣ мешуда бошад, онро фақат Худо медонад. Худованд барои ман ҳатто маргро ҳам лоиқ надидааст” [171, с. 59]. Лекин агар ба ин андешаҳои дар асл на кӯдаконаи Нирмала дурусттар нигоҳ кунем, ин арзу ҳулосаи он қадар сода ҳам нест, чи тавре, ки дар нигоҳи аввал менамояд. Ин

садои қалби озурдаи як зани ниҳоят бадбахт аст, ки ҳатто ба дарёфти марг ҳам даст надорад.

То ҳамон андозае, ки нависанда зиндагии Нирмаларо муфассал бо фарогирии ҳар навъ ҷузъиёташ тасвир мекунад, ба ҳамон андоза ин образ дар дили хонанда ҷой ва мавқеашро қавитар месозад ва барои пайдо шудани андешаҳои гуногун оид ба тақдири ояндаи Нирмала замина муҳайё мекунад. Ҳамин гуна ҳолатҳоро нависанда ҳангоми бархӯрди образҳои гуногун ва маъмулан образҳои бо ҳам мухолиф равшантар нишон медиҳад. Иқтибоси поёнӣ ин андешаро гувоҳ аст. Сухан дар бораи Мансарам - фарзанди калонии Тотарам меравад:

- “Нирмала гирякунон гуфт: Ман ҳеҷ сухани баде ба ӯ нагуфтаам. Агар ягон чиз гуфта бошам, бигзор забонам буррида шавад. Ин бо амри тақдир аст, ки ман модари угай шудаам, аммо ин набояд боиси бадномии ман шавад. Магар ман бояд бадном бошам?”

- Рукминӣ бо садои гӯшхарош якбора овоз баланд карда гуфт: - “Чаро ту худат ӯро ба хона даъват намекуни? Магар ягон ҷоят кам мешавад? Агар Мансарам фарзанди худат мешуд, ҳамин тавр ором менишастӣ?”

Дар ин лаҳзаҳо аҳволи Нирмала ҳамон паррандаи паршикастаеро мемонд, ки ба тарафаш рост омадани морро медид. Кӯшиш мекунад зуд парвоз кунад, вале наметавонад. Меафтаду ҷаҳидан меҳоҳад, аммо боз ҳам наметавонад. Фақат қанотак мезанаду дигар ҳеҷ. Дилаш саҳт метапад, вале мадори чунбиш надорад” [171, с. 63].

Романи “Нирмала” пурра ба зиндагии қаҳрамони марказӣ бахшида шудааст. Агар замони то ба шавҳар баромадани Нирмаларо ба назар нагирем, пас метавон гуфт, ки қариб дар ҳар як саҳифаи он чеҳраи азиятдидаву нигоҳи пуралами Нирмала намудор мешавад. Дар оғози роман каме оҳанги некбинӣ эҳсос шавад ҳам, дигар аз ин оҳанг ҳеҷ нишонае наметавонад. Ҳар он чӣ баъдан меояд мазмуне дорад, ки ифодакунандаи дар ториқиҳои ваҳмангези беохири ғаму ғусса беихтиёр ворид шудан ҳасту таъкидаш ноилоҷ бе муқобилият зистан аст. Нависандаи реалист барои ба даст овардани тавачҷуҳи хонандаи раҳмдил,

ба он ҳақиқате, ки ўро ихота кардасту аз назараш пинҳон наметонад, хиёнат карда наметавонад. Лекин дар ҳар сурат, ҳар як лаҳзаи зиндагии сангини Нирмала чун оҳанги анҷомёбӣ мекунад, ҳамон вақт заррае умед пайдо мешавад, ки ба ў ба ҳайси инсони хислатҳои нақӯдошта, ҳатман ба ягон лутфу меҳрубонию дилсӯзие мукофоти роҳатбахшу осудакунандае насиб хоҳад гашт. Аммо баракси ин боз Нирмаларо гирифтори ғаму андӯҳ мебинем. Ин дафъа нависанда ба сарчашмаи ғами тоза камтар эътибор медиҳад ва вақте ки Нирмала “оҳи сарде” мекашад, адиб мегӯяд, ҳамин кофист, ки чӣ гуна будани ҳоли табоҳи Нирмала маълум гардад. Баъдтар тавачҷух ба он аст, ки дар дили Нирмала як оташе аланга мезанад, ки тамоми ҷисму ҷони ўро месӯзонад. Духтар дар ҳолати хеле вазнини руҳӣ қарор дошта, дар андешаи бадбахтии худ аст. Ҷисми нозуки Нирмаларо чи хаёлҳои месӯзонанду ин духтар дар дил чӣ эҳсосе дорад. Инро нависанда зикр карда, ба мурдан розӣ будани Нирмаларо хотиррасон мекунад, ки ин баёнгари нуқтаи олии дилсардии ў аз зиндагӣ ва аз тақдираш мебошад. Ин оҳи сард аз зиндагиву ва аз олам дилгир шудани Нирмала дар айни ҳол аз он нест, ки бо шавҳари номуносиб алоқамандие дошта бошад. Аз он ҳам нест, ки Рукминӣ ҳар рӯз махсус мавридеро пайдо карда, рӯзи духтарро сиёҳ мекунад. Айни ҳол ин ҳолати табоҳи Нирмала ба Мансарам дахл дорад. Нирмала рашки шавҳарро, ки бо ягон навъе ҳар замон аён мегашт, эҳсос мекард. Духтар ба хотири он, ки рашки беасоси шавҳараш Тотарам боз бештар нагардаду боз боиси нохушии нашавад, муносибаташро бо ин писари ниёзманди меҳрубонии модарона якбора сард мекунад. Писарбачаи бе модар, ки танҳо аз ҳамин модари угаӣ бо худаш баробар муддате меҳрубонӣ дида, умеди ба зиндагӣ дорад, ниҳоят руҳафтада мешавад. Аз байн рафтани ин манбаи хушҳолӣ, зарбаи сахте ба ҷисму ҷони ҳанӯз нотавони писарбача шудааст, ки ин дар навбати худ ғайри чашмдошт боиси ба сари Нирмала омадани дарду аламҳои тоза мешавад. Маҳз дар ҳамин асно Премчанд вазъияти ногувори оилавино бо баъзе ҷузъиётҳо тасвир намудааст, ки чи гуна ба ў таъсири руҳиву ҷисмонӣ расондааст. Ин боз чунин як сахнаи навест, ки дар он адиб барои мукамалтар намудани образи Нирмала – образи зани гирифтори

чандин мушкилотҳо шуда, талош дорад. Бо мурури замон Нирмала соҳиби духтар мешавад. Ба назар чунин менамояд, ки акнун дар зиндагии Нирмала хушбахтиҳо қадам ранҷа намуд. Бо ба оғӯш гирифтани тифли навзодаш дили нозуки ӯ таскин меёбад ва барои заррае хушҳол зистан шароит муҳайё мегардад. Аммо барои хушбахт будани Нирмала ва азми бадбинии бадхоҳони ӯ ин ҳеҷ аҳаммияте надошт. Сабабҳои оҳиста - оҳиста вайрон шудани оила ва дигар шудани ахлоқи фарзандони Тотарам бараъло намоён бошад ҳам, маҳз Нирмаларо гунаҳгор меҳисобанд. Нирмала зери бори маломат мемонад ва ҳатто аз шавҳар лат меҳӯрад, ки ин барои ӯ акнун шиканҷаи наво дар ин оила буд.

Мансарамро падараш ба хотири дар хона, яъне дар назди Нирмала нигоҳ надоштан ба шифохона мебарад. Ин, албатта Нирмаларо бетаъсир нагузоштааст, лекин ӯ намехоҳад, ки дилсӯзиаш нисбат ба Мансарам боиси бадбинииҳои нав ба нави шавҳараш гардад. Маҳз дар ҳамин ҳолат нависанда боз барои мукамалтар сохтани тасвири симои Нирмала бармегардад: “Вақте ки бегоҳӣ Муншӣ Таотарам аз суд баргашта ба хона расид, Нирмала дарҳол аз ӯ пурсид, ки Мансарамро дидааст ё не? Аҳволаш чӣ тавр бошад? Муншӣ дид, ки дар чехраи Нирмала ягон осори парешониву ташвиш мушоҳида намешавад. Ороишхояш нисбат ба рӯзҳои пешина зеботар менамуданд. Шаддаи муҳрае, ки дар гардан дошт, пештар истифода намекард. Ҳатто он сӯзани қубба, ки пештар ба ӯ ҳеҷ завқе надошт, онро низ ба мӯи сиёҳи сараш, ки зери шарфи маҳини абрешимӣ, ки гӯё аз рушноии фонусе ҷило меод, часпонда буд” [171, с.77].

Тавре мебинем, ин ҷо адиб бо гуфтани мӯи сиёҳ, ҷило додани мӯйҳо ва шарфи маҳини абрешимӣ, ки ин ҳама ба хотири бори дигар зикр кардани зебоӣ аст, қаноат дорад. Лекин айни ҳол ин ҳамон мавриде мебошад, ки нависанда хонандаро боз ба баъзе ҷузъиёти симои Нирмала шинос менамояд. Бо гузаштани андак вақт адиб боз ба тасвири симои Нирмала рӯ меорад, аммо ин маротиба тасвири зиёдро лозим надонистааст. Фақат бо гуфтани “қомати мавзун” ва “чехраи зебо” маҳдуд шудааст [171, с.79].

Чун ба ин тасвирҳои симои қаҳрамонҳо назар меандозем, дар оғоз гумон мекунем, ки адиб он чизҳоеро тасвир намудааст, ки маъмулан ифодакунандаи

дараҷаи баланди эҳсоси хурсандиовар ҳастанд. Дар асл бошад, нависанда чараёни маъюсиву парешонҳолӣ ва пажмурда шудани ҷисми ҷавони қаҳрамони худро дар назар дорад. Рашки беасосу бадгумониҳои бечои шавҳар боис шудааст, ки ҳамсари худро бераҳм гумон карда, дар пояи ҳамин андешаҳо бо ӯ муносибати сардро раво бинад. Мансарам дар ҳолати ниҳоят вазнин қарор дорад. Беморӣ ба он дараҷае расидааст, ки марг ошкоро наздик омадааст. Барои начот ва пешгирии оқибатҳои бемории Мансарам масъалаи ба ҷисми ӯ гузаронидани хун пеш меояд, зеро натиҷаи он фочиавист. Дастрас кардани хуни тоза дар ин лаҳзаҳои дилро таккондиханда хеле душвор буд. Нирмала пешниҳод мекунад, ки омода аст, барои начоти Мансарам хуни худро диҳад. Ҳоло мебинем, ки ин лаҳзаҳои ҳассосро адиб чӣ гуна тасвир кардааст: “Инро гуфта Мансарам аз ҳол мондаи бемор ба замин афтид. Ҳамин лаҳза Нирмала чуръат пайдо карда, бо ирода ва бо дилсӯзӣ ба шавҳараш нигоҳ карда, гуфт: - Охир табибон чӣ мегӯянд?

- Муншӣ Тотарам - Хуни тоза лозим аст, ин ҷо бошад ҳама бангӣ ҳастанд.

- Нирмала - Агар хуни тоза пайдо шавад, пас ӯро начот додан мумкин аст?

- Муншӣ Тотарам ба Нирмала бо ғазаб нигоҳ карда гуфт: - Ман Худо нестам ва табибонро низ чунин намеҳисобам. Дар осмон ҳам ситораҳо пур. Магар гирифтани онҳо осон аст?

- Нирмала - Ман омода ҳастам, ки хуни худро ба Мансарам диҳам. Хоҳиш мекунам, табибро садо кунед!

-Тотарам ҳайрон шуда гуфт: -Ту?

- Нирмала - Ҳа, ман! Магар хуни ман намешавад?

- Тотарам - Ту хуни худатро медиҳӣ? Не..., ӯ ба хуни ту ниёз надорад. Рав, ин ҷо ба қонат хатар дорад.

- Нирмала - Охир қони ман боз кай ва ба кӣ лозим мешуда бошад?

- Қаноби Тотарам бо чашмони пур аз ашк гуфт: - Не, Нирмала. Ҳоло бароям зиндагии ту хеле арзиш дорад. То имрӯз ту як воситаи хушбахтиву

хушрӯзиҳои ман будӣ. Ман нисбат ба ту хеле беадолатиҳо кардам. Маро бубахш, Нирмала! [171, с. 86-87].

Барои пурратар намудани образи Нирмала инчо адиб боз бо ҳам муқоисаи зиндагии ду зан - Нирмала ва Судҳаро ҷоиз донистааст. Судҳа - ҳамсари табибе, ки писари Тотарам - Мансарамро табобат мекард. Нирмала ва Судҳа ба хонаи якдигар рафту омад доранд ва ҳар дафъае, ки Нирмала аз хонаи Судҳа бармегашт, якчанд рӯз рӯҳафтадагиаш бештар мегашт. Медид, ки табиб бо ҳамон 200 рупияе, ки ҳар моҳ маош мегирифт бо ҳамсараш хеле хушбахт аст. Албатта, Премчанд ин муқоисаро тасодуфан ба қалам намедиҳад. Бояд зикр кунем, ки дар асарҳои Премчанд, хоҳ ҳикоя бошад хоҳ роман, ягон порчае, ҳатто ягон ҷумлаеро намебинем, ки адиб онро бе ягон ҳадафи махсус ба қалам дода бошад. Дар ин ҷо роман ҳам бо якдигар муқоиса кардани зиндагии ду занро аз ду оилаи мухталиф ҳадаф ин аст, ки боз як бори дигар ишораҳо ба мақсаду вазъи дороиву нодорӣ равшантар дида шавад. Аз назари адиб хушбахтии мукамал аслан дар доштани ҳар чӣ бештар сарват ва соҳиби вазифаи баланд будан нест ва агар хонанда мушоҳидакор бошад, пас маълум мегардад, ки дар зиндагӣ боз қиматҳои дигар низ ҳастанд, ки аз назар дуру бечило бошанд ҳам, хушҳол ва осуда зистанро таъмин мекунанд. Мисли Нирмала тақдир доштаҳо занону духтарон дар ҷомеаи ҳиндӣ, ҳеҷгоҳ кам набуданд, аз ҷумла дар замони зистани Премчанд. Матлаби дигаре, ки дар пайванд бо ин мавзӯ қобили қайд аст, дар муқоисаи тақдир ин ду зан нависанда ба ғайр аз он ҳадафе, ки ишора шуд, думболгири ягон ҳадафи дигаре набудааст, ки каме ба баробарҳуқуқии занҳо мусовӣ бошад. Ин масъала, тавре ҳиндшинос Заррина Раҳматуллоева зикр кардааст, бештар дар замони соҳибистиклол шудани Ҳиндустон мавриди эътибор қарор гирифтааст: “Мавзуи озодӣ ва баробарҳуқуқии зану мард, ки дар адабиёти ҳиндӣ ҳамчун ҷавоб ба дархости иҷтимоию ҷамъиятии Ҳиндустон ба миён омадааст, аз ибтидои қор дар эҷодиёти Ядав мавқеи асосӣ дошт” [121, с. 28]

Дар ин ҷо ин нуктаро низ гуфтаи зарур аст, ки Судҳа ҳамсари ҳамон шахсе мебошад, ки Нирмаларо боре ҳам надида, бо сабаби он ки модари бевамондаи

духтар (Нирмала) даҳечи дархост кардаи падару писарро дода наметавонад, издивочро бо Нирмала рад карда буд. Акнун вай аз падару модари худ чудо зиндагӣ мекард ва рафтору андешарониаш низ нисбат ба зиндагӣ дигар шуда буд. Нирмала бо ин оила дӯстӣ дошта бошад ҳам, ҳанӯз наметавонад, ки ин ҳамон ҷавони аз издивоч бо ӯ даст кашида мебошад. Премчанд ба симо ва шарҳи баёни аҳволи қаҳрамони худ Нирмала пас аз гузаштани вақту чанд воқеаҳои дигаре, акнун аз назари модари Нирмала чашм меандозад. Ин ҷо ҳадафи адиб дар он зоҳир аст, ки ҳар чизе ӯ мегӯяд, хоҳ воқеият бошад, хоҳ бофта, ҳамааш танҳо назари муаллиф аст ва хонанда метавонад онро чандон ба эътибор нагирад. Вале чун ибрази назари модар дар истифода қарор мегирад, ҳар навъ шубҳа то андозае аз байн бардошта мешавад. Вақте Нирмала ба хонаи модараш меояд, модар ҳоли табоҳи духтарашро дида, хайрон мешавад. Азбаски Нирмала ҳеҷ гоҳ аз зиндагии худ дар хонаи шавҳар ба модар шикоят намекард, модар гумон дошт, ки духтараш рӯзгори осудаву беташвиш дорад. Нависанда ба воситаи аҳволи ҷисмонии Нирмала гирифтори ҷи гуна ҳолат будани қаҳрамонашро шарҳ доданист. Модар гумон дошт, ки вазъу ҳолат ва ҷамоли духтараш дар хонаи шавҳари сарватманд хубтару беҳтар аст, вале ин ҷо ӯ бо ҳақиқат рӯ ба рӯ мешавад: “Модар дид, ки аз ҷисми нозукандоми духтараш чизе намондааст. Он ҷӣ хоси ҷавонии ӯ буд, дигар ба назар намерасад. Он зебоие, ки мафтункунанда буд, ҳоло бенур шудааст. Аз духтари навраси нозукандому хушҳолаш осоре намондааст. Фақат чеҳраи зарди хазон шуда ва нигоҳи ҳазину ноумедона боқӣ мондаасту дигар ҳеҷ. Духтари ҷавони нуждаҳсола ба кампири солхӯрдае табдил ёфтааст” [171, с. 96].

Тавре маълум мегардад, Премчанд роҳроero ҷустуҷӯ карда, ҳар он чизеро нақл мекунад ва дар айни ҳол нисбат ба вазъу симои қаҳрамонаш баён месозад, на танҳо бо воқеӣ буданаш фарқ мекунад, балки боз ҳамчун воқеияти маҳзун таъсири фаромӯшнашавандае дорад. Ин гуна баён ҳам бадеияти асарро ва ҳам хусусияти образи мушаххасро қуввату афзоиш медиҳад. Маҳз дар пеши назари модар боз кардани чеҳраи хазоншудаи духтар, ишора ба он аст, ки пеш аз ба шавҳар додани ӯ волидайн дар ҷи гуна ҳолати иҷтимоӣ ва тангдастии иқтисодӣ

қарор дошта бошанд ҳам, ояндаи фарзанди худро дуруст андеша кунанд, то ин ки фарзандон ва худи волидайн гирифтори ҳолате нагарданд, ки ислоҳаш ҳеч имкон надошта бошад. Бо ин қаноат накарда, барои пурратар кардани образи Нирмала, Премчанд боз мавриди дигарро ҷустуҷӯ мекунад. Гарчанде ин ба давраи пеш аз тӯйи хоҳари Нирмала - Кришна, дахл дорад. Адиб хушҳолии дар калбу нигоҳи Кришна хуб намоён бударо дар арафаи тӯйи арӯсии ин духтар зикр карданист. Кришна мафтунӣ он аст, ки ишқу муҳаббат, ҷараёни тӯйи арӯсӣ зиндагиро рангорангу ҷолиб мекардааст. Нирмала ҳамаи инро эҳсос намуда, арафаи фотиҳа, маросими ба пешонӣ тилак (ин ҷо ба маънои холи арӯсӣ) мондан ва ҷараёни тӯйи худро ба ёд меорад. Яъне, ҳамон замонро, ки ӯ дар як лаҳза аз ҷобуқона ҷастану хушрӯзиҳо дидан, маҳруму паршикаста шуда буд. Он вақт ин духтараки понздаҳсолаи маъюс дар хоначаи хурди худ танҳо нишаста беист гиря мекард ва аз тақдираш менолид. Аз Худованд илтиҷо мекард, ки аз ин гуна шавҳар кардан беҳтар он аст, ки ҷони ӯро бигирад. Ин лаҳзаҳоро Премчанд ниҳоят таъсирбахш ба қалам додааст: “Шояд ягон ҷинойткор замони ба қатл расиданаширо ин қадар даҳшатовар интизор нашуда бошад, он қадаре ки Нирмала рӯзи тӯйи арӯсии худро интизор аст. Вай эҳсос мекард, ки ин тӯйи арӯсӣ тамоми орзуву умедҳои ӯро барбод медиҳад. Он оташи қурбоние, ки дар айвони поён барои тӯйи арӯсӣ фурӯзон мекунанд, тамоми орзуҳои ӯро сухта хокистар хоҳад кард” [171, с.102] .

Ҳамин тариқ, Премчанд барои боз ҳам комил намудани образи Нирмала, образи зане, ки гирифтори бадбахтиҳост, мавриди дигарро интихоб намудааст. Ин гуна зина ба зина мукамал сохтани образи ҷудогона, ҳавола бар он аст, ки он ҷӣ адиб тасвир менамояд, хос ба як вақту як фард набуда, хеле васеъ паҳн шудааст ва ҳар касе онро аз сар гузарондааст, ҳеч гоҳ фаромӯш нахоҳад кард. Нирмала ба тӯйи хоҳари худ Кришна омада, ҳамин ҷо мефаҳмад, ки хоҳараш арӯси бародари ҷавоне шуда истодааст, ки аз издивоҷ бо Нирмала даст кашида буд. Ин ҷавон шавҳари Судҳа - доктор Бҳуван Моҳан Синҳ мебошад. Ҳамин тариқ, Нирмала мефаҳмад, ки хонадоне, ки ӯро бе гирифтани даҳечи миёншикан келин кардан намехостанд, хоҳари ӯро бе ягон даҳеч (молу мулк,

амвол) келин карда истодаанд. Ин барояш хайратовар буд. Дар ҳамин асно аз назари Судҳа боз зебогии Нирмала баён мешавад. Судҳа Нирмаларо бисёр дӯст медорад. Вақте мефаҳмад, ки шавҳараш маҳз ҳамин духтар, яъне Нирмаларо ба ҳамсарӣ қабул накардааст, мавриди мувофиқе пайдо карда, шавҳарашро сарзаниш мекунад, ки ба хотири маблағи зиёд шуда, аз ин духтари оқилу зебо ва хушахлоқ рӯй гардонида, ӯро бадбахт кардааст. Нависанда зебой ва инчунин ҳамаи хислатҳои нек ва ахлоқи ҳамидаи Нирмаларо метавонист дар оғози асар махсус таъкид кунад, лекин он вақт инро баён накарда, дар ҳамон лаҳзае ба калам медиҳад, ки аз баёни он мукамалтар шудани образ зарур шудааст. Бо ин усул амал кардани адибонро Премчанд дар бисёр мақолаҳои худ гӯшрас кардааст [38].

Судҳа Нирмаларо ба утоқ даъват карда, бо шавҳари худаш рӯ ба рӯ мекунад ва аз ин лаҳза истифода бурда, ба шавҳараш мурочиат карда мегӯяд : - “Ҷаноби Бхуван...бубин, чӣ гуна сарвати бебаҳову олиҳаи зебоиро аз даст додай, афсӯс...” [171, с.107] .

Ин ҷо боз як сифати дигари Нирмала, ки ниҳоят ибратбахш менамояд, аз забони худӣ ӯ ошкор мегардад:

- Судҳа табассум карда гуфт:

- Хоҳари азизам Нирмала, бубин ман ӯро ба ин утоқ даъват кардам. Акнун хар чӣ дар дил ниҳон дорӣ бигӯ...хар навъе мехоҳӣ сарзанишаш бикун. Ман дарро бастам. Ӯ дигар ҳеч кучо гурехта наметавонад.

- Ман кучо гурехта метавонам? - бо овози ҳазин гуфт ҷаноби Бхуван Моҳан. Ман ин ҷоям ва аз шарм сарамро боло карда наметавонам.

Нирмалаи ба ҳаяҷон омада дастонашро рӯи ҳам гузошта гуфт: - Ҷамеша ҳамин тавр корҳои хайрро анҷом диҳед. Нақӯкорӣ ҳечгоҳ фаромӯш намешавад. Ин ягона хоҳиши ман аст” [171, с.108].

Ҷангоми баёни ин матлаб чунин суолҳои пайдо мешаванд: Чаро Нирмала аз ин мавриди қулай истифода бурда, Бхуван Моҳанро, ки боиси бадбахтии ӯ шуда буд, сарзаниш намекунад? Барои чӣ ғаму андӯҳашро ниҳон карда, аз рафтори кардаи ӯ гила намекунад, то ин ки каме ҳам бошад дили озурдааш

таскин ёбад. Чаро аз беҳимматӣ ва пулпарастии ӯ ёдовар намешавад то ин ки ӯ азоби вичдон кашад? Мо шоҳиди он мешавем, ки Нирмала натавонад соҳиби хусни беҳамто аст, балки ҳимматбаланд, ахлоқи начиб ва маданияти суҳан гуфтан дорад. Бо ҳамин усул, адиб хусусияти олий ва дар айни ҳол хислати табиӣ қаҳрамонро бо шакли оҳанги одӣ баён мекунад. Агар хонанда ба ин диққат надихад, гӯё ин тасвир ба назар он қадар муҳим наменамояд. Яъне, нависанда бо маҳорати баланди суҳанварии худ симои барҷастаи занеро тасвир кардааст, ки аз ҳар ҷиҳат сазовори ҳар навъ ситоиш аст. Идомаи зиндгии Нирмаларо Премчанд бо ҳамон навъе, ки пур аз азоб ва бадбинии атрофиён чараён меёбад, ба қалам медиҳад. Кӯшишҳои Нирмала, ки ба хоҳири беҳбудии ин оила сураат мегиранд, бе натиҷа анҷом меёбанд ва гузашта аз ин вазъи душвори ӯро бар хилофи чашмдошт боз ҳам душвортар мекунад. Дар ин хонавода нафаре ҳам пайдо нест, ки ба ин заҳматҳо оқилона назар кунад ва аз рӯи адолат некбинона баҳо диҳад. Вақте ки дар оилаи Тотарам ноқисӣ, рӯзҳои бад ё фочиае сар мезанад, аҳли оила ва ҳатто ҳамсоҳро, ба истиснои Судҳа ва Бҳуван дар он ҳатман Нирмаларо гунаҳгор меҳисобанд. Ин беадолатиро ба ҷисму ҷони Нирмала таъсири сахт расонида, ӯро рӯҳафта мекунад ва ӯ ҳар замон туъмаи марг шуданадро орзу мекунад. Премчанд то ҳамон ҳаде, ки воқеан имконпазир аст, қаҳрамонзани худро аз ҷанголи аҷал раҳо доданӣ мешавад, вале он воқеияти дигаре, ки берун аз ҳукму хоҳиши адиб аст, нависандаро беист огоҳ карда меистад. Адиб наметавонист аз ҳақиқати рӯзгор, аз анъанаҳои зараровари хоси ҷомеаи ҳамонвақта дар қанор бошаду суҳане иброн надошта бошад. Он ҷӣ дар тақдири ҳазорҳо Нирмала барин занҳо аз тариқи расму оин аз ноилҷӣ кашаанд ва новобаста аз шакли оқибатаҳои он ногузир аст.

Ҳамин тариқ, дар хонаи Тотарам воқеаҳои гуногуни ғамангез яке баъди дигаре рӯй медиҳанд ва талошҳои Нирмала барои пешгирӣ кардани онҳо ё собит кардани бегуноҳии худ бе натиҷа мемонад. Нирмала мекӯшид, ки ин ҳолатҳо дар оила рӯй надиханд. Ин зани беҳабар аз дарду ранҷ ва бепуштибон боз аз он азият мекашид, ки чаро касе асли ҳар воқеаро дуруст дарк накарда,

беандеша ўро гунаҳгор ҳисобида, аз назари худ дур мекунамд. Магар ҳадафи чомеа боз ҳам бадбахт кардани аҳволи бадқисматон аст? Ин ҳама хаёлот қисму қони озордидаи Нирмаларо заиф ва роҳро то марғи бармаҳали ў наздик мекарданд: “Давоми се рӯз аз чашмони Нирмала беист селоби ашк мерехт. Ў на бо касе гап мезад ва на ба тарафи касе нигоҳ мекард. Ба сухани касе гӯш додан ҳам намехост. Охир, дарду алами ўро кӣ фаҳмида метавонист! Дар рӯзи чорум наздикии бегоҳӣ ин зиндагии талх ба поёни худ наздик мешуд. Ҳамон вақте ки ҳайвоноту паррандагон ба сӯи лонаҳои худ бармегаштанд, қони аз тирҳои шикорчиён захминшуда, аз чанголҳои уқобони шикорӣ маҷрӯҳшуда ва аз тӯфонҳои саҳт осебдидаи Нирмала ба олами оромии абадӣ парвоз кард” [170, с.156].

Хулосаи боби сеюм чунин аст:

1. Премчанд аз нахустин саҳифаҳои романи “Нирмала” то охир образи қаҳрамони марказии асар - Нирмаларо чун образи як зани бадқисмати нотагон ба тадриҷ пурра месозад ва мукамалсозии образ бо ибораҳои қони захминшуда, маҷрӯҳшуда ва саҳт осебдидаи Нирмала ба анҷоми ниҳоии худ мерасад. Ин дар ҳунари образофарии Премчанд ҳамон бозёфте мебошад, ки нишондиҳандаи нуқтаи олиии тасвири реализми танқидӣ ба ҳисоб меравад. Нуқтаи олиии образофарии Премчанд дар романи “Нирмала” бо тасвири дар ҷавонӣ ва саҳттарин ноосудагии зиндагӣ ғуррамарғ шудани ин зани ҳанӯз як лаҳза хушбахтии оилавино надида, бараъло намоён мешавад.

2. Премчанд симо ва рӯзғори Нирмаларо тавре ҷамъбаст кардааст, ки на танҳо ба таври воқеӣ ҳунари олиии образофарии нависанда маълум гаштааст, балки моҳияти бо ғаму андӯҳи бепоён баён кардани ҳамдардии ў ба ҳоли табоҳи дар азиятмондагон ниҳоят равшан пеши назар меояд.

3. Нависанда дар симои Нирмала тақдири фоҷиавии ҳазорҳо занони бадқисмати Ҳиндустони мустамликавино инъикос карда, бо ин васила дар офаридани образҳои воқеӣ ҳунари беҳамтои худро нишон додааст.

БОБИ IV

ТАСВИРИ СИМОИ ЗАНИ МУБОРИЗ ДАР РОМАНИ «КАМОМАД»

4.1. Ҷойгоҳи романи «Камомад» дар эҷодиёти Премчанд

Оид ба масъалаи аввалин маротиба ва кадом сол чоп шудани романи “Камомад” (“Gaban”)-и Премчанд ақидаҳои муҳаққиқон якранг нестанд. Баъзеҳо соли 1928, чанде соли 1930 [Балин В. И. Премчанд Растрата. М. 1961. – с. 5, Раҷабов Ҳ. Р. Премчанд, 2015. – с. 48], ва чанде соли 1931 [Холов Ҷ. Таърихи адабиёти урду, 2016, с. 229], аз ҷумла, Шивадансинҳ Чауҳан соли 1932 -ро нишон додаанд [150, с. 186].

Яке аз муҳаққиқон соли эҷоди онро 1907 гуфтааст, ки ин ба ҳеҷ ваҷҳ дуруст нахоҳад буд [162]. Ин дар ҳолате мушоҳида мешавад, ки вақте худи Премчанд дар асари “Романи мукамал” (“Sampran upaniyas”) – худ аввалин навиштаҳояшро номбар мекунад, он ҷо номи ин роман оварда нашудааст [36]. Ғайр аз ин маълум аст, ки аввалин навиштаҳои адиб, тақрибан то соли 1909, яъне то соли нашри маҷмуаи “Сози ватан”, ки ба забони урду иншо шудаанд, асосан масъалаҳои сиёсӣ - ватандӯстиро дар бар гирифтаанд. Дар яке аз нашрҳои англисии романи “Камомад” (“Gaban”) ишора шудааст, ки ин асар бори аввал соли 1931 нашр шудааст [207]. Дар ҳар сурат романи “Камомад” дар ҳамон вақте навишта шудааст, ки саросари Ҳиндустонро ҳаракатҳои миллӣ - озодихоҳӣ фаро гирифта буд ва адибони пешқадами ин кишвар дар асарҳои худ маҳз ба ҳамин масоил эътибор меоданд. Премчанд низ ба ин масъалаҳо махсус эътибор додааст. Лекин дар баробари ин боз адиб ба дигар масъалаҳои доғи зиндагии Ҳиндустони мустамликавӣ, аз ҷумла масъалаҳои иҷтимоиву иқтисодӣ ва худсариву, зулму бераҳмиҳои политсия, ки аз онҳо адиби инсондӯстро чашм пӯшидан номумкин буд, рӯ овардан ва ҳар ҷойе, ки лозим буд, бамаврид танқид карданро зарур донистааст.

Романи “Камомад” яке аз машхуртарин романҳои адиб мебошад, ки соли 1931 ба таърифи расидааст. Шумораи зиёди муҳаққиқони ҳиндустониву хориҷӣ ин асарро машхуртарин гуфтаанд. Маъмулан чун сухан аз ин роман меравад, ба таври бисёр фишурда бо такрори он, ки ин роман ҷӣ мазмуне дорад, кадом масъалаҳоро дар бар гирифтааст ва қаҳрамонҳои марказии он кӣҳо мебошанд, маҳдуд шудаанд. Ё гуфта мешавад, ки муаллиф тақлиди мисли англисҳо либос пӯшидан, шароб нӯшидан, хонаҳоро ороиш додан ва услуби мисли аврупоӣён зистанро маҳкум мекунад. Парастии зебарҳои ороиширо, ки дар асар махсус тасвир шудаанд, амали шоистаи оиладорӣ намеҳисобад. Чанде ба он махсус эътибор додаанд, ки адиб, бозиҳои ноҷавонмардонаи кормандони политсия ва харидани шохидони қалбакиро зери танқид гирифтааст. Гоҳе сухане чанд аз нақши Чалпа - дуҷумин қаҳрамони марказии асар, дар бораи ба роҳи дуруст даровардани шавҳараш Рамнатҳ низ гуфта мешавад, аммо дар ягон ҷой мукамалтар таҳлил ёфтани хислат ва фаъолияти ин қаҳрамон ба назар нарасидааст. Ин ҷо мо бештар ба образи Чалпа таваққуф хоҳем кард. Гарчанде ин образ қаҳрамони майдони амалҳои сиёсӣ набуда, дар минбари ҷамъомадҳои эътирозӣ суханронӣҳо намекунад ва барои озодии занҳо широкӣ намебарояд, аммо дар воқеъ, образи хеле ҷолибу хотирмон аст. Қаҳрамониҳои ӯ аслан дар муносибат бо шавҳараш, ба доштани зебарҳои ороишӣ ва аз зиндон раҳо додани ҳамсарашу боз чанд нафари дигар, ки яке аз онҳо бе гуноҳ ҳукми қатл гирифтааст, маълум мегардад. Симои пурғайрати ӯро инчунин дар фош кардани чеҳраи аслии онҳое, ки тухмат карданро пешаи худ карда, дигаронро аз тариқи ин тухматҳо зиндонӣ карда, манфиат ҳосил мекунанд, дидан мумкин аст. Дилсӯзӣ ва хайрхоҳии ӯ дар муносибати самимонааш бо занҳои гирифтори ғаму андӯҳ шуд низ аён мегардад. Байни навиштани романи “Нирмала” ва романи “Камомад” на камтар аз ҳашт сол фосила ба назар мерасад. Қаҳрамони романи “Камомад” аз қаҳрамони романи “Нирмала” бисёр фарқ мекунад. Мо шохиди он мешавем, ки қаҳрамонзанҳои Премчанд аз як асар ба асари дигар фаъолтар, нерумандтар ва бочуръаттар мешаванд. Романи “Нирмала” поёни ғамангези фочивӣ дорад ва албатта он масъалаҳое, ки дар романи “Нирмала”

чой доранд, дар романи “Камомад” дида намешаванд. Ин ҷо муҳим он аст, ки ҷавонзани зебо, яъне Ҷалпа намегузорад, ки ӯ мисли Нирмала гирифтори захмҳои ҷонситони ҷомеа шавад. Вай нерӯ ва иродаи муҳофизати худро дорад. Ҷамчун ҳар як зани ҳинду вай ҳам ҳаваси зеварпарастӣ дорад. Вақте Ҷалпа мефаҳмад, ки маҳз зевардӯстии кӯр-кӯронаи ӯ боиси зиндонӣ шудани шавҳараш гаштааст, ба зеварҳои ороишӣ нафрат хонда, онҳоро ба дарёмепартояд ва аз пайи наҷоти шавҳараш, ки дар ҷустуҷӯи политсия қарор дошт, мешавад.

Вақте романи “Камомад” бо кӯшиши тарҷумонҳои Шуравӣ З. Димшитс ва О. Ултисферов ба забони русӣ тарҷума мешавад, ба он ҳиндшинос В. И. Балин бо номи “Романи Премчанд “Камомад” пешлафз менависад ва ин асар соли 1961 аз тариқи нашриёти “Адабиёти бадеӣ” дар Москва рӯи ҷопро мебинад [115]. В. И. Балин соли нашри ин романро дар Ҳиндустон 1930 зикр карда, роҷеъ ба Премчанд ва мавзуи асосии роман ва қаҳрамони марказии он Рамнатх назари андеша карда, чунин қайд кардааст: “Дар романи “Камомад” таърихи маъмури тасвир ёфтааст, ки як миқдор пули давлатиро аз худ кардааст ва асар бо ҳамин шакл дар нигоҳи аввал ҷамчун як драмаи маишӣ зиндагии маъмулӣ ба назар мерасад. Вале бо инкишофи мазмун ҷорҷӯбаи романи маишӣ васеъ шуда, масъалаҳои муборизаи оилавӣ мақоми дуҷумро мегирад. Дар ҷараёни воқеаҳои дигар ҳар чӣ бештар манзараи зиндагии начандон хуши Ҳиндустони мустамликавӣ ба назар мерасад, ки иборат аз зулми ваҳшиёнаи политсия, зархарид будани маъмурият, тарафдорӣ одатҳои карахтшуда ва комилан беҳуқуқ будани шахсияти инсон мебошад” [115, с.7].

Мо дар таҳқиқоти муаллифони ҳиндустонӣ ва хориҷӣ ягон мақолаи мукаммале пайдо карда натавонистем, ки ин роман он ҷо мукаммал, ё образи зан дар он ботафсил таҳлили худро ёфта бошад. Ҳол он ки дар ҳама маврид, бо таъкиди он ки дар роман образи зан тасвири олии худро ёфтааст, равшан ба назар мерасад. Албатта, нигоҳи муҳаққиқон оид ба ин романи Премчанд якранг нестанд, лекин нуқтаи муҳим ин аст, ки муаллиф ба масъалаҳои мубрами ҷомеаи худ чӣ назар дорад ва ба онҳо чӣ гуна баҳо медиҳад. Қаҳрамони

марказии асар Рамнатҳ дар амалҳои худ, ба мисли худро чун аврупоиён дидан, маблағи зиёд доштан, боғурур будан ва ғайра дар ҷомеаи Ҳинд кам набуданд. Агар кам мебуданд, гумон буд, ки Премчанд офаридани чунин асарро зарур ва мубрам мешуморид, зеро зиндагии мардуми Ҳинд танҳо бо рӯйдодҳои муҳимми ба ҳаракатҳои миллӣ - озодихоҳӣ тааллуқдошта маҳдуд намешуд. Дар ҷомеа боз садҳо масъалаҳои дигар буданд, ки ҳалли онҳо адибони пешқадамро ором намегузошт.

4.2. Чалпа – образи зани мубориз

Романи “Камомад” маҳз бо тасвири образи духтарчае бо номи Чалпа дар назди як савдогари кӯчагӣ оғоз меёбад. Аз саҳифаҳои аввали роман дар маркази диққати нависанда фаъолияти ин духтар, ба мисли чи гуна гузаронидани рӯзҳо, шодиву ҳавас, орзуву нақшаҳо, ба камол расидану то ба шавҳар баромадани ӯ нақш мемонад. Ҳанӯз дар аввалин саҳифаҳои роман муаллиф хусусияти қаҳрамони асари худро дар чи тавр дӯст доштани марҷонҳои одӣ, ки барояш аз савдогари кӯчагӣ харида буданд, ин тавр додааст: “Хушҳолии духтарча ҳадду канор надошт. Шояд гарданбанди аз алмос сохташуда, наметавонист ба ӯ ин қадар хурсандӣ биёрад. Шаддаи муҳраҳои шишагинро дар гардан овехта, вай давон - давон, рақсида тамоми деҳаро давр зад. Ҳамин гарданбанди муҳраҳои шишагин, ки ба ӯ тақдим карда буданд, барояш хеле азиз ва аз булур ҳам қиматтар буд. Номи духтарча Чалпа ва номи модараш Манакӣ буд” [175, с.6].

Падари Чалпа - Диндаял, гарчанде ягон вазифаи баланде надошта бошад ҳам, вале бо роҳҳои гуногун ҳам маблағи кофӣ пайдо мекарду дар назди аҳли деҳа иззату эътибор дошт. Вақте ӯ ба ҳамсараш - модари Чалпа гарданбанди тиллоӣ тӯҳфа кард, инро дида дили Чалпа аз ҳамаи дигар гарданбандҳои аз муҳраҳои одӣ сохташуда сард шуд. Духтарак ҳамон замон аз падараш хоҳиш мекунад, ки худӣ ҳозир ба ӯ ҳам чунин гарданбанди тиллоӣ харида диҳад. Чун ба падар харидани чунин тӯҳфаи қиматбаҳо мушкил буд, ба духтараш мегӯяд, ки сабр кунад ва вақте ки арӯс мешавад, шавҳараш ба ӯ ҳатман чунин гарданбанд тӯҳфа мекунад. Маҳз аз ҳамин лаҳза шурӯъ карда, дар дили Чалпа орзуи гарданбанди тиллоӣ доштан ҷой мегирад. Ҳоло ин духтарча ҳамон Чалпаи хурдакак бошад ҳам, орзуи зеварот доштаниш орзуи кӯдакона набуд. Пас аз ин Премчанд образи як ҷавонеро ба қалам медиҳад, ки Рамнатҳ ном дорад ва ӯро кӯтоҳ Рам ҳам мегӯянд. Падари Рам - Даянатҳ моҳе панҷоҳ рупия маош мегирифт ва аз ришвахӯрӣ даст мекашид, гарчанде дар ҷои қораи ҳама ба ин гуна амал даст мезаданду барои ӯ ҳам иҷрои ин амал осон ва дастрас буд. Рамнатҳ бо либосҳои аз дӯстонаш, ки муваққатан кироя мегирифт, худро оро

дода, мағрурона чун аврупоиҳо дар ҳар гуна маҳфилҳо иштирок мекард. Ин ҷо адиб дар бораи Рамнатҳ каме маълумот медиҳад, ки ӯ писари калонии Даянатҳ мебошад. Рамнатҳ пас аз ду соли таҳсил дар коллеҷ онро тарк мекунад. Азбаски падари Ҷалпа бо Даянатҳ дӯстӣ дошт, писари ӯро, яъне Рамнатҳро барои духтараш ба ҳайси ҳамсар интихоб мекунад. Вақте ки тӯйи арӯсии Ҷалпа ва Рамнатҳ оғоз меёбад, доду гирифта тарафайн низ шуруъ мешавад. Дар миёни марҷонҳо ва дигар ашӯҳои аз тарафи домод тӯхфашуда, гарданбанди тиллоӣ, ки маҳз онро Ҷалпа бесаброна интизор буд, ба назар намерасад. Аз ин ҳолат таъби духтар хира ва нигоҳаш ба арӯс шудан дигар мешавад. Акнун Премчанд образи духтарчаи содаи бо муҳраҳои шишагин хурсандшударо не, балки образи духтари ба камол расидаро медиҳад, ки бо фаҳмиш ва андешаҳои дигар ба шавҳар баромада истодааст. Ин ҷо дар тасвири ин образ аз набудани гарданбанди тиллоӣ мо Ҷалпаро маъюсу ноумед мебинем: “Вақте Ҷалпа боварӣ ҳосил кард, ки дохили дигар тухфаҳо аз гарданбанди тиллоӣ нишонае нест, дилаш аз зарбаи саҳт ба сӯзиш омад. Духтар ба ҳучраи худаш даромада зор-зор гиря кард. Вай ҳафт сол боз ин гуна гарданбандро интизор буд. Акнун он ҳама орзуву умедҳо барбод рафтанд” [175, с.12].

Духтари ранчидаву ноумедшуда омода буд ҳамаи марҷонҳо ва дигар тухфаҳоро, ки аз тарафи домод оварда буданд, ба коми оташ занад. Вай ҳатто ҳайкалчаи Худо Шиваро, ки дар кунҷи хонааш меистод, гирифта ба замин мезанад, ки чаро Худованд ӯро аз доштани чунин тухфа маҳрум кардааст. Магар ӯ сазовори чунин ҳадя нест? Магар лоиқи гарданбанди тиллоӣ шуданро надорад? [175, с.13].

Дар ҷомеаи ҳиндустонӣ зару зевароти ороишӣ доштани ҳар як зан, ин на танҳо як ҳавасу орзуи занона аст. Инро матлаб ин аст, ки барои зани ҳинду дар хонаи шавҳар ва умуман дар кучое, ки бошад, танҳо ҳамон зару зеварҳои ороишӣ моли худӣ ӯ ба ҳисоб мераванд, зеро вай дигар ба ягон моликияти хонаи шавҳар ҳуқуқи соҳибӣ карданро надорад. Вобаста ба расму русуми ҳиндувон дар ҳолати аз шавҳар ҷудо шудан ё фавтидани шавҳар ба зан ғайр аз ҳамин сарват дигар ҳеҷ чиз ба мерос намерасад. Маҳз барои ҳамин занҳои

хинду ба соҳиб шудани чунин сарват талош карда, орзуи доштани онро мекунад, зеро дар мушкилтарин ҳолат ва баромадан аз вазъияти ногувору душвори зиндагӣ ин зеварот барояшон нақши начотбахшро иҷро мекунад.

Ҳамин тариқ, баъд аз маросими тӯй Қалпа ба хонаи шавҳараш меояд. Хушнудии ӯ танҳо дар он зоҳир мегардад, ки шавҳараш як ҷавони зебову коматбаланд аст. Ин нишонаҳои хушбахтии ӯ то андозае ғалаба бар он эҳсосе мешаванд, ки ӯ то ҳол гарданбанди тиллоӣ надорад. Оромии муваққатии духтар инчунин боз дар он аён мегардад, ки шавҳараш мисле ки ваъда карда буд, дар наздиктарин рӯзҳо барояш он ҷавохирро харида медиҳад. Аммо Қалпаи зудбовар беҳабар аз он буд, ки маблағи ҳамон ороишҳои дар маросими тӯй тақдимшуда, ҳанӯз ҳам аз тарафи падари шавҳараш пардохт нашудаанд. Беҳабар аз он аст, ки бо маслиҳати хонавода Рамнатҳ ноилоҷ ҳамон марҷонҳои ороиширо аз Қалпа пинҳонӣ медуздад ва бурда ба заргаре, ки онҳоро ба падари Рамнатҳ фурӯхта буд, бар ивази маблағ гардонда медиҳад. Маълум мегардад, ки заргар ба падари Рамнатҳ - Даянатҳ муҳлат додааст, ки дар давоми се моҳ қарзро бо ӯ баробар кунад.

Ин ҷо нависанда каме симову шахсият ва хислати Рамнатҳро кушода бошад ҳам, ҳанӯз аз образи Қалпа чизе намегӯяд. Танҳо ишора мекунад, ки ӯ (Қалпа) “бо чашмони пур аз меҳру муҳаббат ба тарафи шавҳараш нигоҳ мекард. Вай мисли олиҳаи гулҳо ба назар мерасид” [175, с. 22].

Вақте Рамнатҳ сандуқчаи марҷонҳои ороишии ҳамсараш Қалпаро медуздад ва гумон меравад, ки ин кори бегона аст, адиб каме аз ҳоли Қалпа лаб кушода, ба шарҳи шикасти умеду орзуҳои ӯ мегузарад: “Як моҳ пурра аз байн гузашт. Аҳволи Қалпа мисли пештара буд. На об меҳӯрду на нон. Бо касе ҳамсӯхбат ҳам намешуд. Мисли пешин табассум намекард. Тамоми рӯз болои кат дароз кашида, чашм ба як нуқта меандӯхт” [175, с. 25].

Тавре мебинем, нависанда ҳанӯз ҳам чи қадар барои занҳо қадру қимат доштани зару зеварро ба воситаи гап назадан, ғизо нахӯрдан ва табассум накардани Қалпа баён мекунад. Баъдтар дар чехраи Қалпа ин симо боз тасвири худро меёбад: “Ранг аз чехраи ӯ паридоаст. Ин ҳолат Рамнатҳро ба ташвиш

овардааст ва ӯ азоби рӯҳӣ мекашад” [175, с. 26]. Ин ҷо адиб барои пурратар додани образи қаҳрамонаш шитоб накарда, ботамкин ва сабур буданро ихтиёр кардааст. Бо гузаштани каме вақт Қалпа ногаҳон чиддӣ ва қотеона аз шавҳараш хоҳиш мекунад, ки ӯро февран ба хонаи падару модараш бурда монад. Лекин шавҳар Қалпаро аз рафтан нигоҳ медорад ва ваъда медиҳад, ки худ пагоҳ дар чустуҷӯи кор мешаваду ба ӯ зеварҳои ороишии аз ин ҳам зеботару қиматбаҳо меҳарад. Ҳамин тариқ, мебинем, ки Рамнатҳи фирефтаи дурӯғ дили Қалпаи ханӯз ҳам хеле содаву зудбоварро бо ваъдаҳои хушк пур мекунад. Рамнатҳ бо ёрии Рамеш ном шахсе дар шахрдорӣ кор пайдо мекунад ва аввалин хушбахтии Қалпа ин ҷо ҳамон аст, ки шавҳараш акнун барои харидани гарданбанди тиллоӣ маблағ чамъ карда метавонад. Дар ҷи гуна ҳолат ва ба кадом кор машғул будани Қалпаро адиб танҳо дар банди як андешаву як орзу мебинад. Ин ҳам бошад ҳаваси доштани гарданбанди тиллоӣ. Ҳарчанд нависанда Қалпаро дар олами орзуҳо нигоҳ дошта бошад ҳам, боз дигар чизро, ки чун хислати табиӣ дар дили ҳар як зан ҷойгир аст он пӯшида наместонад, онро нодида намегирад. Дар ҳамин рӯзҳо аз падари Қалпа - Диндаял савғотие мерасад, ки дар он гарданбанди тиллоӣ модари Қалпа барои духтараш равон карда шудааст. Аз ин тухфа Рамнатҳ хурсанд мешавад, зеро акнун гумон дорад, ки масъалаи харидани зеварот ҳалли худро меёбад. Вале Қалпа онро қабул намекунад ва аз шавҳараш хоҳиш мекунад, ки ин тухфаро пас гардонад. Бо ин васила нависанда талоши онро надорад, ки хислати яқравиро бар сари Қалпа гузорад, балки аз муиродаи духтарро тақвият доданӣ мешавад. Қалпа тухфаро аз ҷониби шавҳари худ ва падару модари ӯ интизор аст, на аз ҷониби модари худ, ки худ ханӯз зани ҷавон ҳасту дар дил орзуҳо дорад.

Премчанд аз оғози асар то ба охир образи Қалпаро бо образи Рамнатҳ тавре тасвир мекунад, ки муқоисаи ду образи аз якдигар фарқкунанда намоён шудааст. Рамнатҳ қарз гирифта, зевар хариданӣ мешавад, вале Қалпа ба ин амал роҳ намедиҳад ва мегӯяд, ки бе зеварот ҳам зистан мумкин аст. Рамнатҳ ҳамон кореро, ки бо кӯмаки дӯсташ пайдо карда буд, моҳонааш сӣ рупияро ташкил мекард, аммо ӯ ба падару модараш бист рупия мегӯяд. Қалпа ин гуна

хислатро надорад, ҳамеша рост гуфтанро муносиб медонад. Вай аз дуруғ гуфтаниҳои шавҳараш огоҳ аст, вале барои гарданбанди тиллоӣ маблағ чамъ кардани шавҳарашро ба назар гирифта, бо фитнаҳои ӯ қонеъ мешавад. Дар ҳар сурат Рамнатҳ меҳоҳад ҳамсарашро хушҳол бинад ва аз паси харидани зеварот мешавад [175, с. 42].

Ҷалпа дар ягон корхонаи шахсӣ ё давлатӣ кор намекунад, аз ҳамин сабаб ҳоҷат ба он нест, ки дар хонаи нав ба ӯ насихатеро муносиб бинанд. Лекин чун Рамнатҳ ба кор шурӯъ мекунад, падараш доим насихат аз он дорад, ки мабодо ӯ ба ришвахӯрӣ даст назанад, ки ин гуна амалҳо оқибати нохушӣ, беиззатӣ доранд. Падар худ як умр аз касе ришва нагирифта, бо луқмаи ҳалол фарзандҳояшро ба воя расондааст. Барои ҳамин ҳам писараш Рамнатҳро мисли худ дидан меҳоҳад. Писар бошад, ба сар ҳавою ҳавас, ғурури дигар дорад ва ин хислати падарро иллати ақибмондагӣ меҳисобад. Бо роҳи ғалат рафтани Рамнатҳ анҷоми хуб надорад, вале дар мукамал шудани образи Ҷалпа чун образи мусбат нақши муҳим дорад. Тоза ба тоза хислатҳои носолим гирифтани Рамнатҳ дар пеши назари Ҷалпа амалӣ мешаванд ва аз ин Ҷалпа ба чӣ ҳулоса меояд, онро адиб на яку якбора, балки оҳиста - оҳиста мекушояд. Зиндагии ин ду ҷавон ҳар навъе, ки сурат нагирад, ошқору ниҳон масъалаи зевардории Ҷалпа дар миён аст. Премчанд аз як тараф хоҳиши духтараки нав арӯсшуда Ҷалпаро ба қалам дода, ӯро аз олами орзуи зевардорӣ берун карда наметавонад, чунки воқеият ҳамин аст ва аз тарафи дигар маҳз ҳамин таманнои зеварпарастӣ, ки мушкилоту ташвишҳои паёпай меорад, онро ногуфта наметавонад. Аз оғози роман то охир ҳар он чизе, ки муайянкунандаи фаҳмишу ахлоқи ин наварӯсон аст, ё дар дохили масъалаи зеварпарастӣ ва ё дар атрофи он ҷойгир аст, ҳардуро доимо дар нооромии беохир нигоҳ медорад. Рам бисёр пушаймон аст, ки ба ҳамсараш оид ба сарватмандии оилашон, ки дар асл чунин набуд, беҳуда муболиға намуда, Ҷалпаро умедвор кардааст. Ва акнун мебинад, ки ҳеҷ роҳи дигаре намондааст. Маҷбур мешавад маҷрои равиши гуфтаҳояшро идома диҳад ва аз тариқи насия, зевари ороишӣ бихарад, чунки ӯ пули нақд надошт. Ҷалпа ханӯз чунин хислати қавӣ надорад, ки масъалаи зевардориро яктарафа

созаду фаромӯш кунад. Барои ҳамин ҳам гоҳе афсӯс меҳӯрад ва ғамгин мешавад. Гоҳе эҳсоси нохушиҳои дигарро карда, пушаймон мегардад, ки талошҳои ӯ беҳуда аст ва ба шавҳраш мегӯяд: “Ман намехоҳам, ки барои ман шуда, ту худро гирифтори мушкилиҳо гардонӣ. Ман дигар ҳеч гоҳ номи зару зеварро намегирам” [175, с.47]. Лекин ин ҳанӯз Рамнатхро аз ваъдаи он, ки бояд барои ҳамсараш ҷавохирот тухфа кунад, озод намесоخت. Вай бо доштани ҳамагӣ сесад рупия ба назди яке аз ҷавохирфурӯшони номдор Гангу рафта, барои Ҷалпа зеварҳои ороишӣ мехараду шаш сад рупияи дигар қарздор мешавад. Ҷалпа инҳоро дида, ниҳоят хурсанд мешавад ва он гарданбанде, ки аз муҳраҳои камқимат иборат буданд аз гарданаш канда ҳаво медихад. Пас аз гирифтани тухфа Ҷалпаро ниҳоят хурсанд мебинем. Азбаски даҳшати девсирати қарз гирифтани дар баргардонданиш очизӣ кашидан ҳанӯз аз дар надаромадааст. Ҳамон хислати кӯдаквор аз бозичае хурсанд шудан, барояш боқӣ мондааст. Вай акнун ҳамаи нози шавҳарашро мебардорад ва ҳамаи қорҳои ба шавҳараш мансуб бударо аз будаш зиёд иҷро намуда, кӯшиш мекунад, ки шавҳараш ин боэътибории ӯро равшан эҳсос намояд.

Премчанд на танҳо нозуқиҳои намоёни зиндагии шахсии занҳои Ҳиндро ҳуб медонист, балки аз олами ботинии онҳо ва психологияи онҳо низ бохабар буд. Ҳамин тавр, эҳсос мешавад, ки нависанда Ҷалпаи маъюсу ба ҳаёл фурӯрафтаре он қадар бо шавқу ҳавас, тасвир намекунад, ин қадаре ки Ҷалпаи тухфагирифтаи хушнудро. Боз боло мегирад ҳамон масъала, яъне чи гунагии муносибати зан ба зару зевароти ороишӣ. Премчанд ҳар он чизе, ки ба қалам медихад, дар он андозаи муболиғаву ҳақиқатро дар доираи як меъёр нишон дода, таҳлил мекунад. Адиб қаҳрамонзан Ҷалпаро пас аз гирифтани тухфаи қиматбаҳои шавҳар дар хонадорӣ, хизмат ба шавҳар ва тозагиву покиза нигоҳ доштани сомониҳои хона хеле фаъол нишон медихад. Каме пештар вай аз зиндагӣ дилсард ва барои иҷрои қореш шавқе надошт. Рамнатх инро эҳсос мекард ва аз хушҳолии ҳамсараш худ лаззат мебард. Ҳоло ӯ ва Ҷалпа ҳам гумон надоштанд, ки ин хурсандиҳо то кай идома меёбанд ва оё кофӣ бошанд. Он чӣ ташвишу беқарорҳои ғамангезе, ки доим дар оила афзоиш меёфт, дар

паси дар монд ва рӯзе ногумон вориди хона шуд. Ин маротиба имтиҳон аз он буд, ки оё ҳавасу хоҳиши зеварҳои ороишӣ доштан сарҳаде дорад, ё не? Хабарҳои зевархари чаноби Рамнатҳ дар маҳалла зуд паҳн мешавад ва зеварфурӯшони дигар низ талош мекунад, ки ба ин чаноби бовиқору пулдор чизе аз молашон фурӯшанд. Азбаски Рамнатҳ худнамоии сохтаро зиёд дӯст медошт, маҳз ҳамин одат ба сари ӯ мусибатҳо меовард. Касе гумон надошт, ки аз паси ин ҳама ҳашамати сохта дигар чизе мавҷуд надорад. Ҳамин тариқ, пас аз фурсате корманди як дӯкони зеварфурӯшӣ, молҳои худро ба хонаи Рамнатҳ меорад. Рамнатҳ бо сабаби надоштани маблағ намехост чизе харидорӣ кунад, лекин зеро таъсири якчанд суҳанони таърифу ситоиш нисбат ба ӯ аз ҷониби ин тоҷири шилқин Рам боз гирифтори қарз мешавад. Ин дафъа ба андозаи 700 рупия. Қалпа бошад, соҳиби як дастбанд ва як чуфт гӯшвори қиматбаҳо мешавад. Нависанда сахнаи харидорӣ ва боз ҳам хушҳолтар шудани Қалпаро бо чунин оҳанг тасвир кардааст, ки ҳаваси зеботару бештар доштани ҷавохирот боз бар андешаҳои дигар ғолиб меояд, аз ҷумла чи тавр маблағгузори кардани онҳо. Қалпа ҳамон Қалпае мебошад, ки бо ҳавасҳои кӯдаконаву завқи бештар доштани ҳар чӣ бештар зеварот, хеле бовафо ҳасту ҳанӯз бо ин одаташ хайрухуш накардааст. Ин ҷо Премчанд танҳо ҳаминро илова мекунад, ки агар худнамоии Рамнатҳ намешуд, ин хислат дар ӯ афзоиш намеёфт. Агар дар қалби зану шавҳар эҳсоси муҳаббати воқеӣ бештар ҷой медошт, онҳо ба сӯи нобуд кардани худ намерафтанд [175, с. 58]. Қалпа ба таври кофӣ зевари ороишӣ дошт ва дигар ҳоҷате намонда буд, ки дар хона нишаста рӯзҳоро бо маъюсӣ кӯтоҳ кунад. Ҳоло ӯ зеварҳои қиматбаҳоро пӯшида, худро оро дода, бо модаршӯяш ба меҳмонӣ мерафт. Метавонист ба тамошои филм ва сайру гашт барояд. Баъд аз он, ки нависанда Қалпаро аз зиндагӣ ва шавҳардорӣ дар қаноат мебинад, ба тасвири дигар сифатҳои ӯ мепардозад: “Овози ширини Қалпа мулоиму форам садо медод. Ҳамчун ҳамсуҳбат бо суҳанҳои сеҳрнокаш беҳамто буд. Вай дар миёни ҷамъияти занҳои маҳалла мисли малика маълум шуда буд. Бо омадани вай маҳфили занҳои маҳалла ҷон мегирифт” [175, с.59].

Дар идомаи ин тасвир адиб боз илова кардааст, ки Чалпа на танҳо бо ин сифатҳо ва бо зебоии худ, балки бештар бо он фарқ мекард, ки хеле сахӣ низ буд. Ҳар гуна хароҷоте, ки дар нишастҳову суҳбати занҳои маҳалла лозим мешуд, онро олиҳиматона ҳатман Чалпа пардохт мекард.

Ҳамин тариқ, мисле мебинем, Премчанд дар тасвири симо, тарзи суханронӣ ва амалҳои Чалпа образи занеро додааст, ки дар ҷомеа аз дигарон бо хислатҳои бештарини худ фарқ мекунад. Вай духтари деҳотӣ бошад ҳам, дар муҳити шаҳр (воқеаҳои роман дар шаҳри Оллоҳобод мегузаранд) зуд ҷойи худро ёфта, бо талаботи онҳо мувофиқ мешавад. Норасоӣ фақат ҳамин буд, ки вай забони англисиро намедонист. Дар замони ҳукумронии англисҳо барои дар ҷомеа эътибор пайдо кардан ва дар корхонаҳои давлатӣ соҳиби кори хуб шудан, донишҷӯи забони англисӣ хеле муҳим буд. Нависанда Чалпаро аз муҳит ва ҷорҷӯбаи хонаводагӣ ӯҳиста - ӯҳиста берун мекунад. Дар паҳлуи шавҳараш нишаста, дар толори синамо якҷоя филм тамошо мекарданд, на мисли дигар занҳое, ки аз шавҳарони худ ҷудо менишастанд. Дар кӯчаву боғҳои шаҳр бо чеҳраи кушода сайру гашт мекард. Шавҳараш ба ин ҳама монета намешуд, чунки фикри онро мекард, ки ҳамсараш зебост ва бисёр босалиқа либос мепӯшад. Пас чаро ин чеҳра ва қомати зеборо зеро ҷодар ва дар хона нигоҳ дорад. Аз паҳлуи дигар ин ишораи адиб ба он аст, ки Рамнатҳ аз анъанаи либоспӯшии маҳаллӣ дида, тарзи рафтору аз бар кардани либосҳои аврупоиро бештар меписандид. Ин ҷо Премчанд образи қаҳрамонҳои марказӣ - Рамнатҳ ва Чалпаро бо ҳамон навъе, ки ҳар ду талоши худнамоӣ доранд, тасвир мекунад ва мо интизори он мешавем, ки ҳамаи ин боз ҳамин тавр идома меёфта бошад? Оё дар дили онҳо андешаи қаноат кардан ва тарки тақлиди тарзи зиндагии аврупоӣ доштан пайдо мешуда бошад? Бефарво зистан ҷӣ маънӣ дошта бошад? Оё инро дарк мекарда бошанд? Премчанд ҳамчун зиёии пешқадам, ҳамчун муаллими забони англисӣ ва шахси ошно бо фарҳанги аврупоӣ маълум бошад ҳам, аз ҳиндустонӣ будани худ пушаймонӣ намекунад, баръакс аз ин дорони худ ҳамеша ифтихор мекард. Адиб ба анъанаҳои ватанӣ вафодор буданро дар асарҳои сершумори худ таъкид кардааст. То он ҷойе, ки мушоҳида кардем,

нависанда майлу хоҳиши мисли аврупоиён зистани Рамнатхро ёдовар шудааст. Зевардӯстии Чалпаро соф одати ҳамаи занҳо, алалхусус занҳои Ҳиндустон шуморида, дар роман маҳз инро нуқтаи муҳим зикр карда ҳавола накардаст, тавре ки аз ҷониби баъзе муҳаққиқон ишора шудааст [151, с.218].

Ҳоло худро нисбатан озод эҳсос кардани Чалпаро дар муқобили занҳои дигар, адиб ба зебоии ӯ ва маблағдориаш вобаста медонад. Лекин чунин оҳанг, ки ҳанӯз он образи мукаммале ки адиб офаридан меоҳад, ба ҳисоб намеравад. Яъне, ҳоло чараёни ташкилҳои образҳо идома ёфта истодааст, ки он ба завқи худнамоии аз дигарон фарқкунанда ва аз талоши бо зару зевар доро будан вобаста аст. Чалпа бар хилофи шавҳараш гоҳе ба худ меояду аз қарзи шавҳараш ёдовар мешавад ва меоҳад аз баъзе хараҷоти беҳуда худдорӣ кунад, вале шавҳар ҳар рӯз аз дирӯз бештар мафтунӣ ҷамоли беҳамтоӣ ӯ шуда, барои ӯ ҳар навъ тухфа хариданро на танҳо муносиб, балки заруру ҳатмӣ медонад. Ин ҳама бо андешаи он, ки агар зару зевари орошӣ, бо ғурур гаштану худнамоӣ кардан ва пӯшидани сарӣҳои зебову (“сарӣ” – як навъ либоси миллии занҳои ҳинду) соатҳои хушсифат дар давраи ҷавонӣ набошанд, пас дар пиронсолӣ онҳо ба кӣ лозим меоянд? Чалпа бо ҳамон олиҳимматӣ ва ҳусну ширинсухание ки дорад, зуд дар дили дигар занҳо ҷой меёфт бо онҳо дӯст мешуд. Барои ҳамин занҳои дигар, аз ҷумла занҳои ашрофзодаҳо Чалпаро ба хонаҳояшон ба меҳмонӣ даъват мекарданд. Ин ба Чалпа хуш меомад. Рамнатҳ низ ифтихор аз он дошт, ки ҳамсараш лоиқ ба ҷамъияти олинасабҳо шудааст. Барои он ки Чалпа дар меҳмонӣ на камтар аз дигарон сару либоси хуб дошта бошад, барояш соат, як ҷуфт кафши зебо ва сарии қиматбаҳо мехарад. Чалпа, ки аз шавҳараш дида бештар дар фикри қарзҳои ӯ буд, аз шавҳарашро илтиҷо мекунад, ки онҳоро ба дуқон баргардонад. Вақте дар ин ҳусус байни онҳо баҳс мешавад, маълум мегардад, ки зан оқилонаву боандеша суҳан меронад. Рамнатҳ мафтунӣ ҷамоли ёри худ шуда, ҳеҷ ғаме надорад, ки аввал бояд аз қарзҳои пешина озод шавад ва баъдан чизи нав бихарад. Эътирози Чалпа бошад ин ҷо муваққатист. Бо андак суҳанпардозӣ шавҳараш собит мекунад, ки дар меҳмонӣ меҳмон бояд бо намуди зоҳириаш ба мизбону дигар меҳмонҳо таъсироти хотирмоне гузорад.

Дар воқеъ, агар Премчанд дар арафай ба меҳмонӣ рафтан рафтор ва симову амали Чалпаро дигар мекард, зуд сифати сунъӣ гирифтани образ ошкор мешуд. Барои нависанда дар зиндагӣ ба намоишкорӣ роҳ додани ашрофзодаҳо равшан маълум буд. Акнун адиб қаҳрамони худро на дар як гӯшаи ноаёни хонаи танг бо шахсони қаноатпеша, балки дар ҷамъияте диданӣ мешавад, ки дар он ҷо ба сифатҳои ботинии инсон камтар ва ба он чизе, ки ба зоҳир мансуб аст, бештар баҳо ва эътибор медиҳанд: “Бегоҳӣ Чалпа сарии нав ва кафшҳои навро пӯшида, соати навро низ ба дасташ басту барои дидани худ ба назди оина рафт. Дар чеҳрааш табассуми хушҳолӣ ҷой дошт. Дар қалбаш бошад эҳсоси ғурур хувайдо буд. Субҳи пагоҳӣ вай дар ҳақиқат тухфаҳои нав харидаи шавҳараширо баргардонидан мехост, акнун баъд аз ин қадар зебой, ба ҳеч вачҳ дигар ин корро кардан намехост” [175, с.62].

Муҳаққиқоне, ки оид ба романи “Қамомад” назари андеша кардаанд, инчунин ёдовар шудаанд, ки дар масъалаи ба хиёнат даст задани Рамнатҳ гуноҳи Чалпа низ ба назар мерасад. Агар Рамнатҳ хислати сустиродагӣ намедошт ва аз худнамоӣ дур канораҷӯӣ мекард, шояд ҳарду гирифтори мушкилиҳо намешуданд. Маҷрои зиндагиашон пур аз монеаҳо намешуд. Чунин ба назар чунин мерасад, ки Рамнатҳ ва Чалпа худро гирифтори мушкилиҳо кардан намехостанд. Аммо шояд бетачрибагӣ онҳоро ба ин роҳ бурда бошад. Рамнатҳ ва Чалпа ягона ҷуфте нестанд, ки дар дил чунин ҳавасҳо дошта бошанд. Мисли онҳо дар ҷомеа бисёр дида мешаванд. Нависанда моҳияти зиндагии намояндагони буржуазияи майдаи Ҳиндустони мустамликавиरो дар мисоли Рамнатҳу ҳамсари вай Чалпай зебо нишон додааст. Адиб ҳанӯз хислатҳои қаҳрамонҳои асараширо таҳсин ва ё танқид намекунад. Ҳамаи ин, хусусан рафтору кирдори онҳо ба як вақти муайян гузошта шудааст. Дар чараёни образфарӣ нависанда талош карда истодааст, ки образи Чалпаро дар маркази диққати худ нигоҳ дорад ва мукамал кардани онро қатъ накунад. Ин ҷо боз ҳам суҳан аз ҳусни беҳамтои Чалпа меравад. Вақте ки Чалпа бо даъвати Ратан ном ҳамсари вакили номии шаҳр меҳмони хонадони онҳо мешавад, Премчанд ин мавридро қуллай доништа, ҳусну ҷамоли ҳар ду занро ба қалам

медихад. Пас аз тасвири симои Ратан, ки вай ҳам як зани зебо аст, адиб Чалпаи соҳибчамолро дар паҳлуи Ратан чунин ба қалам додааст: “Дар муқоиса бо Ратан, Чалпа дар паҳлуи гули офтобпараст, мисли гули ёсуман буд” [175, с. 63].

Дар воқеъ, ин ҳамон мавриде мебошад, ки нависанда тасвири симои Чалпаро хеле ҷолиб инъикос кардааст. Маҳз дар ҳамин лаҳзаҳо метавон суоле кард, ки оё амалҳои имрӯз ва фардои ин зан бо ҳамон ҳусне, ки насибаш гаштааст, магар ягон алоқамандие дошта бошад? Аммо Чалпа ба ҳеҷ кори ношоистае даст назадааст, ки эътибори зебоии ӯро кам карда тавонад. Интизории адиб дар он аст, ки Чалпа ягон амали шоистаеро анҷом хоҳад дод, ки ба хотири он шоистаи таҳсине бошад, ки аз тасвири хусусиятҳои ҳусндорӣ болотар бошад?

Тавре таъкид шуд, қаҳрамони марказии романи “Қамомад” ҷавони худнамо Рамнатҳ мебошад ва Премчанд диққати бештарро маҳз ба ҳамин образ додааст. ба ҳар амале ки ӯ даст мезанад, маҳз ба хотири болидагии ҳамсараш мекунад ва инҷо ҳоло адиб Рамнатҳро танқид накардааст. Рӯзе Рамнатҳ бо хоҳиши Чалпа, Ратан ва ҳамсари ӯро ба хона меҳмонӣ даъват мекунад, вале Ратан худ танҳо меояд. Шавҳари Ратан дар муқобили зани ҷавонаш як марди солхӯрдаву бемор аст. Маҳз ҳамин рафту омад ва шиносоии наздик ба он оварда мерасонад, ки Ратан мехоҳад ба воситаи Рамнатҳ дастбанди тиллоӣ фармояд, ки ба мисли дастбанди Чалпа бошад. Ратан ба андозаи 600 рупия маблағи дастбанро медихад. Азбаски Рамнатҳ ҳашт моҳ боз қарзи аз Гангу дошташро пардохт накарда буд, маблағи додаи Ратанро барои қарзи пешинаи худ сарф мекунад. Рамнатҳ гумон дошт, ки ба ин восита боз ба тариқи насия барои Ратан дастбанд мефармояд, вале Гангу, ки хислати Рамнатҳро хуб медонист, ба ин амал розӣ намешавад. Ҳамин тавр, Рамнатҳ наметавонад аз вазъияти ногувори пайиҳам омада раҳо ёбад ва ӯ маҷбур мешавад, ки ба зеварҳои ҳамсараш рӯ орад. Албатта Рамнатҳ аз кардаи худ изҳори пушаймонӣ мекунад, ки ба Ратан ваъдаи фармоиши дастбанд кардааст. Ҳамин тариқ, Чалпа шарикӣ ҳамаи амалҳои ношоистаи шавҳараш мешавад. Вақт зиёд мегузарад, аммо Рамнатҳ қарзхоро пардохт карда наметавонад. Кор ба ҷое мерасад, ки

зеварфурӯшон ўро ба суд медиҳанд. Акнун аз қарздор будани Рамнатҳ ҳам падар хабар меёбаду ҳам ҳамсараш Қалпа. Лекин онҳо ҳанӯз намедонанд, ки Рамнатҳ маблағи якрӯзаи андози корхонаро ҳам ба хазинаи давлат насупорида, бар ивази он пули Ратанро бармегардонад ва аз ҷойи кори расмӣ низ қарздор мешавад. Рама гирифтори чунин мушкилоти нанговаре мегардад, ки аз он ягон навъ роҳи халосӣ намеёбад. Акнун вай дар назди ду зеварфурӯш ва Ратан - зани вакили номӣ гунаҳгору шармсор шудааст. Ҳатто ба марг розӣ мешавад ва аз Худо гирифтани ҷонашро талаб мекунад. Рамнатҳ борҳо аз корҳои кардааш пушаймон мешавад, вале ҳолати пушаймонӣ вазъияти ба амал омадаро дигар карда наметавонад. Ў афсӯс меҳӯрад, ки чаро ҳамаи воқеиятро ба Қалпа, ҳамсари меҳрубоне, ки ўро бисёр дӯст медорад то имрӯз пинҳон нигоҳ дошта, нагуфтааст. Вақте ки Қалпа аз ин бохабар мешавад, садҳо эҳсоси пушаймонӣ мекашад, ки чаро пулҳои шавҳарашро беҳуда сарф кардааст. Агар ў мефаҳмид, ки моҳҳо гузаштаасту шавҳараш як зарра ҳам қарзхоро кам накардааст, ҳаваси ягон навъ ҷавоҳирот намекард. Қалпа ҳеҷ тахмин карда наметавонист, ки Рамнатҳ нисбат ба ҳамсараш дуруғ гуфтанро раво мебинаду ба амалҳои махфӣ даст мезанад. Ҳамаи инро адиб аз забони қаҳрамонзани худ - Қалпа баён мекунад. Баёни Қалпа чун монолог садо додааст. Монологи худро Қалпа ин тавр анҷом бахшидааст: “Акнун бо мо чӣ мешуда бошад? Агар дар суд моро на ҳафтсад рупия, балки ҳазор рупия супориданамон лозим ояд..., пас чӣ мешавад? Ман аз кучо медонистам, ки ту маро фиреб медиҳӣ! Ман он зане нестам, ки аз ту барои зару зевар ва сару либос маблағ рӯёнам. Агар ту хушбахт ва хушҳол бошӣ ё гирифтори бадбахтиҳо шуда бошӣ доништа мон, ки ман ҳамеша дар канорат ҳастам. Вақте ба сари ту бадбахтӣ ё мушкилие ояд, ман хатман ба кӯмаки ту мерасам” [175, с. 93].

Ба хоҳири тасвир кардани дигар паҳлуҳои ҳислат ва амалҳои Қалпа, Премчанд ўро бо фиребу дурӯғгӯиҳои шавҳараш ва беандеша бунёд кардани мочароҳои нави ў рӯ ба рӯ мекунад. То ин дам Қалпа мафтунӣ муҳаббати шавҳар ва хушҳолиҳои худ шуда, ҳанӯз намедонад, ки гирифтори кадом ҳаводиси зиёновар шудааст. Тағйир ёфтани ҳислати Қалпа аз ҳамин ошкор

шудани фаъолияти номуносиби шавҳараш оғоз мегирад. Дар ҳар вазъият дар паҳлуи шавҳар будан, ба вай кумак расондан иброи шавқи хушку холи нест. Нависанда ҳар чи қадар очизиву нотавонии Нирмаларо дар романи “Нирмала” тасвир карда бошад, ҳамон қадар часуру қавиирода будани Ҷалпаро дар романи “Камомад” нишон медиҳад. Ҷалпа ҳамон дусад рупияе, ки ҷамъ карда буд, ба шавҳараш медиҳад ва умед дорад, ки Рамнатҳ шояд дигар ба хатогихо роҳ надиҳад. Вале Рамнатҳ ба хотири он, ки бояд боз сесад рупияи дигар пайдо карда, пули корхонаро супорад, боз чандин дурӯғҳои дигар мегӯяд. Ҷамкораш Рамеш дар пайдо кардани боз сесад рупия ба ӯ кӯмак расонда, таъкид мекунад, ки агар онро пас аз се рӯз барнагардонад, дастонашро барои завлона (hathkariyan) омода созад [175, с.95].

Талошҳои Рамнатҳ барои ёфтани сесад рупия бенатича мемонанд ва дар гӯш танҳо садои завлона эҳсос мешавад. Ба дучархааш нишаста роҳ мерафт ва фикр мекард, ки агар ҳамин ҳоло як мори захрнок ӯро неш зада кушад, ин беҳтар мешавад. Лекин боз ба андеша меравад, ки баъдан камомад ошкор мешавад ва боз шармсор мегардад. Ӯ ба хулосае меояд, ки ҳамаи камомади кардаашро ба ҳамсараш гуфта диҳад ва зевароти ӯро гирифта бар ивази маблағҳое, ки аз корхона ситондааст, пурра пардохт намояд. Лекин боз аз ин нияташ даст кашида, дар нақшаи дуздидани зеварҳои ҳамсараш мешавад. Шабона ҳангоми даст задан ба чунин амал ӯ ба чехраи Ҷалпаи хобида, ки ифодагари муҳаббати ҳақиқиву пок мебошад, лаҳзае нигариста меандешад, ки ҳамсараш ба ин хонадон омада, ғайр аз ғаму андуҳ чиро медида бошад? Дар асл тавачҷуҳи нависанда дар асар бештар ба тарафи Ҷалпа доимӣ аст. Аз тариқи андешаҳои Рамнатҳ ҳам, Премчанд нисбат ба Ҷалпа эҳсоси дилсӯзӣ дорад, зеро дар хислату амалҳои ӯ покии вичдон ва талоши накӯкорихоро мушоҳида мекунад. Бо андак ишора адиб равшан нишон медиҳад, ки Рамнатҳ банди ҷӣ андешаву амал аст. Чун мебинад, ки ҳамсараш Ҷалпа хоб аст, бо нияти рабудани ҷавоҳирот оҳиста аз паҳлуи ӯ канор меистад, лекин аз тарси он ки ӯ бедор мешавад, боз баргашта паҳлуи ҳамсараш ҷой мегирад. Ҷалпа бедор шуда

мегӯяд: “Ман як шахси муқаддасро дар хоб дидам, ки ба ман мегуфт: “Чӣ тухфа меҳохӣ, бигӯ, ба ту тақдим мекунам”.

Барои пурратар муайян кардани хислати ҳар ду қаҳрамон, дар зер муколамаи зану шавҳарро меорем, ки хеле муҳим аст:

Рама табассумкунон гуфт: – Ту аз вай чӣ тухфаро талаб кардан мехостӣ?

– Он чизеро, ки дилам меҳаҳад. Ин ба ту чӣ дахл дорад? Гуфт дар ҷавоб Чалпа.

– Не, бигӯ. Шояд ту орзуи сарвати зиёд доштанро мехостӣ?

– Шояд пулу сарватро ту ниҳоят чизи бузург ҳисоб мекуни? Лекин ман чунин намеҳисобам.

– Бале, ман ҳамин тавр меҳисобам. Ин аз он беҳтар аст. Дар нодорӣ зистан ҳеҷ хушбахтиро надорад. Мурдан беҳтар аст. Мабодо рӯзе шаваду ман бо Худое рӯ ба рӯ ва ё ӯро дар хоб бинам, аз ӯ фақат рупияи зиёд талаб мекунам” [175, с.101].

Тавре болотар ишора кардем, Премчанд бо андак тасвир кардан, симои аслии ҳар ду қаҳрамонро нишон медиҳад. Дар давоми ин муколама шавҳар ба ҳамсараш боз мегӯяд: “Ту албатта, зеварҳои зебои ороишӣ мехостӣ. Ҳамин тавр не? Зан дар ҷавоб мегӯяд: Не, иштибоҳ кардӣ. Ман зевар талаб кардан намеҳостам. Барои зан дӯстдории шавҳар кифоя аст [175, с.102].

Ҳамин тариқ, ҳарчанд Чалпа зеварҳои ороширо дӯст медорад, аммо дар ҷойи аввал муҳаббати шавҳарро тухфаи қиматтарин меҳисобад ва бетаассуф аз дигар тухфаҳо даст мекашад. Тавре адабиётшиноси Ҳинд Вишванатх Прасад Тиварӣ зикр кардааст: “Чалпа зане мебошад, ки зиндагиашро мутобиқи вазъи хонаводагӣ ба роҳ мемонад. Ӯ чунин мешуморад, ки агар вазъи имрӯзи зиндагӣ барои хушрӯзӣ гуворо бошад, пас бояд роҳату осуда зиндагӣ кард ва агар аз азияту ранҷ иборат бошад, пас бо сарфарорӣ дар гуруснагиву нодорӣ ҳам фориғбол зистан мумкин аст. Чалпа дар зиндагӣ шарики хушбахтӣ ва бадбахтиҳои шавҳараш аст” [173, с.150].

Дар асл Премчанд хислати ин занро ҳамон тавре тасвир кардааст, ки дар давоми зиндагии ӯ мушоҳида мешавад. Бо сабаби азияти вичдон Рамнатх

вазъияти ногувори худро ба ҳамсараш кушоду равшан гуфта наметавонад. Ў барои пур кардани камомади ҷойи кораш зевароти ҳамсарашро фурӯхтани мешавад, аммо барои иҷрои ин амали ноҷавонмардонаи худ ҷуръат накарда, ба ҳамсараш номае менависад, ки дар он ба ҳолати ногувор гирифта буданаш баён шудааст. Ҳамин ки бо Ҷалпа рӯ ба рӯ мешавад, ҳатто ҷуръати додани мактубро ҳам намекунад. Ҳамин тариқ, Ҷалпа номаро тасодуфан аз кисаи Рамнатҳ пайдо мекунад. Чун Рамнатҳ мебинад, ки Ҷалпа номаро нохонда ба ӯ додан намехоҳад, ҳамсарашро ба ҳоли худ гузошта, роҳи гурезро пеш мегирад. Вай бе пулу мол то вокзали роҳи оҳан расида, ба қаторай ба шаҳри Калкутта равона буда, савор мешавад ва тарки Оллоҳобод мекунад. Ҳангоми дар қатора роҳкиро талаб кардани нозири роҳ ҳамсафари мӯйсафед пайдо мешавад, ки ҳам маблағи чиптаи Рамнатҳро медиҳаду ҳам барои зистан ӯро ба хонааш даъват мекунад.

Ин ҷо нависанда Рамнатҳи аз хона фирор кардари, дар қаторай роҳи Оллоҳободу Калкутта як тараф гузошта, ба тасвири образи Ҷалпа, ки ба ташвишҳои ногаҳонӣ гирифта шудааст, машғул мешавад. Ҷалпа ҳамон замон ба ҷустуҷӯи шавҳараш мебарояд. Вай камомади шавҳарро бо ноилоҷ арзон фурӯхтани гарданбанди тиллоии худ пур мекунад. Дӯст ва ҳамкори Рамнатҳ – Рамеш аз ин рафтори олиҳиматонаи Ҷалпа дар ҳайрат шуда, амали ӯро ба кирдори олиҳаҳо баробар медонад. То ин вақт нависанда танҳо чанд лаҳзае ба мукамалсозии образи Рамнатҳ машғул шуда бошад, акнун ба тасвири сифатҳои Ҷалпа мепардозад ва онро чунон ба қалам медиҳад, ки дар назари хонанда гӯё як персонажи дигар бо хислатҳои нав намоён мешавад. Ҷалпа ҳамчун зани содику ғамхор ба шавҳар сазовори таҳсину офарин аст. Ў худро сарзаниш мекунад, ки чаро беандешагӣ карда, зару зевар гуфта, фаромӯш кардааст, ки ин амалҳои шавҳар нҷоми хуб надоранд. Дар гирифтори камомад шудани шавҳар ӯ худро гунаҳгор дониста, мегӯяд: “Маҳз ман гунаҳгорам” [175, с.109]. Ҷалпа афсӯс мехӯрад, ки чаро фақат дар бораи хушҳолӣ ва ҳавасҳои худ фикр кардааст. Ҳоло Рамнатҳ ғайб задааст. Кӣ медонад ӯ дар кучост? Ба касе маълум нест. Бар замми ҳамаи ин ноумедиҳо Ҷалпа маъюсу

нотавон намебошад, балки омода аст бочуръату далерона ҳар чӣ зудтар Рамнатхро пайдо кунаду нагузорад, ки ӯ ба иштибоҳоти дигар роҳ диҳад.

Тавре муълум аст, Премчанд нависандаи реалист буд. Барои ҳамин ҳам офарандаи адабиёти бадеӣ бошад ҳам, ин хусусияти хоси эҷодиёти худро фаромӯш намекард. Ӯ тавонистааст фаъолияти Қалпаро вобаста ба воқеаи рӯйдода боварибахш тасвир намояд. Якбора ғайб задани Рамнатҳ даҳҳо тахминҳоро миёни мардум ба вучуд меорад. Аз чумла, чанде гумон мекунанд, ки вай илоҷи дигари пур қардани камоматро наёфта, худкушӣ кардааст. Падару модари Рамнатҳ дар ин воқеа Қалпаро гунаҳгор меҳисобанд, ки агар орзуҳои ин зан кам мешуд, қор то ин сарҳад намерасид. Танҳо Рамеш дӯсти Рамнатҳ чунин намеандешид. Вай Қалпаро таҳсин гуфта, нисбат ба ҷасораташ дар ҳайрат буду аҳсан мехонд. Премчанд ҷасорати Қалпаро тавре тасвир кардааст, ки якчандлаҳзагӣ нанамояд. Зеварфурӯшоне, ки Рамнатҳ аз онҳо қарздор буд, маблағи қарзро аз Даянатҳ - падари Рамнатҳ талаб мекунанд. Даянатҳ кам бошад ҳам бо меҳнати ҳалол маблағ меёфт ва заррае барои эҳтиёт пул надошт, ки камомати писарро пӯшонад. Барои ҳамин Даянатҳ ба онҳо маслиҳат медиҳад, ки ба назди Қалпа раванд, чунки маҳз ӯро гунаҳгор меҳисобиданд. Чун Қалпа ин суҳанҳоро аз забони худӣ падаршӯяш – Даянатҳ мешунавад, бар хилофи интизории ӯ мегӯяд: “- Дуруст, онҳоро рост ба назди ман фиристед. Ман ҳисоби қарзро бо онҳо баробар мекунам” [175, с.113]. Пас аз муддате Ратна омада дастпонаи Қалпаро харидор мешавад ва ба ӯ чорсад рупия медиҳад. Қалпа сад рупияе ки дорад, болои он пулҳо гузошта ба Даянатҳ медиҳад, ки вай аз паси қарзи Рамнатҳ шавад. Дар ҳамин лаҳзаи кӯтоҳи суҳбати Қалпа бо падаршӯяш, Премчанд боз як саҳифаи дигари хислати қаҳрамони худро, ки пештар барои атрофиён, аз чумла Даянатҳ ниҳон буд, мекушояд. Даянатҳ ҳеҷ гумон надошт, ки келини зеварпарасташ барои содир қардани чунин ҳиммати баланд омода аст. Он муколама, ки андешаи Даянатхро нисбат ба келинаш дигар мекунад, ин тавр сурат гирифтааст: “Пас аз андаке Қалпа аз сандуқча панҷсад рупия гирифта, назди Даянатҳ рафта гуфт:

– Ин пулхоро гиред ва ба Нараяндас фиристед. Қарзи боқимондаро ҳам ба зудӣ хоҳам дод.

– Даянатҳ ботааччуб гуфт: – Ту ин маблағро аз кучо пайдо кардӣ? Дастпонаи худро ба Ратан фурӯхтам, ҷавоб дод ӯ.

– Даянатҳ ҳайратомез ба келинаш нигоҳ кард” [175, с.120].

Бо умеди аз Рамнатҳ хабаре пайдо кардан, дар яке аз рӯзномаҳои бонуфузи Оллоҳобод эълон дода мешавад, ки агар касе аз Рамнатҳ хабаре расонад, панҷсад рупия мукофот хоҳад гирифт. Аз байн як моҳ мегузарад, аммо ин натиҷае намедиҳад. Ҳоли табоҳи Ҷалпаро тасвир намуда, адиб бо чунин суханҳо чамъбаст мекунад: “Ғаму андӯхи зиёд рӯз то рӯз Ҷалпаро парешон мекард” [175, с.121]. Вазъи духтарашро шунида, падараш Диндаял омада ӯро ба хона бурданӣ мешавад. Ҷалпа рад мекунад. Инкор кардани ӯро ду сабаби қиддӣ ҳаст. Яке - вай умед дорад, ки Рамнатҳ зинда аст ва рӯзе ба хона бармегардад. Сабаби дигар ин аст, ки оё ӯ метавонад падару модари пиронсоли шавҳарашро дар чунин вазъияти вазнини хонаводагӣ гузошта, баромада равад? Ин хислати духтар барои қаҳрамони Премчанд лаҳзаҳои тағйирёбии андеша ва кирдор аст. Ҷалпа он чӣ то имрӯз эҳсос мекард, ҳамааш паси сар шудааст, фақат эҳтирому муҳаббати воқеие, ки нисбат ба шавҳараш дорад, боқӣ мондааст. Ҷалпа банди чунин фикр аст, ки чӣ бояд кард? Чӣ коре анҷом диҳад, ки аз азияти вичдон озод шавад ҳам бозгашти шавҳараш имконпазир гардад. Ӯ боварӣ дорад, ки Рамнатҳ зинда аст ва монеаи баргаштани ӯ камомату азияти шармандагӣ шудааст. Дар чунин мавридҳои душвору сангин Премчанд вафодорӣ ба шавҳар ва қабириродагӣ ки хоси табиати занони ҳинду мебошад, ба қалам додааст. Ҷалпа ба хулосае меояд, ки ҳамаи он зевароте, ки Рамнатҳ бе меҳнати миёншикан, яъне ба воситаи ришвахӯрӣ барои ӯ харидааст, бурда ба дарё мепартояд. Ҳатто зораву таваллои Ратан, дугонаи азизаш ҳам сади роҳи ӯ шуда наметавонад. Ин амалро ҳамроҳи Ратан ба анҷом расонда ин қадар хушҳол мешавад, ки гӯё шонааш аз бори сангине озод шуда бошад. Акнун вай ният дорад зиндагии дигарро оғоз намояд. Зиндагӣ, ки дар он ҳама чиз бо меҳнати ҳалол дастрас мешавад. Зиндагӣ, ки хорич аз худбиниву намоишҳои беҳуда

аст. Лекин ин ҳама ҳанӯз дар нақша аст. Муҳимтарин коре, ки бояд бо талошу сарбаландӣ ба анҷом расонад, ин ҷустуҷӯ ва пайдо кардани шавҳари азизаш Рамнатҳ мебошад. Дар ҳолате, ки Ҷалпа дар пайи иҷрои нақшаи аввалиндараҷаи худ мешавад, Рамнатҳ дар шаҳри Калкутта дар хонаи пирамард Девидин пинҳон шуда зиндагӣ мекунад ва айни ҳол дар ҷустуҷӯи кор аст. Гарчанде аз рӯзномаҳо огоҳ мешавад, ки дар Оллоҳобод дар мунсиполитет, яъне дар ҷои кораш, аллакай камоматро пӯшондаанд ва ӯ метавонад боз ба Оллоҳобод баргардад, вале ӯ гумон мекунад, ки шояд ин ҳамааш фиреби политсия бошад ва ӯро баробари бозгашт ҳатман зиндонӣ мекунад. Премчанд баробари аз бочуръатии Ҷалпа сухан гуфтан, беиродагии Раманатҳро низ зикр мекунад. Ин худ як навъ услуби образофарии адиб аст, ки барои дурусттар фаҳмондани ҳадафи муайяне ба кор меравад. Ҳамин тариқ, Рамнатҳ боз дар шаҳри Калкутта дар хонаи Девидин мемонад. Аммо дар Оллоҳобод Ҷалпа кӯшиш дорад дар паҳлуи падар ва модари Рамнатҳ бошад ва умед дорад, ки имрӯз ё фардо аз Рамнатҳ ҳатман хабаре мерасад. Ӯ ба сайру гашт ҳам намеравад. Ҳатто ба хонаи падари худ рафта, муддате он ҷо моданро муносиб намебинад. Гоҳ-гоҳе Ратан назди ӯ меояд ва ҳар ду дугона оид ба тақдирӣ худ қисса мекунанду бо ин васила якдигарро тасаллӣ медиҳанд. Дар вақти яке аз чунин суҳбатҳо, ки пеш аз ба Калкутта сафар кардани Ратану шавҳараш ҷой дорад, Премчанд бо тасвири кутӯҳе вафодориву ҷоннисории Ратан, яъне боз як зани дигарро гӯшрас намуда, хислати нотакрору ибратбахши зани ҳиндури бори дигар ёдовар мешавад. Шавҳари Ратан адвокати номдор, ки аз Ратан аз лиҳози синну сол хеле калон аст, азияти беморӣ мекашад. Ҳоло ӯро Ратан барои табобат ба Калкутта бурда истодааст. Ратан дар омади гап мегӯяд: “Агар касе ба ман гӯяд, ки “Агар ту ҷонатро дарег надошта, ҷонфидой кунӣ шавҳарат шифо меёбад”, ман бе шубҳа розӣ мешудам” [175, с.146].

Дар ин тасвири кӯтоҳ адиб на танҳо образи боз як зани дар оини шавҳардорӣ хислати намунавӣ доштаро ба қалам додааст, ки аз як ҷониб ҳамин тавр ҳам ҳаст, вале ин ҷо боз дигар даъвои адиб низ пӯшида намемонад, ки ирода ва матонати ба шавҳар содиқ будани Ҷалпа, ки ба дигарон, аз ҷумла ба

Ратан аллакай таъсир расондааст, равшантар эҳсос шавад. Дар назари аввал Премчанд симои қаҳрамони худро чунон ногумон баён месозад, ки агар хонанда закӣ ва бомулоҳиза набошад, онро зуд эҳсос намекунад. Агар ин усули образофарии адиб дар оянда вусъати худро ёбад, пас барои дарки он хонандаро мебояд, бештар ба он тавачҷуҳ кунад. Мисоли зер далели ин гуфтаҳо шуда метавонад, ки дар як чумла ифода ёфтааст: - “Пас аз чанд лаҳза Ратан бо чашмони пур аз ашк ва ҳамзамон гирифтори эҳсоси хушбахтӣ бо Ҷалпа видоъ кард” [175, с.148].

Дар як вақт якбора ашк рехтан, эҳсоси хурсандӣ нишон додан, ҳар навъе набошад ҳам, нишони бо тарзи фишурда маҳорати образофарӣ ҳасту ҳам ҳамон хислатест, ки он дар симои ҳамаи занон мавҷуд аст. Аммо на ҳар адиб онро кашф карда метавонад. Ин аст ҳунари волои образофарии Премчанд. Бо ин васила адиб ҳар як персонажи асарро бо обу ранги бадеӣ ниҳоят зинда ва воқеӣ тасвир кардааст.

Ҳамин тариқ, вақте ки Ҷалпа дар интизори хабаре аз шавҳараш аст, ҳамон вақт Рамнатҳ тасодуфан ба дасти политсия меафтад. Ӯ ноилоҷ таърихи камомад ва пинҳонӣ фирор кардани худро аз Оллоҳобод ба корманди политсия нақл мекунад. Политсияи Калкутта бо политсияи шаҳри Оллоҳобод дар тамос мешавад ва маълум мекунад, ки Рамнатҳ ба ҳеҷ камомаде роҳ надодааст, яъне аз ӯ пуштибонӣ мекунанд. Зеро ҳамон вақт барои политсияи Оллоҳобод як шоҳиди гӯё расмӣ (аммо қалбакӣ) лозим буд. Онҳо ба Рамнатҳ асли воқеаро нагуфта, ӯро гунаҳгор ҳисобида, ба ӯ пешниҳод мекунанд, ки агар дар яке аз мурофияҳои судии дар пеш истода шоҳиди гӯё расмӣ шавад, гуноҳашро авф мекунанд ва ӯро ҳатто дар политсия ба кор мегиранд. Ин пешниҳод ба Рамнатҳи сустиродаву тарсу мақбул меояд ва иҷрои ин амали нопокро ба ӯҳда мегирад. Дар мурофияи судӣ Рамнатҳ муддати се рӯз иштирок карда, бо хоҳиши кормандони вазифадори политсия бардурӯғ шоҳидӣ медиҳад, ки мутобиқи он бояд якчанд нафари бегуноҳ бо тухмат гунаҳгор ҳисобида шуда, ҳукми қатл гиранд ва чанд каси дигар зиндонӣ шаванд. Дар пеш боз суди шаҳрвандӣ аст. Дар он ҳам Рамнатҳ бояд ҳамин тавр нақши шоҳидро иҷро

намояд. Дар ин байн Чалпа ҷойи зисти Рамнатхро маълум мекунад ва бо даъвати Девидин дар хонаи ин марди сахӣ, ки Рамнатхро чун писари худ меҳисобид, ҷой мегирад. Чалпа ба воситаи нома ба Рамнатх хабар медиҳад, ки дар Оллоҳобод, ки ҳоло шавҳараш онҷо пинҳон аст, муқобили ӯ ягон парвандаи ҷинои кушода нашудаанд ва ӯ метавонад ба хона, яъне ба Қалкутта баргардад. Пас аз гирифтани ин мактуб ва ошно шудан бо матни он, Рама шабона пинҳонӣ ба хонаи Девидин меояд. Адиб лаҳзаи вохӯрии зану шавҳарро чунон тасвир кардааст, ки ин ҳам боз як нуқтаи дигар дар симои Чалпа намоён мешавад: - “Чашмони Чалпа ҳеҷ гоҳ ин қадар шодиву хурсандиро надида буданд. Ҳатто вучудааш ин гуна эҳсоси хушбахтиро эҳсос накарда буд. Рухсораҳояш ҷило намедоданд. Қалбаш ҳеҷ гоҳ бо ин қадар муҳаббати ҳаловатбахш дар тапидан набуд. Имрӯз талошҳои ӯ натиҷа додаанд” [175, с.199].

Суҳбати Рама бо Чалпа дар аз ин вохӯрӣ зиёд тӯл мекашад. Дар ҷараёни суҳбат Чалпа шавҳарашро қонеъ мекунонад, ки дар муруфияи шаҳрвандӣ ҳақиқатро гӯяд ва аз суҳанҳои пештар иброз доштааш, ки зери фишори политсия баён шудаанд, даст кашад. Илова бар ин, ба Рама маълум мегардад, ки раиси суди шаҳрвандӣ шахси оқилу поквичдон, ҳақиқатчӯ ва адолатхоҳ мебошад. Суҳбати зану шавҳар ин як мавриди дигарест, ки барои боз ҳам мукамал кардани образи ин зан, нависанда фурсат ҷудо кардааст. Адиб ворида фикру андешаҳои Чалпа мешавад. Чалпа аз шоҳиди қалбакӣ шудани шавҳараш аллақай огоҳ буд. Ӯ хуб медонист, ки ин гуна шоҳидон одамони бегуноҳро ба зери дору ба кунҷи зиндон мебаранд ва тамоми ҷомеа ба онҳо лаънат мехонанду нафрат доранд. Политсияи вичдонфурӯш, ки барои манфиати худ ба чунин амалҳои разилон даст мезанаду шоҳидони қалбакиро истифода мебарад, аз ҷониби мардум ҳатман нафрат хонда мешавад. Шоҳиди қалбакӣ ҳамон нафаре мешавад, ки тарсу, разил, нобакор ва нокас бошад. Ин гуна афродро ҳам одамони бовичдон маҳкум мекунанду ҳам ашхоси роҳзан. Чалпа хулоса мекунад, ки Рамнатх аз тарси он, ки зиндонӣ мешавад ба худ гирифтани номи разилу сифларо муносиб дидааст. Акнун қаҳрамони Премчанд як духтари зеварпарасту ошиқи сайру тамошо набуда, балки занест қавӣиродаву бовафо,

ки аз бисёр носозгориҳои дар ҷомеа ҷойдошта бохабар аст. Ҷалпа мисли Нирмала (қаҳрамони марказии романи “Нирмала”) гӯшаи танҳоиро интихоб накарда оид ба тақдири талхаш хомӯш ашк намерезад. Ӯ худро очизу нотавон надоништа, сарфарорӣ намекунад. Акнун вай зани далеру тавоно аст, ки пайваста дар андешаи аз беиззатӣ озод кардани шавҳараш аст. Премчанд қаҳрамонзани худро чунон ба қалам додааст, ки ӯ аз ҳар гуна разиливу дурӯягӣ дур аст, яъне чунин хислатҳо дар амалу кирдори Ҷалпа ба назар намерасанд. Айни замон дар ин вазъияти ба амалномада вай аз Рамнатҳ на меранҷаду на ба ӯ нафрат мекунад. Ягона ҳадафи ӯ наҷот додани шавҳараш мебошад. Ҷалпа иштибоҳоти худро фаҳмида, афсӯс мекунад, ки дар вақташ оташи ҳавасҳои худро хомӯш карда натавонистааст. Ӯ боре ҳам аз шавҳар напурсидааст, ки маоши моҳонаи ӯ ҳамагӣ сӣ рупия ҳасту маблағи аз ин беш аз куҷо меоянд. Ҷалпа бо як азму иродаи қавӣ қасам ёд карда, кӯшиш ба харҷ медиҳад, ки дар оянда ҳеч гоҳ ба чунин хатогиҳо роҳ надиҳад. Вай бо як рупияи меҳнати пок зистанро ихтиёр мекунад ва аз сад ҳазор рупияи бо фиребу найранг дастрас шуда, ки боиси бешарафӣ шуда метавонад, канораҷӯӣ мекунад. Ҷалпа мебинад, ки Рамнатҳ ба хотири пулу мансаб ва бовикор зистан, бо политсия ҳамкориҳои худро идома доданӣ аст ва ҳамаи ин гӯё барои хушбахтии ҳардуи онҳо мебошад. Барои шикасти ниятҳои шавҳараш Ҷалпа далелҳои дигарро пеш меорад, то ин ки Рамнатҳ аз амалҳои қатъии ҳамсараш воқиф гардаду нақшаҳои ӯро хуб бифаҳмад: - “Ту чӣ тавр ин қадар бешармона гап зада метавонӣ? Наход ту аз рафтору амалҳои бераҳмонаи худ шарм надошта, то ин андоза бефикру паст рафтаӣ, ки ба хотири дарёфти як луқма нон дигаронро сар бибури! Бовар кун, ман ба ин тоқат карда наметавонам. Ман омодаам аз субҳ то шом кор кунам, Омодаам аз гуруснагӣ бимирам. Ҳатто ба саҳтгарин мушкилиҳои дар олам буда, тоб биёрам, лекин хушбахтии худро аз ҳисоби бадбахтии дигарон таъмин нахоҳам кард.

Ин эътирозбаёнӣ Ҷалпа ба Рамнатҳ хуш наомад ва ӯ гуфт: - Чӣ, магар ту мехоҳӣ, ки ман ҳаммол шавам?

Чалпа ҷавоб дод: - Не, ман намехоҳам, вале беҳтар ин ки ҳаммол бошӣ. Бо нони ба хуни бегуноҳон таршуда умр ба сар бурдан мумкин нест....., охир чаро намефаҳмӣ” [175, с. 201].

Ҷамин тариқ, Чалпа шарт мегузорад, ки агар Рамнатҳ аз роҳи нодурусти интихобкардааш барнагардад ва роҳи дурусти зиндагиро интихоб накунад, ӯ тарки чунин шавҳардорӣ мекунад. Акнун Рамнатҳ дар байни ду оташ мондааст. Аз як тараф зӯроварии политсия аз тарафи дигар Чалпа ва азоби вичдонаш. Баробар бо тағйирёбӣ ва зуд ба амал омадани воқеаҳо паҳлуҳои нави ҳислатҳои ҳар ду қаҳрамони марказӣ ошкор шудан мегирад ва мо шоҳиди он мешавем, ки тавачҷуҳи Премчанд бештар ба он равона шудааст, ки дар ҷавоби ҳар як қадами ноустувори Рамнатҳ, Чалпа гомҳое мегузорад, ки дар чунин ҳолатҳо на ҳар марди қавӣрода гузошта метавонад. Ҳарчанд ки гоҳе аз муносибату фаъолияти шавҳараш дилшикаставу паррехта мешавад ва боз аз он қуввати тоза мегирад, ки дар бари ӯ чунин шахсони хоксор, боҳиммат ва асил ба мисли Девидин ва ҳамсари ӯ Чаго ҳузур доранд. Писарони Девидин дар мубориза барои ҳақиқат ва озодӣ аз дасти политсияи бераҳм ҳалок шудаанд ва онҳо Рамнатҳу Чалпаро ҳамчун фарзандони худ шуморида, барояшон меҳрубонӣ ва ғамхориро дарёғ намедоранд. Вақте дар муруфияи суди шаҳрвандӣ Рамнатҳ боз мисли пеш ба дурӯғу тухмати сохта роҳ медиҳад, Чалпаи дар толор бо умед нишаста, аз чунин кирдори Рамнатҳ ва лаънатхонии дигар ашхоси дар толор нишаста ба ғазаб омада, аз толор мебарояд, то ин ки шоҳиди пастрафторҳои шавҳараш нашавад. Вай мехост як бори дигар шавҳарашро бинаду ба ӯ гӯяд - бигзор ин беномусӣ ба ту пулу сарвати бисёр орад, лекин он вақт бе ман, яъне худат танҳо шод бош.... Ман ба пулҳои ҳароми ту даст намезанам. Шахсе, ки барои сарвату мансаб шуда, вичдони худро мефурӯшад, ман ҳечгоҳ инсон ҳисоб намекунам. Ва...ту инсон нестӣ. Ту як шахси нотавону тарсу ва разилу буздил ҳастӣ [175, с. 214].

Дар воқеъ, вақте Премчанд қаҳрамонро тасвир карданӣ мешавад ки ҳислати ӯ ифодакунандаи мақсадҳои олиии ҳуди адиб мебошад, онро бомаҳорат ва комил нишон медиҳад. Дар ҳамон лаҳзаҳое, ки чӣ гунагии тақдири Рамнатҳ

ва касони бо тухмати ӯ айбдоршаванда дар ҳолати анҷом ёфтани қарор доранд, Премчанд ҳолати Қалпаро ин тавр ба қалам додааст: - “Чеҳраи Қалпа оташ гирифта буд. Вай мағрурона сари худро боло карда, чунин фикр карда: - “Шояд Рамнатҳ гумон дорад, ки агар ман (Қалпа) ӯро савори асп бо кулоҳи политезиягӣ бинам, аз хушҳолӣ шефтаю мубталояш мешавам. Не...Қалпа ин қадар паст намефарояд. Ту хоҳ савори асп бошӣ ё дар осмон парвоз кунӣ, ту дар назари ман қотил..., бале, қотил мемонӣ. Қотиле, ки барои наҷоти ҷони худ ин қадар одамнро зери дор мебарад. Ман чӣ қадар кӯшишҳо кардам, ки ба ту таъсири мусбат расонам, вале гуфтаҳои ман ба ту асаре накарданд. Нисбат ба пул ту ин қадар гурусначашму ин қадар хасис будай...Лекин доништа мон, ки Қалпа барои ҳимояти худ муҳтоҷи ту нахоҳад шуд” [175, с. 214-215].

Чи қадаре ки Қалпа дар талоши наҷот додани шавҳари худ аст, ҳамон қадар дар андешаи наҷоти одамони бегуноҳу беҳимоя мебошад. Иродаи ӯ қавӣ аст. Ҳеҷ чиз, на сарват ва на ягон моли дигар наметавонад ӯро ба роҳе талқин намояд, ки тай кардани он орият бошад охир беиззатӣ. Табиат ва иродаи ин гуна қаҳрамонҳои нависанда шикастнопазиранд. Онҳо худпараст нестанд. Агар ин гуна одатро муддате дошта бошанд, зуд тарки он мекунанд. Ҷаҳони андешаи онҳо васеъ аст. Онҳо ғами худро не, ғами наздикони худ ва ҳатто онҳоеро меҳӯранд, ки намешинсанд, вале эҳсос мекунанд, ки ба ғамхорӣ ниёзманд мебошанд. Аз миён боз як моҳи дигар мегузарад. Дар дили Қалпа нисбат ба шавҳараш ғайр аз нафрат дигар ҳеҷ гуна нишоне аз муҳаббати пешин наместонад. Гарчанде гоҳ- гоҳ он оташи хомӯшшудаи ишқу муҳаббат ва дӯстдорӣ боз аланга мезанад. Нависанда боз ба як дигаргунии муҳимме дар зиндагии Қалпа махсус эътибор медиҳад. Қалпа мисли шавҳараш аз табақаи браҳманҳо аст. Вай набояд дар хонаи одамони табақаҳои дигари ҷомеа на зиндагӣ кунаду на аз дасти онҳо ғизо хӯрад. Вале вай дар хонаи Девидин ва ҳамсари ӯ Чаго, ки аз кастаи кхатакҳо (кастаи кабудифурӯшу мевафурӯшон) мебошанд, зиндагӣ дорад ва ҳатто аз дасти онҳо хӯрок меҳӯрад. Ин муқарротест, ки ҳамаи намояндагони кастаҳо саҳт риоя мекунанд, алалхусус браҳманҳо. Қалпа мебинад, ки ин зану шавҳари солхӯрда бо вучуди аз кастаҳои

поёнӣ буданашон бо ҳиммату дарёдилӣ ва инсондӯстие, ки доранд аз ашхоси кастаҳои болоӣ бештар ба иззату эҳтиром сазоворанд. Дар хонаи “кхатакҳо” зистану бо онҳо унс гирифтани ва аз дасти онҳо ғизо хӯрдани браҳманҳоро Премчанд ҳамчун ҷаҳонбинии васеътар пайдо кардани Чалпа барин занҳои замони худ мешуморад ва ҳамчун эътирозе оид ба нобаробарии каставӣ дар ҷомеа медонад.

Ҳамин тариқ, дар охир тафтишоти судӣ ба анҷом мерасад ва натиҷаву ҳукми он дар рӯзномаҳои даврӣ чоп мешавад. Ба Чалпа маълум мешавад, ки дар ин ҳукм бисёриҳо ба муддатҳои тӯлонӣ маҳбасӣ кардаанд ва ба як нафар, ки Динеш ном доштааст, ҳукми қатл додаанд. Динеш -ин муаллими мактаби миёна, бечора миёни ҳамаи ҷазо гирифтагӣҳо аз ҳама нотавону бебисот ва бекас будааст. Чалпа дар фикри он мешавад, ки акнун аҳволи ду кӯдак, модари пир ва ҳамсари Динеш чӣ мешуда бошад. Ин ҷо ҳам, Премчанд нишон медиҳад, ки Чалпа кайҳо аз хислати худбинӣ дур шуда, нисбат ба оилаи очизмонда худро гунаҳгор медонад ва эҳсоси дилсӯзӣ дорад. Баробари ин нафрати ӯ ба Рамнатҳ боз бештар мешавад. Чалпаро азоби вичдон бетараф намемонад. Агар дар ҳамин ҳолат ӯ Рамнатҳро медид, чунин мегуфт: -“Ту инсон нестӣ! Ту дар симои инсон рақшас (деви разилу бадҳайбат) ҳастӣ! Рақшас! Ту ба дараҷае паст фаромадаӣ, ки пасттарин нокас ҳақ дорад ба рӯят туф кунад. Чаро то ҳол касе туро накуштааст? Ин одамоне таги дор мераванду ту бошӣ ҳеҷ парвое надорӣ. Туро падар ин қадар шахси поквичдон, вале ту бошӣ нокасу разил...” [175, с. 217].

Чалпа Девидинро барои фаҳмида гирифтани суроғи Динеш мефиристад. Дар ҳамин вақт мошине ба назди хонаи Девидин меояд. Аз он Рамнатҳ берун шуда, назди Чаго – ҳамсари Девидин меояд ва дар назди ӯ чор дастмонаи тиллоиро мегузораду мегӯяд: -ин тӯҳфа барои Шумо аст. Маро бесарпаноҳ нагузоштед ва ман мехостам аз шумо ташаккур кунам. Вале пиразан дастмонаҳоро ба замин партофта, аз Рамнатҳ рӯй мегардонад ва ӯро маломату сарзаниш карда, Чалпаро таҳсин мегӯяд.

Ҳамин тариқ, ин ҷо адиб хислатҳои нақӯи қаҳрамонашро аз забони шахси дигар баён мекунад, ки дар он муқоисаи дарёдиливу дорои хислатҳои инсонпарваронаи Ҷалпа бо чашмгуруснагии Рамнатҳ равшан ба назар мерасад. Пиразан низ Рамнатҳро, ки мисли писари худ дӯст медошт, сарзаниш карда, ба мисли Ҷалпа ўро бадкирдору баробар ба иблис мешуморад ва ба Ҷалпаи бовичдон ҳеч муносиб набудани чунин шавҳарро мегӯяд. Ҷалпа аз қабати боло ба поён фаромада ба ҳамон андозае, ки лоиқ медонист, Рамнатҳро бенангу ор ва худпараст гуфта, маломат мекунад. Ҳақиқатчӯӣ ва ба хонаи Динешӣ ба қатл маҳкумшуда рафта, дар хизмати оилаи бенаво вазифаи хизматгорро иҷро кардани Ҷалпа, дар охир Рамнатҳи роҳгумзадаро маҷбур мекунад, ки ҳангоми гузаронидани муурофияи судӣ, ҳақиқати ҳолро гӯяд. Тамоми нақшаҳои политсияи иғвогари беинсофу тухматчӣ барбод меравад. Ҷалпа аз тариқи рӯзномае назари худро бочуръатона баён карда, аҳволи ногувори шавҳарро сабук месозад. Дар охир суди олий дар асоси баёноти воқеии Рамнатҳ бо тухмат маҳкумшудагонро озод мекунад. Рамнатҳ низ аз ҷанголи политсия ва таънаю маломати садҳо одамон, сарбаландона раҳо меёбад. Дар ҷараёни ҷаласаи судӣ низ нависанда дар андешаи баёни хислатҳои олии Ҷалпа мешавад, то ин ки онҳо ноён намонанд. Вақте ҳимоягари Рамнатҳ дар суд суханронӣ мекунад, дар охирсухан аз Ҷалпа ёдовар шуда, чунин иброз медорад, ки Ҷалпа бемуболиға олиҳа мебошад. Вай қаҳрамонӣ нишон дода, шавҳарашро пайдо кардааст ва ўро аз беиззатӣ наҷот дода ба роҳи дурусти зиндагӣ талқин мекунад.

Хулосаи боби чорум:

1. Премчанд дар образи Ҷалпа чехра, кирдор ва ҷасорати занеро нишон додааст, ки агар дар нахустин рӯзҳои шавҳардорӣ чун ҳавас барои хушҳолии худ талош карда бошад, боқӣ ҳар кореро анҷом додааст, хусусияти худпарастӣ надорад. Дар асарҳои Премчанд занҳои муборизу далер кам нестанд, лекин Ҷалпа аз ҳамаи онҳо бо амалу хислатҳояш фарқ мекунад. Вақте ў тарки ҳаваси кӯдакиву зеварпарастӣ мекунад, комилан шахси дигар мешавад. Ҷалпа занест ба шавҳар вафодор, дорои назари дақиқ, меҳрубону хайрхоҳ нисбат ба ҳамаи

онҳое мебошад, ки ниёзманди як сухани неку як зарра кӯмак мебошанд. Дар адабиёти ҳиндӣ чи гуна мақом доштани образи Қалпа, аз нигоҳи ҳиндшиноси маъруфи рус Балин В. И. хеле дақиқ дарҷ шудааст: - “Дар адабиёти ҳиндӣ образи чолиби диққат, образи Қалпа то имрӯз ҳамчун намунаи дурахшони фидокорӣ ва мардонагии як зан мебошад. Дар роман Қалпа ҳамчун нишони боазамати бедоршавии зани ҳинду мебошад, ки бочуръат муқобили тангназарии куҳнапарастони чомеаи ҳамонвақта исён бардоштааст. Вай аз олами маҳдуди оилавӣ берун шуда, ворида майдони васеи фаъолияти ҷамъиятӣ шудааст ва тамоми нерӯи худро ба муборизаи ҳақиқатҷӯӣ бахшидааст” [66, с.11].

Хулоса, дар таърихи адабиёти ҳиндӣ дар замоне, ки Премчанд зиндагӣ карда, асарҳо меофарид, шумораи чунин адибон кам буданд, ки ба масъалаҳои тақдирӣ зани ҳинду зиёд эътибор диҳанд, зеро дар навбати аввал ҳалли дигар масъалаҳо, аз ҷумла масъалаҳои ба ҳаракатҳои миллӣ-озодихоҳӣ дахл дошта меистоданд. Премчанд дар чунин як вазъияти ҳассос хуб дарк мекард ва ҳатто бо ҷашмони худ медид, ки ҳазорҳо занон барои дарёфти озодии ватанашон ҷасурона мубориза мебаранд, лекин онҳо гирифтори садҳо мушкилиҳои иҷтимоӣ оилавӣ ҳастанд, ки ба онҳо ҳам бояд адибони пешқадам назар кунанд. Маҳз ҳамин паҳлуи ин масъала дар романи “Қамомад” дар тасвири образи қаҳрамони марказӣ - Қалпа инъикоси худро ёфтааст.

ХУЛОСА

Сарнавишти ҳар як зан худ як мавзуи алоҳида, як қиссаи зиндагӣ мебошад. Баъзан аз ҷониби ашхоси инсондӯст ва дилсӯз чунин суҳанҳо садо медиҳанд, ки дар бораи занҳои Ҳиндустон фақат ҳикоят кардан кам аст, балки онҳоро бо муҳаббат васфи бештаре карда, бахшида ба ин олиҳаи ҳусн сурудаҳо ва дostonҳо навиштан лозим аст. Зеро танҳо мусиқӣ назокат, меҳрубонӣ, ширинсуханӣ, матонат, вафодорӣ ва зебоии мафтункунандаи онҳоро ифода карда метавонад. Ба ин суҳанҳо, ки бебеҳс арзишманд будани занонро ифода мекунад, албатта, касе шубҳа надорад. Лекин бо вучуди ин дар Ҳиндустон барин як мамлакати бонуфуз ва гуногунмазҳаб дар муддати чандин садсолаҳо зан дар муқоиса бо мардҳо беҳуқуқ ва дар бисёр мавридҳо аз одитарин лаззату шириниҳои ҳаёт маҳрум ба назар мерасид. Дар тӯли асрҳо зани ҳинду дар ҳаёти ҷамъиятӣ ҳуқуқи озод иштирок кардан ва даҳлат кардан надошт. Тамоми зиндагии ӯ танҳо бо оиладорӣ, нигоҳубини хонавода ва ба воя расондани фарзандон маҳдуд мешуд.

Хулосаҳое, ки зимни арзёбии образи зан дар асарҳои Премчанд, хусусан, дар романҳои ӯ ба даст омадаанд, чунин мебошанд:

1. Асосгузори реализми танқидӣ дар адабиёти ҳиндӣ Премчанд (1880-1936), ки номи аслиаш Дҳанпатрай мебошад, дар асри XX ҳамчун беҳтарин романнывис ва ҳикоянавис шуҳрат пайдо кардааст. Роҷеъ ба ҷараёни зиндагӣ ва фаъолияти адабии Премчанд дар Ҳиндустон ва дигар мамлакатҳои ҷаҳон мақолаҳо ва рисолаҳои ҷудоғонаи таҳқиқотӣ навишта шудаанд. Аксарияти ин мақолаҳо танҳо ба ягон асари ҷудоғонаи адиб тааллуқ доранд. Шумораи рисолаҳои таҳқиқотӣ, ки оид ба ҳаёт ва фаъолияти адабии Премчанд мебошанд, дорои маълумоти бештаре мукамалтар буда, дар муқоиса бо мақолаҳо кам ба назар мерасанд. Дар қатори ин гуна навиштаҳо рисолаҳои Хансраҷ Раҳбар «Ҳаёт ва эҷодиёти Премчанд», Амритрай «Премчанд-сипоҳии қалам», Шиваранӣ Девӣ «Премчанд дар хона», Камал Кишор «Маҷмуаи ҳикояҳои Премчанд», Мадан Гопал «Премчанд – ҳикоянависи ҷовид», Мадан Гопал «Премчанд маздури

калам», Н.Д. Гаврюшина «Премчанд ва романи ҳиндӣ дар асри ХХ», Ҳ. Раҷабов «Премчанд» номбар мешаванд [2-М; 7-М; 8-М; 11-М].

2. Муҳаққиқони осори Премчанд бештар ва аз ҳама пештар ба омӯзиши ҳикояҳои адиб тавачҷуҳ зоҳир кардаанд. Инро сабаб он аст, ки Премчанд аз оғози фаъолияти эҷодӣ нисбат ба дигар жанрҳои адабӣ, жанри ҳикояро муҳимтар дониста, ҳамчун воситаи боэътимоди ифодаи андешаҳои пешқадами худ қарор додааст. Берун аз Ҳиндустон ҳиндшиноси рус Балин В. И. яке аз аввалин муҳаққиқоне мебошад, ки роҷеъ ба ҳунари ҳикоянависи Премчанд дар мисоли давраи аввали эҷодиёти адиб таҳқиқот бурда, собит намудааст, ки адиб нахуст ҳикояҳояшро бо забони урду иншо кардааст, ки онҳо дар маҷмуаи «Сузи ватан» бо сабаби мазмуни озодихоҳона доштанишон, аз ҷониби мустамликадорони англис ба коми оташ рафтаанд, гирд оварда шудаанд. Дар ин ҳикояҳои Премчанд муҳаққиқ аслан ба масъалаҳои ватандӯстӣ ва ҷоннисорӣ баҳри дифои ватан эътибор додааст [2-М; 4-М; 5-М; 15-М].

3. Ҳиндшиноси тоҷик Ҳ. Раҷабов монографияи ҷудогонае ба ҳаёт ва эҷодиёти Премчанд навиштааст. Дар рисола муҳаққиқ ба масъалаи образи зан дар ҳикояҳои Премчанд тавачҷуҳ зоҳир кардааст. Дар Тоҷикистон ин нахустин кори мукаммали илмӣ мебошад, ки ба Премчанд бахшида шудааст. Номбурда боз як силсила мақолаҳо бахшида ба Премчанд ба ҷоп расонидааст, ки дар онҳо хусусияти ватандӯстӣ ва инсондӯстӣ доштани осори гаронбаҳои адиб мавриди таҳлил қарор гирифтааст [7-М; 8-М; 9-М; 11-М].

4. Омӯзиши Премчанд дар Ҳиндустон ҳанӯз замони дар қайди ҳаёт будани адиб оғоз ёфта буд. Маҷаллаҳои адабии ҳамонвақта, ба мисли «Замона» ва «Қу» нахустин мақолаҳоро бахшида ба Премчанд ба ҷоп расондаанд. Аввалин муҳаққиқоне, ки ба омӯзиши ҳаёт ва эҷодиёти Премчанд машғул шуда, мақола ва рисолаҳои илмӣ навиштаанд, инҳо Индронатҳ Мадан, Ҳансраҷ Раҳбар, Қамар Раис ва Рамвилас Шарма мебошанд [9-М; 11-М; 15-М].

5. Яке аз муҳаққиқоне, ки тақрибан панҷоҳ сол ба омӯзиши ҳаёт ва эҷодиёти Премчанд машғул шудааст, ин доктор Камал Кишор Гоянка (тав. 1938) мебошад. Вай ягона олими маъруф ба ҳисоб меравад, ки барои мукамал

омӯхтани ҳаёт ва эҷодиёти Премчанд ба садҳо дастнависҳо, сарчашмаҳо, маҷаллаҳо ва ба дигар асноди мухталифи илмию адабии ба Премчанд ва ба замони зистани Премчанд бахшидашуда, рӯ овардааст. Барои дақиқ нишон додани солҳои иншои асарҳои Премчанд, ки боиси суолоти зиёде шудааст, маҳз Камал Кишор далелҳои муътамаду боварибахш пешниҳод кардааст [9-М; 11-М; 15-М].

6. Дар омӯзиши Премчанд мавқеи махсусро асарҳое соҳиб шудаанд, ки шахсони наздиктарини адиб навиштаанд. Аз ҷумла, ҳамсари адиб Шиваранӣ Девӣ китоби «Премчанд дар хона» ва писари Премчанд нависандаи маъруфи Ҳинд Амритрай китоби «Премчанд-сипоҳии қалам»-ро навиштаанд, ки бехтарин сарчашмаи илмӣ барои омӯзиши адиб хизмат мекунанд [5-М; 9-М; 11-М; 15-М].

7. Мақолаҳои илмӣ шумораи махсуси маҷаллаи «Имрӯз» («Alkal») барои боз ҳам бештар нишон додани ҷойгоҳи Премчанд ва саҳми ӯ дар инкишофи адабиёти навини ҳиндӣ нақши муҳимме дорад. Ҳадафи ҳамин гуна шумораҳои махсуси маҷаллаҳо боз дар он аст, ки ҳар кадоме аз ин маҷаллаҳо шуҳрати умумиҳиндустонӣ ва ҷаҳонӣ доштани Премчанд барин як адиби нотақрорро бори дигар таъкид намоянд. Ҳамин тариқ, дар омӯзиши Премчанд маҷаллаҳои гуногуни адабӣ нақши муҳим доранд. Маҷаллаҳои «Имрӯз» («Ajkal»), «Hindi Jagat» («Олами ҳиндӣ»), «Домони осмон» («Gaganachal») ва мисли инҳо, бахшида ба Премчанд махсус шумораҳо ба таъб расондаанд [2-М; 4-М; 12-М].

8. Масъалаи чанд роман навиштани Премчанд баҳсталаб мебошад. Муҳаққиқон оид ба ин масъала назари якранг надоранд ва шумораҳои гуногунро номбар мекунанд. Ин сабабҳои худро дорад. Сабаби асосӣ ин аст, ки муҳаққиқони ҳиндустониву хориҷӣ баъзе романҳои адиб аз ҷумла, романи «Саҳна» («Rangbhumi»), ки боз бо номи «Чавғони ҳастӣ» ва романи «Паноҳгоҳ» бо номи «Бозори ҳусн» ва мисли инҳо, яъне ба забонҳои ҳиндӣ ва урду бо номҳои мухталиф нашр шудаанд, бо матни онҳо шинос нашуда, онҳоро романҳои гуногун меҳисобанд. Инчунин баъзе ҳикояҳои бузургҳаҷми адиб ва повестҳо чун роман ном гирифтаанд ва дар маҷмӯъ, шумораи романҳои адиб бештар шудаанд. Мо бевосита ба романҳои Премчанд шинос шуда, ба хулосае

омадем, ки адиб 14 роман навиштааст, аз ҷумла «Тухфа», «Према», «Паноҳгоҳ», «Манзилгоҳи муҳаббат», «Саҳна», «Бозгашти ҷавонӣ», «Нирмала», «Камомад», «Майдони ҳарбу зарб», «Маликаи ғазаболуд», «Қасам», «Асрори ибодатхонаҳо», «Говсадақақунӣ» ва «Риштаи муҳаббат» [3-М; 11-М; 15-М].

9. Қаҳрамонҳои асарҳои Премчанд асосан мардумони одӣ мебошанд. Адиб зиндагии мардуми одиро воқеъбинона ва бо муҳаббати зиёд тасвир намуда, бо ин васила инсондӯсти асил буданаширо исбот намудааст. Тасвири зан, аз ҷумла чунин хислатҳои ӯ ба мисли хушахлоқӣ, вафодорӣ, меҳнатдӯстӣ, бочуръатӣ ва ғайра дар ҳамаи асарҳои адиб дида мешавад [1-М; 2-М; 4-М; 11-М; 12-М; 14-М].

10. Романи «Нирмала» – беҳтарин романи Премчанд бахшида ба масоили зан ба ҳисоб меравад. Образи Нирмала ифодакунандаи дараҷаи олиии инкишофи реализми танқидӣ дар адабиёти ҳиндӣ мебошад. Нирмалаи Премчанд дорои зебӣ ва хислатҳои хуби ибратбахш мебошад, вале дар муқобили ин ҳама хислатҳои начибаш, қисмати фочиавии зиндагии ӯ дар асар бештар ба назар мерасад, ки дар вобастагӣ бо шавҳари бадрашқу номехрубонаш зоҳир мегардад. Фочиаи аз ин ҳам бадтари зиндагии Нирмала, дар мавҷудият ва саҳт нигоҳ доштани бисёре аз урфу одатҳои кӯҳнаест, ки асрҳо боз зиндагии миллионҳо занону духтаронро талх месозанд [5-М; 10-М; 11-М; 12-М].

11. Премчанд дар романи «Нирмала» образи Нирмаларо бо образи Тотарам-шавҳари Нирмала рӯ ба рӯ гузошта, онҳоро бо ҳам муқоиса мекунад. Яке ифодагари хушодобӣ, зебӣ ва дар айни ҳол ба тақдир талх гирифташуда ва дигаре бенуру нотавону бадрашқ. Адиб тасвири образи Нирмаларо танҳо дар муқоиса кардан бо Тотарам маҳдуд накардааст. Адиб ҳар мавриди мувофиқро истифода карда, ин образро муқамалтар мекунад. Тотарам ҳамчун шавҳар барои Нирмала номувофиқ аст, вале ӯ ҳеҷ гоҳ дар фикри озори ҳамсараш набуд. Лекин Нирмала аз ҷониби дигар дучори озору ранҷиш, маломат ва суҳанони дурушт мешавад. Премчанд барои пурратар намудани образи Нирмала бо ҳам муқоиса намудани зиндагии ду зан-Нирмала ва Судҳаро низ ҷои доништааст. Зина ба зина муқамал сохтани образи ҷудогона, ҳавола ба он аст, ки он чӣ адиб тасвир менамояд, ба як замон ва ба як нафархос набуда, хеле васеъ паҳн шудааст

ва ҳар нафареин мушкилиҳоро аз сар гузарондааст, ҳеч гоҳ фаромӯш нахоҳад кард [5-М; 10-М; 11-М; 12-М].

12. Премчанд дар романи «Нирмала» образи қаҳрамони марказии асар-Нирмаларо ҳамчун образи як зани бадқисмати нотавону маънос ба тадриҷ пурра месозад. Мукамалсозии образ бо ибораҳои «ҷони захминшуда, маҷрӯҳшуда ва саҳт осебдида»-и Нирмала ба анҷоми ниҳои худ мерасад. Ин дар хунари образофарии Премчанд ҳамон бозёфте мебошад, ки нишондиҳандаи нуқтаи олии тасвири реализми танқидӣ ба шумор меравад [1-М; 3-М; 6-М; 10-М].

13. Романи «Камомад»-яке аз машҳуртарин романҳои Премчанд мебошад, ки соли 1931 ба таърифи расидааст. Шумораи зиёди муҳаққиқони ҳиндустониву хориҷӣ ин асарро машҳуртарин гуфтаанд. Лекин чун суҳан аз ин роман меравад, ба таври фишурда бо тақрори он, ки асар ҷӣ мазмуне дорад, кадом масъалаҳои мубрамо фаро гирифтааст ва бо нишон додани образи қаҳрамони марказии он маҳдуд шудаанд [11-М; 15-М].

14. Дар романи «Камомад» аслан образи қаҳрамони марказӣ-Ҷалпа бештар ба назар мерасад. Гарчанде Ҷалпа қаҳрамони майдони амалҳои сиёсӣ набуда, дар минбари ҷамъомадҳои эътирозӣ суҳанронихо нақардааст ва барои озодии занҳо шиорҳо баён нақарда бошад ҳам, дар воқеъ, образи ҷолибу хотирмон мебошад. Ҷамаи қаҳрамониҳои ӯ аслан дар муносибат бо шавҳар, ба доштан ё надоштани зеварҳои ороишӣ, раҳо додани шавҳари худ ва боз якчанд нафари дигар, ки яке аз онҳо бе гуноҳ ҳукми қатл гирифта буд, маълум мегардад [1-М; 5-М; 10-М].

15. Дар романи «Камомад» ҳам муқобилгузори ду образ – Ҷалпа ва шавҳараш Рамнатҳ дида мешавад. Премчанд аз оғози асар то ба охир образи Ҷалпаро бо образи Рамнатҳ тавре тасвир менамояд, ки муқоисаи ду образи аз ҳамдигар фарқкунанда, баръало намоён шуда истад. Ҷалпа зани вафодор, боирода ва ростқавлу бочуръат аст. Рамнатҳ бошад, шахси беирода, дурӯғгӯй ва ҳатто хиёнаткор мебошад. Маҳз бо ҷасорати Ҷалпа, Рамнатҳ аз бадқирдорӣ, камомад, роҳи нодурусти нанговар ва ҳатто аз зиндон раҳо меёбад [1-М; 5-М; 12-М].

16. Премчанд дар образи ҷавонзани ҳинду-Ҷалпа симо, рафтор ва матонати занеро ба қалам додааст, ки хусусияти худпарастӣ надорад. Дар романҳо ва ҳикояҳои Премчанд занҳои мубориз дар хизмати халқ буда, шумораашон кам нестанд, аммо Ҷалпа бо хислатҳои худ аз онҳо фарқ мекунад. Ҷалпа занест вафодор ба шавҳар, дорои назари дақиқ, меҳрубону хайрхоҳ, варафтораш ибратбахш мебошад [1-М; 5-М; 10-М].

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚ

Аз омӯзиши мавод ва масъалаҳои мавриди баҳси диссертатсия бармеояд, ки он пажӯҳиши мукамал ва фарогир роҷеъ ба асарҳои адибони Ҳинд, аз ҷумла Премчанд ба шумор меравад.

1. Масъалаҳои назарӣ, равишҳои таҳқиқ ва хулосаҳои ҳосилшуда дар ин рисола, метавонад барои таҳқиқоти густурдаи масъалаҳои ҳиндшиносии тоҷик имкони бештар фароҳам оварад.

2. Нуқтаҳои назариеро, ки хулосаҳои пажӯҳиш дар асоси он ҳосил шудаанд, метавон дар таҳқиқи мавзуи «Масоили зан дар осори адибони Ҳинд» мавриди истифода қарор дод.

3. Маводи ҷамъовардашуда дар рисола ва натиҷаҳои таҳқиқи мазкур, ҳангоми навиштани мақола, таълифи рисолаҳои илмӣ ва дар пажӯҳиши масъалаҳои дастурӣ, инчунин тайёр намудани монографияҳои соҳавӣ ва таҳияи дастурҳои таълимии адабиётшиносӣ муфид ба ҳисоб меравад.

4. Тавассути таҳлили мавзуи образи зан дар эҷодиёти Премчанд дар мисоли романҳои «Нирмала» ва «Камомад» метавон ба шинохти беҳтарин хусусиятҳои осори мансури адабиёти ҳиндӣ даст ёфт. Натиҷаҳои бадастомада дар таҳияи дастурҳои назарӣ метавонад мавриди истифода қарор гирад.

РҶҶҲАТИ АДАБИЁТ

I. САРЧАШМАҲО

а) ба забони ҳиндӣ:

1. अमृतराय. प्रेमचंद - कलम का सिपाही. पहला संस्करण इलाहाबाद. हंस प्रकाशन : – 1962. – 679 पृ. (Амритрай. Премчанд - Сипоҳии қалам. Нашри аввал. Аллоҳобод. – Нашриёти Ҳанс. –1962. – 679 с.
2. आचार्य रामचंद्र शुक्ल. हिंदी साहित्य का इतिहास. वाणी प्रकाशन, जनवरी 2015. – 572 पृ. (Ачаря Рамчандр Шукла. Таърихи адабиёти ҳиндӣ. Деҳлии Нав. Нашриёти Ванӣ. Нутқ, январ. – 2015. – 572 с.
3. आजकल (पत्रिका) हंसराज रहबर. मुबारक बीमारी एक श्रेष्ठ लेकिन उपेक्षित कहानी. 1989 अंक 38, 10-18 पृ. (Ҳансраҷ Раҳбар. (маљаллаи “Имрӯз”). “Бемории хушиовар. Як ҳикояи беҳтарин, лекин фаромӯшшуда”, шумораи 38. 1989. – С. 10-18.).
4. इन्दु प्रकाश पाण्डेय. हिन्दी के आंचलिक उपन्यासों में जीवन - सत्य. पहला संस्करण. नयी दिल्ली : नेशनल पब्लिशिंग हाउस: – 1979. – 302 पृ. (Инду Пракаш Пандея. Воқеияти зиндагӣ дар романи деҳотӣ. Нашри аввал – Деҳлии Нав. Бинои матбааи миллӣ, 1979. – 302 с.
5. इन्द्रनाथ मदन. आधुनिकता और हिन्दी उपन्यास. नयी दिल्ली, राजकमल प्रकाशन, 1981. – 128 पृ. (Индранатх Мадан. Романи ҳиндӣ ва замони муосир. Деҳлии Нав. Нашриёти Рачкамал. – 1981. – С. 128.
6. ओम् अवस्थी. प्रेमचन्द के नारी-पात्र. नयी दिल्ली, नेशनल पब्लिशिंग हाउस, 1962.- 180 पृ. (Ом Авастхӣ. Қаҳрамонзанҳои асарҳои Премчанд. – Деҳлии Нав. Бинои матбааи миллӣ. – 1962. – 180 с.
7. ओम्प्रकाश सिंह. हिन्दी साहित्य का इतिहास. ओम्प्रकाश सिंह (पहला संस्करण).नई दिल्ली, प्रकाशन संस्थान. – 2007. – 612 पृ. (Омпракаш Синх. Таърихи адабиёти ҳиндӣ. Нашри аввал, Деҳлии Нав. Муассисаи матбуот. – 2007. – 612 с.

8. कमल किशोर गोयनका. प्रेमचंद कहानी रचनावली. साहित्य अकादमी, नई दिल्ली, (१-भाग) . – 2021. – 380 पृ. (Камал Кишор Гоянка. Премчанд – ҳикоянавис. Ҷилди 2.. Дехлии Нав. Академияи илмҳо. – 2021. – 380 с.
9. कमल किशोर गोयनका. प्रेमचंद का देश – प्रेम. साहित्य अमृत (पत्रिका) 2003 अंक 4, 26 - 29 पृ (Камал Кишор Гоянка. Ватандӯстии Премчанд. Маҷаллаи “Шаҳди адабиёт”, шумораи 4. – 2003 с. – С. 26-29.
10. कमल किशोर गोयनका. प्रेमचंद कहानी – कोश . प्रभात प्रकाशन, दिल्ली, 2016. – 352 पृ. (Камал Кишор Гоянка. Премчанд – Махзани ҳикоя. Дехлӣ. Нашриёти Прабҳат. – 2016. – 352 с.
11. कमल किशोर गोयनका. प्रेमचंद कहानी – यात्रा और भारतीयता . प्रभात प्रकाशन, नई दिल्ली, 2008. – 265 पृ. (Камал Кишор Гоянка. Премчанд - сайри ҳикоя ва ҳиндустонгарой. Дехлии Нав. Нашриёти Прабҳат. – 2008. – 265 с.
12. कमल किशोर गोयनका. प्रेमचंद कहानी रचनावली संकलन एवं संपादन, पहला संस्करण. नई दिल्ली, साहित्य अकादेमी. 2010. – 210 पृ. (Камал Кишор Гоянка. Премчанд – ҳикоянавис: Таҳия ва таҳрир. Нашри аввал. Дехлии Нав. Академияи илмҳо. – 2010. – 210 с.).
13. कमल किशोर गोयनका. प्रेमचंद विश्वकोश. पहला संस्करण. दिल्ली प्रभात प्रकाशन : 1981. – 220 पृ. (Камал Кишор Гоянка. Премчанд – энциклопедист (донишманд). Нашри аввал. Дехлӣ. Матбааи Прабҳат. – 1981 с. – 220 с.).
14. किशोर लाल गुप्त. हिन्दी साहित्य के इतिहासों का इतिहास / किशोर लाल गुप्त(पहला संस्करण). साहिबाबद: दि. भू प्रकाशन.- 1978. – 205 पृ. (Кишор Лал Гупта. Таърихи бостонии адабиёти ҳиндӣ. Нашри аввал. Соҳибобод. Матбааи Дӣ. Бҳӯ. – 1978. – 205 с.
15. कृष्णदेव प्रसाद गौड. हिन्दी साहित्य की रूपरेखा. कृष्णदेव प्रसाद गौड (चौथा संस्करण).. कानपुर: विद्य मंदिर – 1962. –134 पृ. (Кришнаदेव Прасад Гхоуд. Тафсир (намуна)-и адабиёти ҳиндӣ. Нашри чорум. Канпур. Матбааи Видя Мандир. – 1962. – 134 с.

16. कृष्णवल्लभ जोशी. हिन्दी साहित्यशास्त्र की भूमिका / कृष्णवल्लभ जोशी. इलाहाबाद: वसुमती प्रकाशन. – 1973. – 163 पृ. (Кришнавалабх जोशी. Мадхали илми адабиётшиносии ҳиндӣ. Аллоҳобод. Матбааи Васуматӣ. – 1973. – 163 с.).
17. गगनाञ्जल (पत्रिका. सत्याग्रह के 100 साल) ओमर मन्ज़र. समकालीन युग में प्रेमचन्द का महत्व. अंक - 4, अक्टूबर-दिसम्बर, 2006. – 96 पृ. (Маҷаллаи “Домони осмон” бахшида ба “Садсолагии мубориза бо роҳи ғайризиӯроварӣ”. Ом Манзар. Бузургии Премчанд дар асри муосир. Шумораи 4. Октябр-декабри 2006. – 96 с.).
18. गंगाप्रसाद विमल. प्रेमचन्द, आज के सन्दर्भ में / दिल्ली : राजकमल प्रकाशन, 1968. – 162 पृ. (Гангапрसाд Вимал. Премчанд дар афкори имрӯз. Дехлӣ. Матбааи Рачкамал. – 1968. – 162 с.).
19. गुर्ती सुब्रह्मणय. हिन्दी साहित्य समीक्षा/ गुर्ती सुब्रह्मणय (पांचवां संस्करण). प्रयाग: हिन्दी साहित्य सम्मेलन. – 2006. – 218 पृ. (Гуртӣ Субраҳаманя. Нақди адабиёти ҳиндӣ. Нашри панҷум. Праяг. Конференсияи адабиёти ҳиндӣ. – 2006. – 218 с.).
20. चयन, अमृतराय. प्रेमचन्द स्मृति / फूल के स्नेह :इलाहाबाद हंस प्रकाशन . – 1959. – 299 पृ. (Чаян, Амритрай. Ёде аз Премчанд. Нафосати гул. Аллоҳобод. Матбааи Ку. – 1959. – 299 с.).
21. जयनारायण मंडल. हिन्दी साहित्य की रूपरेखा / जयनारायण मंडल. दिल्ली: राजकमल प्रकाशन. – 1970. –114 पृ. (Ҷайнараян Мандал. Тафсири адабиёти ҳиндӣ. Дехлӣ. Матбааи Рачкамал. – 1970. – 114 с.).
22. जाफ़र रज़ा. प्रेमचंद : उर्दू - हिंदी कथाकार. ईलाहाबाद : लोकभारती प्रकाशन. – 1983. – 324 पृ. (Зафар Раза. Премчанд – ҳикоянависи урду ва ҳиндӣ. Аллоҳобод. Матбааи Локбҳартӣ. – 1983. – 324 с.).
23. कृष्णदेव झारी. हिंदी साहित्य : प्रमुख गद्य लेखक. नई दिल्ली. प्रभात प्रकाशन, 1996. – 146 पृ. (Кришнадев Ҷарӣ. Адабиёти ҳиндӣ: Аввалин адибони насрнавис. Дехлии Нав. Матбааи Прабхат. – 1996. – 146 с.).

24. तारक नाथबाली. हिन्दी साहित्य का आधुनिक इतिहास / डॉ. तारक नाथ बाली. नई दिल्ली: प्रभात प्रकाशन - 2008. – 528 पृ. (Тарак Натхбалій. Таърихи муосири адабиёти хиндӣ. Деҳлии Нав. Матбааи Прабҳат. – 2008. – 528 с.).
25. रामचंद्र तिवारी. हिन्दी का गद्य साहित्य. –विश्व विद्यालय प्रकाशन, वाराणसी, 2006. – 518 पृ (Рамचандр Тиварӣ. Таърихи насрнигории хиндӣ. Банорас. Матбааи Донишгоҳ. – 2006. – 518 с.).
26. नमवर सिंह. हिंदी साहित्य का इतिहास. पहला संस्करण, नई दिल्ली. संस्थान प्रकाशन. – 1976. – 736 पृ. (Намвар Синх. Таърихи адабиёти хиндӣ. Нашри аввал. Деҳлии Нав. Матбааи Донишкада. – 1976. – 736 с.).
27. नरेंद्र भाममावतत. हिन्दी साहित्य की प्रमुख कृतियां और कृतिकार. नरेंद्र भाममावतत. जयपुर: अनुपम प्रकाशन. – 1969.-307 पृ. (Нарендра Бхаммаватат. Осори нависандағони таърихи адабиёти хиндӣ. Ҷайпур. Матбааи Ануман. – 1969. – 307 с.).
28. नरेन्द्र मोहन. समकालीन कहानी की पहचान / नरेन्द्र मोहन. नई दिल्ली: प्रवीण प्रकाशन - 1978. – 135 पृ. (Нарендр Моҳан. Шинохти ҳикояи имрӯз. Деҳлии Нав. Матбааи Ванӣ. Нутқ. – 1978. – 135 с.).
29. नामवर सिंह. नयी कहानी / नामवर सिंह. इलाहाबाद: लोकभारती प्रकाशन - 1966. – 239 पृ. (Намвар Синх. Ҳикояи нав. Аллоҳобод. Матбааи Локбҳартӣ. – 1966. – 239 с.).
30. नामवर सिंह. प्रेमचन्द और भारतीय समाज . दरियागन्ज, नई दिल्ली. राजकमाल प्रकाशन. दूसरा संस्करण 2017.- 196 पृ. (Намвар Синх. Премчанд ва ҷомеи хиндустонӣ. Дарёганҷ. Матбааи Рачкамал. – Нашри дуввум. – 2017. – 1996 с.).
31. प्रकाशचंद्र गुप्त. नया हिन्दी साहित्य: एक भूमिका. प्रकाशचंद्र गुप्त. बनारस: सरस्वती प्रेस. – 1953. – 216 पृ. (Пракашчандр Гупта. Адабиёти нави хиндӣ: як дебоча. Банорас. Матбааи Сарасватӣ. – 1953. – 216 с.).

32. प्रकाशचंद्र गुप्त. हिन्दी साहित्य की जनवादी परम्परा. इलाहाबाद: किताब महल.-1953.-191 पृ. (Пракашчандр Гупта. Анъанаи мардумй гардонидани адабиёти хиндй. Аллоҳобод. Матбааи Китаб Маҳал. – 1953. – 191 с.).
33. प्रकाशचंद्र गुप्त. प्रेमचंद. दिल्ली. साहित्य अकादेमी. – 1984. – 118 पृ. (Пракаशचандр Гупта. Премचанд. Дех्लй. Академияи илмҳо. – 1984. – 118 с.).
34. प्रेमचंद का अमर कहनियों. हिंदी संस्करण (हिंदी) पेपर बैक: - 2016. – 118 पृ. (Ҳикояҳои ҷовидонаи Премчанд. Нашри хиндй. (хиндй). Матбааи Пекар Бук).
35. प्रेमचंद. हिंदी साहित्य पुस्तक. प्रेमचंद / दिल्ली: अक्षर प्रकाशन: - 2018. – 611पृ. (Премचанд. Адабиёти хиндй. Дех्लй. Матбааи Акшар. – 2018. – 611 с.).
36. प्रेमचन्द. सम्पूर्ण उपन्यास. नेहरू नगर, गाजियाबाद: प्राइवेट प्रकाशन 1989. – 458 पृ. (Премचанд. Романи мукамал. Нехру Нагар, Ғозиобод. Матбааи Прайвет. – 1989. – 458 с.).
37. प्रेमचन्द. रचना - संचयन. नई दिल्ली: वाणी प्रकाशन 2017. – 1052 पृ. (Маҷмуи осори Премчанд. Дехлии Нав. Матбааи Ванй. Нутқ. – 2017. – 1052 с.).
38. प्रेमचन्द. साहित्य का उदेश्य. इलाहाबाद, साहित्य भण्डार :, 1983. – 196 पृ. (Премचанд. Ҳадафи адабиёт. Аллоҳобод. Матбааи Саҳитя бҳандар. Ҳазинаи адабиёт. – 1983. – 19 с.).
39. मदन गोपाल. अमर कथाकार प्रेमचंद. पहला संस्करण दिल्ली: राजपाल प्रकाशन, 1981. – 135 पृ. (Мадан Гопал. Премчанд - нависандаи абадзинда. Нашри аввал. Дех्लй. Матбааи Раҷпал. – 1981. – 135 с.).
40. मदन गोपाल. मुंशी प्रेमचन्द की चिट्ठी-पत्री : संकलन का रोचक इतिहास / इलाहाबाद : साहित्य भण्डार, 1997. – 204 पृ. (Мадан Гопал. Мукотиботи Муншй Премчанд. (таҳия ва чамбоварй) Аллоҳобод. Матбааи Саҳитя бҳандар. Ҳазинаи адабиёт. – 1997. – 204 с.).
41. मदन गोपाल. प्रेमचन्द कलम का मज़दूर / दिल्ली : राजकमल प्रकाशन, 1965. – 335 पृ. (Мадан Гопал. Премчанд - муздури қалам. Дех्लй. Матбааи Раҷкамал. – 1965. – 335 с.).

42. महेन्द्र भटनागर. समस्यामूलक उपन्यासकार प्रेमचन्द / वाराणसी : हिन्दी प्रचारक पुस्तकालय: 1957. – 212 पृ. (Махендр Бхатनागर. Премчанд - романный . Банорас. Матбааи Китобхонаи ташвиқи хиндӣ. – 1957. – 212 с.).
43. मुंशी प्रेमचंद. विशिष्ठ कहानियाँ. (पहला संस्करण) शारदा प्रकशन, 1996. – 190 पृ. (Мунशी Премчанд. Хикояҳои интихобӣ. Нашри аввал. Матбааи Шарда. – 1996. – 190 с.)
44. मोहम्मद अज़हर ढेरीवाला. आधुनिक हिन्दी उपन्यासों में नारी के विविध रूपों का चित्रण – चिन्तन.कानपुर प्रकाश न, 2001. – 272 पृ. (Моҳаммад Азҳар Дҳеривала. Тасвири ваъи мухталифи занон дар адабиёти муосири хиндӣ. Канпур. Нашриёти Ашрия. – 2001. – 272 с.)
45. रत्नाकर पाण्डेय. हिन्दी पत्रकारिता : प्रेमचंद और "हंस". नई दिल्ली . प्रवीण प्रकाशन, 1988. – 384 पृ. (Ратнакар Пандея. Журналистикаи хиндӣ: Премчанд ва маҷаллаи “Кӯ”. Деҳлии Нав. Матбааи Ванӣ. Нутқ. – 1988. – 384 с.).
46. राजेश्वर गुरु. प्रेमचन्द एक अध्ययन जीवन : चिन्तन और कला. भोपाल. -प्रदेशीय प्रकाशक समिति, 1958.- 282 पृ. (Рачешвар Гуру. Премчанд - назаре ба зиндагии ӯ. (Андеша ва маҳорат) Бҳопал. Матбааи Самитӣ Прадешия. 1958. – 282 с.).
47. राम अवध द्विवेदी. हिन्दी साहित्य के विकास की रूप-रेखा / राम अवध द्विवेदी (पहला संस्करण). इलाहाबाद: भारती भंडार -1955. –227 पृ. (Рам Авадх Двिवедӣ. Тафсири рушду такомули адабиёти хиндӣ. Нашри аввал. Аллоҳобод. Матбааи Бҳартӣ Бҳандар. – 1955. – 227 с.).
48. रामचंद्र शुक्ल. हिंदी साहित्य का इतिहास: प्रकाशक नागरी प्रचारिणी सभा. काशी: सरस्वती प्रेस, 1987. – 472 पृ. (Рамчандр Шукла. Таърихи адабиёти хиндӣ. Кашӣ. Матбааи Сарасватӣ. – 1987. 472 с.)
49. रामस्वरूप चतुर्वेदी. हिंदी साहित्य और संवेदना का विकास. इलाहाबाद. लोकभारती प्रकाशन. छठा संस्करण, 1996. – 280, पृ. (Рамсварूप Чатурведӣ. Адабиёти хиндӣ ва льомеа. Аллоҳобод. Матбааи Локбҳаратӣ. Нашри шашум. – 1996. – 280 с.).

50. विजयेन्द्र स्नातक. हिन्दी साहित्य का इतिहास. नई दिल्ली. साहित्य अकादमी. प्रथम संस्करण, 1996. – 464 पृ. (Вичаендр Снаткак. Таърихи адабиёти хиндӣ. Деҳлии Нав. Академияи илмҳо. Нашри аввал. – 1996. – 464 с.).
51. विमल सहस्रबुद्धे. हिन्दी उपन्यासों में नारी का मनोवैज्ञानिक विश्लेषण. कानपुर. पुस्तक संस्थान प्रकाशन, 1974. – 419 पृ. (Вимал Саҳасрабुद्धе. Таҳлили психологии ваъи занон дар романи хиндӣ. Канпур: Матбааи Пустиак Санстҳан. – 1974. – 419 с.)
52. विष्णु प्रभाकर. प्रेमचंद - चंद्राकर गबन का नाट्य-रूपांतर . इलाहाबाद. सरस्वती प्रेस, 1987.– 145 पृ. (Вишну Прабхакар. Премчанд. Чандракар – қаҳрамони драмавии романи “Камомад”. Аллоҳобод. Матбааи Сарасватӣ.– 1987. – 145 с.).
53. श्यामचन्द्र कपूर. हिन्दी साहित्य का इतिहास. नई दिल्ली. ग्रंथ अकादमी प्रकाशन, 1999. – 348 पृ. (Шямчандр Капур. Таърихи адабиёти ӯиндӣ. Деҳлии Нав. Матбаи Грантҳ Академӣ. – 1999. 348 с.).
54. सरोज प्रसाद. प्रेमचंद के उपन्यासों में समसामयिक परिस्थितियों का प्रतिफलन. इलाहाबाद रचना प्रकाशन 1972. – 316 पृ. (Сароч Прасад. Премчанд. Тасвири ваъи илтимой дар романҳои Премчанд. Аллоҳобод. Матбааи Рачна. – 1972. – 316 с.).
55. हंसराज रहबार. प्रेमचन्द : जीवन, कला और कृतित्व. दिल्ली. दूसरा संस्करण, आत्माराम एण्ड संस प्रकाशन, 1962. – 335 पृ. (Хансраҷ Раҳбар. Премчанд: Зиндагинома, маҳорат ва эҷодиёт. Нашри дуум. Деҳлӣ. Матбааи Атмаран ва санс. – 1962. – 335 с.).
56. फणीश सिंह. उपन्यासकार प्रेमचंद एवं गोर्की. नयी दिल्ली : वाणी प्रकाशन, 2008. – 171 पृ. (Пҳаниш Синҳа. Премчанд ва Горкий - романаҷисон. Деҳлии Нав. Матбааи Ванӣ. Нутқ. – 2008. – 171 с.)

II. АДАБИЁТИ ИЛМӢ

а) ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ:

57. Абдул Калам Азад. Индия добивается свободы [Текст] / Азад Абдул Калам. – М.: Изд. иностран. лит., 1961. – 200 с.
58. Акбаров, Ю. Сохтор ва сюжети асарҳои бадеӣ [Матн] / Ю. Акбаров. – Душанбе: Ирфон, 1975. – 23 с.
59. Антонов, К. А. История Индии [Текст] / К. А. Антонов, Г. М. Бонгард-Левин, Г. Г. Котовский – Москва: Мысль, 1973. – 558 с.
60. Антонов, С. Я читаю рассказ [Текст] / С. Антонов. – М.: Молодая гвардия, 1973. – 256 с.
61. Асозода, Х. Адабиёти форсӣ ва се шоҳаи он [Матн] / Х. Асозода. – Душанбе: Маориф, 1991. – 128 с.
62. Асозода, Х. Становление крупных жанров [Текст] / Х. Асозода. – Душанбе: Ирфон, 1993. – 208 с.
63. Асозода, Х. Чехраҳо [Матн] / Х. Асозода. – Душанбе: Адиб, 1996. – 206 с.
64. Бақозода, Ҷ. Абдулҳамид Самадов ва инкишофи ҳикоя [Матн] / Ҷ. Бақозода. – Душанбе: Эҷод, 2007. – 152 с.
65. Бақозода, Ҷ. Адулҳамид Самад ва инкишофи ҳикоя [Матн] / Ҷ. Бақозода. – Душанбе: Эҷод, 2007. – 168 с.
66. Балин, В. И. Премчанд и его романы [Текст] / Сб. статей «Обитель любви» и «Воздание»: Литературы Индии. – М., 1958. – 260 с.
67. Балин, В. И. Предисловие. Премчанд. Рассказы. Нирмала (роман) / В. И. Балин. – М., 1958. – 574 с.
68. Балин, В. И. В защиту угнетённых, страдающих, обездоленных [Текст] // Сб. «Искры не угасли»: Новеллы писателей Индии. – М., 1969. – 264 с.
69. Балин, В. И. Начало творческого пути Премчанда и сборник “Созе-Ватан”. – М., 1962. – 386 с.
70. Балин, В. И. Премчанд – новеллист [Текст] / В. И. Балин. – Л. Изд-во Ленинградского Университета, 1973. – 163 с.
71. Балин, В. И. Пути писателя - демократа. [Текст] // В книге Премчанд. Ратный путь. Рассказы. – М: Изд-во Художественной литературы, 1969. – 255 с.

72. Балин, В. И. Литература хинди. [Текст] // Краткая литературная энциклопедия в 9 - ти томах (Том 5) Изд-во Советская энциклопедия, 1968. – 976 с.
73. Балин, В.И. Современный герой в литературе хинди [Текст] // Мир велик: Новеллы писателей хинди. – М.: Наука, 1975. – 134 с.
74. Баранников, А. П. Индийская филология [Текст] // Литературоведение. – М.: Изд-во. Литература, 1959. – 334 с.
75. Белинский, В. Г. Полное собрание сочинений [Текст] / В. Г. Белинский – М.: ч. VI. «Издательство Академии наук СССР», 1955. – 798 с.
76. Бобоев, Ю. Назарияи адабиёт. Нашри дуҷум бо ислохоту иловаҳо [Матн] / Ю. Бобоев. – Душанбе: Маориф, 1977. – 320 с.
77. Богданов, Ф. Новелла в современных литературах махараштры, гуджарата и Пенджаба [Текст] // Таджмахал: Новеллы современных писателей Индии. – М., 1964. – 246 с.
78. Виноградов, В. В. О языке художественной литературы [Текст] / В. В. Виноградов. – М.: Гослитиздат, 1959. – 654 с.
79. Виноградов, В. В. Проблемы авторства и теория стилей [Текст] / В. В. Виноградов. – М.: Худож. лит., 1967. – 614 с.
80. Гаврюшина, Н. Д. Премчанд и роман хинди XX века [Текст] / Н. Д. Гаврюшина. – М.: Институт востоковедения РАН, 2006. – 224 с.
81. Горький, М. Избранные произведения. Том 1. – М.: Художественная литература, 1968. – 496 с.
82. Гулрухсор. Занони сабзбахор (роман) [Матн] / Гулрухсор. – Душанбе: Ирфон, 1990. – 312 с.
83. Глебов, Н. Сухачёв, А. Литература урду (Краткий очерк) [Текст] / Н. Глебов. А. Сухачёв. – М.: Издательство восточной литературы, 1967. – 230 с.
84. Дубянская, Т. А. Развитие романа хинди в конце XIX – первой половине XX в. (Автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата филологических наук) / Т. А. Дубянская. – М., 2008. – 30 с.

85. Дремов, А.Н. О художественном образе. Советский писатель [Текст] / А.Н. Дремов. – М., 1936. – 324 с.
86. Дагмар, А. Новый рассказ хинди [Текст] / А. Дагмар // Народы Азии и Африки. – М., 1975. – 214 с.
87. Имомов, М. Маънавиёт ва нақши зоҳир [Матн] / М. Имомов. – Душанбе: 2000. – 188 с.
88. Индия 1973 [Текст] // Ежегодник. – М.: Наука, 1985. – 376 с.
89. История индийских литератур // Перевод с английского. – М.: Прогресс, 1964. – 808 с.
90. Камалиддинов, Б. О языке и стиле рассказов Хакима Карима [Текст] // Автореферат / Б. Камалиддинов. – Душанбе, 1966. – 25 с.
91. Колевский, В. Гуманизм Горького. Горький и Современность [Текст] / В. Колевский. – М.: Наука, 1970. – С. 299-305.
92. Корман, Б. О. Изучение текста художественного произведения [Текст] // Б. О. Корман. – М.: «Просвещение», 1972. – 110 с.
93. Крамов, И.Н. В зеркале рассказа [Текст] / И.Н. Крамов. – М.: Советский писатель, 1979. – 296 с.
94. Краткая история литератур Индии [Текст] // Курс лекций. – Л. Изд-во ЛГУ, 1974. – 147 с.; Критический реализм XX века и модернизм // Сб. статей. – М.: Наука, 1967. – 286 с.
95. Критический реализм XX века и модернизм [Текст] // Сб. статей. – М.: Наука, 1967. – 280 с.
96. Культура современной Индии [Текст]. – М.: Наука, 1966. – 215 с.
97. Қурбонов, Ҳ. А. Ҳаёт ва эҷодиёти Ҳафиз Ҷоландҳарӣ [Матн] / Ҳ. А. Қурбонов. – Душанбе: Истеъдод, 2017. – 180 с.
98. Литературы Индии [Текст] // Сборник статей. – М.: Наука, 1958. – 260 с.
99. Литературы Индии [Текст] // Сборник статей. – М.: Наука, 1973. – 248 с.
100. Литература и время [Текст] // Сборник статей. – М.: Наука, 1973. – 280 с.
101. Литературы Индии [Текст] // Сборник статей. – М.: Наука, 1979. – 232 с.
102. Литературы Индии [Текст] // Сборник статей. – М.: Наука, 1989. – 256 с.

103. Литература стран зарубежного востока 70-х годов. – М.: Наука, 1982. – 312 с.
104. Литман, А. Д. Творчество Премчанда и некоторые черты его мировоззрения. – С. 3-29 [Текст] // Хансрадж Рахбар. Жизнь и творчество Премчанда. – М.: Издательство восточной литературы, 1963. – 190 с.
105. Мадху. М. Горький и Индия. Горький и Современность [Текст]. – М.: Наука, 1970. С. 395–400.
106. Михайловский, Б.В. Творчество М. Горького и мировая литература. Ч. 1 [Текст]. – М.: Наука, 1964. – 208 с.
107. Муҳаммадҷон, Ш. Нигоҳе ба адабиёти тоҷикии садаи XX [Матн] / Ш. Муҳаммадҷонов. – Душанбе, 2006. – 455 с.
108. Нинов, А. Современный рассказ [Текст] / А. Нинов. – М.: Художественная литература, 1969. – 287 с.
109. Новинков, В. А. Бенгальская новелла. Беглецы, рассказы бенгальских писателей [Текст] / В. А. Новинков. – М. – Л., 1969. – 144 с.
110. Нурова, М. Сравнительное изучение современной таджикской прозы и прозы хинди [Текст] / М. Нурова. – Душанбе: Дониш, 2017. – 246 с.
111. Нурова, М. Ҳикояҳои Камлешвар чун намунаи насли адабиёти муосири ҳиндӣ [Матн] / М. Нурова. – Душанбе: «Сунатулло», 2007. – 160 с.
112. Очерки истории литератур Индии (X-XX вв.) [Текст] // Коллектив авторов. – Санкт-Петербург.: С. – Петербургский университет, 2014. – 320 с.
113. Премчанд, Колодец Тхакура. (Перевод с хинди Лавриенко Ю. Антонова М.) [Текст]. – М.: Издательство иностранной литературы, 1955. – 252 с.
114. Премчанд. Жертвенная корова. (Перевод с хинди Крашенинникова В. Ю. Лавриенко Ю.) [Текст]. – М.: Государственное издательство Художественной литературы, 1956. – 536 с.
115. Премчанд, Растрата. (Перевод с хинди З. Дымщица. О. Ульциферова) [Текст]. – М.: Издательство Художественной литературы, 1961. – 304 с.
116. Премчанд, Избранные произведения. Сборник статей. (Перевод с урду и хинди) [Текст]. – Ленинград: Художественная литература, 1979. – 472 с.

117. Проблемы индийского романа. Сборник статей. (Перевод с хинди) [Текст]. – М.: Восточная литература, 1974. – 232 с.
118. Пӯлодова, Ш. Мактубҳои урдуи Мирзо Ғолиб [Матн] / Ш. Пӯлодова. – Душанбе: Дониш, 1966. – 136 с.
119. Пӯлодова, Ш. Армуғони Ҳинд. Маҷмуаи ҳикояҳо [Матн] / Ш. Пӯлодова. – Душанбе: Адиб, 2008. – 168 с.
120. Равиндранатх, Тҳакур, Гитанчалӣ (Баргардон аз забони дарӣ) [Матн] / Тҳакур Рабиндранатх. – Душанбе: “Эр-граф”, 2019. – 104 с.
121. Раҳматуллоева, З. А. Хусусиятҳои услубӣ ва бадеии ҳикояҳои Раҷендра Ядав (монография) [Матн] / З. А. Раҳматуллоева. – Душанбе: “Деваштиҷ”, 2005. – 128 с.
122. Раджабов, Х. Мохан Ракеш – новеллист [Текст] / Х. Раджабов // Памир. – 1985. – № 8. – С. 75.
123. Раджабов, Х. Направление «Нового рассказа» в литературе хинди [Текст] // Известия АН Тадж ССР. – серия ООИ. – 1978. – №1. С. – 88-93.
124. Раджабов, Х. Новеллистика Мохана Ракеша [Текст] / Х. Раджабов. – Душанбе: “Дониш”, 1984. – 162 с.
125. Раджабов, Х. О поэтическом языке рассказов Мохана Ракеша [Текст] / Х. Раджабов // Известия АН Тадж ССР. – серия ООИ. – 1989. – №2. – С. 44-52.
126. Раджабов, Х. Проблемы развития современного рассказа хинди в журнале [Текст] / Х. Раджабов “Наи каханиян”. – (1965-1970).
127. Раҷабов, Ҳ. Адабиёти ҳиндӣ дар давраи нав (нашри якум) [Матн] / Ҳ. Раҷабов. – Душанбе: “ЭР-граф”, 2017. – 496 с.
128. Раҷабов, Ҳ. Адабиёти ҳиндӣ дар давраи нав (нашри дуюм) [Матн] / Ҳ. Раҷабов. – Душанбе: “ЭР-граф”, 2018. – 540 с.
129. Раҷабов, Ҳ. Ин аст Ҳиндустон [Матн] / Ҳ. Раҷабов – Душанбе: “Хирад”, 2007. – 302 с
130. Раҷабов, Ҳ. Премчанд (нашри аввал) [Матн] / Ҳ. Раҷабов. – Душанбе: “Сино”, 1995. – 110 с.

131. Раҷабов, Ҳ. Премчанд (нашри дувум) [Матн] / Ҳ. Раҷабов. – Душанбе: “Истеъдод”, 2015. – 216 с.
132. Раҷабов, Ҳ. Премчанд ва Иқбол [Матн] / Ҳ. Раҷабов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – 2016. – №4/4 (206). – С.184-190.
133. Раҷабов, Ҳ. Пҳанишварнатҳ Рену [Матн] / Ҳ. Раҷабов – Душанбе: Эҷод, 2009. – 120 с.
134. Раҷабов, Ҳ. Равиндранатҳ Тҳакур [Матн] / Ҳ. Раҷабов – Душанбе: “Матбааи ДМТ”, 2012. – 335 с.
135. Раҷабов, Ҳ. Се насли ҳикоянависони ҳиндӣ [Матн] / Ҳ. Раҷабов – Душанбе: Статус, 2001. – 272 с.
136. Раҷабов, Ҳ. Ташаккул ва инкишофи ҳикояи муосири ҳиндӣ [Матн] / Ҳ. Раҷабов – Душанбе: “Пайк”, 1998. –176 с.
137. Раҷабов, Ҳ. Ҳикояҳои ҳиндӣ [Матн] / Ҳ. Раҷабов. – Душанбе, 2002. –200 с.
138. Раҷабов, Ҳ. Даҳ чехраи адабиёти ҳиндӣ [Матн] / Ҳ. Раҷабов. –Душанбе: Дониш, 2014. – 250 с.
139. Раҷабов, Ҳ. Тарҷумаи баъзе мафҳумҳои адабии ҳиндӣ ба забони тоҷикӣ [Матн] / Ҳ. Раҷабов. –Душанбе: Истеъдод, 2016. – 94 с.
140. Саджад Захир. Избранное [Текст] / Сб. статей. – М: Наука, 1960. – 264 с.
141. Савитри Синх. Литература хинди. История индийских литератур [Текст] / Сб. статей. – М.: Изв-во восточной лит-ры, 1964. – С. 808.
142. Современная индийская проза. [Текст] / Сб. статей. – М: Наука, 1962. – 338 с.
143. Сенкевич, А. Н. В поисках новых путей [Текст] / На ступеньках в солнцепёк. Рассказы писателей хинди. – М.: Наука, 1978. – 229 с.
144. Серебряков, И. Д. Введение [Текст] / Современный индийский рассказ. – Ташкент: Изв-во лит. и искусство, 1958. – 215 с.
145. Серебряков, И. Д. Литературы народов Индии [Текст] / И.Д. Серебряков. – М: Высшая школа, 1985. – 304 с.
146. Солеҳов, Ш. Адабиёт ва шиноҳти он (маҷмуаи мақолот) [Матн] / Ш. Солеҳов – Душанбе: Ирфон, 2009.– 240 с.

147. Хансрадж Рахбар. Жизнь и творчество Премчанда. [ред. Рабинович И.С.] Москва: Издательство восточной литературы, 1963. – 191 с.
148. Холов, Ч. Адабиёти урду дар садаи XX [Матн] / Ч. Холов. – Душанбе: Истеъдод, 2010. – 156 с.
149. Холов, Ч. Таърихи адабиёти урду [Матн] / Ч. Холов. – Душанбе: Ирфон, 2016. – 384 с.
150. Чаухан Шивадансинх. Очерк истории литературы хинди. Ш. Чаухан; пер. с хинди. – М.: Издательство иностранной литературы, 1960. – 322 с.
151. Чельшев, Е.П. Литература хинди. – М.: Наука, 1968. – 328 с.
152. Чельшев, Е.П. Основные направления в развитии современного литературоведения хинди / Е.П. Чельшев // Литературы Индии. – М., 1973. – С. 232-250.
153. Чельшев, Е. П. Индийская литература вчера и сегодня. Москва: Издательство Художественная литература, 1989. – 384 с
154. Чалол Икромӣ. Ман гунаҳгорам [Матн] / Икромӣ Чалол. – Душанбе: “Маэстро Принт”, 1991. – 193 с.
155. Шаропова, Г. Образи занон дар насри ривоятӣ. Г. Шаропова. – Душанбе: Ирфон, 2007. – 160 с.

б) ба забони ҳиндӣ:

156. आजकल (पत्रिका) हंसराज रहबर. मुबारक बीमारी: एक श्रेष्ठ लेकिन उपेक्षित कहानी . नयी दिल्ली. अभिनव भारती, अंक 6 अक्टूबर - 1982. – 54 पृ. (Маҷаллаи “Имрӯз”. Хансраҷ Рахбар.”Бемории хушиовар: Як ҳикояи бехтарин, лекин фаромӯшшуда. Деҳлии Нав. Матбааи Абҳинав Бҳартӣ, шумораи 6, октябри 1982. – 54 с.).
157. कोमल कोठारी, विजयदान देथा. प्रेमचन्द के पात्र. दिल्ली. पहला संस्करण. अक्षर प्रकाशन, 1970. – 280 पृ. (Комал Котҳарӣ, Виҷайдан Детҳа. Қаҳрамонҳои Премчанд. Деҳлӣ. Матбааи Акшар, нашри аввал. – 1970. – 280 с.).

158. कौशल राय. लमही का प्रेमचंद स्मारक. वाराणसी भारत . सरस्वती प्रेस . 128 पृ. (Коушал Рай. Хайкали Премчанд дар Ламхй. Банорас, Хиндустон. Матбааи Сарасватй. Б.с.– 128 с.).
159. कुसुम मिश्र, अरुण कुमार मिश्र. प्रेमचंद की राष्ट्रधर्मिता . नई दिल्ली . अनामिका पब्लिशर्स एंड डिस्ट्रीब्यूटर्स, 2011. – 292 पृ. (Кусур Мишра, Аруна कुमार Мишра. Ватандӯстии Премчанд. Деҳлии Нав. Матбааи Анамика ва Дистрибютарс. – 2011. – 292 с.).
160. नागरीप्रचारिणी (त्रैमासिक पत्रिका). डॉ. शर्मा. उपन्यासकार मुंशी प्रेमचंद और उनकी सामाजिक दृष्टि. वाराणसीभारत , 2005. – 96 पृ. (Таблиғи Деванагарй. (мачаллаи семоҳа). Доктор Шарма. Муншй Премчанд - романнавис ва ақидаҳои иҷтимоии ӯ. Банорас, Хиндустон. – 2005.– 96 с.)
161. गगनांचल (पत्रिका) सुशीलकुमार पंडेय साहित्येन्दु. प्रेमचन्द और प्रसाद – एक सिक्के का दो पहलू. भोपाल : अंक 1 अप्रैल -जून. 2006. – 96 पृ. (Домони осмон (мачалла). Сушилкумар Пандея Сахитйенду. Премчанд ва Прасад – ду паҳлуи як сикка. Бҳопал. Нашри аввал, апрел – июни 2006. – 96 с.).
162. जितेन्द्र श्रीवास्तव. भारतीय समाज की समस्याएँ और प्रेमचन्द. दिल्ली. : शब्दसृष्टि, 2002. – 96 पृ. (Читендра Шривастав. Премчанд ва масоили ҷомеаи Хинд. Деҳлй. Матбааи Шабдсриштй. – 2002. – 96 с.)
163. डॉ. नगेन्द्र, डॉ. हरदयाल. हिन्दी साहित्य का इतिहास. नयी दिल्ली. नेशनल पब्लिशिंग हाउस, 2018. – 870 पृ. (Доктор Нагендра, Доктор Хардаял. Таърихи адабиёти ҳиндӣ. Деҳлии Нав. Матбааи Бинои миллӣ. – 2018. – 870 с.)
164. नागरीप्रचारिणी (त्रैमासिक पत्रिका). चंद्र सैन. प्रेमचन्द के साहित्य में नारी के सामाजिक आयाम. वाराणसी, अंक 3, अक्टुबर – दिसम्बर 2005. – 150 पृ. (Таблиғи Деванагарй (мачаллаи семоҳа). Чандра Сайн. Мавқеи иҷтимоии зан дар осори Премчанд. Банорас. шумораи 3, октябр – декабри 2005. – 150 с.).
165. प्रेमचन्द. 51 अनमोल कहानियां. दिल्ली. साक्षी प्रकाशन, 2014. – 336 पृ. (Премचанд. 51 ҳикояи бебаҳо. Деҳлй. Матбааи Сакшй. – 2014. – 33 с.).

166. प्रेमचन्द. चालीस श्रेष्ठ कहानियां. दिल्ली. साक्षी प्रकाशन, 2010. – 280 पृ. (Премचанд. Чил хикояи бехтарин. Деҳлӣ. Матбааи Сакшӣ. – 2010. – 280 с.).
167. प्रेमचंद . प्रतिज्ञा - सामाजिक उपन्यास. नवीन संस्करण. इलाहाबाद, हंस प्रकाशन, 1963. – 148 पृ. (Премचанд. Қасам – романи иҷтимоӣ. Нашри тоза. Аллоҳобод. Матбааи “Қу”. – 1963. – 148 с.).
168. प्रेमचन्द. निर्मला - क्रान्तिकारी सामाजिक उपन्यास. इलाहाबाद 'चाँद' कार्यालय प्रकाशन, 1927. – 194 पृ. (Премचанд. Нирमала – романи иҷтимоӣ-инқилобӣ. Аллоҳобод. Матбааи “Моҳтоб”. – 1927. – 194 с.).
169. प्रेमचन्द. निर्मला – जीवन की एक करुण कहानी. इलाहाबाद . हंस प्रकाशन, 1981. – 176 पृ. (Премचанд. Нирमала – як қиссаи ғамангези зиндагӣ. Аллоҳобод. Матбааи “Қу”. – 2017. – 206 с.).
170. प्रेमचंद. निर्मला - जीवन की एक करुण कहानी. नयी दिल्ली. हंस प्रकाशन, 2017. – 206 पृ. (Премचанд. Нирमала – як қиссаи ғамангези зиндагӣ. Деҳлии Нав. Матбааи Калпна. – 2017. – 206 с.).
171. प्रेमचंद. निर्मला . दिल्ली . कल्पना प्रकाशन, 2019. – 160 पृ. (Премचанд. Нирमала. Деҳлӣ. Матбааи “Хаёл”. – 2019. – 160 с.).
172. प्रेमचंद. प्रेमचंद की सर्वश्रेष्ठ कहानियाँ. इलाहाबाद. सरस्वती प्रेसप्रकाशन, 1966. – 160 पृ. (Премचанд. Бехтарин ҳикояҳои Премчанд. Аллоҳобод. – Матбааи Сарасватӣ. – 1966. – 160 с.).
173. प्रेमचंद. संपादक: विश्वनाथ प्रसाद तिवारी. दिल्ली. संस्थान प्रकाशन, 1980.- 224 पृ. (Премचанд. Муассис: Вишванатх Прасад Тиварӣ. Деҳлӣ. Матбааи Муассиса. – 1980. – 224 с.).
174. प्रेमचंद. ग़बन 30 संस्करण. इलाहाबाद. हंस प्रकाशन, 1964. – 329 पृ. (Премचанд. Камомад. Нашри 30- юм. Аллоҳобод. Матбааи “Қу”. – 1964. – 329 с.).
175. प्रेमचन्द. ग़बन. नयी दिल्ली . सरस्वती प्रेस, 1997. – 260 पृ. (Премचанд. Камомад. Деҳлии Нав. Матбааи Сарасватӣ. – 1997. – 260 с.).
176. प्रेमचंद. रंगभूमि . लखनऊ . ग्रंथागार-गंगा, 1955 . – 428 पृ. (Премचанд. Майдони муҳориба. Лакҳнав. Грантҳагар-Ганга. – 1955. – 428 с.).

177. प्रेमचंद. प्रेमाश्रम. नयी दिल्ली . वाणी प्रकाशन , 2002. – 364 पृ. (Премчанд. Манзилгоҳи муҳаббат. Деҳлӣ. Матбааи Ванӣ. Нутқ. –2002. – 364с.)
178. प्रेमचन्द. प्रेमचन्द के पत्र. काशी जागरण कार्यालय, सरस्वती प्रेस, 1932. – 698 पृ. (Премчанд. Қаҳрамонҳои Премчанд. Банорас. Кашӣ. Матбааи Сарасвтӣ. – 1932. – 178 с.).
179. प्रेमचंद. प्रेमचन्द की शिक्षाप्रद कहानियाँ . नयी दिल्ली : स्टार पब्लिशिंग हाउस, 2017. – 144 पृ. (Премчанд. Ҳикояҳои бачагонаи Премчанд. Деҳлии Нав. Матбааи Ситора. – 2017. – 144 с.).
180. बाबू गुलाब राय . हिन्दी साहित्य का सुबोध इतिहास. आगरा. अग्रवाल लक्ष्मीनारायण प्रकाशन. 1991-1992.- 302 पृ. (Бабु Гулаб Рай. Таърихи оммафаҳми адабиёти ҳиндӣ. Агра. Матбааи Агравал Лакшминараян. – 1991-1992. – 302 с.
181. रामचंद्र तिवारी. हिंदी उपन्यास. वाराणसी. विश्वविद्यालय प्रकाशन. – 2006. – 204 पृ. (Рамчандр Тиварӣ. Романи ҳиндӣ. Банорас. Матбааи Донишгоҳ. – 2006. – 204 с.).
182. रामविलास शर्मा. प्रेमचन्द और उनका युग : महान् उपन्यासकार के जीवन, व्यक्तित्व और साहित्य का सरल एवं सर्वांगीण अध्ययन. दिल्ली मुन्शीराम मनोहरलाल प्रकाशन, 1955. – 194 पृ. (Рамвилас Шарма. Премчанд ва замони ӯ: Омӯзиши ҳамаҷонибаи як шахсият, романнавис ва адабиётшиноси бузург. Деҳлӣ. Нашриёти Манохарлал. – 1955. – 194 с.
183. लक्ष्मी सागर वाष्णीय. आधुनिक हिन्दी साहित्य की भूमिका. लक्ष्मी सागर वाष्णीय (द्वितीय संस्करण). इलाहाबाद: लोकभारती प्रकाशन. – 1966.-516 पृ (Лакшмӣ Сагар Варшнея. Муқаддимаи адабиёти муосири ҳиндӣ. Аллоҳобод. Матбааи Локбхаратӣ. – 1966. – 516 с.).
184. विजयेन्द्र सनातक. प्रेमचंद अकादमी – एक योजना – दिल्ली: कोणार्क प्रकाशन - 1972. – 544 पृ. (Вичаендр Снатк. Академияи Премчанд - як тарҳ. Деҳлӣ. Матбааи Конарк. – 1972. – 544 с.).

185. विद्यधर शुक्ल. हिंदी आलोचना और आज की कहानी / विद्यधर शुक्ल. इलाहाबाद: चित्रलेखा प्रकाशन - 1978. – 184 पृ. (Видядхар Шукла. Нақди ҳиндӣ ва ҳикояи муосир. Аллоҳобод. Матбааи Читрлекҳа. – 1978. 184 с.).
186. वीरेन्द्र शर्मा. सोवियत संघ में प्रेमचन्द के अध्ययन की परम्परा. वाराणसी. विश्विद्यालय प्रकाशन. – 2001. – 155 पृ. (Вирендр Шарма. Анъанаи омӯзиши Премчанд дар Иттиҳоди Шуравӣ. Банорас. Матбааи Донишгоҳ. – 2001. – 155 с.).
187. गगणनचल (पत्रिका) . शुक्रदेव सिंह. हाशिए पर स्त्री रचनाकार प्रेमचन्द . भोपाल: अंक 1 अप्रैल- जून 2006 . – 96 पृ. (Домони осмон (мачалла) Шукдев Синҳа. Премчанд тасвиргари симои зан. Бҳопал. шумораи 1, апрел-июни 2006. – 96 с.).
188. गगणनचल (पत्रिका, साहित्य कला एवं संस्कृती का संगम) डां. श्रीनिवास त्यागी. प्रेमचन्द की कहानी-कला. नई दिल्ली, अंक 5 सितम्बर-अक्तुबर, 2014. – 96 पृ. (Домони осмон (мачалла, Фарҳанг ва пайванди хунари эҷодӣ). Деҳлии Нав. Шумораи 5, сентябр-октябри 2014. – 96 с.).
189. शिवरानी देवी. प्रेमचंद : घर में . नई दिल्ली. नयी किताब प्रकाशन. – 2020. – 264 पृ. (Шиваранӣ Девӣ. Премчанд дар хона. Деҳлии Нав. Матбааи Китоби нав. – 2020. – 264 с.).
190. श्यामचन्द्र कपूर. हिंदी साहित्य का इतिहास (पहला संस्करण). नई दिल्ली: संस्थान प्रकाशन. 1989.-348 पृ. (Шямчандр Капур. Таърихи адабиёти ҳиндӣ. (нашри аввал). Деҳлии Нав. Матбааи Муассиса. – 1989. – 348 с.).
191. शिवकुमार मिश्रा. यथारतवाद / दिल्ली: विश्विद्यालय प्रकाशन. – 1975. – 280 पृ. (Шивакумар Мишра. Реализм. Деҳлӣ. Матбааи Донишгоҳ. – 1975. – 280 с.).
192. साहित्य आमृत (मासिक पत्रिका) कमल किशोर गोयनका. “प्रेमचन्द का देश - प्रेम” . नई दिल्ली. अंक 4 - नवम्बर. 2006. – 96 पृ. (Шаҳди адабиёт. (мачаллаи ҳармоҳа). Камал Кишор Гоянка. Ватандӯстии Премчанд. Деҳлии Нав. шумораи 4, ноябри 2006. – 96 с.).

193. सुरेश कुमार. प्रेमचन्द और भारतीय साहित्य. आगरा केन्द्रीय हिन्दी संस्थान : 1983. – 204 पृ. (Сурेश कुमार. Премчанд ва адабиётҳои Ҳиндустон. Агра. Муассисаи марказии ҳиндӣ. – 1983. – 204 с.).
194. हंस. (पत्रिका, जनचेतना का प्रतिशील कथामासिक) प्रेमचन्द. मेरी पहली रचना. अंक 30, अप्रैल, 2012. – 96 पृ. माचаллаи “Ку” (Андешаҳои иҷтимоии Премчанд. Аввалин навиштаҳои ман.. – шумораи 30, апрели 2012. – 96 с.).
195. हिन्दी जगत. (विश्व हिन्दी न्यास का त्रैमासिक प्रकाशन) फैज अहमद फैज. राष्ट्रीय संस्कृति और प्रेमचन्द की प्रासंगिता. दिल्ली, अंक 4, अक्टूबर-दिसम्बर 2005. – 50 पृ. (Олами ҳиндӣ. (Наشري семоҳаи ҷомеаи ҷаҳонии ҳиндӣ). Файз Аҳмад Файз. Фарҳанги миллӣ ва фаъолияти Премчанд. Деҳлӣ. Шумораи 4, октябр-декабри 2005. – 50 с.).
196. हिंदी चेतना. (हिंदी की अंतर्राष्ट्रिय पत्रिका) , अंक 34 , अप्रैल 2007. – 60 पृ. (Эҳсоси ҳиндӣ. (мачаллаи байналмилалӣ ҳиндӣ). Шумораи 4, апрели 2007 с. – 60 с.).
197. धर्मवीर. प्रेमचंद की नीली आँखें . नयी दिल्ली . वाणी प्रकाशन, 2010. – 758 पृ. (Дхармавир. Чашмони осмонранги Премчанд. Деҳлии Нав. Матбааи Нутк. – 2010. – 758 с.).

в) ба забони урду:

198. پرکاش چندرگپت - پریم چند ہندوستانی ادب کے معمار / دہلی، 1992 - 118 p
(Пракаш Чандар Гупта. Премчанд. Меъмори адабиёти ҳиндустонӣ.
Деҳлӣ, 1992, 118с.)
199. پریم چند : فن اور تعميرفن/ اردو بندی ناولوں اور کہانیوں کا تقابلی مطالعہ /
جعفر رضا. طبع 3 الہ آباد : شبستان - 1999 - 328 p
(Премчанд. Санъат ва сохтори санъат. 328 p - 1999-
Омӯзиши мутақобилаи роман ва ҳикояҳои ҳиндӣ ва урду. Ҷаъфар Риза. Нашри
3. Аллоҳобод, Нашриёти Шабистон. – 1999 с. – 328 с.)
200. پریم چند - متفرقات/پٹنہ : خدابخش اورینٹل پبلک لائبریری، 1995، 212 p
(Премчанд. 212 p
Мутафрӣқот. Патна. Нашриёти Худобахш. Китобхонаи оммавӣ. –1995 с.– 212
с.)
201. ڈاکٹر قمر رئیس /پریم چند کے نمائندہ افسانے/ ایجوکیشنل بک ہاؤس، علیگڑھ، 2018 - p

- 248 (Доктор Қамар Райис. Ҳикояҳои интихобии Премчанд. Алигарх. Китобхонаи миллӣ.– 2018 с.–248 с.)
202. قمر رئیس- منشی پریم چند / شخصیت اور کارنامے / بلرامپور, یو. پی. : مکتبہ عالیہ – 448 p
(Қамар Райис. Мунши Премчанд . Ҳаёт ва эҷодиёт. Балрам Пур. 2010. Матбааи Олия.– 2010 с.– 448с.)
203. مدن گوپل - کلیات پریم چند / مرتبه ; معاون, رحیل صدیقی / نئی دہلی : قومی کونسل برائے فروغ اردو زبان/حکومت ہند، 2000 - 480 p
(Мадан Гопал. Куллиёти Премчанд / 480 p - 2000
Тартибдиҳанда Раҳил Сиддиқӣ . Деҳлии Нав. Шурои миллии фуруғи забони урду. Ҳукумати Ҳинд.– 2000 с. – 480 с.)
204. عبدالقوی دسنوی / پریم چند / مکتبہ جامعہ لمیٹڈ، جامعہ نگر، نئی دہلی 2011 - 80 p
(Абдулқавӣ Даснавӣ. Премчанд. Деҳлии Нав. Матбааи оммавӣ. – 2011 с. –80с.)

г) ба забони англисӣ:

205. Gaban: The stolen jewels / [Premchand]; translated by Christopher R. King. New Delhi: Oxford University Press, 2002. – 309 p.
206. Nirmala / Premchand; translated and with an afterword by Alok Rai. New Delhi: Oxford University Press, 2001, 1999. – 215 p.
207. Nirmala / Premchand; translated from Hindi by David Rubin. New Delhi: Vision Books, 1988. – 168 p.
208. Selected stories of Premchand / Editor, Purnima Mazumdar. New Delhi: Ocean Books, 2005. – 166 p.
209. Sisir Kumar Das. A history of Indian literature. New Delhi: ,1995. – 908 p.
210. The best stories of Premchand: a collection of 50 best short stories / translated by Madan Gopal. New Delhi: Cosmo Publications, 1997. – 180 p.

НАШРИ ТАЪЛИФОТИ ИЛМӢ ДАР МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

I. Таълифоти муаллиф дар маҷаллаҳои илмии тақризшавандаи

Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии

Тоҷикистон:

- [1-М]. Ёрова, С.Н. Тасвири симои зан дар эҷодиёти Премчанд [Матн] / С.Н. Ёрова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2010. – №5 (61). – С. 362-366.
- [2-М]. Ёрова, С.Н. Образи зан дар романи «Камомад»-и Премчанд [Матн] / С.Н. Ёрова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2015. – №4/9 (185). – С. 258-262.
- [3-М]. Ёрова, С.Н. Масъалаҳои асосии аввалин ҳикояҳои Премчанд [Матн] / С.Н. Ёрова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2016. – №4/1 (195). – С. 168-172.
- [4-М]. Ёрова, С.Н. Премчанд – нависандаи инсондӯст [Матн] / С.Н. Ёрова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2018. – №4. – С. 234-239.
- [5-М]. Ёрова, С.Н. Тасвири масъалаҳои иҷтимоӣ дар романи «Камомад»-и Премчанд [Матн] / С.Н. Ёрова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2020. – №3. – С. 213-218.
- [6-М]. Ёрова, С.Н. Баъзе хусусиятҳои забони романи «Нирмала»-и Премчанд [Матн] / С.Н. Ёрова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2022. – №7. – С. 111-117.

II. Мақолаҳои муаллиф дар маҷмуаҳо ва нашрияҳои дигари илмӣ:

- [7-М]. Ёрова, С.Н. Оид ба тарҷумаи асарҳои Премчанд ба забони тоҷикӣ [Матн] / С.Н. Ёрова // Масоили мубрами филологияи Ҳинду Покистон. – Душанбе, 2011. – С. 72-75.

- [8-М]. Ёрова, С.Н. Премчанд – асосгузори маҷаллаи «Ку» («Hans») [Матн] / С.Н. Ёрова // Масоили мубрами филологияи Ҳинду Покистон. – Душанбе, 2015. – С. 111-114.
- [9-М]. Ёрова, С.Н. Роҷеъ ба ду мактуби Премчанд ба ҳамсараш [Матн] / С.Н. Ёрова // Масоили мубрами филологияи Ҳинду Покистон. – Душанбе, 2015. – С. 146-149 .
- [10-М]. Ёрова, С.Н. «Нирмала» – беҳтарин романи Премчанд бахшида ба масоили зан [Матн] / С. Н. Ёрова// Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявии ҳаёти устодону кормандони ДМТ бахшида ба «700-солагии Мир Саид Алии Ҳамадонӣ», «Соли оила» ва «Даҳсолаи байналмиллалии об барои ҳаёт 2005-2015. – Душанбе, 2015. – С. 258-261.
- [11-М]. Ёрова, С.Н. Омӯзиши Премчанд хориҷ аз Ҳиндустон [Матн] / С.Н. Ёрова // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Гароишҳои навин дар филологияи мамлакатҳои Осиё ва Аврупо». – Душанбе, 2018. – С. 53-57.
- [12-М]. Ёрова, С.Н. Оид ба баъзе хусусиятҳои тарҷумаи романи «Нирмала»-и Премчанд ба забонҳои русӣ ва тоҷикӣ [Матн] / С.Н. Ёрова // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ дар мавзӯи «Забоншиносии Шарқ ва Ғарб». – Душанбе, 2019. – С. 156-159.
- [13-М]. Ёрова, С.Н. Бҳишма Саҳнӣ ва омӯзиши ӯ дар хориҷи Ҳиндустон [Матн] / С.Н. Ёрова// Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявӣ дар мавзӯи «Адабиёт ва замон». – Душанбе, 2020. – С. 276-281.
- [14-М]. Ёрова, С.Н. Қойгоҳи романи «Камомад» («Gaban») дар эҷодиёти Премчанд [Матн] / С.Н. Ёрова// Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявӣ дар мавзӯи «Заминаҳои ривочу ташаккули филологияи араб дар ҷаҳони муосир». – Душанбе, 2021. – С. 169-173.
- [15-М]. Ёрова, С.Н. Омӯзиши Премчанд дар Ҳиндустон ва Тоҷикистон [Матн] / С.Н. Ёрова // Маводи конференсияи байналмиллалии илмию назариявӣ дар мавзӯи «Дастовардҳои илмӣ ховаршиносони тоҷик дар замони Истиқлол». – Душанбе, 2024. – С. 263-267.